

İGÜ
Sosyal Bilimler
Dergisi
IGU JOURNAL of
SOCIAL SCIENCES

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ISTANBUL GELİSİM UNIVERSITY
JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

CİLT / VOLUME: 7 SAYI / ISSUE: 1

ISSN: 2148-4287 e-ISSN: 2148-7189

NİSAN / APRIL 2020

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ (İGÜSBD)
ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ
ISTANBUL GELİSİM UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES (IGUJSS)
INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

CİLT/VOL. 7 • SAYI/ISSUE 1 • NİSAN / APRIL 2020 • ISSN: 2148-4287 & E-ISSN: 2148-7189

İstanbul Gelişim Üniversitesi Adına Sahibi / Owner on Behalf of Istanbul Gelisim University
Prof. Dr. Burhan AYKAÇ

Editör / Editor
Prof. Dr. Nail ÖZTAŞ

Editör Yardımcıları / Assistant Editors
PhD. Viktoriia DEMYDOVA
PhD. Onur ÖZDEMİR
PhD. Ashlhan Güzin SELÇUK
PhD. Festus Victor BEKUN

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Burhanettin Aykut ARIKAN
Prof. Dr. Şenol DURGUN
Prof. Dr. Ayten ERDOĞAN
Prof. Dr. Kamil KAYA
Prof. Dr. Nimet Hülya TIRMANDIOĞLU TALU
Prof. Dr. Mehmet Selçuk USLU

Yayı İşleri Kurulu / Publication Board
Arş. Gör. Ercan Tugay AKI - Arş. Gör. Ümran ALTUNDAL
Uzm. Ahmet Şenol ARMAĞAN - Arş. Gör. B. Mert DEMİR
Arş. Gör. Niger HACI - Arş. Gör. Elif ŞAHİN
Arş. Gör. Tuğçe GÜR TÜRKDOĞAN - Arş. Gör. Merve VURAL

Tasarım / Design
Özgür KIYAK
Berkay KARAMAN

Yazışma ve Haberleşme Adresi /
Correspondence and Communication
İstanbul Gelişim Üniversitesi - Cihangir Mah. Şehit
Jandarma Komando Er Hakan Öner Sok.
No: 1 34310 Avcılar / İstanbul / TÜRKİYE
Tel. / Phone: +90 212 4227000
Dahili / Ext.: 350, 377
Belgeç / Fax: +90 212 4227401
E-posta / E-mail: igusbd@gelisim.edu.tr
Ağ Sayfası / Web Site: <http://dergi.gelisim.edu.tr>
Twitter: @IGUSBD

Baskı ve Cilt / Printing and Binding:
Servet İşler
Sertifika No. 40352
+90 212 5939467
islercopy@hotmail.com

İstanbul Gelişim Üniversitesi yayını olan Sosyal Bilimler Dergisi, yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir; İstanbul Gelişim Üniversitesi sorumlu tutulamaz. /

The Journal of Social Sciences is an international peer-reviewed journal and published biannually. The opinions, thoughts, postulations or proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of the Istanbul Gelisim University.

© İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları
© *Istanbul Gelisim University Press*
Sertifika No / Certificate Number: 23696
Her hakkı saklıdır. All rights reserved.

**“İGÜ Sosyal Bilimler Dergisi”
Harmanlanma ve İndekslenme Bilgileri:**

*“IGU Journal of Social Sciences”
is Harvested and Indexed in:*

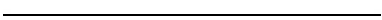
OpenAIRE

Sosyal Bilimler Atıf Dizini

EBSCO Discovery Service

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr.

Gulay AKGUN YILMAZ - Marmara Uni. / TURKEY
Ahmet AKSOY - Ankara Hacı Bayram Veli Uni. / TURKEY
Nuray ALTUG - Marmara Uni. / TURKEY
Umut AVCI - Mugla Uni. / TURKEY
Muhammed Ali AZERCHAB - Tehran Uni. / IRAN
Nedim BAHCEKAPILI - Islamic Uni. of Europe / NETHERLANDS
Aydın BASBUG - Istanbul Gelisim Uni. / TURKEY
Mesut Hakki CASIN - Istinye Uni. / TURKEY
Hamza CESTEPE - Zonguldak Bülent Ecevit Uni. / TURKEY
Ertan EGRIBEL - Istanbul Uni. / TURKEY
Milad ELHARTHI - Istanbul Gelisim Uni. / TURKEY
Tevfik ERDEM - Ankara Hacı Bayram Veli Uni. / TURKEY
Seyfettin ERDOGAN - Istanbul Medeniyet Uni. / TURKEY
Neşe Hatice ERIM - Istanbul Medeniyet Uni. / TURKEY
Fawaz GERGES - London School of Economics / UK
Sabahattin GULLULU - İstanbul Maltepe Uni. / TURKEY
Esra HATIPOGLU - Nisantasi Uni. / TURKEY
Ragıp Kutay KARACA - Istanbul Aydin Uni. / TURKEY
Kurtuluş KARAMUSTAFA - Erciyes Uni. / TURKEY
Neşe KARS TAYANC - Istanbul Uni. / TURKEY
Ronald C. KEITH - Griffith Uni. / AUSTRALIA
Ulvi KESER - Girne American Uni. / T.R.N.C.
Ismail KIZILIRMAK - Istanbul Uni. / TURKEY
Derman KUCUKALTAN - Istanbul Arel Uni. / TURKEY
Wang Li - Jilin Uni. / CHINA
Nurcan METIN - Trakya Uni. / TURKEY
Robert C. MYRTLE - Uni. of Southern California-USA
Masanori NAITO - Doshisha Uni. / JAPAN
Fevzi Rifat ORTAÇ - Istanbul Aydin Uni. / TURKEY
Tlemcani Ben OUCEF - University of Algiers-ALGERIA
Yüksel OZTURK - Gazi Uni. / TURKEY
Torsten J. SELCK - Oldenburg Uni. / GERMANY
Udo STEINBACH - HUMBOLDT-VIADRINA G.P. / GERMANY
Hayri ULGEN - Istanbul Uni. / TURKEY
Kurban UNLUONEN - Gazi Uni. / TURKEY
Sadi UZUNOGLU - Trakya Uni. / TURKEY
Hasan VERGİL - Istanbul Uni. / TURKEY
Brantly WOMACK - Virginia Uni. / USA
Kürşat YALCINER - Istanbul Gelisim Uni. / TURKEY
Binnur YESILYAPRAK - Ankara Uni. / TURKEY
Ahmet YILMAZ - Marmara Uni. / TURKEY

Doç. Dr. / Assoc.

Mahabat BAIMYRZAEVA - Middlebury Inst. of Int. St. / USA
Kyu-Nahm JUN - Wayne State Uni. / USA
Elbeyi PELIT - Afyon Kocatepe Uni. / TURKEY

Dr. / PhD

Mehmet ALTINOZ - Hacettepe Uni. / TURKEY
Thomas BRYER - University of Central Florida / USA
Giovanni ERCOLANI - Muncia Uni. / SPAIN
Syed HASANAT - Jilin University / CHINA
Ash Narain ROY - Social Science Institute of New Delhi. / INDIA

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers for This Issue

Prof. Dr.

Yasin BOYLU – Gazi Univ. / TURKEY
Özcan DAĞDEMİR - Eskişehir Osmangazi Univ. / TURKEY
Şenol DURGUN – İstanbul Gelişim Univ. / TURKEY
Ahmet GÜRBÜZ – Bingöl Univ. / TURKEY
Yasemin KOÇAK USLUEL – Hacettepe Univ. / TURKEY
İbrahim Ömer SAATCIOĞLU – İstanbul Gelişim Univ. / TURKEY
Hülya TIRMANDIOĞLU TALU – İstanbul Gelişim Univ. / TURKEY
Mete YILDIZ – Hacettepe Univ. / TURKEY

Doç. Dr. /

Assoc.

Prof. Dr.

Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ – İstanbul Gelişim Univ. / TURKEY
Uğur AKIN - Tokat Gaziosmanpaşa Univ. / TURKEY
Beyhan BAĞ – Independent Researcher, Giessen / GERMANY
Yakup ÇELİKBİLEK – İstanbul Gelişim Univ. / TURKEY
Fahri ERENEL - İstinye Univ. / TURKEY
Ali GÖRENER - İstanbul Ticaret Univ. / TURKEY
Ayşegül Selcen GÜLER – Beykent Univ. / TURKEY
Murat ÖZDEMİR - Hacettepe Univ. / TURKEY
Aybike ÖZEL - Kocaeli Univ. / TURKEY
Deniz YENGİN - İstanbul Aydın Univ. / TURKEY
Müge Leyla YILDIZ ŞEN - Marmara Univ. / TURKEY

Dr. Öğr.

Üyesi /

Asst. Prof. Dr.

Deniz AKÇAY – İstanbul Gelişim Univ. / TURKEY
Bülent AKKAYA – Manisa Celâl Bayar Univ. / TURKEY
Mustafa ALBAYRAK – Kırıkkale Univ. / TURKEY
Eylem BAYRAKÇI - Isparta Uygulamalı Bilimler Univ. / TURKEY
Hande Begüm BUMİN DOYDUK – Altınbaş Univ. / TURKEY
Bora COŞAR – Beykent Univ. / TURKEY
Hatice ÇELİK - Kırıkkale Univ. / TURKEY
Onur Okan DEMİRCİ - İstanbul Gelişim Univ. / TURKEY
Furkan DİŞKAYA – Beykent Univ. / TURKEY
Mehmet Çağrı GÜNDOĞDU – İstanbul Gelişim Univ. / TURKEY
Yeşim KOÇYİĞİT – İstanbul Gelişim Univ. / TURKEY
Altuğ OCAK – Beykent Univ. / TURKEY
Dharmendra SINGH - Modern College of Business and Science / OMAN
Durmüş Gökhan TURHAN - Süleyman Demirel Univ. / TURKEY
Nurgül YAVUZER - İstanbul Gedik Üniv. / TURKEY
Hülya YILMAZ – İstanbul Gelişim Univ. / TURKEY

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / ORIGINAL RESEARCH ARTICLES

- 1-20 Duygu ACAR ERDUR, Mine AFACAN FINDIKLI
A Conceptual Model Proposal for Co-Creation of Social Value: Insights from Social Entrepreneurs / Sosyal Değerin Yaratılmasında İşletmeler ve Sosyal Girişimler Arasında Kavramsal Bir İşbirliği Modeli
- 21-33 Ali BALTACI
Praetoryanist Liderlik Ölçeğinin Geliştirilmesi / The Development of the Praetorianistic Leadership Scale
- 34-49 Serdar ÇÖP, Ali DOĞANAY
Algılanan Liderlik İletişiminin İş Performansı ve İş Tatminine Etkisi: 4 ve 5 Yıldızlı Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma / The Effect of Perceived Leadership Communication on Job Performance and Job Satisfaction: A Study on 4 and 5 Stars Hotel Businesses
- 50-73 Zeynep EREN
Bilim Sanat Merkezi Yöneticilerinin Bağlamsal Performansının Sosyal Ağ Analizi Yaklaşımı ile Değerlendirilmesi / Evaluation of Contextual Performance of Managers of Science Art Center with Social Network Analysis Approach
- 74-94 Serhat KAYMAS
Kamu Yönetişiminin Uzamı ve Aracı Olarak Nesnelere İnterneti Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme / An Assessment on the Internet of Things as Both a Space and an Apparatus of the Public Policies
- 95-105 Mehmet Emin SATIR
Dijitalleşen Biyolojik Yurttaşlık: Change.Org Örneği / Digitalized Bio-Citizenship: Case of Change.Org
- 106-125 Derya ÜRKMEZ
Dijital Aktivizm Olarak Sosyal Medyada Boykot Çağrıları: Watsons Krizi Örneği / Boycott Calls in Social Media as Digital Activism: The Case of Watsons Crisis

- 126-141 Mustafa ULUÇAKAR, Mehmet Fatih ÇINAR
Türkiye’de Yargı ile Siyaset İlişkisinin Kuvvetler Ayrılığı Perspektifinden Analizi / *Analysis from the Perspective of the Separation of Powers Between Judiciary and Politics in Turkey*
- 142-152 Abdulkadir BİLEN, İsmail KALASH
Factors Affecting the Financial Leverage of Service Firms in Turkey: An Empirical Investigation / *Türkiye’de Hizmet Firmalarının Finansal Kaldırıcını Etkileyen Faktörler Üzerine Ampirik Bir Araştırma*
- 153-169 Aynur ACER, Tolga GENÇ, Sait Erdal DİNÇER
Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bireysel Emeklilik Şirketlerinin Performansının Entropi ve COPRAS Yöntemi ile Değerlendirilmesi / *Performance Evaluation of Private Pension Companies Operating in Turkey by Entropy and COPRAS Method*
- 170-184 Rıdvan ÜNEY, Elif GÜNERİ YÖYEN
Benlik Yapısı, Romantik İlişki Biçimleri ve Cinsiyet Arasındaki İlişki / *The Relationship Between Self Structure, Romantic Relationships and Gender*
- 185-202 Caner ÇAKI, Yusuf FİDAN
Çin Propagandasında Çin-Tayvan İlişkilerinin Sunumu: Mao Zedong Dönemi Üzerine İnceleme / *The Presentation of Chinese-Taiwan Relations in The Chinese Propaganda: Examination on Mao Zedong Period*
- KİTAP İNCELEMELERİ / BOOK REVIEWS**
- 203-204 Mustafa Tefvik KARTAL
COĞRAFYA MAHKUMLARI / *PRISONERS of GEOGRAPHY*
- 205-212 Nazlı YÜCEOL
DİJİTAL DÖNÜŞÜMDE ‘HAYATTA KALMANIN’ YOL HARİTASI / *ROAD MAP of ‘SURVIVAL’ in DIGITAL TRANSFORMATION*

İGÜSD

Cilt 7, Sayı 1, Nisan 2020 ISSN: 2148-4287 e-ISSN: 2148-7189

Makale İstatistikleri

IGUJSS

Vol. 7, Issue 1, April 2020 ISSN: 2148-4287 e-ISSN: 2148-7189

Article Statistics

Bu Sayının Makaleleri

Articles of This Issue 12

Düzeltilme Alan Makaleler

Corrected Articles 9

Reddedilen Makaleler

Rejected Articles 5

Kabul Edilen Makaleler

Accepted Articles 3

Süreci Devam Eden Makaleler

Articles in Process 68

Dergimize gönderilen makalelerin tümü intihal tespit aracıyla incelenmektedir.

All articles submitted to our journal are analyzed by plagiarism detection tools.

A Conceptual Model Proposal for Co-Creation of Social Value: Insights from Social Entrepreneurs

Duygu ACAR ERDUR*, Mine AFACAN FINDIKLI**

Abstract

This study suggests a conceptual model of collaboration the between business organizations and social entrepreneurs for the co-creation of social value. The study is based on a qualitative research. The data is obtained by semi-structured interviews with nine social entrepreneurs in Turkey. Deriving from the data, nine propositions are generated that identifies how these two distinct actors can collaborate. Findings reveal that social entrepreneurs can provide social mission, awareness of specific needs, a focus on various problems and innovative problem solving ability in this collaboration. On the other hand, organizations can ensure financial resource, business insight and recognition to the social entrepreneurs. Additionally, our findings show that the network platforms have facilitator role in this collaboration. The findings of the study reveal that the engagement of organizations and social entrepreneurs may eliminate each other's disadvantages and may provide long term social value.

Keywords: Social Entrepreneurship, Organizations, Collaboration, Social Value, Societal Problems

Sosyal Değerin Yaratılmasında İşletmeler ve Sosyal Girişimler Arasında Kavramsal Bir İşbirliği Modeli

Öz

Bu çalışma, sosyal değer yaratmak için işletmeler ile sosyal girişimciler arasında işbirliğine yönelik kavramsal bir model önermektedir. Nitel araştırmaya dayanan bu çalışmada veriler, Türkiye'deki dokuz sosyal girişimciyle gerçekleştirilen görüşmeler üzerinden elde edilmiştir. Verilerden yola çıkarak, bu iki aktörün nasıl işbirliği yapabileceğini belirleyen dokuz önerme geliştirilmiştir. Bulgular, sosyal girişimcilerin sosyal misyon, spesifik ihtiyaçların farkındalığı, çeşitli sorunlara odaklanabilme ve yenilikçi problem çözme becerileriyle bu işbirliğine katkı sağlayabileceğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, bulgular işletmelerin de bu işbirliğini sosyal girişimcilere; finansal kaynak, yönetim iç görüşü ve tanınırlık sağlayarak destekleyebileceklerini

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 08.03.2019

Kabul/Accepted: 25.03.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.537350>

* Asst. Prof. Dr., Beykent University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Business Administration (English), Istanbul, Turkey, E-mail: duyguerdur@beykent.edu.tr

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-4288-4401>

** Assoc. Prof. Dr., Beykent University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Business Administration (English), Istanbul, Turkey, E-mail: minefindikli@beykent.edu.tr

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-1021-6641>

göstermektedir. Ayrıca, network platformlarının da bu işbirliğinde kolaylaştırıcı rolü olduğu görülmektedir. Çalışmanın bulguları, işletmeler ve sosyal girişimcilerin işbirliğinin birbirlerinin dezavantajlarını ortadan kaldırayabileceğini ve uzun vadeli sosyal değer yaratabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Girişimcilik, İşletmeler, İşbirliği, Sosyal Değer, Toplumsal Sorunlar

1. Introduction

In last decades generating a long term and permanent social value is in the agenda of various actors; such as governments, international organizations, civil society, NGOs, corporations etc. However, creating, maintaining and fostering social value is not easy. The multi-dimensional and complex structure of social issues prevents these actors to generate permanent solutions by go-alone initiatives. Governments, due to their scarce resources and bureaucratic structures, cannot fully reach the goals like welfare or employment. The projects of global organizations such as OECD, UN and World Bank may even fail to offer specific solutions especially for non-developed or developing countries having unique internal dynamics (Easterly, 2009:34). Non-governmental organizations (NGOs) also face financial problems due to constantly decreasing financial support (i.e. supply of donations, grants etc.) Business organizations, with a strategic viewpoint show their awareness to future generations as well as their stakeholders by corporate social responsibility (CSR) projects and by creating shared value (CSV). However, efforts of organizations may not always reach a satisfactory level due to their business-related priorities and short-term interests (Bornstein, 2004; Carroll, 1991; Carroll, 2008; Dees, 1998; Mahajan & Daw, 2016; Porter & Kramer, 2011; Visser, 2012). On the other hand, social entrepreneurship, which is described as a process involving the innovative use of resources to address social needs and problems and to catalyze social change (Mair & Marti, 2006), have been identified as alternative and/or complementary to the initiatives of governments and organizations to address social issues. It is revealed that social entrepreneurs are often well ahead of these actors and reflect a "bottom up" understanding in discovering social needs and offering innovative solutions (Bornstein, 2004; Dacin et.al.,2010; Hellström et al., 2015; Korsgaard, 2011; Thompson, 2002). However, they may face various challenges such as funding, sustainability or scalability and have difficulties in maintaining their mission.

In recent years, considering their inadequacies, creating permanent social value seems to go beyond the independent activities of these distinct actors. The complexity of social needs and problems is fostering collaboration across various actors of society and there is growing awareness and evidence of the benefits of collaboration in eliminating inadequacies (Austin & Seitanidi, 2012a, 2012b; Vangen & Huxham 2012). Moreover, criticisms of the idea of corporate commitment to social responsibility and the questionable benefits of a shared value model are contributing to the need for collaboration for tackling societal problems. Social alliances, as a special form of collaboration between business organizations and social enterprises, address social issues and tries to generate permanent solutions (Waddock, 1991). These alliances are inter-organizational efforts to address social needs and problems that are too complex to be solved by unilateral organizational action (Gray, 1985). In the related literature the needs, the process and the consequences of the collaboration (e.g. Austin, 2000; Austin & Seitanidi, 2012a, 2012b; Berger et al., 2004) have been studied. However, these studies were mostly conducted in developed country contexts and from the business organizations perspective (Sakarya et al., 2012).

Collaboration between business organizations and social entrepreneurs is an increasingly important phenomenon that deserves further study. Regarding this, our study focuses on a particular type of collaboration between organizations and social entrepreneurs and tries to identify the potential contributions of these two parties in the co-creation social value, from the social entrepreneurs' perspective in the Turkish context. We reveal that business organizations and social entrepreneurs complement each other in various ways, and we offer a conceptual model for the co-creation of social value. The paper continues with the theoretical background and introduces the research design. Accordingly, the findings and the conceptual model are presented. The paper concludes with the discussion and implications for further studies.

2. Theoretical Background

Social value refers to the '*basic and long-standing needs of society*' (Certo & Miller, 2008). It is broadly defined as 'that which enhances well-being for the earth and its living organisms' (Brickson, 2007: 866). Social value refers to wider financial and non-financial impacts that include the wellbeing of individuals and communities, thus society. In recent years, there is an increasing awareness about social problems and a demand for solutions. In addition to this, organizations are increasingly perceived to be the cause of social, environmental, and economic problems and related challenges (Porter & Kramer, 2011). The relation between organizations and society has been discussed since the 1950s (Bowen, 1953; Jacoby, 1973; Davis, 1973; Davis & Frederick, 1984). Based upon their nested relations and broad impact, organizations have become one of the most powerful actors in the society (Davis, 1973). As Carroll and Brown (2018) emphasize; society today focuses more on organizations' power because of their visibility.

Social engagement of organizations shifted from philanthropy to CSR and is increasingly used with a strategic form of social investment (Wood, 1991; Carroll, 2002, 2008; Porter & Kramer, 2002). Today many organizations perform CSR activities and gain benefits such as good reputation, better corporate image, improved financial performance (i.e. Flammer, 2013; Orlitzky, Schmidt & Rynes, 2003; Porter & Kramer, 2006; Werther Jr. & Chandler, 2005). However, the effectiveness of CSR efforts in creating social value is questionable. CSR face with criticisms such as prioritizing business interests, being poorly directed, unfocused, having a short-term perspective and limited responsiveness and consequently ineffective in generating in social value and betterment (Banerjee, 2008; Blowfield & Frynas, 2005; Devinney, 2009; Doane, 2005, Visser, 2012). Mostly, CSR activities of organizations are criticized for being scattered uncoordinated, and standardized activities which reflect a top-down 'one size fits all' approach rather than focusing the real needs of society with a bottom-up approach aiming systemic change (Karim, Chase, Rangan & Friel, 2015; Visser, 2008; 2012).

As one of the strongest actors in society, it is obvious that organizations need to perform more than corporate social responsibility activities and should contribute to betterment of society in terms of social, economic, environmental, physical, psychological, political, and cultural issues (Banerjee, 2008; Blowfield & Frynas, 2005; Devinney, 2009; Doane, 2005, Visser, 2012). In this vein, it is discussed that a new approach for CSR is needed to create social value. Thus, socially responsible behavior of organizations should involve '*a dialogue with local stakeholders, be responsive to local needs and priorities and look for long-terms solutions that build capacity rather than offer a 'quick-fix'*' (Tracey, et.al. 2005).

In 2011, Porter and Kramer have offered "the big idea" and social engagement shifted again to a new form; "Creating Shared Value (CVS)". While CSR is described with good corporate citizenship with a compliance with community standards, CVS proposes a transformation social problems that are relevant to the organization into business

opportunities and at the same time contributing to the solution of critical societal challenges (Porter & Kramer, 2011). Although this framework has been widely accepted and adopted, it has been criticized also in some respects. For instance, Crane, et al., (2014) argue that CVS ignores the tensions between social and economic goals (Crane, et al., 2014:135). Also it is discussed that CSV continues the business centered framing and thus fails to grasp society's expectations that social needs and problems cannot be understood by relying on categories of utility (Beschorner & Hadjuck, 2017). In this context, the social responsible behavior of organizations need "*a shift in power from centralized to decentralized; a change in scale from few and big to many and small; and a change in application from single and exclusive to multiple and shared*" (Visser,2012:9). This shift is characterized by collaborative relationships and innovative partnerships which include diverse stakeholder integrations. The multi-dimensional and complex structure of societal problems, which is difficult to cope with alone for a single organization, is fostering collaboration across various actors of society in recent years. In this respect, social alliances are gained importance as a form of collaboration between organizations and social enterprises.

Social entrepreneurship differentiates from any other form of entrepreneurship by addressing the social problems and creating social value (El Ebrashi, 2013; Gedajlovic, Mair & Marti, 2006; Moss & Lumpkin; Neubaum, & Shulman, 2009; Peredo & McLean, 2006; Robinson et al., 2009; Short, 2009; Sullivan, 2017; Zahra et al., 2008). Focusing to fulfilling the social needs, social entrepreneurs employ a market-oriented income generation method that aims to achieve sustainability and serve as a catalyst for social change (Abu-Saifan, 2012, Lehner, 2011). Although their initiatives are small-scale in early stages, and their objectives are directed towards local problems, they have a desire to address broad social problems and scale up (Santos, 2012:335). In this sense, social entrepreneurship can be defined as a proactive activity of pioneering new methods, processes, products and services that address social problems (Austin, Stevenson, & Weiskillern, 2006; Chahine, 2016). Social entrepreneurs have been also described as change agents who seek and discover the opportunities that will create social change (Afacan-Fındıklı, 2017; Mair & Marti, 2006; Zahra et al., 2009; Jackson & Jackson, 2014; Groot & Dankbaar, 2014). Their commitment to society and their proactive approach provide new and original solutions to the long lasting problems of society and puts them one step forward comparing to the business organizations. (Dees, 1998, Sullivan Mort, Weerawardena, & Carnegie, 2003).

However, social entrepreneurs face with various challenges. First of all, the lack of funding forces them to start and sustain their social initiatives. Also, as social entrepreneurs work for society's good, they need to gain trust in order to be perceived legitimate and not to face with problems related to accountability and viability. Moreover, as social entrepreneurial activities are market-oriented to generate income, social entrepreneurs need business and marketing skills in order to manage their initiatives (Bessant & Tidd, 2015:60-62). Besides, in many countries, including Turkey, the context for social entrepreneurship is not ideal and the ecosystem is weak (i.e. the lack of legal framework and regulations for social entrepreneurship).

Although organizations and social entrepreneurs may address social problems separately, they may also choose to collaborate via social alliances to create social value due to their own shortages. In this respect, the capability and resource complementarities between organizations and social entrepreneurs make the collaboration meaningful. In such a collaboration, the two parties with different perspectives may offer different contributions to the collaboration for the solution of the same social issue. Previous research on collaboration and social alliances discussed various topics like the structural characteristics of the collaboration, the fit between partners, drivers and enablers, and

the consequences of collaborative alliances (e.g. Austin, 2000; Austin & Seitanidi; 2012a; 2012b; Berger et al., 2004; Brown et al., 2010; Sakarya et al., 2012). However, how business organizations and social entrepreneurs can collaborate for creating social value and what are the potential contributions of the two parties still need to be clarified.

3. Research Design

Based on the theoretical background above, this study seeks to address the research question: "*How organizations and social entrepreneurs can collaborate in order to create social value and what are the potential contributions of these two parties?*" In an effort to address this questions this study investigates the organizations and social entrepreneurs' partnership in order to suggest a conceptual model of the collaboration between these two actors for creating long termed social value.

A purposive sampling approach (Creswell, 2009) is adopted in this study. We contacted a well-known US based association which supports social entrepreneurship in Turkey, ASHOKA. This sampling technique allowed us to reach successful social entrepreneurs in Turkey. We reached seven ASHOKA members who voluntarily participated in our study. We also used snow ball technique where respondents were asked at the end of their interview to recommend other social entrepreneurs. As a result, nine social entrepreneurs were interviewed. The detail information about the social entrepreneurs in the sample and their social entrepreneurial initiatives are given below in Table 1.

The data collection is based on in-depth semi-structured interviews which allow the researchers to investigate the phenomenon in depth (Yin, 2009). The interviews were conducted based on an interview protocol. The open-ended questions were about social entrepreneurs' initiatives; their purpose, processes, difficulties they faced and the realized collaborations with organizations. Six of the social entrepreneurs were actively collaborating business organizations that helped us to understand the collaborative dynamics. Besides, three of them were not actively in collaboration which let us to reveal the difficulties they face. All the interviews were recorded during the data collection process and transcribed by researchers. The shortest interview lasted in 37 minutes and the longest one was 1 hr. 02 minutes. After data collection, all recorded interviews were transcribed.

The obtained data is analyzed by descriptive analysis. An open coding process was employed through reading and re-reading each interview transcript independently by the two authors of the study which allowed to concepts to emerge from the findings. After reviewing the data related propositions are derived through the participants' responses which are given as quotes in the paper. Based on the propositions and a conceptual model of collaboration is generated.

Several strategies were implemented to provide reliability and validity of the study. First of all, relevant documents and archival data about the social entrepreneurial initiatives and founders were collected and analyzed which allowed the researchers to make data triangulation to provide of thematic analysis. (Ambert et al., 1995). These included website documents, reports, brochures, and audiovisual materials related to the founders and their initiatives. The data collection period lasted for 18 months starting from April 2017. In addition, researchers followed several tactics such as using probes and alternative questions to improve the scientific rigor of the study)

Table 1: Sample of the Study

Social Entrepreneur	Social Entrepreneurial Initiative	Collaboration
Tülin Akın (TA)	TABİT-Tarımsal Pazarlama (Agricultural Marketing)	<i>Vodafone INTEL</i>
İbrahim Betil (İB)	Toplum Gönüllüleri (Community Volunteers) Eğitim Gönüllüleri (Education Volunteers)	<i>Coca-Cola UNDP GWC NEF Assoc.</i>
İtir Erhart (İE)	Adım Adım (Step by Step)	<i>New Balance EKER</i>
Serra Titiz (ST)	MİKADO Gelecek Daha Net (Future is Brighter)	<i>Unilever</i>
Ercan Tural (ET)	AYDER Dreams Kitchen	<i>Vodafone Koç Holding</i>
Tara Hopkins (TH)	Çöp(m)adam (Garbage Lady)	<i>Unilever Coca Cola</i>
Durukan Dudu (DD)	Anadolu Meraları (Anatolian Grasslands)	-
Gülcan Yayla (GY)	Kodluyoruz (We Code) Oy ve Ötesi (Vote and Beyond)	-
Çiğdem Yıldız (ÇY)	Doğada Hayat Var	-

4. Findings

This study focuses on the collaboration between social entrepreneurs and organizations in creating social value. Drawing on the findings obtained from social entrepreneurs, it is attempted to reveal the possible contributions of social entrepreneurs and organizations to the co-creation of the social value. The research findings are organized into three sections. Firstly, the potential contributions of the social entrepreneurs to the co-creation were determined and four propositions were generated. Then, the potential contributions of the organizations were tried to be identified three propositions were generated. Lastly, two propositions were shared related to the co-creation model in general, and the conceptual model is presented.

5. Contributions of Social Entrepreneurs

As Zahra et al. (2009:523) emphasize, many social needs are not discernable or may easily misunderstood as they require a bottom-up understanding to address them. At this point, it is accepted that the embeddedness of social entrepreneurs in their local communities may facilitate the discovery of the local social needs as natural opportunities (Seelos et al., 2011; Shaw and Carter, 2007). Analyzing the statements of respondents in these terms, it is seen that social entrepreneurs emphasize their ability for observing and discovering the specific problems and needs in the society. This is demonstrated in various statements such as;

"I believe that a social entrepreneur observes what is needed or what is lacking in a specific area." (DD)

In this vein, social entrepreneurs can be considered as the local change makers (Drayton, 2008) that recognize the unseen and unaddressed social needs with their localized focus and perception abilities. A respondent explained the motivation and desire to address the social needs and problems as follows;

"We, as social entrepreneurs, have roles such as being visionary, following the public's agenda, generating an understanding and seeing their real needs. I think that's the point what makes the social initiative meaningful." (ET)

As they target the specific needs and problems in the society, the embedded nature of social entrepreneurs within local communities becomes obvious. Their aim to address locally situated needs found a voice in one of the respondents' expressions as follows;

"I'm working with local farmers and I try to meet their special needs and create an agricultural awareness. I always observe and ask to myself; 'what I can do more for them?'" (TA)

It is evident from these statements that social entrepreneurs deploy a community-focused approach through addressing specific needs and problems. Their efforts in addressing the social needs are armed with local awareness and this is likely to be more effective than the efforts which do not have such an understanding. Extending this view, some of the respondents suggested that organizations have various limitations about realizing the specific needs and problems in the society. For instance;

"Honestly, people working in corporations are generally belong to the middle class and upper class. So, they do not focus and see the local needs effectively. Because it requires to be intertwined with them, speak the local language, I mean you have to understand their life, their needs. You have to touch them. I can communicate with them [local women] better than a corporation. I'm doing something they can't see." (TH)

Similarly, another participant also emphasized that social entrepreneurs are better than big organizations at scanning the specific problems and identifying the local needs that have to be overcome. He revealed:

"Being a social entrepreneur begins by discovering the needs of the society and trying to do something about them. When I visit the organizations that support our projects, I say them 'come and see with your own eyes', because they cannot see and understand the specific needs in the society as I do." (IB)

Drawing on the considerations above, as social entrepreneurs are in a relationship with their local social environment and have a better understanding of the social problems in comparison to the organizations, it is possible to assert that they are able to identify local social needs and problems. Thus, we proposed the following;

Proposition 1: Social entrepreneurs may contribute to the co-creation of social value by their awareness of local needs and specific problems of the society.

In the related literature, the purpose of existence and the business identities of social enterprises are often discussed because of their 'not for profit' structure which is combined with a concern of generating revenue (e.g. Dorado, 2006; Elkington and Hartigan, 2008; Fowler, 2000). This duality extends beyond vision, mission, and purpose to the construct of identity and even may create tensions that can be impediment to identity realization (Bruin, et al. 2017:581). For all that, our respondents provided very clear answers about the underlying reason that is central to their initiatives. One of them asserted:

"For me, the most important thing is creating value. I try to settle a barrier-free life and to provide the transformation of society an accessible life for all via sustainable projects." (ET)

This statement indicates that the primacy of the social mission over other objectives come to the forefront. Such that, acting as a change-maker and creating sustainable solutions stressed as a *raison d'être*. The sustainability emphasis is also highlighted in the statements given by another interviewee as follows:

"I think; the main purpose of a social entrepreneur is to provide sustainable solutions to social problems."(GY)

The findings also suggest that while pursuing their mission social entrepreneurs are driven by a very strong motivation to embrace and handle social problems of the society. One interviewee remarked:

"We work for people, together with people for matching existing resources with the needs of them. A social entrepreneur devotes her/his life to solve a social problem." (ST)

A similar emphasis on identifying a social problem and chasing for a solution found voice in another respondent as follows:

"The problem of society is my problem. And not limited to my country. I run after a need when I notice, even if it's outside the borders of the country. I try to act as pioneer of social transformation for long-lasting social benefit." (IB)

These statements show that social entrepreneurs are strongly motivated to create sustainable solutions for social problems by dedicating their selves to create social value. Hence, it is possible to assert that their social mission benefits the social betterment more than the non-sustainable and temporal solutions of CSR activities which generally aim to reduce the negative impacts of organizations. Indeed, business organizations cannot have a social mission because of their nature but they may support a social entrepreneur to realize his/her mission and broaden its impact. Thus, we generate the proposition below;

Proposition 2: Social entrepreneurs may contribute to the co-creation of social value by undertaking a social mission.

Current findings also reveal important evidence that social entrepreneurs place great emphasis on being innovative in their activities. The majority of them identified themselves as risk takers or chasing for different solutions. One social entrepreneur suggested;

"I, as a social entrepreneur, take risks in the field and I ask to myself what can I do differently for this problem." (DD)

Zahra et al., (2009) emphasize that social entrepreneurs recognize systemic problems of the society and address them by introducing revolutionary changes. In this vein, Ercan Tural who works for disability which is a problematic area in Turkey because of the structural problems, states the following;

"Actually, all the social entrepreneurs are social revolutionists in my opinion. All the projects we perform are revolutionary. Via AYDER we try to make a barrier-free life for disabled people." (ET)

In a similar vein, Tülin Akin in her "Smart Agriculture" project offer solutions for farmers using the opportunities of technology. The platform that she created provides early warning information via special SMS and applications; up-to-date information, know-how, while creating opportunities for them to reach alternative markets by bypassing traditional ways. She mentions about innovativeness as below;

"What we do as social entrepreneurs is taking the risks and developing new ideas for the solution of a problem. What I have done for farmers is a new generation rural living model." (TA)

Similarly, Serra Titiz through her initiative provides an online platform that is targeting youth unemployment and enables knowledge and experience sharing for youth to make more informed decisions about their education, career and life. The e-mentoring

module is a prominent tool developed to enable volunteers to meet and share professional expertise with students. She defines her own efforts as following;

"Social entrepreneur tries different ways to solve a problem, takes risks and creates difference with an innovative and proactive perspective. I try to make a difference for youth following this approach." (ST)

Statements of the respondents support the view that social entrepreneurs show serious efforts to solve complex societal problems with an innovative approach. They try to create and widen social impact by creating social value through innovative ways and social change. Their ability to recognize opportunities allows them to generate sustainable social value through innovation. Regarding to this, we offer the following;

Proposition 3: Social entrepreneurs may contribute to the co-creation of social value by offering innovative solutions to the specific needs or problems they observe.

Organizations' CSR activities generally focus on limited areas. Especially in Turkey, over the years, socially responsible activities are handled in terms of corporate philanthropy addressing limited areas like education, environment and sports (Alakavuklar, Kilicaslan & Ozturk, 2009). In practice, these activities often designated as a charity fund set aside by organizations to do some good in the local community, sponsoring or donating money (Saatçi & Urper, 2003:63). Although these projects aim to contribute to the social betterment, their impact tends to be limited. Additionally, a CSR projects generally are aligned specifically with the company's strategic goals, while a social enterprise chooses projects with a broad perspective. The variety of the social issues focused by social entrepreneurs is manifested by the interviewees as follows:

"Beyond providing social benefit to only a segment of society or a need group, entrepreneurial initiative has the ability to be diverse. All my friends focus on different social areas." (ET)

Addressing various social problems also functions as a source of motivation for social entrepreneurs which supports their social mission. One of the respondents explained:

"To reach different parts of the society and solve different problems of the society. This is the motivation for us." (DD)

Moreover, interviewees stress that they are focusing on the address unmet social needs that organizations or governmental actors do not address. In this vein, two remarkable statements are given below:

"Since I do not believe in the impossible for creating benefits for society, I have realized different projects in different areas which the government or the corporations do not focus". (IB)

"CSR activities generally focus on education or sports as sponsorships. I wanted to do something beyond CSR activities. They gave lots of money to these projects. But, I think there is a misunderstanding about the money they spend and the impact that they create. These are also important but this is very limited for social value, we need to do much more than that. There are other aspects of the society that need help". (TH)

Considering the focus of social entrepreneurs' initiatives in the sample (e.g. youth unemployment, disability, agriculture, women employment, waste recycling) and their statements above, it is possible to reveal that social entrepreneurial initiatives have a variety in addressing the unmet needs and problems of the society, which are not addressed by governments and CSR activities of organizations. Thus, we generate the following;

Proposition 4: Social entrepreneurs may contribute to the co-creation of social value by addressing a variety of needs and problems of society.

Contributions of Organizations

From a resource dependence perspective (Pfeffer & Salancik, 1978), the nature, functioning of partnerships, collaborations, and alliances and the various reasons for such a cooperation (e.g. the lack of critical competencies, acquire expertise or access to critical resources) demonstrated well in the related literature. In this vein, the findings here reveal the contributions of organizations in the co-creation of social value. Social enterprises have been regarded as the financially stable organizations that generate social value (Mair and Marti, 2006; Robinson, 2006). However, financial stability for social enterprises is not so easy to ensure. According to the findings, the most challenging issue for social entrepreneurs that they need support is access to resources and funding. They emphasize the importance of the financial resource in order to start and maintain the entrepreneurial initiative. One of the interviewee explained:

"Our problem is financial. When an entrepreneurial initiative idea finds financial support, it is possible for our dreams and efforts to reach more people faster than we can achieve on our own". (ÇY)

It is seen that the lack of financial resources is also a great obstacle in scaling up the initiative and accomplish their mission. Moreover, social entrepreneurs prefer the "long term" relationships rather than donations of organizations. One of them commented on this preference as follows:

"Rather than short-term grants or aids, a double-sided contract should be signed. It should be considered as the long-term partnership and each side should work as a 'social problem partner'." (DD)

The successful partnerships of well-known organizations such as Koç Holding, Unilever, Vodafone that provides funding to the social enterprises are exemplified by the different social entrepreneurs as follows;

"Financial support is naturally required to successfully sustain these projects. A creative idea cannot be put into action unless it is financially supported. In this sense, we are carrying out projects with big organizations like Unilever, Vodafone, Koç Holding. The idea comes from the social entrepreneur and the company says that 'ok, I will finance this idea'. This cooperation is important for the sustainability of the enterprise." (ET)

"I first stumbled on my entrepreneurial initiative journey. Lack of capital, the lack of access to financial resources really forced me. But the partnership with Vodafone worked very well." (TA)

"Unilever, as a part of this collaboration, supported us financially; they paid our rent for several years. It was a very good way for us to start." (TH)

These statements clearly show that it is possible for a company to be a part of social value creation by providing financial support to a social entrepreneurial initiative. Addition to this, social entrepreneurs mention other ways of support apart from ensuring capital directly, such as being a customer of the social enterprise in order to provide income. One interviewee explained.

"If the social problem addressed by the social entrepreneur affects the organization negatively, it can generate income for the entrepreneurial initiative to solve this problem. Thus, the organization can become a customer of the entrepreneurial initiative." (GY)

Indeed, being a customer of the social enterprise seemed to be a successful way to support social enterprise. One of the interviewees explained such collaboration with a well-known brand Coca Cola in these words:

"The organization can be the customer of the entrepreneurial initiative by giving regular orders. Most of the organizations give useless corporate gifts. Instead of this, they can give our products. For example, we regularly receive orders from Coca Cola to be used both at Coca Cola stores in US and at their expositions and conferences so they became our customer. Coca Cola have kept my business alive for long years." (TH)

The same social entrepreneur also mentioned the collaboration with Unilever which provided material for her enterprise's production process and how it supported her social mission. She recalled:

"Unilever was our supporter during our four-year collaboration providing material for our bags, I mean they give us their waste materials and we use it as a raw material. At the end of the day, this support will sustain the entrepreneurial initiative and social value. Also, by supporting an entrepreneurial initiative corporation can foster its corporate image. But most of the organizations do not aware of this." (TH)

These statements reveal that acquiring to the resources is one of the most critical challenge for the social entrepreneurs in starting and maintain their initiative. Social entrepreneurs often search for innovative strategies to acquire resources and sustain their social missions which is very important for their survival. At this point, organizations can provide financial resource directly or indirectly in order to support the social initiative. This in turn, may ensure the creation and continuity of the social value. Regarding to these, we offer the following proposition;

Proposition 5: Organizations may contribute to the co-creation of social value by providing financial resource for the initiation and maintenance of the entrepreneurial initiative.

Scholars tend to regard social enterprises as the socially driven organizations that use business principles to reach their goals (e.g., Austin et al., 2006; Mair and Marti, 2006). However, social entrepreneurs in the sample reveal that their lack of business and management skills creates difficulties in sustaining their initiatives. This emphasis is clear in sample statements which are given below;

"My most important deficiency is poor management. This weakness can be eliminated by partner organizations to maintain the entrepreneurial initiative." (IB).

As most of the social entrepreneurs do not have a business education, they mention that dealing with business-related operational issues takes time and constitutes as an extra cost item. One of the interviewees explained how her collaboration with Unilever facilitated the process. She revealed:

"I, as a person do not have a business insight. I'm not very good at conducting a business. My business perspective is limited. For example, I was able to create the proper web-site design in the 6th version. It is time consuming and also additional cost for me. For example, Unilever gave me support with press services. I mean, the collaborations helped me to gain a business perspective to keep my enterprise alive" (TH).

Social entrepreneurs stress that organizations' corporate experiences may help them to handle the whole process from production to after-sales with professional business insight. One interviewee commented:

"From the creation of the product to its operation, to its sale, to the after-sales, an entrepreneur makes all this stuff him/herself. I mean we have to carry out a plan, marketing activities etc. like a business. Overcoming the difficulties in starting the initiative and then maintaining it, this gets really hard sometimes. It is easier to overcome them with the help of corporate experiences." (CY).

Moreover, social entrepreneurs reveal other benefits of collaboration with organizations such as sectoral knowledge or network possibilities. One of the interviewee explained:

"Benefitting from the company by taking the advantage of their sectoral knowledge of the company or gaining access to new connections is important for the continuity of the entrepreneurial initiative." (GY)

These statements show that, social entrepreneurs benefit from organizations through their business and management skills. Their sectoral experience, production capabilities, financial knowledge, marketing skills etc. help the social entrepreneurial initiative to maintain and provide continuance. It is obvious that the competencies and expertise of organizations ensure a business insight for social entrepreneurs. Based on this, we generate the following proposition.

Proposition 6: Organizations may contribute to the co-creation of social value by providing business insight for the initiation and maintenance of the entrepreneurial initiative.

Another challenge we identified that social entrepreneurs face has appeared to the recognizability issues. Especially those at the micro level initiatives have huge difficulties in their attempts to gain recognition. The enhanced recognition obtained through cooperation with established and well-reputed organizations can benefit the social enterprise in various ways. For instance, one social entrepreneur explained how she overcame this challenge with the help of big organizations:

"People like the idea but sometimes they do not want to pay for that because they do not know the brand. Creating awareness, creating recognition is difficult for me but when I work with Coca-Cola. My marketing skills are limited. Here, the collaboration with the corporations like Unilever, Coca Cola helps me. Their visibility helped me hugely. They focused on the advertising part." (TH)

The respondents also mentioned that they benefit from the organizations' legitimacy in order to introduce themselves to the society and to build identity. Moreover, they demonstrate the positive effects of collaboration on gaining scalability. One of the social entrepreneurs in the sample commented:

"It is not very easy for one person to introduce himself to the society as a social entrepreneur. Collaborations with organizations are therefore necessary. We need the power of the organizations to widen the initiative because a social entrepreneur cannot be as strong as a company. It is possible to scale up the initiative when the company shares its power with social entrepreneur." (ET)

In this vein, another social entrepreneur explained how Vodafone contributed her social initiative in broadening the social impact. She revealed:

"With the support of big corporations we can extend the benefits. Today, the business model we established in Aydin with the cooperation of Vodafone Club started to be implementing in Kenya, Ghana, New Zealand and India. If I was on my own, the impact wouldn't be this broad I think." (TA)

Based on the above, it is possible to assert that the power of organizations may help social entrepreneurs to build awareness and gain legitimacy in the eye of society. Additionally, organizations may also help them to overcome the negative effects of structural embeddedness limited to a local scale. A collaboration with a well-known company may maximize their social impact. Thus, we propose the following;

Proposition 7: Organizations may contribute to the co-creation of social value by providing recognition in expanding the social initiative's impact.

Framing of the Co-creation Model

Related literature highlights the supportive role of networking and considers it as a critical skill for success (e.g. Alvord, Brown & Letts 2004; Hockerts, 2006). Studies reveal the importance of building networks, especially for the long-term cooperation relationships and for the social initiatives' success (Marshall, 2011; Sharir & Lerner, 2006). However, it is discussed that social entrepreneurs may face difficulties in identifying and developing network relationships (Phillips, Lee, Ghobadian, O'Regan, & James, 2015). In this context, our respondents demonstrated the integrative role of network organizations such as Ashoka in order to create collaborations with organizations. One of them explained:

"A platform like Ashoka actually knows both the entrepreneur and the company and matches them in a correct way". (DD)

These network organizations not only provide a connection between the social entrepreneur and company, which is critically important for entrepreneurial development entrepreneurs, but also support them to acquire crucial resources provided by the organizations. One interviewee explained:

"Platforms like Ashoka aims to maximize the social and economic impacts of both sides by bringing organizations together with social entrepreneurs. While the organizations provide support to social entrepreneurs as knowledge, skills and financing, social entrepreneurs offer a unique source of new markets and target groups." (ST)

Based on these considerations about the facilitator role of the network organizations in the collaboration, we generate the following proposition;

Proposition 8: Network platforms have a connective role in the engagement of social entrepreneurs and organizations.

From the resource dependence perspective, organizations and social enterprises may establish a process of co-creation for social value in order to complement each other's needs and minimize the weaknesses. In this vein, the findings of the study highlight that organizations and social entrepreneurs have different point of views and therefore can play different roles in creating social value.

"I won't be corporate; I do not want be corporate. I'm doing something they can't see, and they are doing something I won't do. We hold different perspectives, so we can complete each other. I think these collaborations can be a model for creating sustainable social value and wellbeing. We already have 450 women working with us. All of them are uneducated and over 40. These women earn money, generate a sense of self confidence, gain an identity and grow as an individual through this way. And that translates into being happier and stronger. This is the real social value and social wellbeing I think."(TH)

Findings also demonstrate that the competencies of the organizations and the perspective of the social entrepreneurs complement each other in generating solutions to social problems. One interviewee exemplified this point as follows:

"We need organizations, organizations need us. We need them in terms of investment, they need us to reach new markets in particular and to touch society in general. However, this cannot be only with sponsorships or aids. This requires a long-term partnership. We are now contributing to Unilever's HR via "Future is Brighter" Youth Platform. Our aim is to overcome the problem of youth unemployment and to increase their

economic and social betterment. This is the social impact of "Future is Brighter" I think." (ST)

One of the social entrepreneurs explained how his collaboration with Koç Holding became permanent and long-termed partnership in these words:

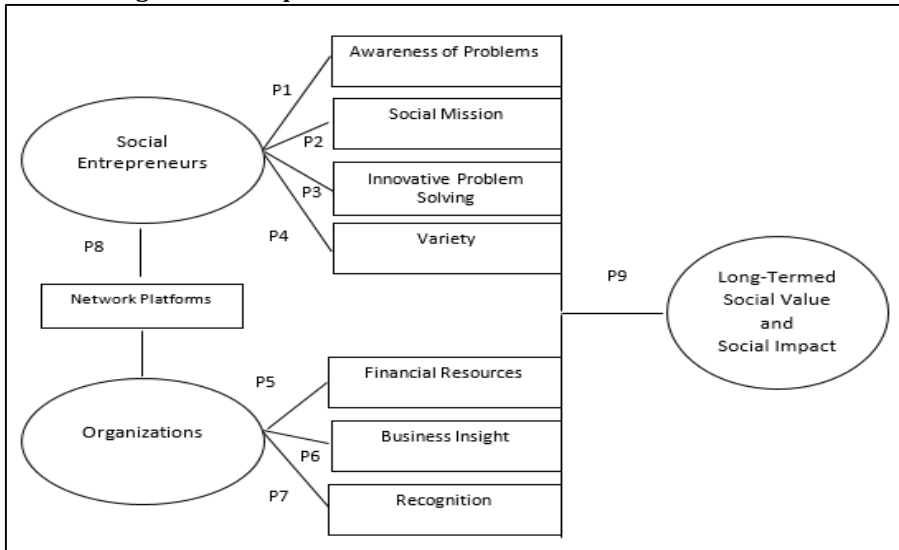
"When ideas for creating social benefit come together, each side takes on a part of the work like the pieces of the puzzle. For example, our initiative with Koç Holding is still continues. This initiative has settled into that company's DNA and has created incredible impact." (ET)

Analyzing these statements, it is possible to assert that when organizations and social entrepreneurs' efforts come together they can create a more permanent and broad social impact by providing different contributions in creating social value.

Proposition 9: Collaboration of organizations and social entrepreneurs is expected to create long-termed social value and social impact.

Based on the data and the identified propositions, we propose a conceptual model for the co-creation of social value which is given in Figure 1.

Figure 1. Conceptual Model for the Co-Creation of Social Value

6. Discussion

Today, society faces various multi-dimensional, deeply rooted and complex social problems that no party can tackle on its own which requires collaborative approach to generate a solution. (Wiseman & Brasher, 2008; Hellström et al., 2015). As a form of collaboration, voluntary collaborations between business organizations and social entrepreneurs address the societal problems that single parties find difficult to cope with alone.

Although more work is needed to reveal the causes, process, and results of collaboration for the co-creation of the social value in all aspects, this study contributes

to the literature in several ways. First, it reveals the potential contributions of organizations and social entrepreneurs for the co-creation of social value. Secondly, by advancing the understanding of the collaboration, it develops a conceptual framework and tries to offer a point of view for the parties that are considering to collaborate. Additionally, the study asserts a social entrepreneurs' perspective in a developing country context, which is an under-researched area.

Advancing understanding of the collaborative dynamic in the social value creation is central to developing knowledge of how social value can be long-termed and permanent. In this perspective, our conceptual model proposes that organizations and social entrepreneurs may provide different contributions to the co-creation of the social value, and thus complement each other. The findings show that social entrepreneurs, due to their embeddedness, may provide a more broad awareness of the local needs and the specific problems of the society compared to the organizations. Moreover, as they aim to find solutions to the long-lasting societal problems, they may provide a strong social mission and commitment which is not a prior goal for organizations cannot easily be ensured because of their business-oriented structure. Additionally, social entrepreneurs may focus on a variety of societal problems and needs which are not addressed in organizations philanthropy, CSR or CSV based activities. Lastly, with their change agent role, social entrepreneurs may seek, discover, and evaluate the opportunities create innovative solutions comparing to the traditional solutions of organizations (Devinney, 2009; Doane, 2005; Groot & Dankbaar, 2014; Jackson & Jackson, 2014; Mair & Marti, 2006; Visser, 2012; Zahra et al., 2009).

On the other hand, organizations may contribute to the co-creation mainly by providing funding and financial recourse to the entrepreneurial initiative in the initiation and the growing processes which is reported to be one of the most challenging limitation for social entrepreneurs. Besides, they may ensure a business insight such as managerial knowledge, sectoral experience, financial and marketing skills that social entrepreneurs may lack. Furthermore, organizations may enable recognition power to the social entrepreneurs in order to gain visibility and to generate a legitimate identity. The familiarity of organizations may help social entrepreneurs to enhance awareness which in turn helps to broaden the social impact they create (Austin & Seitanidi, 2012b, 2012b; Berger, et al, 2004; Sakarya et al, 2012).

Thus, collaborative arrangements may help social entrepreneurs to enhance the achievement of their social mission in terms of improving access to resources and funding, having business knowledge, building an identity, gaining legitimacy and sustaining the initiative. On the other hand, organizations can truly contribute to creating social value and establish themselves as good corporate citizens with a reinforced legitimacy. So the collaboration will enable them both to contribute to the solutions of social problems and to fulfill the important objectives. Addition to these, our findings showed that the network platforms like ASHOKA have a connective role in the collaboration of organizations and social entrepreneurs. They have an effect to align these two distinct parties toward a shared goal and facilitate the collaboration process. These established network platforms supports the two parties to find each other and ensure a fit for co-creation of social value. As a conclusion, the different strengths, and capabilities of organizations and social entrepreneurs can complement each other and may help the creation of permanent social value and broader social impact. This study may provide an insight not only for the decision makers of organizations but also for social entrepreneurs who have innovative solutions for deep-rooted problems of society but facing with challenges. From a practical perspective, the results of our study may be helpful for social entrepreneurs who can take the advantage of networking platforms and collaborations in order to benefit from the organizations capabilities to start and scale up their initiatives. Organizations also should

recognize the role of social entrepreneurs in creating long term social value which in turn transform the top down understanding into a bottom up understanding. Besides, they should take into account to broaden their social impact through such a collaboration which may also allow to foster their position and legitimacy in the society. The results of this study may encourage the organizations for collaborating with social entrepreneurs to create long term social value and social impact.

There are various limitations of this study. Our data is limited with nine social entrepreneurs. The interpretations and propositions are based on the limited data which do not include organizations' decision makers' perspectives. Thus, future studies can focus on the organizational actors' perspectives and propositions can be tested longitudinally in terms of the created social impact. Also, although the lack of supportive governmental regulations is emphasized by the respondents, it is not considered in study. Thus, future studies can include the role of governmental mechanisms.

REFERENCES

- ABU-SAIFAN, S. (2012, February). Social entrepreneurship: definition and boundaries. *Technology Innovation Management Review*, 22-27.
- AUSTIN, J. E., SEITANIDI, M. M. (2012a). Collaborative value creation: A review of partnering between nonprofits and businesses: Part I: value creation spectrum and collaboration stages. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 41(5), 726-758.
- AUSTIN, J. E., SEITANIDI, M. M. (2012b). Collaborative value creation: A review of partnering between nonprofits and businesses: Part II: Partnership Processes and Outcomes. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 41(6), 929-968.
- AFACAN FINDIKLI, M. (2017). Sürdürülebilirlik perspektifinde iş etiği, I. Pakdemir (Ed), *İşletmelerde Sürdürülebilirlik Dinamikleri* (362-391). Istanbul: Beta Yayınları.
- BERGER, I. E., CUNNINGHAM, P. H., & DRUMWRIGHT, M. E. (2004). Social alliances: Company/nonprofit collaboration. *California Management Review*, 47(1), 58-90.
- BESCHORNER, T., THOMAS, H. (2017). Responsible Practices are Culturally Embedded: Theoretical Considerations on Industry-Specific Corporate Social Responsibility. *Journal of Business Ethics*, 143(4), 635-642.
- CARROLL, A., B. BROWN, J. A. (2018), Corporate Social Responsibility: A Review of Current Concepts, Research, and Issues, In J. Weber & D. M. Wasieleski (Ed.) *Corporate Social Responsibility*, Vol 360 (2), 39-69.
- BANERJEE, S. B. (2008). Corporate social responsibility: the good, the bad and the ugly. *Critical Sociology*, Vol 34(1) 51-79.
- BLOWFIELD, M., FRYNAS, J.G. (2005). Setting New agendas: critical perspectives on corporate social responsibility in the developing World. *International Affairs*, Vol 81, 499-513.
- BORNSTEIN, D. (2004). How to change the World, social entrepreneurs and power of the new ideas, NY, Oxford University Press
<http://mason.gmu.edu/~progers2/howtochangetheworld.pdf>. Accessed: 06.01.2019.
- BOWEN, H.R. (1953). *Social Responsibilities of the Businessman*. New York: Harper & Row.
- CARROLL, A. B. (1991, July/ August). The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Towards the Moral Management of Organizational Stakeholders. *Business Horizons*, 39-48.

- CARROLL, A. B. (2008). A history of corporate social responsibility: concepts and practices in Crane, A., Matten, D., McWilliams, A., Moon, J. And Siegel, D. (Eds), (19 --46), *The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*, Oxford University Press.
- CHAHINE, T. (2016). *Introduction to Social Entrepreneurship*. Boca Raton, FL: CRC Press - Taylor & Francis Group.
- CRANE, A., & SEITANIDI, M. M. 2014. Social partnerships and responsible business: What, why and how? Seitanidi, M. M. & Crane, A. (Ed.), *Social partnerships and responsible business: A research handbook*: (1–12). New York: Routledge.
- DACIN, P. A., DACIN M. T. & MATEAR, M. (2010). Social entrepreneurship: why we don't need a new theory and how we move forward. *Academy of Management Perspectives*, Vol 24(3), 37-57.
- DAVIS, K. (1973). The case for and against business assumption of social responsibilities. *Academy of Management Journal*, Vol 1, 312-322.
- DAVIS, K. & FREDERICK, W. C. (1984). *Business in Society*. New York: Mcgraw Hill.
- DEES, J. G. (1998). Enterprising nonprofits. *Harvard Business Review*, Vol 76, 55–67.
- DEVINNEY, T. M., (2009). Is the socially responsible corporation a myth? the good, bad and ugly of corporate social responsibility. *Academy of Management Perspectives*, 23, 44-56.
- DOANE, D. (2005). Beyond corporate social responsibility: minnows, mammoths and markets. *Futures*, Vol 37, 215–229.
- DONNA J. W., (1991). Corporate social performance revisited. *The Academy of Management Review*, Vol 16(4), 691-718.
- DORADO, S. (2006). Social entrepreneurial ventures: Different values so different propositions of creation, no? *Journal of Development Entrepreneurship*, Vol. 11(4), 319-343.
- DUFAYS, F. & HUYBRECHT, B. (2014). Connecting the dots for social value: A review on social networks and social entrepreneurship. *Journal of Social Entrepreneurship*, Vol, 5(2), 214-237.
- DRAYTON, B. (2008). The Citizen Sector Transformed. Nicholls, A. (Ed.). *Social entrepreneurship: New models of sustainable social change*. OUP Oxford.
- EASTERLY, W. (2009). How the millennium development goals are unfair to Africa. *World Development*, Vol 37(1), 26–35.
- EISENHARDT, K. & GRAEBNER, M. (2007). Theory building from cases: Opportunities and Challenges. *Academy of Management Journal*, Vol 50(1), 25-32.
- ELKINGTON, J., HARTIGAN, P. (2008) *The Power of Unreasonable People: How Social Entrepreneurs Create Markets that Change the World*, Harvard Business School Press, Boston, MA.
- FERRELL, O. C., HIRT, G. A. & FERRELL, L. (2016). *Business: a changing World*. Mcgraw- Hill Education.
- FLAMMER, C. (2013). Corporate social responsibility and shareholder reaction: the environmental awareness of investors. *Academy of Management Journal*, Vol 56(3), 758-781.
- FOWLER, A. (2000). NGOs as a moment in history: Beyond aid to social entrepreneurship or civic innovation? *Third World Quarterly*, Vol. 21(4), 637-654.
- GRAY, B. (1985). Conditions facilitating interorganizational collaboration. *Human Relations*, 38(10), 911–936.
- GROOT, A. & DANKBAAR, B. (2014). Does social innovation require social entrepreneurship?. *Technology Innovation Management Review*, Vol, 4(12), 17–26.

- HELLSTRÖM, E., HÄMÄLÄINEN, T., LAHTI, V., COOK, J. W. & JOUSILAHTI, J. (2015). Towards a Sustainable Well-being Society from Principles to Applications. In E. Hellström, J. Jousilahti & T. Heinilä (Ed.), *Sitra working paper*, [https://media.sitra.fi/2017/06/19134752/Towards a Sustainable Wellbeing Society 2 .pdf](https://media.sitra.fi/2017/06/19134752/Towards%20a%20Sustainable%20Wellbeing%20Society%20.pdf) Accessed: 12.11.2018.
- JACKSON W. T. & JACKSON, M. J. (2014). Social enterprises and social entrepreneurs: one size does not fit all. *Academy of Entrepreneurship Journal*, Vol 20(2), 152-162.
- JACOBY, N. (1973). *Corporate Power and Social Responsibility*. New York: Macmillan.
- KORSGAARD, S. (2011). Opportunity formation in social entrepreneurship. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, Vol 5(4), 265-285.
- LEHNER, OTHMAR M. (2011). The phenomenon of social enterprise in Austria: a triangulated descriptive study. *Journal of Social Entrepreneurship*, Vol 2(1), 53-78.
- MAHAJAN, S. L, DAW, T. (2016). Perceptions of Martin Burt. Ecosystem services and benefits to human well-being from community-based marine protected areas in Kenya. *Marine Policy*, Vol 74, 108–119.
- MAIR, J., MARTI, I. (2006). Social Entrepreneurship Research: A Source of Explanation, Prediction, and Delight. *Journal of World Business*, 41, 36-44.
- OECD. (2017). How's life? Measuring well-being. <http://www.oecd.org/statistics/how-s-life-23089679.htm> Accessed: 14.12.2018
- ORLITZKY, M., SCHMIDT, F. L., & RYNES, S. L. (2003). Corporate social and financial performance: a meta-analysis. *Organization Studies*, Vol 24(3), 403–441.
- PEREDO, A.M. & MCLEAN, M. (2006). Social Entrepreneurship: A Critical Review of the Concept. *Journal of World Business*, 41, 56-55.
- PORTER M., KRAMER M. (2011). Creating Shared Value. *Harvard Business Review*, <https://hbr.org/2011/01/the-big-idea-creating-shared-value>. Accessed: 13.12.2018
- SAKARYA, S., BODUR, M., YILDIRIM-ÖKTEM, Ö. & SELEKLER-GÖKSEN, N. (2012). Social alliances: Business and social enterprise collaboration for social transformation, *Journal of Business Research*, Vol. 65(12), 1710-1720.
- SANTOS, F. M. A. (2012). Positive Theory of Social Entrepreneurship Social Entrepreneurship in Theory and Practice. *Journal of Business Ethics*, Vol 111(3), 335-351.
- SEELOS, C., MAIR, M., BATTILANA, B. & DACIN, M.T. (2011). The embeddedness of social entrepreneurship: Understanding variation across local communities. Marquis, C., Lounsbury, M. and Greenwood, R. (Ed). *Communities and Organizations* (333-363). Emerald Group Publishing
- SHAW, E. AND CARTER, S. (2007). Social entrepreneurship: Theoretical antecedents and empirical analysis of entrepreneurial processes and outcomes. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 14(3), 418-434.
- SHORT, J. C., MOSS, T. W., & LUMPKIN, G. T. (2009). Research in social entrepreneurship: Past contributions and future opportunities. *Strategic Entrepreneurship Journal*, Vol 3, 161-194.
- SULLIVAN, D.M. (2017). Stimulating social entrepreneurship: can support from cities make a difference? *Academy of Management Perspectives*, Vol 21(1), 77-78.
- THOMPSON, J. L. (2002). The World of the social entrepreneur, *The International Journal of Public Sector Management*, Vol, 15(5), 412–431.
- TRACEY, P., PHILLIPS, P. & HAUGH, H. (2005). Beyond philanthropy: community enterprise as a basis for corporate citizenship, *Journal of Business Ethics*, Vol 58(4), 327–344.

UNEP- United Nations Environmental Program (2012). Implications for achieving the millennium development goals.

<http://www.unep.org/maweb/documents/document.324.aspx.pdf>. Accessed: 19.12.2018.

VANGEN S., HUXHAM, C. (2013). Building and Using the Theory of Collaborative Advantage.. R., Keast, M., Mandell and R. Agranoff (Ed). *Network Theory in the Public Sector: Building New Theoretical Frameworks* (51-67).New York: Taylor and Francis.

VISSER, W. (2008) Corporate social responsibility in developing countries. In A. CRANE, A. MCWILLIAMS, D. MATTEN, J. MOON & D. SIEGEL (Ed.), *The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*. (473-479), Oxford: Oxford University Press,

VISSER, W. (2012). The Future of CSR: Towards Transformative CSR, or CSR 2.0 Kaleidoscope Futures Paper Series, No. 1.

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2208101 Accessed: 23.12.2018.

WADDOCK, S. (1991). A typology of social partnership organizations.

Administration and Society, 22(4), 480-516.

WEERAWARDENA, J. & SULLIVAN MORT, G. (2006). Investigating Social Entrepreneurship: A Multidimensional Model. *Journal of World Business*, Vol 41, 21-35.

WISEMAN, J., BRASHER, K. (2008). Community wellbeing in an unwell world: trends, challenges, and possibilities. *Public Health Policy*, Vol 9(3), 353-66.

WOOD, J. D. (1991). Corporate social performance revisited. *The Academy of Management Review*, Vol 16(4), 691-718.

YIN, R. K. (2009). *Case Study Research Design and Methods*. Thousand Oaks, CA: Sage Publication Inc.

ZAHRA, A. M., GEDAJLOVIC, E., NEUBAUM, D. O., & Shulman, J. M. (2009). A Typology of Social Entrepreneurship: Motives, Search Processes and Ethical Challenges. *Journal of Business Venturing*, Vol 24 (5), 519-532.

ZAHRA, S., RAWHOUSER, H., BHAW, N., NEUBAUM, D. & HAYTON, J. (2008). Globalization of Social Entrepreneurship Opportunities. *Strategic Entrepreneurship Journal*, Vol 2, 117-131.

Özet

Bu çalışma, son yıllarda artan bir önemle global organizasyonlar, hükümetler, sivil toplum kuruluşları, işletmeler gibi aktörlerin ajandalarında yer alan toplum için sosyal değer yaratma konusuna odaklanmaktadır. Sayılan aktörlerin çeşitli çabalarına rağmen, toplumsal sorunların kalıcı şekilde çözülmesinin ve uzun süreli sosyal değer yaratılmasının kolay olmadığı bilinmektedir. Son yıllarda öne çıkan ve amacı toplumun problemlerine inovatif çözümler geliştirmek olan sosyal girişimcilik (Mair and Marti, 2006) faaliyetlerinin dahi ne kadar sürdürülebilir olduğu tartışmalıdır. Öyle ki, literatürde kökleşmiş toplumsal sorunların kalıcı şekilde çözülebilmesi için farklı aktörlerin tek başlarına hareket etmek yerine ortak çalışmaları gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu noktadan hareketle, bu çalışmada toplum için uzun süreli ve kalıcı sosyal değer yaratmak amacıyla işletmeler ile sosyal girişimcilerin birlikte nasıl çalışabilecekleri incelenmektedir. İşletmelerin sosyal sorumluluk faaliyetlerinin, genellikle bağış ve sponsorluklar üzerinden kısa dönemli şekilde gerçekleşmesi ve çoğu zaman eğitim, spor gibi alanlara odaklanması ve elbette birincil amaçlarının sosyal yönelimli olmaması, işletmelerin yarattığı sosyal değerlerin de sınırlı olmasına neden olmaktadır (ör. Carroll, 2008; Visser, 2008; 2012). Diğer yandan, sosyal girişimciler ise sosyal misyon ile hareket etmelerine rağmen, sosyal girişimlerini başlatmak ve sürdürmek noktasında çeşitli problemler ile karşılaşmaktadırlar.

Bu çalışmada söz konusu noktalar dikkate alınarak sosyal değerin yaratılmasında işletmeler ile sosyal girişimciler arasında işbirliğine yönelik kavramsal bir model önermektedir. Nitel araştırmaya dayanan bu çalışmada veriler, Türkiye'deki dokuz sosyal girişimciyle gerçekleştirilen görüşmeler üzerinden elde edilmiştir. Verilerden yola çıkarak, bu iki aktörün nasıl işbirliği yapabileceğini belirleyen dokuz önerme geliştirilmiştir. Bulgular, sosyal girişimcilerin; işletmelerden farklı olarak sosyal misyona sahip olmak, toplumun spesifik ihtiyaçlarına ilişkin farkındalıklarının yüksek olması, işletmelerin sosyal sorumluluk faaliyetlerine kıyasla çok daha çeşitli sorunlara odaklanabilme ve bu sorunlara inovatif çözüm önerileri getirme becerileriyle bu işbirliğine katkı sağlayabileceğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, işletmelerin de sosyal girişimcilerin en kritik problemi olan finansal kaynak sağlama, yönetim becerisi kazandırma ve sosyal girişimin büyümesi noktasında tanınırlık sağlama açısından söz konusu işbirliğini desteklemeleri mümkündür. Ayrıca network platformlarının da bu işbirliğinde kolaylaştırıcı rolü olduğu görülmektedir. Çalışma, işletmeler ve sosyal girişimcilerin işbirliği ile hareket etmeleri ile birbirlerini tamlamayabileceklerine ve bu sayede uzun vadeli sosyal değer yaratabilmenin mümkün olabileceğine ilişkin kavramsal bir model ortaya koymaktadır.

Praetoryanist Liderlik Ölçeğinin Geliştirilmesi

Ali BALTACI*

Öz

Praetoryanizm, bir kişi veya grubun, başka bir kişi veya bir grubun iyiliğini veya kendi çıkarlarını düşünerek onların özgürlüklerine müdahale etmesi ve onları kontrol altına almasıdır. Praetoryanist liderler, çalışanlarının hayatlarının her alanında kontrol sahibi olma niyetindedirler. Bu karakterle onlar, iş yaşamını çekilmez kılabirler. Bu çalışmanın amacı yöneticilerin praetoryanist liderlik davranışlarına sahip olma düzeylerine ilişkin kullanılabilir bir veri toplama aracı geliştirmektir. Araştırmanın ana çalışma grubu ise, İstanbul'daki resmi okullarda görev yapan 983 öğretmenden oluşmaktadır. Ölçeğin faktörlerini belirleyebilmek için Açıklayıcı Faktör analizi kullanılmıştır. Güvenilirliği belirleyebilmek için Cronbach's Alfa ve Bileşik Güvenilirlik katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği, iki aşamalı hiyerarşik doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. İki aşamalı yaklaşımda, öncelikle ölçme modeli, ardından yapılandırılmış model incelenmiştir. Bu çalışmalara ek olarak her bir alt ölçeğin açıklanan ortalama varyansı hesaplanarak modelin birleşim ve ayrışım geçerliği de belirlenmiştir. Sonuç olarak Praetoryanist Liderlik Ölçeğinin, üç boyuttan oluştuğu (yönlendiricilik, kısıtlayıcılık, yetkecilik) belirlenmiştir. Ölçek yöneticilerdeki praetoryanist liderlik düzeylerine ilişkin algıyı ölçebilecek niteliktedir. Ayrıca ölçeğin yönetim bilimleri alanına önemli bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Praetoryanizm, Praetoryanist Liderlik, Praetoryanist Liderlik Ölçeği, Geçerlik, Güvenirlik

The Development of the Praetorianistic Leadership Scale

Abstract

Praetorianism is when a person or group interferes with their liberties and takes them under control by considering the goodness or interests of another person or group. Praetorianistic leaders intend to have control over all aspects of their employees' lives. With this character, they can make business life unbearable. This study aims to develop a data collection tool that can be used regarding the level of praetorianistic leadership behaviors of managers. The main working group of the study consisted of 983 teachers working in public schools in Istanbul. Exploratory Factor Analysis was used to define the factors of the scale. Cronbach's Alpha and Compound Reliability coefficient were used to conclude reliability. The construct validity of the scale tested by two-stage hierarchical

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 01.07.2019

Kabul/Accepted: 17.03.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusb.594548>

* Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Mersin, Türkiye, E-posta: alibaltaci@mersin.edu.tr [ORCID ID https://orcid.org/0000-0003-2550-8698](https://orcid.org/0000-0003-2550-8698)

Confirmatory Factor Analysis. In the two-stage approach, first the measurement model and then the structured model were examined. In addition to these studies, the explained mean-variance of each subscale was calculated and the validity of the combination and decomposition of the model was determined. As a result, the Praetorianistic Leadership Scale was consisting of three dimensions (restrictive, directive, and authoritarianism). The scale is capable of measuring the perception of the praetorianistic leadership levels in managers. Besides, the scale is thought to make an important contribution to the literature of management sciences.

Keywords: Praetorianism, Praetorianistic Leadership, Praetorianistic Leadership Scale, Validity, Reliability

Giriş

Yeni teknolojik gelişme ve yenilemelerle birlikte küresel rekabet de gelişmiş ve çağımıza özgü bir belirsizlik durumu giderek örgüt çevrelerine hâkim olmaya başlamıştır. Böylesi bir belirsizliğin aktif olarak yönetilmesinin gerekliliği özellikle sosyal bilimler alanyazınında sıklıkla vurgulanmaktadır. Çağımıza özgü liderlik biçimlerinin geliştirilmesi ve örgütlerin bu yeni liderlik biçimleri ile yönetilmesi önem kazanmaktadır. Praetoryanizm de bu yeni liderlik anlayışlarından biri olarak ön plana çıkmaktadır. Özünde bir kişinin ne pahasına olursa olsun diğerlerini koruma ve kollama davranışlarını benimseyen praetoryanizm, örgüt çalışanları ve yöneticiler arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır.

Bu çalışma esasen alanyazındaki liderlik stilleri arasında yer alan praetoryanist liderliğin ölçülmesinin gerekliliğinden doğmuştur. Bu çalışmanın amacı okul yöneticilerinin praetoryanist liderlik davranışlarına sahip olma düzeylerine ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemede kullanılacak bir veri toplama aracı geliştirmektir. Alanyazında farklı türden ölçekler bulunsa da temel olarak geçerlik ve güvenilirliği test edilmiş bir praetoryanist liderlik modelinin bulunmadığı belirlenmiştir. Bu araştırma ile bu açığın kapatılması hedeflenmiştir. İlerleyen bölümlerde praetoryanizm kavramı, praetoryanist liderlik ve önerilen praetoryanist liderlik ölçeğine ilişkin bölümler yer almaktadır.

Yönetmel Bir Kavram Olarak Praetoryanizm

Praetoryanizm, bir kişi veya grubun, başka bir kişi veya bir grubun iyiliğini veya kendi çıkarlarını düşünerek onların özgürlüklerine müdahale etmesi ve onları kontrol altına alması durumudur (Pion-Berlin ve Trinkunas, 2010). Genellikle siyaset bilimde antidemokratik bir eğilim (Uzgel, 2003) olarak tanımlanan, Latince "muhafız, lejyoner vb.", Arapça "rakib, murakib" anlamlara gelen praetoryan kelimesi, Roma İmparatorluğu döneminde, imparatoru korumakla görevli özel eğitilmiş muhafızlara verilen isimdir. Muhafızlar, imparatoru korurken, aynı zamanda ona çeşitli kararları almasında koşulsuz bir destek sunmaktadırlar. Praetoryanizm düşüncesi, devletin vatandaşlarını korumak ve onlara yardım sağlamak rolünü üstlendiği 'toplumsal refah' düşüncesinin bir sonucu olarak Roma İmparatorluğu döneminde ortaya çıkmıştır (Bowman, 2010). Praetoryanizm, bir kişinin, kendisi dışındaki insanların iyiliği ya da yararına olabilecek durumlara odaklanarak yaşamlarına müdahil olma ve insanların istek ve düşüncelerini göz ardı ederek çeşitli kararlar alma veya düzenlemelere gitme durumudur (Haleem, 2003). Bu noktada herhangi bir kişiden habersiz olarak alınan kararlar ve düzenlemelerin o kişiler için en doğru tercih olacağı inancı da praetoryanizm kavramıyla birlikte incelenmektedir. Kavram, bir kişinin kendisi dışındaki kişileri veya başkalarının kendi

öznel seçimlerini mantıksız veya uygunsuz görme ve olumsuz yöne eleştirme durumunu da içerir (Ben-Eliezer, 1997). Başkaları adına, onların iyiliği veya kendi salt çıkarları için hareket eden kişi ise praetoryanist olarak adlandırılmaktadır (Mahmud, 1993). Bir praetoryanistin belirgin özelliği, başkalarının da kendisi gibi düşünmesini ve koşulsuz olarak kendi doğrularına uymasını istemesidir. Kişiler arası ilişkilerde veya örgütsel davranış açısından praetoryanizmden bahsedebilmek için, praetoryanist davranıştan etkilenen bireyin özerk tercihlerinin sınırlandırılması ve çoğunlukla engellenmesi gereklidir (Baltacı, 2018a). Bu noktada Praetoryanizm, gerek zarardan kaçınma ve gerekse yararlı olma isteğiyle, başka birisinin seçimlerine, istek ve ihtiyaçları ile faaliyetlerine razı olmamak veya müdahale etmektir (Hen-Tov ve Gonzalez, 2011).

Praetoryanist, ilkin diğer kişilere sevecen bir şekilde yaklaşır; sonrasında onların çoğu hakkını göz ardı ederek onlar adına çeşitli eylemler sergiler (Hussain, 1976). Böylesi bir tutum, örgüt çalışanları için koruyucu ve kollayıcı bir durum olmaktan ziyade, önemli bir tahakküm durumu oluşturmaktadır. Bu yönüyle praetoryanizm, demokrasi karşıtı eylemler dizgesi veya karanlık karakter olarak da anılmaktadır (Shah, 2008; Uzel, 2003). Çalışma hayatında sıklıkla karşılaşılan bir durum olan praetoryanizm, aynı zamanda önemli bir tartışma konusudur. Bu noktada örgütsel yaşamda birey özgürlükleri, özerklikler, başkalarının hakkına saygı, karşılıklı çıkarların yönetilmesi ve başkalarının yararı gibi uygulamalı etik tartışmalar sürmektedir (Di Tella, 2017).

Praetoryanist Liderlik Kavramı

Son dönemlerde örgüt alanyazınında yer almakta olan praetoryanist liderliğin tanımı ve kapsamı hakkında bir görüş birliği söz konusu olmamakla birlikte kavramın kökenleri militarist yönetim anlayışına dayanmaktadır (Ferguson, 2017). Praetoryanist liderlik, rütbeli bir asker, ordu üzerindeki hâkimiyetini andırır. Asker figürüne olan saygı, bağlılık ve itaat gibi tutum ve davranışları temel alan praetoryanist liderlik, örgüt çalışanlarından örgüt lider ve yöneticilerine karşı askeri bir kontrolü meşru kılabacak şekilde davranmalarını istemektedir (Peri, 2017). Praetoryanist liderlik, katı bir disiplin ve otoritenin çeşitli tutum ve davranışlarla uyumlaştırılması ve otoritenin antidemokratik bir zemine meşru inşasını ifade etmektedir (Herspring, 1992).

Praetoryanist liderler, çalışanlarının gerek iş yerinde ve gerekse iş ışıdaki özel yaşamları üzerinde söz sahibi olabilmektedirler. Praetoryanist lider, çalışanını hayatın her alanında denetlemek niyetindedir. O, çalışanlarına iş yerinde öncülük ve rehberlik ettiği kadar, onların özel yaşantılarına ve özel alanlarına girerek onları her alanda kolladığını ve koruduğunu veya onların iyiliğini her durumda düşündüğü imajını sergilemek istemektedir (Agyeman, 1988; Decalo, 1975). Böylesi bir davranışın özünde liderin iş yerinde bir kontrol ortamı yaratma çabası yer almaktadır. Astlarına yakın ve onlarla özel ilişkiler kuran bir lider, iş dışındaki özel alanlara da müdahil olmakta ve çalışanları koruyup kollayarak onlardan daha yüksek iş performansı beklemekte, ayrıca kendi lider figürünün sürekli olarak meşrulaşmasını ummaktadır (Peruzzotti, 2004). Praetoryanist bir ilişkide tarafların, sürecin başında olumlu bir tutum içinde olduğu belirlenebilir (Ben-Eliezer, 1997). Zamanla taraflar arasında yalnızca olumlu ilişkiler değil, aynı zamanda çıkara dayalı davranışlara da sıkça rastlanmaktadır (Archer, 1990). Çoğu durumda praetoryanist liderin koruyucu ve kollayıcı tavırları, çalışan örgütten ayrıldıktan sonra devam etmemektedir (Baltacı, 2019). Diğer yandan, çalışanların da beklentileri doğrultusunda davranarak lidere itaat ediyor gibi görünmeleri de söz konusudur (McLaughlin, 2010).

Alanyazında praetoryanist liderliğe ilişkin ilk dönem çalışmalarda kavram, alt boyutları olmayan bir yapıda incelenmiştir. Ancak praetoryanizme ilişkin kavramsal çerçeve tartışmaları geliştikçe, çeşitli alt boyutlardan bahsedilmeye başlanmıştır.

Araştırmalar praetoryanist lider davranışının esasen: iş yerinde sürekli kontrol ortamı yaratma, antidemokratik yönetim anlayışı sergileme, çalışanlarla özel ve yakın ilişkiler kurma, çalışanların özel hayatlarına müdahil olma, çalışanlardan saygı bekleme ve otoritesini sağlama olmak üzere farklı boyutları olduğuna vurgu yapmaktadır (Afinotan, 2014; Rizvi, 2015; Egreteau, 2016). Alanyazındaki praetoryanist liderlik araştırmaları, temelde praetoryanist liderlerin örgüte olan olumsuz etkilerini ve antidemokratik praetoryan davranış örneklerini belirleme amacıyla gerçekleştirilmiştir (Syamsuddin, 1993; De Kleijn, 2009; Hakim, 2016). Alanyazında koruyucu, işbirlikçi, otoriter ve yüksek güç mesafelerine vurgu yapan praetoryanist liderliğe çoğunlukla doğu kültürlerinde rastlanıldığını vurgulayan çalışmalar da bulunmaktadır (Perlmutter, 1994; Rizvi, 2015; Ferguson, 2017).

Alanyazında yöneticilerinin çeşitli liderlik tipleri üzerine araştırmalar yapılmaktadır. Bunun yanında çalışanların, yöneticilerini algılayışlarına ilişkin farklı araştırmalar da bulunmaktadır. Ancak praetoryanist liderliğe ilişkin ölçek geliştirme çabalarını ele alan araştırmalara rastlanılamamıştır. Türkçe alanyazında praetoryanist davranışların ölçüldüğü herhangi bir çalışma da belirlenememiştir. Praetoryanizm kavramına farklı ve özgün bir motif sunma güdüsüyle yürütülen bu çalışmanın amacı çalışanların, çalıştıkları örgütlerde bulunan yöneticilerin praetoryanist liderlik davranışlarına sahip olma düzeylerine ilişkin algılarını ölçen geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Çalışma sonunda belirlenecek olan ölçeğin alanyazına önemli bir katkı sunacağı düşünülmektedir. Ayrıca ölçeğin, sosyal bilimlerin farklı alanlarında kullanılabilecek esnekliğe sahip olmasının yanı sıra, liderlik çalışmalarının yapıldığı farklı disiplinlerde kullanılabileceği umulmaktadır.

Yöntem Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2016 yılı Nisan ayı ile 2017 yılı Şubat ayları arasında İstanbul ilinin 39 ilçesinde görev yapmakta olan 983 öğretmen oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde Tabachnick ve Fidell (2001)'in istatistiksel veri analizi için belirlediği ölçütler ile Sijsma'nın (2009) ölçekte bulunan madde sayısına göre örneklem büyüklüğü belirleme ölçütleri dikkate alınmıştır. Buna göre 46 maddelik bir veri toplama aracının kabul edilebilirliği için 300 örneklem 'iyi', 500 örneklem 'çok iyi' ve 1000 örneklem 'mükemmel' olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda araştırmanın herhangi bir sayıda örneklem belirlenmesinden ziyade, İstanbul'da çalışan tüm öğretmenleri kapsayacak genişlikte olmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda araştırmanın hedef evreni, İstanbul'da çalışan tüm öğretmenler (148892 öğretmen) olarak belirlenmiştir. Bu denli büyük bir hedef evrenden veri toplamanın kendi içinde zorluklar barındırması sebebiyle olasılık kuramına göre örneklem belirlenmesine karar verilmiş ve hedef evrenden %99 güvenilirlik sınırları içerisinde %1'lik bir hata payı dikkate alınarak belirlenen örneklem büyüklüğü, 663 olarak belirlenmiştir (Altman, 1974). Ölçeğin ön uygulaması ise, ana araştırmaya katılmayan ve örneklem özelliklerini taşıyan İstanbul'un farklı ilçelerinde görev yapan 147 kişilik bir öğretmen örneklemini üzerinde yapılmıştır. Araştırmada oranlı tabakalı örnekleme tekniği kullanılarak 39 ilçeyi beş yaşam kalitesi düzeylerine göre sınıflandıran Şeker'in (2011) sınıflandırması kullanılmıştır. Araştırma, Şişli, Eyüp, Başakşehir, Beyoğlu, Adalar, Kartal, Şile, Avcılar, Bakırköy, Güngören, Kâğıthane, Silivri, Tuzla, Pendik ilçelerinde çalışan öğretmenler üzerinde yürütülmüştür. Araştırma kapsamında katılımcılara (öğretmenler), 1500 ölçek gönderilmiş, 1088'i geri dönmüştür. Bu ölçeklerden 67'si eksik veya hatalı doldurma, 38'i de aykırı değerler nedeniyle analizden çıkarılmıştır. Aykırı değerler, içinde bulunduğu örneğin diğer gözlemlerinden belirgin sapmalar gösteren değerlerdir. Aykırı değerler ölçme hatası, veri

girişi sırasında yapılabilecek bir hata, ölçme aracının doğru çalışmaması olabileceği gibi elde edilen gözlemlerin farklı bir yığından gelmesi gibi bir durumda da ortaya çıkabilir (Teddlie ve Yu, 2007). Bu çalışmada aykırı değerler, Mahalanobis uzaklığı kullanılarak tespit edilmiştir. Örneklem büyüklüğünü karşılayan 983 ölçek analize dâhil edilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %52,9'u kadındır; %41,4'ü 31-40 yaş; %32,9'unun mesleki kıdemi 10-15 yıl ve son olarak %63,6'sı lisans düzeyinde eğitim almıştır.

Ölçeğin Geliştirilmesi

Praetoryanist liderlik ölçeği, okul müdürlerinin praetoryanist davranışlara sahip olma düzeylerine ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemek amacıyla oluşturulmuştur. Alanyazındaki ilk dönem araştırmalarda praetoryanizm herhangi bir alt boyutu olmadan incelenmiştir. Sonraki dönemlerde kavram farklı alt boyutlara ayrılarak incelenmiştir. Araştırmada kullanılan "Praetoryanist Liderlik Ölçeği" alanyazındaki ilgili araştırmalardan (Afinotan, 2014; Baltacı, 2018b; 2019; De Kleijn, 2009; Hen-Tov ve Gonzalez, 2011; Rizvi, 2015; Hakim, 2016; Egretau, 2016; Ferguson, 2017) yararlanılarak araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçek geliştirme çalışması, alanyazında Baltacı (2018b; 2019) tarafından geliştirilen "Praetoryanist Davranış Ölçeklerinin" örgütsel davranış kuramları ve liderlik tipolojileri bağlamında ele alınarak yeniden gözden geçirilmesi amacıyla yürütülmüştür.

Ölçeğin hazırlanması için çeşitli maddeler yazılarak 63 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Birbirleriyle ilişki göstereceği tahmin edilen maddeler bir araya getirilerek bir taslak ölçek oluşturulmuştur. Hazırlanan taslak ölçek kapsam geçerliliğini sağlamak için 2 işletme alan uzmanı, 2 ölçme ve değerlendirme uzmanı, 1 örgütsel davranış alan uzmanı, 1 sosyal psikolog ve 1 eğitim yönetimi uzmanından oluşan uzman grubuna sunulmuş, alınan dönütlere göre gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca taslak ölçek bir dil uzmanı tarafından anlatım özellikleri bakımından incelenmiştir. Uzman görüşü sonucunda 15 madde ölçekten çıkarılmış ve taslak ölçek 48 maddeden oluşmaktadır. Praetoryanist liderlik ölçeği, likert tipi beşli dereceleme türünde hazırlanmıştır. Likert tipi ölçekte yer alan maddeler: (5) "Her zaman" ve (1) "hiçbir zaman" şeklinde puanlanmaktadır. Ölçeğin ön uygulaması ana araştırmaya katılmayan, örneklem özelliklerini taşıyan ve 2016 yılı Ocak-Şubat aylarında İstanbul'un farklı ilçelerinde görev yapmakta olan ve kartopu örnekleme ile belirlenen 147 kişilik bir öğretmen örnekleme üzerinde yapılmıştır.

Praetoryanist liderlik ölçeğinin güvenilirliği Cronbach's Alfa (α) ve bileşik güvenilirlik katsayılarıyla belirlenmiştir. Cronbach's Alfa katsayısında ölçekte yer alan maddelerin faktör yükleri ve hata varyanslarının eşit olduğu; bileşik güvenilirlik katsayısında faktör yüklerinin ve hata varyanslarının farklılaştığı durumlarda kullanılması önerilmektedir (Bland ve Altman, 1997; Cortina, 1993). Bu sebeple çok boyutlu ölçeklerin güvenilirlik sınamalarında bileşik güvenilirlik katsayısının, Cronbach's Alfa katsayısına göre daha dengeli bir güvenilirlik değeri olabileceği (Raykov, 1998; Rodriguez, Reise ve Haviland, 2016) görüşünden hareketle bu çalışmada her bir faktör için hesaplanan Cronbach's Alfa değerlerine ek olarak bileşik güvenilirlik değerlerinin de belirlenmesine karar verilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliği doğrulayıcı faktör analizi kullanılarak belirlenmiştir. Yapı geçerliliğinde öncelikle ölçümlenen model ardından yapılandırılmış model belirlenmektedir. Doğrulayıcı faktör analizinde ilk olarak ölçme modeli incelenmiştir. Bu bağlamda praetoryanist liderlik ölçeğinde yer alan değişkenlerin ilişkisi ilk düzey doğrulayıcı faktör analiziyle belirlenmiştir. Praetoryanist liderliği açıklama durumuna ilişkin yapılandırılmış model ise ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi ile belirlenmiştir. Bununla birlikte modelin birleşim ve ayrışım geçerliliğini sınamak için her bir alt ölçeğin ortalama varyansı açıklama değeri hesaplanmıştır.

Açıklanan ortalama varyans değeri ölçek içindeki ikincil gizli yapıların temsil ettiği değişkenlik ortalamasını göstermektedir. Ölçeğin güvenilirlik katsayıları ve açımlayıcı faktör analizi için SPSS, Doğrulamalı faktör analizi için AMOS yazılımları kullanılmıştır.

Bulgular

Praetoryanist liderlik ölçeğinin yapı geçerliğini sınamak üzere ön uygulama sonuçları üzerinde öncelikle verilerin normal dağılımı incelenmiştir. Bu bağlamda, analiz için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri 0.96 ve Barlett's küresellik testi anlamlı ($p < 0.01$) bulunmuştur. Verilerin faktör analizi için uygun olduğu görüldüğünden daha sonra veri setine açımlayıcı faktör analizi (AFA) uygulanmıştır. Kline (2014), faktör yük değeri .30 ve madde toplam korelasyonu .20'den düşük olan maddelerin ölçekten çıkarılmasını önermektedir. Bu kapsamda 48 maddelik taslak ölçekten faktör yük değeri .30'dan düşük olan 15 madde ile binişik olan 8 madde çıkartılmıştır. Dört madde de madde toplam korelasyonu .20'den daha düşük olduğu için çıkarılmıştır. Ön uygulama verilerinden hareketle faktör analizi sonucunda belirlenen 21 maddenin üç faktöre dağıldığı belirlenmiş ve ölçeğin son hali Ek 1'de sunulmuştur. Praetoryanist liderlik ölçeğinin hesaplanan Cronbach's Alfa katsayısı ve doğrulanan Bileşik güvenilirlik katsayısı değerleri Tablo 1'de görülmektedir.

Faktörler	\bar{X}	ss	Cronbach's Alfa (α) Katsayısı	Bileşik Güvenirlik Katsayısı
Yönlendiricilik	3.21	.53	.87	.91
Kısıtlayıcılık	4.03	.41	.88	.92
Yetkecilik	3.59	.76	.91	.93

Tablo 1: Praetoryanist liderlik ölçeğinin güvenilirlik katsayıları

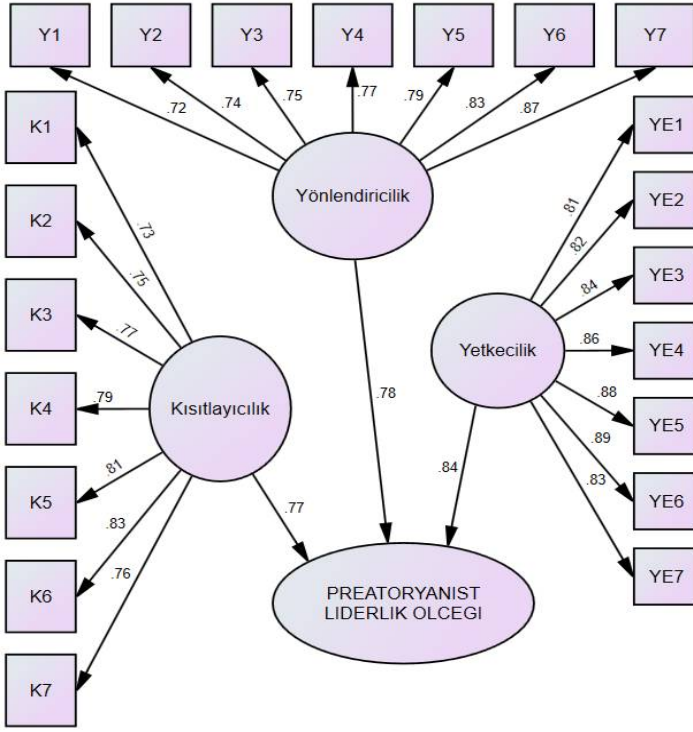
Tablo 1'den hareketle, praetoryanist liderlik ölçeğinin 'yönlendiricilik' boyutu için iç tutarlılık katsayısı (α) .87 ve bileşik güvenilirlik katsayısı .91; 'kısıtlayıcılık' boyutu için iç tutarlılık katsayısı (α) .88 ve bileşik güvenilirlik katsayısı .92 ve 'yetkecilik' boyutu için iç tutarlılık katsayısı (α) .91 ve bileşik güvenilirlik katsayısı .93 olarak belirlenmiştir. Praetoryanist liderlik ölçeğinin her üç alt boyutu için belirlenen güvenilirlik katsayılarının tamamı bir ölçekte bulunması tavsiye edilen güvenilirlik sınırı olan .70 (Cortina, 1993; Sijtsma, 2009) şartını karşılamaktadır. Ölçeğin tamamına ilişkin toplam Cronbach's Alfa güvenilirlik katsayısı .89 ve bileşik güvenilirlik katsayısı .92 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca ölçekte yer alan değişkenler arasında çoklu bağlantılık (multicollinearity), içsellik (endogeneity) ve dışsallık (exogeneity) problemine rastlanmamıştır. Ölçeğin yapı geçerliliği doğrulamalı faktör analizi ile belirlenmiştir. İki düzeyli hiyerarşik analizde her iki düzey için ilkin 21 gözlenen değişken ve 2 gizli değişken tanımlanmıştır. Bununla birlikte Tablo 3'te görüleceği üzere faktörler arası ilişkileri belirleyebilmek için hesaplanan korelasyon katsayılarının yüksek değerlerde olduğu belirlenmiştir. Bu durum faktörlerin aslında daha üst düzey bir yapıyı temsil ettiğine veya faktörlerin ayrılmadığını belirlemektedir. Bu amaçla öncelikle birinci düzey doğrulamalı faktör analizinde ölçeğin tek boyutlu bir ölçme modeli olarak denenmesi uygun görülmüştür. Praetoryanist liderlik ölçeğinin ilk ve ikinci düzey doğrulamalı faktör analizi sonuçları Tablo 2'de yer almaktadır.

Uyum Göstergeleri	Birinci Düzey		İkinci Düzey	Sınır Değerler
	Tek boyut	Üç boyut		
χ^2	783,56	762,32	676,48	--
Sd	306	311	329	-
χ^2/sd	2.56	2.45	2.05	3
p	0.01	0.00	0.001	>0.05
CFI	0.91	0.95	0.97	>0.90
NFI	0.92	0.93	0.93	>0.90
SRMR	0.09	0.06	0.05	<0.08
RMSEA	0.06	0.04	0.04	<0.06
GFI	0.85	0.86	0.92	>0.80
AGFI	0.81	0.87	0.91	>0.80

Tablo 2: Praetoryanist liderlik ölçeğinin doğrulayıcı faktör analizi sonuçları

Praetoryanist liderlik ölçeğini doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarının birinci düzey tek boyutlu modelinin uyumlu olduğu belirlenmiştir ($\chi^2_{(306)}=783.56$; $p > 0.01$). Benzer şekilde üç boyutlu ölçme modelinin de uyumlu bir düzeneğe sahip olduğu söylenebilir ($\chi^2_{(311)}=762.32$; $p < 0.01$). Örneklem sayısındaki artışla doğru orantılı olarak χ^2 değerinin anlamlı bir değere ulaşma eğiliminde olduğu varsayılmaktadır (Fox, 1983; Hoyle, 2000). Bu doğrultuda her iki ölçme modelinin uygun bir yapıda olup olmadığını belirlemek amacıyla χ^2/sd oranı daha uygun bir ölçüt aracı olarak düşünülmektedir. Ölçeğin hem tek ve hem de üç boyutlu modeline ilişkin χ^2/sd değerinin, alanyazında önerilen değeri karşıladığı ve yeterli bir uyuma sahip olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde uyum göstergeleri incelendiğinde, ilk düzey tek boyutlu modelin ($\chi^2/sd=2.56$, $p=0.01$, CFI=0.91, NFI= 0.92, SRMR=0.09, RMSEA=0.06, GFI=0.85, AGFI=0.81) ve üç boyutlu modelin ($\chi^2/sd=2.45$, $p=0.00$, CFI=0.95, NFI= 0.93, SRMR=0.06, RMSEA=0.04, GFI=0.86, AGFI=0.87) oldukça iyi bir uyum gösterdiği belirlenmiştir. Bununla birlikte ölçeğin üç boyutlu modeline ilişkin uyum göstergelerinin, tek boyutlu yapıya göre daha yüksek bir uyumu işaret ettiği görülmektedir. Ayrıca tek boyutlu ölçme modelinde 9 maddenin .70 seviyesinin altında (.57 ile .69) standart faktör yük değerine sahip olduğu, bunun yanında üç boyutlu modelin tüm maddelerinin standart faktör yüklerinin .70 değerinin üzerinde olduğu gözlenmiştir.

Praetoryanist liderlik ölçeğinin ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, yapısal modelin ölçümlenen verilerle oldukça iyi bir uyuma sahip olduğu söylenebilir ($\chi^2_{(329)}=676.48$; $p > 0.01$). Karşılaştırma uyum göstergelerinin de ($\chi^2/sd=2.05$, $p=0.01$, CFI=0.97, NFI= 0.93, SRMR=0.05, RMSEA=0.04, GFI=0.92, AGFI=0.91) oldukça uyumlu bir modeli işaret ettiği sonucuna varılabilir. Ölçeğin ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen bulguların, ilk düzeyde elde edilen bulgulara göre daha yüksek bir uyuma sahip olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin yapısal modeli Şekil 1’de görülmektedir.

Şekil 1: Praetoryanist liderlik ölçeğinin yapısal modeli

Praetoryanist liderlik ölçeğine ilişkin modelin 'yönlendiricilik' boyutunda yer alan 7 maddenin yapısal katsayılarının 0.72 ile 0.87 arasında; 'kısıtlayıcılık' boyutundaki maddelerin yapısal katsayılarının 0.73 ile 0.83 arasında ve 'yetkencilik' boyutunda yer alan maddelerin yapısal katsayılarının 0.81 ile 0.89 arasında farklılık gösterdiği, bunun yanında tüm maddelerin ($p < .01$) düzeyinde anlamlı olduğu belirlenmiştir. Praetoryanist liderliğe ilişkin toplam varyansın, %77'sini 'kısıtlayıcılık' boyutu, %78'ini 'yönlendiricilik' boyutu ve %84'ünü 'yetkencilik' boyutunun açıkladığı saptanmıştır. Her üç faktör birden ele alındığında ölçeğe ilişkin toplam varyansın %79,66'sını açıkladığı belirlenmiştir.

Ölçeklerin birleşim geçerliliği Fornell ve Larcker (1981) tarafından belirlenen iki temel ölçütler kullanılarak belirlenmiştir. Öncelikle ölçekte bulunan tüm maddelerin standartlaştırılmış faktör yük değerlerinin, .70 değerini aştığı görülmektedir. Tablo 3'te Praetoryanist liderlik ölçeğinin alt boyutlarının AVE ve korelasyon katsayılarına ilişkin değerler yer almaktadır.

Faktörler	AVE	Yönlendiricilik	Kısıtlayıcılık	Yetkencilik
Yönlendiricilik	0.81	-		
Kısıtlayıcılık	0.82	0.72**	-	
Yetkencilik	0.78	0.80**	0.86**	-

** Spearman rho $p < 0.01$

Tablo 3: Ölçeğin alt boyutlarının AVE ve korelasyon katsayıları

Tablo 3 incelendiğinde, Praetoryanist liderlik ölçeğinin alt boyutlarının ortalama varyanslarının (AVE) 0.5'in üzerinde olduğu belirlenebilir. Ölçeğin alt boyutlarının korelasyonlarının, ortalama varyansın karekökünden daha düşük değerlerde belirlenmesi de (Fornell ve Larcker, 1981; Hoyle, 2000) yapısal modelin ayrışım geçerliliğine sahip olduğunun önemli bir kanıtıdır. Tablo 3'de Praetoryanizmin alt boyutları arasında yüksek düzeyde ve pozitif yönlü ilişki bulunduğu görülmektedir. En yüksek korelasyon düzeyi otoriterlik ile kısıtlayıcılık ($r_s=.86$) alt boyutları arasında gözlenmektedir.

Sonuç

Öğretmenlerin, okul yöneticilerinin praetoryanist liderlik özelliklerine sahip olma düzeylerine ilişkin algılarını ölçmek amacıyla alanyazın ve uzman görüşleri doğrultusunda geliştirilen 'Praetoryanist Liderlik Ölçeği'nin alt boyutlara ayrılması açımlayıcı faktör analizi ile yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach's Alfa Katsayısı ve Bileşik Güvenirlik Katsayısı kullanılarak hesaplanmış ve her iki katsayının da tavsiye edilen sınır değerler içerisinde yer aldığı saptanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliliği, iki düzeyli hiyerarşik doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Bu amaçla ilk olarak birinci düzey analizde ölçeğin alt boyutları tek tek ve toplu olarak iki farklı modelde incelenmiştir. Böylesi iki farklı modelin kurgulanmasının sebebi alt boyutlar arasındaki yüksek ve pozitif yönlü ilişkilerin belirlenmesidir. Bu durum alt boyutların daha üst düzeyde bir yapıyı temsil edebileceği gibi, açımlayıcı faktör analizi sonucunda oluşturulan faktörlerin ayrıştırılmadığının da göstergesi olabilir. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, her iki ölçme modeli için de ölçeğin veriler ile yüksek düzeyde uyum gösterdiğini belirlemiştir. Ancak ölçeğin üç alt boyutunu içeren model, tek boyutlu modele göre daha yüksek düzeyde bir uyumu işaret etmektedir. Bunun yanında, üç alt boyuta sahip olan modelde yer alan tüm maddelerin faktör yük değerlerinin .70 ve daha yüksek olması bu yapının kullanılmasında etkili olmuştur.

Sonuç olarak Praetoryanist Liderlik Ölçeğinin, 'kısıtlayıcılık', 'yönlendiricilik' ve 'yetkencilik' boyutlarından oluşan bir yapısı olduğuna karar verilmiştir. Praetoryanist liderlik ölçeğinin ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, yapısal modelin veriler ile mükemmel bir uyum içinde olduğunu göstermektedir. Yapısal modelde, 'kısıtlayıcılık', 'yönlendiricilik' ve 'yetkencilik' boyutlarının praetoryanist liderliği güçlü bir şekilde yordadığı gözlenmiştir. Böylesi bir bulgu, söz konusu üç faktörün praetoryanist liderliği oluşturduğu anlamına gelmektedir. Böylece praetoryanist liderlik için üç boyutlu yapısal modelin geçerliliği doğrulanmıştır. Praetoryanist liderlik ölçeğindeki tüm maddelerin standartlaştırılmış faktör yük değerlerinin .70 değerinin üzerinde olması, açıklanan ortalama varyansın üç faktördeki birleşim geçerliliği ve alt boyutların kendi arasında yüksek düzeyde ilişki göstermesi, modelin ayrışım geçerliliğine sahip olduğunu göstermektedir. Tüm bulgu ve değerlendirmelerden hareketle, Praetoryanist liderlik ölçeğinin, 'kısıtlayıcılık', 'yönlendiricilik' ve 'yetkencilik' boyutlarından oluştuğu ve çalışanların algılarına göre yöneticilerinde praetoryanist liderlik davranışlarının düzeylerini ölçebilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak kullanılabilir niteliklere sahip olduğu ifade edilebilir.

Praetoryanist liderlik ölçeğinin geliştirilmesiyle yönetim bilimleri alanyazınına farklı bir yön kazandırıldığı ve alanyazındaki önemli bir boşluğun kapatıldığı söylenebilir. Bununla birlikte, praetoryanist liderliğin demografik değişkenlerle ilişkilerine (cinsiyet, medeni durum, gelir düzeyi vb.) ve farklı türden örgütsel davranışlar üzerindeki etkilerine yönelik daha fazla çalışmanın yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada liderlik davranışı çalışmalarına yön verecek bir ölçek geliştirilerek özellikle olumsuz

örgütsel davranışların ölçülmeye çalışıldığı alanyazına önemli bir katkı sağlanmıştır. Ancak alanyazında praetoryanizm konusu ile ilgili yeterli sayıda kuramsal ve uygulamalı çalışma olmaması, bu çalışma sonucunda önerilen modelin farklı çalışmalarla test edilmesini gerekli kılmaktadır. Praetoryanist liderlik alanyazınında ileride yapılacak çalışmaların özellikle örgüt kültürü ve farklı türden liderlik stilleri arasındaki etkileşimler gibi karşılaştırmalı çalışmalara yer veren nicel ve nitel desenlerde yapılması önerilebilir. Bu çalışma ile önerilen model ve yapıları geçerlik ve güvenilirlik analizlerinin, gelecekte praetoryanist liderlik çalışmalarına yönelik araştırmacılara katkı sağlayacağı öngörülebilir. Ayrıca bu çalışmanın alanyazında yeni boşlukları ortaya çıkardığı sonucundan hareketle, geliştirilen praetoryanist liderlik ölçeğinin etkisinin kuramsal davranış kalıplarını açıklayabileceği ve yönetim bilimleri alanyazınında farklı şekillerde tanımlanmasına yardımcı olabileceği de düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

AFINOTAN, L. A. (2014). Praetorianism the Public Service: Analysis of the Impact and Consequences of Military Rule on Public Administration in Nigeria. *Canadian Social Science*, 10(2), 171.

AGYEMAN, O. (1988). Setbacks to Political Institutionalisation by Praetorianism in Africa. *The Journal of Modern African Studies*, 26(3), 403-435.

ALTMANN, J. (1974). Observational study of behavior: sampling methods. *Behaviour*, 49(3), 227-266.

ARCHER, C. I. (1990). The Royalist Army of New Spain, 1810-1821: Militarism, Praetorianism, or Protection of Interests?. *Armed Forces & Society*, 17(1), 99-116.

BALTACI, A. (2018a). Örgütsel Praetoryanizm: Kavramsal Temellerin Arkeolojisi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 497-522.

BALTACI, A. (2018b). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Praetoryanist Davranış Biçimleri: İzmir Örneklemini. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 434-451.

BALTACI, A. (2019). Praetorianistic Behavior Forms: An Investigation of School Principals. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 103-137.

BEN-ELIEZER, U. (1997). Rethinking the Civil-Military Relations Paradigm: the inverse relation between militarism and praetorianism through the example of Israel. *Comparative Political Studies*, 30(3), 356-374.

BLAND, J. M., & ALTMAN, D. G. (1997). Statistics notes: Cronbach's alpha. *Bmj*, 314(7080), 572-589.

BOWMAN, K. S. (2010). *Militarization, democracy, and development: The perils of praetorianism in Latin America*. Penn State Press.

CORTINA, J. M. (1993). What is coefficient alpha? An examination of theory and applications. *Journal of Applied Psychology*, 78(1), 98-115.

DECALO, S. (1975). Praetorianism, Corporate Grievances and Idiosyncratic Factors in Military Hierarchies. *Journal of African Studies*, 2(2), 247.

DE KLEIJN, G. (2009). C. Licinius Mucianus, Leader in Time of Crisis. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, (H. 3), 311-324.

DI TELLA, T. (2017). *History of political parties in twentieth-century Latin America*. New York: Routledge.

EGRETEAU, R. (2016). Embedding praetorianism: soldiers, state, and constitutions in postcolonial Myanmar. In *Politics and constitutions in Southeast Asia* (pp. 131-153). Routledge.

- FERGUSON, Y. H. (2017). Competing Identities and Turkey's Future. *European Review*, 25(1), 81-95.
- FORNELL, C. & LARCKER, D. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- FOX, R. J. (1983). *Confirmatory factor analysis*. John Wiley & Sons, Ltd
- HAKIM, M. (2016). Soeharto and the Politicization of Indonesian Islam (1968-1998). *Journal of Indonesian Islam*, 10(2), 159-180.
- HALEEM, I. (2003). Ethnic and sectarian violence and the propensity towards praetorianism in Pakistan. *Third World Quarterly*, 24(3), 463-477.
- HEN-TOV, E., & GONZALEZ, N. (2011). The militarization of post-Khomeini Iran: praetorianism 2.0. *The Washington Quarterly*, 34(1), 45-59.
- HERSPRING, D. R. (1992). Civil—military relations in post-communist Eastern Europe: The potential for praetorianism. *Studies in Comparative Communism*, 25(2), 99-122.
- HOYLE, R. H. (2000). Confirmatory factor analysis. *Handbook of applied multivariate statistics and mathematical modeling*, 465-497.
- HUSSAIN, A. (1976). Ethnicity, national identity and praetorianism: the case of Pakistan. *Asian Survey*, 16(10), 918-930.
- KLINE, P. (2014). *An easy guide to factor analysis*. New York: Routledge.
- MAHMUD, T. (1993). Praetorianism and common law in post-colonial settings: judicial responses to constitutional breakdowns in Pakistan. *Utah L. Rev.*, 1225.
- MCLAUCHLIN, T. (2010). Loyalty strategies and military defection in rebellion. *Comparative Politics*, 42(3), 333-350.
- PERI, Y. (2017). Civilian Control during a Protracted War." *Politics and Society in Israel: Studies in Israeli Society Vol, 3*.
- PERLMUTTER, A. (1994). Arafat's Police State. *Foreign Aff.*, 73, 8.
- PERUZZOTTI, E. (2004). From praetorianism to democratic institutionalization: Argentina's difficult transition to civilian rule. *Journal of Global South Studies*, 21(1), 97.
- PION-BERLIN, D., & TRINKUNAS, H. (2010). Civilian praetorianism and military shirking during constitutional crises in Latin America. *Comparative Politics*, 42(4), 395-411.
- RAYKOV, T. (1998). Coefficient alpha and composite reliability with interrelated nonhomogeneous items. *Applied psychological measurement*, 22(4), 375-385.
- RODRIGUEZ, A., REISE, S. P., & HAVILAND, M. G. (2016). Evaluating bifactor models: Calculating and interpreting statistical indices. *Psychological methods*, 21(2), 137.
- RIZVI, A. J. (2015). Civil-Military-Islamist Relations: An Opinion on Democracy, Islamist Militancy and Praetorianism in Pakistan.
- SHAH, A. (2008). Praetorianism and terrorism. *Journal of Democracy*, 19(4), 16-25.
- SIJTSMA, K. (2009). On the use, the misuse, and the very limited usefulness of Cronbach's alpha. *Psychometrika*, 74(1), 107.
- SYAMSUDDIN, M. D. (1993). Political stability and leadership succession in Indonesia. *Contemporary Southeast Asia*, 12-23.
- ŞEKER, S.D., (2011), *Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi*, DPT-SSKGM: Ankara.
- TABACHNICK, B. G., & FIDELL, L. S. (2001). *Using multivariate analysis*. California State University Northridge: Harper Collins College Publishers.
- TEDDLIE, C., & YU, F. (2007). Mixed methods sampling: A typology with examples. *Journal of mixed methods research*, 1(1), 77-100.

UZGEL, I. (2003). Between Praetorianism and Democracy: The Role of the Military in Turkish Foreign Policy. *Turkish Yearbook of International Relations*, 34, 177-212.

Ek 1. Praetoryanist Liderlik Ölçeği

Faktörler	Md. No		Fak. Yük. Değ.	Md. Top. Kor.
Kısıtlayıcılık	K1	Yöneticim, kendi değer, ilke ve kurallarına uymamızı ister.	.702	.789
	K2	Yöneticim işe geç gelme, sigara kullanma vb. alışkanlıkları olan çalışanlara karşı çeşitli kısıtlamalar getirir.	.696	.682
	K3	Yöneticim çalışanları disipline etmek için katı bir kontrol sağlamaya çalışır.	.682	.656
	K4	Yöneticim kendi emirlerinin sorgulanmasını ve karşı çıkılmasını istemez.	.679	.663
	K5	Yöneticim kendisi ile ters düşen veya kendisini eleştiren çalışanların bazı haklardan yararlanmasını engeller veya onları cezalandırır.	.674	.659
	K6	Yöneticim kendi ilkelerine göre ve kendi istediği gibi çalışmamızı ister.	.671	.657
	K7	Yöneticim, çalışma alanlarımızı (oda, banko vb.) kişiselleştirmemizi istemez.	.662	.643
Müdahalecilik	M1	Yöneticim, çalışanlar arasındaki sorunlara karışır.	.879	.863
	M2	Yöneticim, çalışanların giyim tarzlarına müdahale eder.	.871	.854
	M3	Yöneticim, çalışanların özel yaşantılarına müdahale eder.	.869	.852
	M4	Yöneticim, iş arkadaşlarımla ilişkilerime müdahale eder.	.868	.850
	M5	Yöneticiden habersiz bir iş yapılması imkânsızdır.	.867	.851
	M6	Yöneticim, çalışanları sürekli kontrol ederek uyarılarda bulunur.	.761	.743
	M7	Yöneticim, çalışanların ast ve üstleriyle olan ilişkilerine müdahale eder.	.752	.733
Yetkencilik	YE1	Yöneticim karar alırken kimseye danışmaz, kararları tek başına alır.	.823	.919
	YE2	Yöneticim, çalışanlardan kendisine koşulsuz itaat etmelerini bekler.	.813	.930
	YE3	Yöneticim, iş yerindeki her şeyden kendisinin sorumlu olduğunu düşünür.	.808	.940
	YE4	Yöneticim, çalışanların inisiyatif kullanmasını, bağımsız çalışmasını istemez.	.806	.918
	YE5	Yöneticim, eleştirilmeyi sevmez.	.712	.701
	YE6	Yöneticim, kendisine bağımlı olunmasını ister.	.601	.636
	YE7	Yöneticim, kendisine itiraz eden çalışanları kurumda barandırmaz.	.511	.507

Summary

Praetorianism is a concept that considers the mere well-being of the periphery by acting as a guardian or custodian. Furthermore, praetorianism is defined philosophically as protecting someone's goodness, without his intervention, to the extent of limiting his freedom. Praetorianism is the involvement of a person in their lives, focusing on the benefits or advantages of the people except him/her, protecting them at the expense of life, and going through various decisions or arrangements, ignoring people's desires and thoughts. At this point, the belief that the decisions and regulations took and the methods of protection are the right choices for the person is examined together with the concept of praetorianism. Praetorianism also includes inadequate perceptions and criticism of persons outside him/her. Criticism in Praetorianism is often a habit of guardianship; as the level of criticism increases, the possibility of interfering with the freedoms is also increasing. In the name of others, the praetorianist (guardian) is the person who implements the protection action for their well-being; the person whom the praetorianistic thinks is protected is called 'praetoriad'.

Praetorianistic leadership is reminiscent of the domination of a senior soldier over the army. Based on attitudes and behaviors such as respect, loyalty, and obedience to the soldier figure, praetorianistic leadership asks the employees of the organization to behave in a way that justifies military control against the leaders and leaders of the organization. Praetorianistic leadership refers to the harmonization of strict discipline and authority with various attitudes and behaviors, and the legitimate construction of authority on an antidemocratic ground.

The aim of this study, which is carried out with the motive of presenting a distinctive and unique motif to the concept of praetorianism, is to develop a valid and reliable measurement tool that measures the perceptions of teachers about the level of praetorianistic leadership behaviors of the administrators in the schools they work. It is thought that the scale, which will be determined at the end of the study, will make an important contribution to the literature. The study group consists of 983 teachers working in 39 districts of Istanbul. In order to prepare the scale, various items were written and a pool of 63 items was formed. A draft scale was formed by bringing together the items that are expected to relate to each other. The draft scale was presented to expert opinion; As a result of the expert opinion, 15 items were removed from the scale and the draft scale consisted of 48 items. The Praetorianistic leadership scale was prepared in the Likert type five-point scale. Likert-type items are scored as "(5) Always and (1) Never".

The reliability of the Praetorians leadership scale was determined by Cronbach's Alpha (α) and compound reliability coefficients. The construct validity of the scale was determined by using confirmatory factor analysis. However, the model, which includes three sub-dimensions of the scale, indicates a higher level of fit than the one-dimensional model. In addition, the factor load values of all items in the model having three sub-dimensions .70 and higher were effective in using this structure.

As a result, it was decided that the Praetoryanist Leadership Scale had a structure consisting of 'restrictive', 'directive' and or authoritarianism 'dimensions. The results of the second level confirmatory factor analysis of the Praetorians' leadership scale show that the structural model is in perfect agreement with the data. In the structural model, it was observed that the dimensions of 'restrictiveness', 'directionality' and or authoritarianism strongly predicted praetorianistic leadership. Such a finding means that these three factors constitute praetorianistic leadership and can be used as a reliable scale. This study, which will give a different direction to the praetorianistic leadership literature, can be concluded that an important gap in the literature has been closed.

Algılanan Liderlik İletişiminin İş Performansı ve İş Tatminine Etkisi: 4 ve 5 Yıldızlı Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma

Serdar ÖP*, Ali DOĞANAY**

Öz

Bu araştırma otel işletmelerinde liderlerin astlarıyla kurdukları iletişimin onların iş tatminini ve performansını hangi ölçüde değiştirdiğini ortaya koymak ve sonuçlarını tartışmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. İstanbul'da faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan 280 kişi araştırmaya katılmış, yapılan analiz neticesinde lider iletişim algısının çalışanların performans ve iş tatmini üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışan profiline giderek değiştirdiği düşünöldüğünde, otellerde görev alan lider veya yöneticilerin, 'lider iletişimi' kavramını dikkate alarak tutum ve davranış sergilemesi gerektiği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Otel İşletmeleri, Algılanan Lider İletişimi, İş Tatmini, İş Performans

The Effect of Perceived Leadership Communication on Job Performance and Job Satisfaction: A Study on 4 and 5 Stars Hotel Businesses

Abstract

This study was carried out to determine the extent to which the communication of the leaders or managers in the hotel business with the subordinates changed their job satisfaction and performance and to discuss the results. For this purpose, the scale containing the variables was applied to 280 employees in 5 and 4 star hotels operating in Istanbul. As a result of the analysis, it has been concluded that the leader communication perception has an effect on the performance and job satisfaction of the employees.

Keywords: Tourism, Hospitality Businesses, Perceived Leadership Communication, Job Satisfaction, Job Performance.

Giriş

İş hayatında hizmet sektörü çalışanlarının sahip olduğu yetkinlikler, iş performansı, örgüt performansı, iş tatmini gibi birçok konuyu etkilemektedir (Erkuş & Günlü, 2009, s. 19). İşletmeler, kâr elde etmek, varlıklarını sürdürmek ve sosyal sorumluluk görevlerini yerine getirmek için yoğun rekabet ortamında zorlu bir mücadele vermektedir. Maddi yatırımların yanında, çalışanlarına değer veren işletmeler onların eğitimi ve gelişimi için de bir takım yatırımlar yapmaktadırlar.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 23.05.2019

Kabul/Accepted: 09.08.2019

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.568236>

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uyg. Bil. YO, Gastronomi Böl., İstanbul, Türkiye,

E-posta: scop@gelisim.edu.tr **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0002-1101-5676>

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uyg. Bil. YO, İşletme Bilgi Yönetimi Böl., İstanbul,

Türkiye, E-posta: adoganay@gelisim.edu.tr **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0003-4036-9737>

Çalışanlardan en fazla verimi almak onların duygularına hitap etmekten de geçmektedir. Bu bakımdan çalışanları organizasyonun bir parçası haline getirerek belirlenen hedeflere yönlendirecek liderlere duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır (Eryeşil & İraz, 2017, s. 130). Bu noktada liderlerin çalışanlarla iletişim kurarken kullandığı tarz da önem kazanmaktadır. Çalışanların davranışları liderin kullandığı sert veya yumuşak iletişimden etkilenmekte ve iş çıktıları buna göre şekillenebilmektedir. Çalışanların fikirlerini paylaşırken bir liderin onları dinliyor olması önemlidir. Dinlenilmediğini fark eden çalışanlar bir süre sonra fikir önerisinde de bulunmazlar, bu da yaratıcılıklarını ve uzmanlıklarını kullanmayacakları sonucunu doğurur. En etkili liderler, ne zaman susmaları gerektiğini ve ne zaman konuşmaya başlayacaklarını bilen liderlerdir. Bu bakımdan çalışan yönetici ilişkilerinin diğer kavramlarla da ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Örgütsel davranış alanında iş tatmini ve performans kavramının işten ayrılma, yabancılaşma, verimlilik, iş kazaları gibi önemli örgütsel kavramlarla yakın ilişkisi nedeniyle incelenmeye değer görülmüştür (Kök, 2006, s. 194). Otel işletmelerinde çalışanların tutum ve davranışlarının müşteriye yansımaları düşünüldüğünde, çalışan tutum ve davranışlarının yönetilmesi daha da önemli hale gelmektedir. Otellerin en büyük gider kalemlerinden biri olan çalışanların, performansları ve iş tatminlerinin artırılması karlılık için önemlidir. Karlılık ile birlikte işletmelerin marka değerleri, sektörde rakiplerinin önünde yer almaları çalışanların performans ve tatminine bağlıdır. Buradan otellerde liderlerin iletişim kanallarını açık tutup, doğru yöneterek performans ve tatmin sağlaması önem arz etmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Liderlik İletişimi

İnsanların bireysel, toplumsal, örgütsel, siyasal ve ekonomik hayatlarında önemli bir yer tutan liderlik kavramı üzerinde birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen uzlaşılmış bir tanımlama bulunmamaktadır (Bakan, 2009, s. 140).

Liderlik, takipçileri istekli bir şekilde amaçlara ulaştırmak için harekete geçirme ve etkileme süreci olarak tanımlanmaktadır (Newstrom & Davis, 1997, s. 200). Başka bir ifadeyle liderlik, lider ve izleyenler arasındaki bağı ve etkileşimi ifade etmekte ve bir organizasyonda çalışanların yöneticilerinin yapılmasını istediği faaliyetleri yapmaları anlamına gelmektedir (Yammarino & Fred Dansereau, 2009, s. 89). Lider, çevresindekilere ellerinden gelen bütün gayreti sarf ettirerek, yapılacak işin en iyisini yapmaları için motive edebilen kişidir. Liderlik vasfı bir kişi de doğuştan bulabileceği gibi bu özellik sonradan da öğrenilebilir (Thombson, 2002, s. 133). Turizm sektöründe işletmelerin belirledikleri hedeflerine ulaşmaları için bir arada bulunan çalışanları yöneten ve yönlendiren, koordine eden faaliyetleri planlayan liderler örgütler için birer vazgeçilmezdir. Liderler ile çalışanlar arasındaki etkileşim onların davranışları üzerinde etkili olmaktadır. Güçlü bir lider-çalışan ilişkisi hem liderin hem çalışanın hem de işletmenin performansına katkı sağlayacaktır (Schriesheim, Castro, Zhou & Yammarino, 2001, s. 515).

Liderlik iletişimin ilham kaynağı olduğu ifade edilmektedir (Smith, Figgins, Jewiss & Kearney, 2018, s. 222). İletişim Oskay (2016) tarafından, insanın varlığını devam ettirmesinin ürünü ve değişimlere uğrayan insana özgü bir olgu olarak tanımlanmıştır (Oskay, 2016, s. 7). İletişim, örgütlerde çalışanlar arası insani ilişkilerin oluşmasında ve işlerin sağlıklı bir biçimde yönlendirilmesinde önemli bir konuma sahiptir. İletişim sayesinde yöneticiler ve çalışanlar görüş birliği ve ortak anlayışa varmakta ve belirlenen hedeflere ulaşmak için iş birliği yapmaktadırlar. Çalışanların organize bir biçimde hareket etmesi onların güçlerini ortaya çıkaracak biçimde yapıldığını göstermektedir. Modern çalışma yaşamı, grup ve birey biçiminde örgütlenmiş insanların etkili iletişim ağları ile oluşturulmuştur (Aslanbay, 2018).

Örgütsel açıdan bakıldığında iletişimin örgüt içinde yürütülen bütün faaliyetlerinin arka planındaki faktör olduğu görülmektedir. Bu nedenle lider iletişiminin "örgütü bir arada tutan sosyal bir yapıstırıcı" olduğu kabul edilmektedir (Baron & Greenberg, 2000, s. 469).

İnsanlar iletişim kurarken ortak birikimlerine ait göstergelere başvururlar. Bu göstergelerden meydana gelen çeşitli iletişim biçimleri bulunmaktadır (Bıçakçı, 2006, s. 23). Örgütlerdeki iletişim sistemleri de genel iletişim düzeninden ayrı düşünülemez. Örgütler hem iç hem de dış çevrelerinde sürekli etkileşim içerisinde bulunan sistemlerdir. Organizasyonların faaliyetlerinin verimli bir biçimde yürütülebilmesi ve belirlenen amaçlara etkin bir şekilde ulaşabilmesi için iç ve dış ilişkilerin sağlıklı olması gerekmektedir. Genel bir ifadeyle, örgütsel bir fonksiyon olarak değerlendirilen iletişim örgütün iç ve dış çevresinde bulunan bölümler ve kişiler arasındaki ilişkileri birtakım kanallarla düzenlemekte ve kontrol altında tutmaktadır. İletişim çalışanlar ve bölümler arasında ilişkiler kurulmasını ve bunların geliştirilmesini sağlamaktadır (Tutar vd., 2003, s. 70). Bir örgütte yöneticinin etkin ve başarılı olabilmesi çalışanlarının başarısıyla doğru orantılıdır. Elbette bu ilişki yöneticinin çalışanlarıyla sorunsuz ve eksiksiz sağlamış olduğu bir iletişim biçimiyle gerçekleşmektedir. Benzer şekilde bu süreç eşit seviyedeki çalışanlar için de geçerlidir. Özetle iletişim hem çalışanların hem de yöneticilerin üzerinde önemle durması gereken süreçlerin başında gelmektedir (Koçel, 2005, s. 522). İletişimin birçok işlevinin yanı sıra yürütülen faaliyetin niteliğine olan etkisi düşünüldüğünde yönetim kademeleri ve liderlerin performansı üzerinde de etkisi olduğu söylenebilir (Robbins & Coulter, 2003, s. 282). İşletmelerin kriz dönemlerinde liderlik iletişiminin ayrıca bir öneme sahip olduğu ifade edilmektedir (Stam, Knippenberg, Wisse, Pieterse, 2018, s. 2883).

Organizasyonlarda yöneticiler ile çalışanlar arasında gerçekleşen iletişim, genellikle iş ve sosyal ihtiyaçları gidermek amacıyla oluşmaktadır. Bu bakımdan işe yönelik iletişim tarzlarında emir verme, bilgi verme ve geribildirimler ile olumlu veya olumsuz durumlar yer alır. Bu iletişim biçimleri çalışanların iş tatminleri üzerinde etkili olabilmekte; bu iletişimin kalitesinin artması ise çalışanların performans, iş tatmini ve motivasyon düzeylerini yükseltebilmektedir (Mustafa vd., 2010, s. 16-20).

Bunun yanında liderlerle çalışanlar arasında kurulan nitelikli ve etkin bir iletişim sisteminin çalışanların örgütsel bağlılıklarını ve örgütte kalma isteklerini arttırdığı, işgücü devir hızını düşürdüğü ve muhtemel sorunların ilk çıktığı anda çözüme kavuşturduğu söylenebilir. (Taplin ve Winterton, 2007, s. 13). Ergün (2018, s. 189) tarafından yapılan çalışmada da liderlerin bilgi desteğinin iş tatminini önemli derecede etkilediği tespit edilmiştir. Çalışanlar liderlerin iletişim tarzlarından etkilendikleri bilinmektedir. İletilmek istenen konuların içeriği, örgütün iletişim sistemi ve bu sistemin işleyişini algılama biçiminin olumlu ya da olumsuz olmasının çalışanların iş tatminini ve performansını etkilediği görülmüştür (Gray ve Laidlaw, 2002, s. 213).

İş Performansı

Performans sözcüğü, belirli bir zaman diliminde üretilen mal veya hizmet miktarı biçiminde ifade edilmekte ve literatürde işlevi bakımından "etkinlik", "verim", "çıktı" kavramlarıyla, ayrıca kişinin yeteneği ve motivasyonu arasındaki etkileşimin bir neticesi şeklinde tanımlanmaktadır (Torrington ve Hall, 1995, s. 316, Kalkandelen, 1997, s. 154).

Örgütsel davranış bakımından performans olgusu, çalışanların belirlenen örgütsel amaçlara ulaşmak için görevleri kapsamında olan işlemlerin sonucunda elde edilen ürün olarak ifade edilmektedir. Bu ürün mal veya hizmet olabileceği gibi düşünce tarzında da olabilir (Başaran, 1991, s. 179). Bir başka deyişle; görev kapsamında önceden planlanan ölçütleri karşılayacak şekilde, görevin tamamlanması ve hedefe ulaşılması için meydana çıkarılan mal hizmet ya da düşüncedir şeklinde tanımlanmaktadır (Pugh, 1991, s. 7-8).

Otel işletmelerinde performansın koordineli bir şekilde yönetilmesi başarının anahtarıdır. Performans yönetimi ile bireylerin ve grupların sorumluluk üstlendikleri bir kültür oluşturulması, becerilerin ve örgütün etkinliklerinin sürekli bir biçimde iyileştirilmesinin amaçlandığı söylenebilir (Bolton, 1997, s. 248, Cemaloğlu, 2002, s. 183).

Performans yönetimi, belirlenen hedeflere ulaşmayla ilgili performansı inceleyen, geri bildirim önemi ortaya koyan yönetim biliminin bir dalıdır. Çalışanların iş davranışları ile

performanslarının tanımlanması, güçlendirme ve değerlendirme konularıyla bütünleştirilmiş bir süreçtir (Armstrong, 1996, s. 262, Cumming ve Worley, 1997, s. 370). Performans yönetimi, bireylerin, takımların ve örgütlerin daha etkin ve verimli bir hale gelmesini hedeflemekte, gerekli yeterlilikler, bilgi ve beceri ile çalışma ve geliştirme kavramlarını konu edinmektedir. Planlara, koşullara, amaçlara bağlı kalarak sürekli inceleyerek, geliştirme ve öğrenme konuları üzerine odaklanmaktadır (Armstrong, 1996, s. 261; Canman, 1995). Performans yönetimi ile ilgili süreç içerisinde üyeler hiyerarşik bir kademeden ziyade ekip üyesi olarak görülüp, sorumluluklar geliştirme planlarına ve beklentilere dayandırılmaktadır. Yöneticiler ile üyeler arasındaki etkileşim normal iletişimin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bu süreç dönemsel bir sürecin dışında devamlı bir süreç olup, yılda bir kere yapılan bir incelemeye dayandırılmaz; performansın iyileştirilmesine odaklanarak yeterliliğin ve potansiyelin geliştirilmesini amaçlar (Armstrong, 1996, s. 261).

Otel işletmelerinde personel yönetimi biriminin yerini insan kaynakları biriminin almasıyla, çalışanların performansı tespit edilmeye başlanmıştır. Otel işletmelerinde 360° performans değerlendirme sistemi, balance skor kart uygulaması gibi performans değerlendirme yöntemleri kullanılmaktadır. Bazı kaynaklarda başarı değerlendirme olarak da adlandırılan performans değerlendirme, insan kaynakları yönetiminin önemli fonksiyonları arasında bulunmaktadır. Genel olarak performans değerlendirme sistemi ile bireyin, grubun veya örgütün bir konu hakkındaki etkinliğini bazı kriterlere göre analiz ederek başarı düzeyini belirlemek amacıyla çalışmalar yapılmaktadır (Ersen, 1997, s. 113; Erdoğan, 1991, s. 155). Performans değerlendirme, bir değerlendiricinin önceden belirlenmiş bazı standartlarla karşılaştırarak ve ölçerek, çalışanların istediği performansını değerlendirmesi süreci olarak ifade edilebilir (Palmer, 1993, s.9). Performans değerlendirme, belirlenen görev ve iş tanımları kapsamında çalışan kişilerin, iş gerekliliklerini ne ölçüde gerçekleştirdiğinin tespit edilmesi bakımından önem taşımaktadır (Fındıkcı, 2000, s. 297).

Çalışma sonuçlarının iyileştirilmesi için gerekli verilerin toplanması ve yayılması süreçlerini kapsayan performans değerlendirme; çalışma gruplarına ve bireylere performans geri bildirimini sağlayan insan kaynakları yönetimi girişiminin temelini teşkil etmektedir. Bu bakımdan performans değerlendirme bireyin ya da örgütün güçlü yanları, başarıları ya da başarısızlıklarını değerlendirmeye alan sistematik bir süreç olarak ifade edilebilir. Diğer yandan mesleki gelişim ve insan kaynağının çeşitliliğine de yardımcı olmaktadır (Helvacı, 2012, s.158). Otel işletmelerinde performans göstergelerinin belirlenerek, performans sonuçlarının ortaya konulması neticesinde, iş görenlerin kendilerini geliştirmeleri, güçlü veya zayıf yönlerinin farkına varmaları söz konusudur. Otel işletmelerinde her bir çalışanın performansının adil ve şeffaf göstergeler ile tespit edilmesi, bu performansta etkili olan unsurların belirlenmesi önem arz etmektedir.

İş Tatmini

Otel işletmelerinde rakiplerine karşı en büyük avantajı insan kaynakları bakımından güçlü işletmeler sağlamaktadır. Çünkü işletmelerin maddi kaynakları birtakım finans kuruluşları vasıtasıyla sağlanabilir. Ancak aynı durum insan kaynakları açısından geçerli değildir. Çünkü temin edilmesi ve yetiştirilmesi uzun ve daha maliyetli olabilmektedir. Yoğun tempolu ve stresli bir çalışma alanı olan otel işletmelerinde işgören devir hızı oranı yüksek olduğunda işletme yönetimleri çalışanları elinde tutmak için çeşitli yöntemler aramaktadırlar. Bu yöntemler çeşitlilik gösterse de en önemli ve maddi olmayan kaynakların başında gelen unsurlardan bir tanesi de iş tatminidir (Kaya, 2007, s. 369).

İş tatmini, çalışanların yürüttüğü görevlere karşı gösterdikleri duygusal tepkiler olarak tanımlanmaktadır. Bu tepkiler olumlu ise iş tatmini, olumsuz ise iş tatminsizliği olarak ifade edilmektedir (Vroom, 1967, s. 99). İş tatmini konusu sosyal bilimciler tarafından en çok ilgi çeken konulardan biri olmuştur. Cranny vd. 1992 yılında bu konuda yapılan çalışmaların sayısının 5000'in üzerinde olduğunu ifade etmiştir. Bir diğer çalışma da Oshagbemi tarafından yapılmış ve bildiri ile tüm makalelerin birlikte 7000'e çıkacağı belirtilmiştir (Oshagbemi, 1997, s. 389-400).

İş tatmini çağdaş yönetim anlayışının en önemli konularından biri olarak görülmektedir. Yönetimsel ve davranışsal sonuçları bakımından önem taşıyan iş tatmini/tatminsizliği konusu, bir örgütte işlerin iyi gidip gitmediğinin en önemli göstergelerinden biridir. İş tatmini sağlanamayan örgütler, vücudun hastalıklara karşı düşeceği tehditlere benzer durumlar yaşamaktadırlar. Örgütün başışıklığı zayıflamayabilmekte, hem dış hem de iç tehditlere karşı verilen tepkiler düşmekte hatta yok olabilmektedir. Benzer şekilde fiziksel ve zihinsel sağlıkla iş tatmini arasında da yakın bir ilişki bulunmaktadır. Çalışanların birçok fiziksel ve zihinsel davranış bozukluklarının altında yaşadıkları iş tatminsizliğinin yattığı bilinmektedir. Bu durum duygusal ve sinirsel bir takım bozukluklara sebep olmakta, iştahsızlık, uykusuzluk, ruhsal çöküntü ve hayal kırıklığına neden olabilmektedir. Çalışanların hayatında birçok kısır döngüye sebep olan iş tatminsizliğinin iş hayatında mutsuzluğun önemli bir nedeni olduğu söylenebilir. (Miner, 1992, s. 119).

Çalışanların fiziksel ve ruhsal sağlığını, organizasyonun verimliliğini ve çalışma başarısını etkilemesi bakımından iş tatmininin yadsınamayacak bir önemi vardır. Yarattığı sonuçlar itibarıyla iş tatmini hem bireysel hem örgütsel hem de toplumsaldır. Bu bakımdan varlığı çok istenen ancak her zaman elde edilemeyen bir olgudur. Olumlu çalışma koşullarını oluşturması bakımından iş tatmini yöneticiler tarafından da çok arzu edilen bir durumdur. İş tatminsizliğinin görüldüğü örgütlerde ise iş yavaşlatma, verimsizlik, disiplinsizlik ve devamsızlık gibi istenmeyen davranışlar görülebilmektedir (Davis, 1988, s. 95). Otel işletmeleri bakımından ise iş tatmini özellikle üretim ve tüketimin eş zamanlı olarak gerçekleşmesi nedeniyle daha da önem kazanmaktadır. Otel işletmelerinde çalışanların yaptıkları işten tatmin olmaları, birebir ilişki içerisinde oldukları müşterilere mutlaka yansacaktır. İşinde tatmin olan çalışan müşteriye tatmin için elinden geleni yapacaktır. Otel işletmelerinde işinden tatmin olmayan çalışanın, kritik önem arz eden görevlerde, örneğin; kat hizmetlerinde ya da mutfakta çalışanların hijyen ve sanitasyona; ön büroda çalışanların satış arttırmaya; insan kaynaklarında çalışanın yasa ve yönetmeliklere gereken dikkat ve ciddiyeti göstermeyeceği ifade edilebilir. Buradan, otel işletmelerinde çalışanların iş tatmini için ekonomik, sosyal ve psikolojik unsurların hassasiyetle ele alınması ve incelenmesi gerekmektedir.

Araştırma

Araştırmanın Amacı

Çalışanlarla liderleri arasında gerçekleşen iletişim ve onların iletişime ilişkin algıları, işletmelerin başarısında önemli bir rol oynamaktadır. Liderlerin sergilediği davranışa göre iletişim tarzları farklılaşabilmektedir. Liderin sergilediği her farklı iletişim tarzı çalışanlar üzerinde farklı etkiler yaratmakta, çalışanların davranışları üzerinde etkili olmaktadır (Sneider vd. 2015, s. 192). Bu araştırma işletmelerin en önemli kaynaklarından biri olan insan kaynağını oluşturan çalışanların, liderlik iletişim algısının iş tatminine ve iş performansına etkisi olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Araştırmanın Modeli

Çalışmanın amacı doğrultusunda belirlenen hipotezler aşağıdadır.

H₁: Çalışanların lider iletişim algısının iş tatmini üzerinde istatistiki açıdan anlamlı etkisi vardır.

H₂: Çalışanların lider iletişim algısının iş performansı üzerinde istatistiki açıdan anlamlı bir etkisi vardır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya İstanbul'da faaliyet gösteren 280 otel işletmesi çalışanı katılmıştır. Araştırmaya katılan çalışanlardan yüz yüze anket tekniği kullanılarak veriler elde edilmiştir. Dikey yönlü yönetim yapıları ve kurumsal yönleri araştırmanın otel işletmeleri üzerinde yapılmasında etkili olmuştur. Ayrıca yüz yüze iletişimin, emek yoğunluğunun diğer sektörlere göre fazlaca oluşu da araştırmanın otellerde yapılmasında dikkate alınmıştır.

Veri Toplama Aracı

Algılanan Liderlik İletişimi Ölçeği: Algılanan liderlik iletişimini ölçmek için Schneider vd. (2014) tarafından yapılan çalışmadan alınarak Türkçe'ye çevirisi yapılan algılanan liderlik iletişim ölçeği (the perceived leadership communication questionnaire (PLCQ)) kullanılmıştır. 5'li Likert tipinde olan ölçekte tepki ifadeleri, "kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, emin değilim, katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum" şeklinde tasarlanmıştır (Schneider, 2015, s. 192).

İş Tatmini Ölçeği: İş tatmini ölçmek amacıyla Weiss vd. tarafından 1967'de geliştirilen "Minnesota iş tatmini ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 20 ifade ve 2 faktörden oluşmaktadır. 5'li Likert tipinde olan ölçekte tepki ifadeleri; "hiç memnun değilim, memnun değilim, ne memnunum ne memnun değilim, memnunum, çok memnunum" şeklindedir (Weiss vd., 1967, s. 90).

Performans Ölçeği: Bireysel iş performansı literatürde bazı sınıflandırmalar yapılarak ele alınmıştır. Bu çalışmada çalışanların performansı genel olarak değerlendirilmiştir. Bu amaçla Kirkman & Rosen (1999) ile Sigler & Pearson (2000) tarafından kullanılan ve Çöl (2008) tarafından Türkçe'ye çevrilen iş performansı ölçeği tercih edilmiştir. Ölçeğin tepki kategorileri "hiçbir zaman, çok nadir, ara sıra, çoğu zaman ve her zaman" şeklindedir (Çöl, 2008, s. 41).

Analiz Yöntemi

Toplanan veriler için "yüzde", "frekans", "bağımsız örneklem için t-testi", "tek faktörlü varyans (Anova) analizi", "Tukey (HSD) testi", "korelasyon", "basit ve hiyerarşik regresyon", analizleri kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan ölçeklerin gerek ulusal gerek uluslararası literatürde çok defalar geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmada güvenilirliğe ilişkin olarak yapılan Cronbach Alpha analizi sonucunda kullanılan ölçeklerin sosyal bilimler açısından oldukça güvenilir olduğu belirlenmiştir. Liderlik iletişimi ölçeği için alpha katsayısı 0,96; performans ölçeği 0,91; iş tatmini ölçeği 0,94 olarak tespit edilmiştir.

ARAŞTIRMAYA DAİR BULGULAR

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Bireysel Özelliklerine İlişkin Yüzde ve Frekans Dağılımları

Kişisel Bilgiler		f	%	Kişisel Bilgiler		f	%
Cinsiyet	Kadın	106	37,9	Medeni Durum	Evli	128	45,7
	Erkek	174	62,1		Bekâr	152	54,3
Yaş	25 yaş altı	37	13,2	İşletmedeki Görev Süresi	1 yıldan az	40	14,3
	26-30 yaş	66	23,6		1-5 yıl	131	46,8
	31-35 yaş	64	22,9		6-10 yıl	77	27,5
	36-40 yaş	42	15,0		11-15 yıl	20	7,1
	41-45 yaş	46	16,4		15 yıl ve üzeri	12	4,3
	46 yaş ve üzeri	25	8,9				
Eğitim	İlköğretim	54	19,3	Pozisyon	İşgören	186	66,4
	Lise	101	36,1		Orta Kademe Yönetici	76	27,1
	Önlisans	57	20,4		Üst Kademe Yönetici	18	6,4
	Lisans	56	20,0	Yıldız Sayısı	4 Yıldızlı	145	51,8
	Lisansüstü	12	4,3		5 Yıldızlı	135	48,2

Araştırmaya katılan otel işletmesi çalışanlarının bireysel özelliklerine ilişkin yüzde ve frekans dağılımları Tablo 1’de gösterilmiştir. Araştırmaya katılanların cinsiyete göre dağılımında %37,9’u kadınlar ve %62,1’i erkekler oluşturmaktadır. Yaşa göre dağılımda ise %23,6 ile 26-30 yaş aralığındaki katılımcılar en yüksek frekans değerine sahiptir. Oranlar değerlendirildiğinde sektörde genç çalışanların varlığı görülmektedir. Katılanların eğitim durumları incelendiğinde lise mezunlarının %36,1 oranla çoğunluğu oluşturduğu, bunu %20,4 ile önlisans mezunlarının, %20,0 ile lisans mezunlarının %19,3 ile de ilköğretim mezunlarının izlediği görülmektedir. Araştırmaya katılanların medeni durumlarındaki verilerde ise %45,7’lik kısmın evli, %54,3’lük kısmın ise bekar olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılanların işletmedeki görev sürelerine bakıldığında %46,1 oranındaki katılımcı sayısının 1-5 yıllık bir çalışma süresine sahip olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılanların %51,8’i 4 yıldızlı, %48,2’si ise 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışmaktadır. Elde edilen tüm bu verilerin turizm sektörünün istihdam yapısı ile uyumlu olduğu düşünülmektedir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Liderlik İletişimi, İş Performansı ve İş Tatmini Algısına İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	n	\bar{x}	s. s.
Liderlik İletişimi	280	3,37	1,18
İş Performansı	280	4,53	0,68
İş Tatmini	280	3,73	0,76

Tablo 2'de araştırmaya katılanların değişkenlere verdikleri cevapların aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerine ait bulgulara yer verilmiştir. Buna göre katılımcıların lider iletişim algısı ölçeğine vermiş oldukları cevapların ortalaması $X=3,37$, iş performansı ölçeğine vermiş oldukları cevapların ortalaması $X=4,53$, iş tatmini ölçeğine vermiş oldukları cevapların ortalaması ise $X=3,73$ olmuştur. Elde edilen verilerden iş performansı algısının oldukça yüksek olduğu, iş tatmininden kısmen memnun oldukları, liderlik iletişiminin geliştirilmesi gerektiği ifade edilebilir.

Tablo 3. Araştırmaya Katılanların Liderlik İletişimi, İş Performansı ve İş Tatmini Algısı İle Cinsiyet Arasındaki Farklılığa İlişkin T Testi Sonuçları

		n	\bar{X}	s. s.	t	p
Liderlik İletişimi	Kadın	106	3,240	1,122	-1,440	0,151
	Erkek	174	3,450	1,215		
İş Performansı	Kadın	106	4,537	6256	-0,012	0,990
	Erkek	174	4,538	7239		
İş Tatmini	Kadın	106	3,442	7879	-5,154	0,00
	Erkek	174	3,907	6959		

Tablo 3'e göre araştırmaya katılanların lider iletişim algısı cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Erkek katılımcıların, kadınlara oranla lider iletişim algısının yüksek olduğu görülmüştür ($p>0,05$). İş performansı değişkenine ait değerlerde de anlamlı bir fark görülmemiştir. İş tatmini değişkeninde ise cinsiyete göre anlamlı fark görülmüştür. Erkek katılımcıların iş tatmini algısı kadın katılımcılara göre daha yüksektir ($p>0,05$).

Tablo 4. Katılımcıların Liderlik İletişimi, İş Performansı ve İş Tatmini Algısı ile Medeni Durum Arasındaki Farklılığa İlişkin T Testi Sonuçları

		n	\bar{X}	s. s.	t	p
Liderlik İletişimi	Bekâr	152	2,625	1,053	-15,80	0,00
	Evli	128	4,256	0,550		
İş Performansı	Bekâr	152	4,360	0,832	-4,921	0,00
	Evli	128	4,750	0,360		
İş Tatmini	Bekâr	152	3,505	0,858	-5,697	0,00
	Evli	128	4,000	0,523		

Tablo 4'e göre araştırmaya katılanların lider iletişim algısı medeni duruma göre anlamlı farklılık göstermektedir. Evlilerin, bekârlara oranla lider iletişim algısının yüksek olduğu saptanmıştır ($p>0,05$). İş performansı değişkenine ait değerlerde de anlamlı bir fark görülmüştür. Evli katılımcıların bekârlara oranla performans algıları daha yüksektir ($p>0,05$). İş tatmini değişkeninde ise medeni duruma göre istatistiki açıdan 0,05 düzeyinde anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Evli katılımcıların iş tatmini algısının bekâr katılımcılara göre yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 5. Araştırmaya Katılanların Liderlik İletişimi, İş Performansı ve İş Tatmini Algısı ile Çalışılan İşletmenin Yıldız Sayısı Arasındaki Farklılığa İlişkin T Testi Sonuçları

		n	\bar{X}	s. s.	t	p
Liderlik İletişimi	4 yıldızlı	145	2,996	1,141	-5,795	0,00
	5 yıldızlı	135	3,772	1,097		
İş Performansı	4 yıldızlı	145	4,451	0,704	-2,202	0,28
	5 yıldızlı	135	4,631	0,658		
İş Tatmini	4 yıldızlı	145	3,475	0,719	-6,187	0,00
	5 yıldızlı	135	4,007	0,716		

Tablo 5'e göre araştırmaya katılanların lider iletişim algısı işletmenin yıldız durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir. 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan katılımcıların, 4 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan katılımcılara göre lider iletişim algısının yüksek olduğu saptanmıştır ($p>0,05$). İş performansı değişkenine ait değerlerde anlamlı bir fark görülmemiştir ($p>0,05$). İş tatmini değişkeni ile yıldız sayısı arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışanların iş tatmini algılarının 4 yıldızlı otel işletmelerinde çalışanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür ($p>0,05$).

Tablo 6. Araştırmaya Katılanların Liderlik İletişimi, İş Performansı ve İş Tatmini Algısı ile Yaş Değişkeni Arasındaki Farklılığa İlişkin Anova Testi Sonuçları

		n	\bar{X}	s. s.	F/t	p	Tukey HSD
Liderlik İletişimi	25 yaş ve altı ^a	37	2,22	1,07	23,29	0,00	a-b, a-c, a-d, a-e, a-f, b-d, b-e, b-f, c-d, c-e, c-f
	26-30 yaş ^b	66	3,09	1,09			
	31-35 yaş ^c	64	3,11	1,12			
	36-40 yaş ^d	42	3,74	0,77			
	41-45 yaş ^e	46	4,21	0,84			
	46 yaş ve üzeri ^f	25	4,27	0,88			
İş Performansı	25 yaş ve altı ^a	37	4,31	0,83	3,98	0,00	a-e, b-e,
	26-30 yaş ^b	66	4,39	0,95			
	31-35 yaş ^c	64	4,46	0,56			
	36-40 yaş ^d	42	4,61	0,50			
	41-45 yaş ^e	46	4,80	0,28			
	46 yaş ve üzeri ^f	25	4,81	0,43			
İş Tatmini	25 yaş ve altı ^a	37	2,99	0,90	36,92	0,00	a-b, a-c, a-d, a-e, a-f, b-d, b-e, b-f, c-d, c-e, c-f, d-e, d-f
	26-30 yaş ^b	66	3,42	0,66			
	31-35 yaş ^c	64	3,53	0,60			
	36-40 yaş ^d	42	4,00	0,34			
	41-45 yaş ^e	46	4,39	0,38			
	46 yaş ve üzeri ^f	25	4,45	0,43			

Tablo 6'da araştırmaya katılanların liderlik iletişimi, iş performansı ve iş tatmini algısının yaş değişkenine göre anlamlı farklılık oluşturup oluşturmadığına ilişkin 0,05 anlamlılık seviyesinde yapılan anova testi sonuçları görülmektedir. Buna göre otel işletmesi çalışanlarının lider iletişim algılarının yaş değişkenine göre farklılık gösterdiği saptanmıştır. Farklılığın hangi ikiliden kaynaklandığını belirlemek için yapılan Tukey testine göre 25 ve altı yaş grubunun, 26-30, 31-35, 36-40, 41-45, 46 yaş ve üzeri grupla, 26-30 yaş grubunun 36-40, 45 ve üzeri yaş grubu ile, 31-35 yaş grubunun 36-40, 41-45 ve 46 ve üzeri yaş grubuyla arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Otel çalışanlarının performans algılarının yaş değişkenine göre anlamlı farklılık oluşturup oluşturmadığına ilişkin sonuçlar incelendiğinde ise performans değişkeniyle yaş değişkeni arasında anlamlı farklılık görülmüştür. Farklılığın hangi ikiliden kaynaklandığını belirlemek için yapılan Tukey testine göre 25 ve altı yaş grubuyla 41-45 yaş grubu arasında anlamlı bir fark; 26-30 yaş grubu ile 41-45 yaş grubu arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Otel çalışanlarının iş tatmini algılarının yaş değişkenine göre anlamlı farklılık oluşturup oluşturmadığına ilişkin sonuçlar incelendiğinde her iki değişken arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Farklılığın hangi ikiliden kaynaklandığını belirlemek için yapılan Tukey testine göre 25 ve altı yaş grubuyla 26-30, 31-35, 36-40, 41-45, 46 yaş ve üzeri yaş grubu arasında, 26-30 yaş grubu ile 36-40, 41-45, 46 ve üzeri yaş grubu arasında, 31-35 yaş grubu ile 36-40, 41-45 ve 46 ve üzeri arasında, 36-40 yaş grubu ile ise 41-45 ve 46 ve üzeri grup arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p>0,05$). Elde edilen verilerin analizinde genel olarak yaş değerinin artması ile liderlik iletişimi, iş performansı ve iş tatmini algısının arttığı görülmektedir.

Tablo 7. Araştırmaya Katılanların Liderlik İletişimi, İş Performansı ve İş Tatmini Algısı ile Pozisyon Değişkeni Arasındaki Farklılığa İlişkin Anova Testi Sonuçları

	n	\bar{X}	s. s.	F/t	p	Tukey HSD	
Liderlik İletişimi	İşgören ^a	186	3,00	1,08	40,98	0,00	a-b, a-c, b-c,
	Orta düzey yönetici ^b	76	3,91	1,04			
	Üst düzey yönetici ^c	18	4,87	0,29			
İş Performansı	İşgören ^a	186	4,42	0,77	8,44	0,00	a-b, a-c,
	Orta düzey yönetici ^b	76	4,70	0,40			
	Üst düzey yönetici ^c	18	4,95	0,17			
İş Tatmini	İşgören ^a	186	3,47	0,71	53,11	0,00	a-b, a-c, b-c,
	Orta düzey yönetici ^b	76	4,10	0,54			
	Üst düzey yönetici ^c	18	4,84	0,14			

Tablo 7'de araştırmaya katılan otel çalışanlarının liderlik iletişim algıları, iş performansı ve iş tatmini algısının pozisyona göre anlamlı farklılık oluşturup oluşturmadığına ilişkin 0,05 seviyesinde yapılan Anova testi sonuçları görülmektedir. Buna göre otel çalışanlarının lider iletişim

algılarının pozisyon değişkenine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farklılığın hangi ikiliden kaynaklandığını belirlemek için yapılan Tukey testine göre katılımcılar ile orta düzey ve üst düzey yöneticiler arasında, orta düzey yöneticiler ile de üst düzey yöneticiler arasında anlamlı farklılık saptanmıştır ($p>0,05$).

Otel çalışanlarının performans algılarının pozisyona göre anlamlı farklılık oluşturup oluşturmadığına ilişkin sonuçlar incelendiğinde performans değişkeniyle pozisyon arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Farklılığın hangi ikiliden kaynaklandığını belirlemek için yapılan Tukey testine göre işgörenler ile orta düzey yöneticiler ve üst düzey yöneticiler arasında anlamlı fark tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Otel çalışanlarının iş tatmini algılarının pozisyona göre anlamlı farklılık oluşturup oluşturmadığına ilişkin sonuçlar incelendiğinde her iki değişken arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Farklılığın hangi ikiliden kaynaklandığını belirlemek için yapılan Tukey testine göre işgörenler ile orta düzey ve üst düzey yöneticiler arasında, orta düzey yöneticiler ile de üst düzey yöneticiler arasında anlamlı farklılık görülmüştür ($p>0,05$).

Tablo 8. Araştırmaya Katılanların Liderlik İletişimi, İş Performansı ve İş Tatmini Algısı ile İşletmedeki Görev Süresi Arasındaki Farklılığa İlişkin Anova Testi Sonuçları

		n	\bar{X}	s. s.	F/t	p	Tukey HSD
Liderlik İletişimi	1 yıldan az ^a	40	2,61	1,12	14,42	0,00	a-b, a-c, a-d, a-e, b-d, b-e, c-d, c-e,
	1-5 yıl ^b	131	3,27	1,17			
	6-10 yıl ^c	77	3,43	1,03			
	11-15 yıl ^d	20	4,57	0,51			
	15 yıl ve üzeri ^e	12	4,47	0,88			
İş Performansı	1 yıldan az ^a	40	4,36	0,76	1,96	0,101	-
	1-5 yıl ^b	131	4,51	0,72			
	6-10 yıl ^c	77	4,54	0,65			
	11-15 yıl ^d	20	4,83	0,24			
	15 yıl ve üzeri ^e	12	4,77	0,59			
İş Tatmini	1 yıldan az ^a	40	3,07	0,89	19,34	0,00	a-b, a-c, a-d, a-e, b-d, b-e, c-d, c-e,
	1-5 yıl ^b	131	3,71	0,72			
	6-10 yıl ^c	77	3,79	0,54			
	11-15 yıl ^d	20	4,34	0,44			
	15 yıl ve üzeri ^e	12	4,67	0,40			

Tablo 8'de araştırmaya katılan otel çalışanlarının liderlik iletişim algıları, iş performansı ve iş tatmini değişkeninin işletmedeki görev süresi değişkenine göre anlamlı farklılık oluşturup oluşturmadığına ilişkin 0,05 anlamlılık seviyesinde yapılan Anova testi sonuçları görülmektedir. Buna göre otel çalışanlarının lider iletişim algılarının pozisyon değişkenine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farklılığın hangi ikiliden kaynaklandığını belirlemek için yapılan Tukey testine göre 1 yıldan az görev süresine sahip çalışanların lider iletişim algılarının 1-5, 6-10, 11-15 ve 15 yıl üzeri görev süresine sahip olanlara göre farklılık gösterdiği, 1-5 yıl görev süresine sahip çalışanların; 11-15 ve 15 yıl ve üzeri çalışanlara göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. 6-10 yıl görev süresine sahip çalışanların ise 11-15 ve 15 yıl ve üzeri görev süresine sahip olanlara göre anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır ($p>0,05$). Otel çalışanlarının performans algısıyla işletmedeki görev süresi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Otel çalışanlarının iş tatmini algılarının işletmedeki görev süresi değişkenine göre anlamlı farklılık oluşturup oluşturmadığına ilişkin sonuçlar incelendiğinde her iki değişken arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Farklılığın hangi ikiliden kaynaklandığını belirlemek için yapılan Tukey testine göre 1 yıldan az görev süresi olanlar ile 1-5 yıl, 6-10 yıl, 11-15 yıl 15 yıl ve üzeri görev süresi olanlar arasında; 1-5 yıl görev süresi olan ile 11-15 yıl, 15 yıl ve üzeri görev süresi olanlar arasında, 6-10 yıl görev süresi olan ile de 11-15 ve 15 yıl ve üzeri görev süresi olanlar arasında anlamlı farklılık saptanmıştır ($p>0,05$).

Tablo 9. Araştırmaya Katılanların Liderlik İletişimi, İş Performansı ve İş Tatmini Algısı ile Eğitim Durumu Arasındaki Farklılığa İlişkin Anova Testi Sonuçları

		n	\bar{X}	s. s.	F/t	p	Tukey HSD
Liderlik İletişimi	İlköğretim ^a	54	2,94	1,26	5,67	0,00	a-d, a-e, b-d, b-e,
	Lise ^b	101	3,22	1,22			
	Önlisans ^c	57	3,44	1,17			
	Lisans ^d	56	3,77	0,92			
	Lisansüstü ^e	12	4,20	0,53			
İş Performansı	İlköğretim ^a	54	4,35	0,99	1,81	0,126	-
	Lise ^b	101	4,51	0,69			
	Önlisans ^c	57	4,59	0,53			
	Lisans ^d	56	4,68	0,39			
	Lisansüstü ^e	12	4,62	0,44			
İş Tatmini	İlköğretim ^a	54	3,55	0,94	1,37	0,244	-
	Lise ^b	101	3,70	0,84			
	Önlisans ^c	57	3,79	0,67			
	Lisans ^d	56	3,85	0,51			
	Lisansüstü ^e	12	3,88	0,42			

Tablo 9'da araştırmaya katılan otel çalışanlarının liderlik iletişim algıları, iş performansı ve iş tatmini değişkeninin eğitim durumuna göre anlamlı farklılık oluşturup oluşturmadığına ilişkin 0,05 seviyesinde yapılan Anova testi sonuçları görülmektedir. Buna göre otel çalışanlarının lider iletişim algılarının eğitim durumuna göre farklılık gösterdiği saptanmıştır. Farklılığın hangi ikiliden kaynaklandığını belirlemek için yapılan Tukey testine göre ilköğretim mezunlarının lider iletişim algılarının lisans ve lisansüstü mezunların lider iletişim algılarıyla, lise mezunu çalışanların iletişim algılarıyla lisans ve lisansüstü mezunlarının lider iletişim algıları arasında anlamlı farklılık görülmüştür ($p>0,05$). Performans ve iş tatmini değişkenleri ile otel işletmeleri çalışanlarının eğitim durumları arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p>0,05$). Fakat elde edilen bulgular incelendiğinde; iş performansı ve iş tatminine ilişkin algının, eğitim seviyesi yükseldikçe arttığı ifade edilebilir.

Tablo 10. Araştırmaya Katılanların Liderlik İletişimi Algısının İş Performansı ve İş Tatmini Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Bağımsız Değişken	B	St. Hata	t	p	R	R ²	F / p(sig.)
İş Performansı	Sabit	3,946	0,119	33,284	0,000	0,303	0,092	0,000*
	Lider İletişim Algısı	0,176	0,033	5,294	0,000			
İş Tatmini	Sabit	2,587	0,118	21,966	0,000	0,526	0,276	0,000*
	Lider İletişim Algısı	0,340	0,033	10,300	0,000			

Tablo 10'da liderlik iletişim algısının iş performansı ve iş tatmini üzerindeki etkisine ilişkin regresyon analizi sonuçları verilmiştir. Tabloya göre lider iletişim algısının iş performansı üzerinde orta düzeyde (R=0,303) ve anlamlı bir etkiye (p=0,000) sahip olduğu tespit edilmiştir. Bağımsız değişkenin iş performansının % 0,92'sini açıkladığı söylenebilir. Performans değişkeni modele B=3,946; t=33,284 (p=0,000) oranında katkı sunmaktadır. Buradan lider iletişim algısı değişkeninin boyutunda meydana gelen bir birimlik artışın performans algısını 3,946 birim arttıracığı ifade edilebilir.

İş tatmini ile ilgili verilere bakıldığında ise lider iletişim algısının iş tatmini üzerinde orta düzeyde (R=0, 526) ve anlamlı bir etkiye (p=0,000) sahip olduğu görülmektedir. Bağımsız değişkenin iş tatmininin %27'sini açıkladığı söylenebilir. İş tatmini değişkeni modele B=2,587; t=21,966, (p=0,000) oranında katkı sunmaktadır. Buradan lider iletişim algısı değişkeninin boyutunda meydana gelen bir birimlik artışın iş tatmini algısını 2,587 birim arttıracığı ifade edilebilir. Otel işletmelerinde çalışanların, lider iletişim algılarının iş tatminini ve iş performansını oldukça önemli düzeyde etkilediği tespit edilmiştir.

Elde edilen bu bulgulara göre hipotezler;

H₁ "Çalışanların Lider İletişim Algısının İş Tatmini üzerinde istatistiki açıdan anlamlı etkisi vardır" hipotezi red edilememiştir.

H₂ "Çalışanların Lider İletişim Algısının İş Performansı üzerinde istatistiki açıdan anlamlı bir etkisi vardır" hipotezi red edilememiştir.

SONUÇ

Araştırma kapsamında bireysel özellikler ile liderlik iletişimi, iş performansı ve iş tatmini arasındaki farklılıklara ilişkin sonuçlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgulardan liderlik iletişimi, iş tatmini ve iş performansı algısının yaş, çalışılan pozisyon, cinsiyet, görev süresi ve eğitim durumuna göre farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Otel işletmelerinde yapılan bu araştırma ile lider iletişiminin iş yaşamının yadsınmaz parçası olan, iş performansı ve iş tatminine etkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Böylece emek-yoğun otel işletmelerinde, lider iletişiminin iş performansı ve iş tatmini üzerinde hangi düzeyde etkili olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmaya katılan otel işletmesi çalışanlarının lider iletişim algısının iş performansına ve iş tatminine etkisi için regresyon analizi yapılmıştır. Bu analiz sonucunda lider iletişim algısının çalışanların iş performansı ve iş tatmini üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisi olduğu görülmüştür.

Otel çalışanlarının sahip olduğu fikir, bilgi ve önerileri paylaşmaları işletmeleri buldukları noktadan daha da ileri taşıyacaktır. Örgütlerde çalışanların iletişim içerisinde olmaları, yaptıkları işe ilişkin astları ya da üstleri ile fikir alışverişinde bulunmaları gerekmektedir.

Fikir alış verişi için ortamların yaratıldığı, iletişim kanallarının sürekli açık tutulduğu işletmelerde, iş performansı ve iş tatmini dolayısıyla da müşteri tatmini yüksek olacaktır (Dyne vd., 2003, s. 1369). Otel işletmelerinde güçlü lider iletişim algısının varlığı, hedefe odaklanmış, iş tatmini ve iş performansı yüksek çalışanlar anlamına gelmektedir. Bu çalışanlar, işletmelerin varlıklarını devam ettirmelerinde önemli bir unsur olarak görülen beşeri sermayedir. Bu sermaye otel işletmelerinde sürdürülebilirliğin temelidir.

Sökmen (2019, s. 986) tarafından yapılan çalışmada iş tatmininin müşteri tatmini ile birlikte gerçekleştiğine değinilmiştir. Otelde çalışanların tatmini, otellerin varlık nedeni olan müşterilerinin tatmini anlamına gelmektedir. Buradan gerek iş tatmini gerekse iş performansı için otellerde güçlü lider iletişim algısına ilişkin farkındalık oluşturmak gerekmektedir. Çalışanların işten ayrılma, düşük performans, tükenmişlik davranışı sergilemelerinde yöneticileriyle yaşadıkları sorunlar önemli bir yer tutmaktadır. Yöneticilerin çalışanlarını yok sayması, onlara değer vermemesi, her şeyin başlangıç ve bitiş noktası olarak kendilerini görmeleri, çalışanların kararlara katılmalarını sağlamamaları, örgüte gönülden bağlanmalarına, işlerini sahiplenmelerine engel olmaktadır. Bunun için otellerde örgüt kültürü haline gelecek, güçlü iletişim ağlarının oluşturulması üst yönetimin görevidir. Otel işletmelerinde periyodik olarak yapılacak paydaş toplantıları, yayınlanmış ve uygulanan açık kapı politikaları, iletişim stratejileri, bilgi teknolojilerine bağlı iletişim sistemlerinin kurulmasının iş performansı ve iş tatmini üzerinde önemli etkileri olacaktır.

Araştırma sonuçlarında da görüldüğü gibi liderlerin çalışanlarıyla kurdukları iletişim onların iş performansını ve iş tatminini arttırmaktadır. Dolayısıyla iyi işleyen bir yönetici-çalışan iletişim sistemi çalışanların işlerini icra ederken belirsizlik yaşamalarına engel olacaktır. Rutin veya beklenmeyen durum karşısında nasıl hareket edeceği veya kimden fikir alacağı konusunda sıkıntı yaşayan çalışanlar, böylesi bir dönemde rehberlere ihtiyaç duyarlar. Bu dönemdeki en iyi rehberler o kişilerin liderleridir. Dolayısıyla çalışanların liderleriyle, açık, rahat, kesin, samimi, doğru bir iletişim kurabilecekleri ortamlar hazırlanmalıdır.

İşletmelerin faaliyet politikalarında şeffaflık, hesap verilebilirlik, topluma ve çevreye katkı önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu unsurların gerçekleştirilebilmesinde liderlik iletişimi temel oluşturacaktır. İşletmelerin faaliyetlerinde güçlü lider iletişimi için hızlı ve güvenilir bilgi akışının, kararlara katılımın sağlanması gerekmektedir. Tüm bu hususlar çerçevesinde liderlik iletişiminin örgütlerde güçlendirilmesi, iş performansının ve iş tatmininin önemli belirleyicisidir.

KAYNAKÇA

- ARMSTRONG M. (1996). *Employee Reward*. London: Institute of Personnel and Development (IPD) House.
- ASLANBAY A. (2018) *Kurum içi iletişimin önemi*. Erişim Tarihi: 29.08.2018. <http://www.messegitim.com.tr/ti/347/0/Kurum-Ici-Iletisimin-Onemi>
- BAKAN, İ. (2009). *Liderlik Tarzları ile Örgüt Kültürü Türleri Arasındaki İlişkiler: Bir Alan Çalışması*. Ankara: TİSK Akademi, 4 (7), 138-172.
- BARON A. B. & GREENBERG J. (2000). *Leadership in Organizations, Behavior in Organizations*, New Jersey: Prentice-Hall Inc., Seventh Edition.
- BAŞARAN, E. (1991). *Örgütsel Davranış*, Ankara: Gül Yayınevi.
- BIÇAKÇI, İ. (2006). *İletişim ve Halkla İlişkiler*. İstanbul: Mediacat.
- BOLTON, T. (1997). *Human Resource Management: An introduction*. Massachusetts: Blackwell Publishers.
- CANMAN, D. (1995). *Çağdaş Personel Yönetimi*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

- CEMALOĞLU, N. (2002). Öğretmen Performansının Artırılmasında Okul Yöneticisinin Önemi. *Milli Eğitim Kültür Sanat*. 153-154.
- CUMMINGS, T.G. & WORLEY, C.G (1997) *Organization Development and Change*. United States of America, International Thompson Publishing.
- ÇÖL, G. (2008). Algılanan Güçlendirmenin İşgören Performansı Üzerine Etkileri, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9 (1), 35-46.
- DAVIS, K. (1988). İşletmede İnsan Davranışı-Örgütsel Davranış, Çev. Kemal Tosun, İstanbul İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını.
- DYNE, L. V., ANG, S., BOTERO, I. C. (2003). Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1359-1392.
- ERDOĞAN, İ. (1991). *İşletmelerde Personel Seçimi ve Başarı Değerleme Teknikleri*, İstanbul: İşletme Fakültesi Yayın No. 248.
- ERGÜN, E. (2018). Lider Desteğinin Lider Üye Etkileşimine (LÜE) ve İş Tatminine Etkileri, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(1), 177-193.
- ERKUŞ, A., ve GÜNLÜ E., (2009). İletişim tarzının ve sözsüz iletişim düzeyinin çalışanların iş performansına etkisi: beş yıldızlı otel işletmelerinde bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*. Cilt 20, Sayı 1. 7-24. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/154380>
- ERSEN, H. (1997). Toplam Kalite ve İnsan Kaynakları Yönetim İlişkisi, İstanbul.
- ERYEŞİL, K., İRAZ Rıfat (2017). Liderlik Tarzları İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 2. 129-139.
- FINDIKÇI, İ. (2000). İnsan Kaynakları Yönetimi. İstanbul: Alfa Yayınları.
- GRAY, J., LAIDLAW, H. (2002). Part Time Employment And Communication Satisfaction in An Australian Retail Organization. *Employee Relations*. 24(2): 211-228.
- HELVACI, M.A. (2002). Performans Yönetim Sürecinde Performans Değerlendirmenin Önemi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2002, Cilt, 35, Sayı :1-2, s. 155-169.
- KALKANDELEN, H.(1997). *Örgütlerde Yeniden Yapılanma ve Norm Kadro*. Ankara: Anı Yayınları.
- KAYA, İ. (2007). Otel İşletmeleri İşgörenlerinin İş Tatminini Etkileyen Faktörler: Geliştirilen Bir İş Tatmin Ölçeği, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 355-372.
- KOÇEL, T., (2005). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Arıkan..
- KÖK, S.B. (2006). İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılığın İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2006, Cilt: 20, Sayı: 1. 291-310.
- MINER, J. B. (1992). *Industrial-Organizational Psychology*, Singapore: Mcgraw-Hill Inc.
- MUSTAFAFA, L.S.; BAKAR, H. A., MOHAMAD B. (2010). The Supervisory Communication-Commitment to Workgroup Model: Example on a Malasian Organization. *Journal of US-China Public Administration*. 7(1): 13-23.
- NEWSTROM, J.W. ve KEITH D. (1997). *Organizational Behavior: Human Behaviour at Work*. USA: McGraw Hill Companies, Inc.
- OSHAGBEMI, T. (1997). The Influence of Rank on The Job Satisfaction of Organizational Members. *Journal of Managerial Psychology*. Vol 12. 8. 511-519.
- OSKAY, Ü. (2016). *İletişimin ABC'si*, İstanbul: İnkılap,
- PALMER, M., WINTERS, K. (1993) *İnsan Kaynakları*. Çev. Doğan Şahiner, İstanbul: Rota Yayınları.
- PUGH, D.(1991). *Organizational Behaviour*. Prentice Hall Interneational (UK) Ltd.
- ROBBINS, P.S. & COULTER M. (2003). *Updates Management 2003*, New Jersey, Prentice Hall.

SCHNEIDER F.M, MAIER M, LOVREKOVIC S, RETZBACH A., (2015). The Perceived Leadership Communication Questionnaire (PLCQ): Development and Validation, *The Journal of Psychology*, 149 (2), 175-192.

SMITH, J. M., FIGGINS, S.G, JEWISS, M., KEARNEY, P. E. (2018). Investigating Inspirational Leader Communication In An Elite Team Sport Context, *International Journal of Sports Science & Coaching*, 13(2), 213-224.

SÖKMEN, A. (2019). Örgütsel Özdeşleşme, Örgütsel Bağlılık ve İş Tatmini İlişkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(2), 980-990.

STAM, D., KNIPPENBERG, D. V., WISSE, B., PIETERSE, A. N. (2018). Motivation in Words: Promotion- and Prevention-Oriented Leader Communication in Times of Crisis, *Journal of Management*, 44(7), 2859-2887.

TAPLIN, I.M., WINTERTON, J. (2007). The Importance of Management Style in Labor Retention. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 27(1/2): 5-18.

THOMBSON B.L. (2002), *Yeni Yöneticinin El Kitabı*, Çev. Vedat. D. Diker, İstanbul: Hayat Yayınları.

TORRINGTON, D.ve HALL, L. (1995). *Personel Management. HRM in Action*. London: Prentice Hall.

TUTAR, H. vd., (2003). *Genel ve Teknik İletişim*, Ankara: Nobel Yayın.

VROOM, V. H. (1967) *Work and Motivation*. New Jersey: John Wiley and Sons Inc.

WEISS, D.J., DAWIS, R.V., ENGLAND, G.W., ve LOFQUIST, L. H. (1967). *Manual for The Minnesota Satisfaction Questionnaire (Minnesota Studies in Vocational Rehabilitation, No. 22)*, Minneapolis: University of Minnesota.

YAMMARINO, F.J., DANSEREAU F., (2009). *Multi-level Issues in Organizational Behavior and Leadership, Outstanding Leadership, Charismatic, Ideological, and Pragmatic Leadership: An Examination of Multi-Level Influences on Emergence and Performance*, Abstract Vol. 8.

Summary

Nowadays, the importance of leadership in the investment made to human beings is increasing day by day as the competition increases and the enterprises cannot gain superiority with only the financial resources. It is worth to examine the importance of leadership and communication not only as a style or system, but also to reveal the importance of these phenomena in relations with subordinates. Considering that the communication style used by the leaders during communication with their subordinates and the communication perception formed in the subordinates affect their job satisfaction and performance, the role of these variables on the success of the organization is noteworthy. The performance and job satisfaction of the employees who have to provide uninterrupted service in the hotel businesses, which have a very important place in the service sector, is very important in terms of the organization's performance. This study was carried out to determine the extent to which the communication of the leaders or managers in the hotel business with the subordinates changed their job satisfaction and performance and to discuss the results. For this purpose, the scale containing the variables was applied to 280 employees in 5 and 4 star hotels operating in Istanbul. As a result of the analysis, it has been concluded that the leader communication perception has an effect on the performance and job satisfaction of the employees.

Bilim Sanat Merkezi Yöneticilerinin Bağlamsal Performansının Sosyal Ağ Analizi Yaklaşımı ile Değerlendirilmesi*

Zeynep EREN**

Öz

Bu araştırmada Bilim Sanat Merkezleri'nin (BİLSEM) üst yöneticilerinin bağlamsal performansı, profesyonel destek ağı örüntüleri aracılığıyla açığa çıkarılarak analiz edilmiştir. Nitel ve sosyal ağ analizi yöntemlerinin birlikte kullanıldığı karma araştırma yöntemi ile yürütülen araştırmaya Türkiye genelindeki çeşitli il ve bölgelerde görevli 30 BİLSEM üst düzey yöneticisi destek vermiştir. Araştırmanın verileri 2018 yılında, yarı-yapılandırılmış görüşme formu ile çevrimiçi olarak toplanmıştır. Araştırmada yöneticilerin birbirlerinin işlerini kolaylaştırma ve kendilerini geliştirmek için hangi diğer meslektaşlarından hangi konularda destek aldıkları ve profesyonel destek ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik önerileri sorulmuş ve profesyonel destek ağı örüntüleri ortaya çıkarılarak sosyal ağ analizine özgü olarak geliştirilen UCINET 6.0 yazılımı ile analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre, yöneticilerden 30 katılımcının profesyonel destek ağı örüntüsü 68 aktörden ve 113 bağlantıdan oluşmuştur. Farklı coğrafi bölgelerde ve birbirinden uzak olmalarına rağmen aralarında profesyonel destek ilişkisi olduğu, eğitim değişkenine göre kıdem değişkeninin katılımcılar için profesyonel destek alma açısından daha değerli bulunduğu, üst yöneticilerin maksimum gerçekleştirilecek bağlantının %25'ini gerçekleştirdiği bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Performans, Bağlamsal Performans, Yönetici, Sosyal Ağ Analizi, Bilim Sanat Merkezi.

Evaluation of Contextual Performance of Managers of Science Art Center with Social Network Analysis Approach

Abstract

In this study, the contextual performance of the senior managers of the Science Art Centers (BİLSEM) was analyzed by means of the professional support network patterns. In several provinces and regions qualitative and social network analysis methods to research conducted by mixed research methods being used together across Turkey gave support worker 30 senior manager. The data of the study were collected online in 2018 with semi-structured interview form. In the research, it has been asked about which other colleagues of the managers to support each other in order to improve their work and to

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 03.01.2019

Kabul/Accepted: 13.09.2019

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.507287>

* Bu çalışma 5-7 Ekim 2018 tarihinde Samsun'da düzenlenen "International Congress on Social & Legal Studies" kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuş ve bildiri özetleri kitabında özeti yayımlanmıştır.

** Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Yönetimi Ana Bilim Dalı, Sinop, Türkiye, E-posta: zugurlu@sinop.edu.tr **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0001-9748-6972>

get support from them for their support and to develop professional support network patterns and analyze them with UCINET 6.0 software for developed spesific social network analysis. According to the findings of the research, the professional support networks of the 30 managers are composed of 68 actors and 113 links. 25% of the maximum connection is realized. Although they are distant from each other in different geographical regions and there is a professional support relationship between them, it is found that the seniority variable is more valuable in terms of getting professional support for the participants according to the educational variable.

Keywords: Performance, Contextual Performance, Manager, Social Network Analysis, Science Arts Centre.

Giriş

Üstün veya özel yetenekli bireyler doğru yapılandırılmış bir eğitimle insanlık tarihi için önemli işlere imza atabilecek potansiyele sahiptirler. Bu potansiyelin doğru biçimde işe koşulması ve geliştirilmesi, uygun ortam ve koşulların sağlanmasına bağlıdır. Türkiye’de üstün yetenekli öğrenciler, Bilim Sanat Merkezleri (BİLSEM) olarak adlandırılan kurumlar aracılığı ile desteklenmektedir. Bu kurumlar, 1995 yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) bünyesinde okulöncesi, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin örgün eğitim dışında ilgi ve yetenekleri doğrultusunda geliştirmelerine destek olmak amacıyla kurulmuştur (Kaya, 2013; Kılıç, 2015). BİLSEM’lerde proje tabanlı ve farklı eğitim öğretim teknikleri kullanılarak üstün ve özel yetenekli öğrencilere eğitim-öğretim etkinlikleri desteği vermektedir. Bu yönü ile BİLSEM’ler okul gibi işlev yürütmekle birlikte, okullardan farklı bir işleyişe sahiptirler.

BİLSEM yönergese (2016) göre, bu kurumlardan eğitim desteği almaya hak kazanmak için öğrenciler, MEB’in her yıl ilan ettiği belirli takvimlerde Rehberlik Araştırma Merkezleri (RAM) psikolojik danışmanları ve diğer uzmanlar tarafından bilgi ve yetenek sınavları, çeşitli yetenek ve psikoloji testleri kullanılarak taramadan geçirilmektedir. Tarama sonrası üstün ya da özel yetenekli öğrenci tanısı konulur ve bu öğrenciler BİLSEM’lerden destek almaya ve bu kurumlarda düzenlenen teknoloji, projelere katılım, sanat, kod yazma ve robotik, fen ve sosyal bilimler kuramsal ders desteği gibi çok çeşitli konularda gerçekleştirilen eğitim faaliyetlerinden yararlanmaya hak kazanırlar. Aynı biçimde öğretmen ve yöneticilerin görevlendirilmesinde de sınav ve başvuru süreçleri MEB’deki diğer öğretmen ve yönetici görevlendirmelerinden ayrı takvim ve yönergeler doğrultusunda işletilmektedir. Özetle BİLSEM’ler kendileri için özel olarak oluşturulmuş olan işleyiş ve mevzuat çerçevesinde yaşamını sürdüren, MEB bürokrasisine bağlı yönleri olmakla birlikte diğer örgün eğitim kurumlarından farklı, kısmen okul gibi çalışan, okul dışı zamanlarda öğrenciler yararlandığı için esnek çalışma saatleri ile işleyişlerini sürdüren kendine özgü kurumlardır.

MEB’in 2018 yılı istatistiklerine göre bu merkezlerde hali hazırda yaklaşık 2000 öğretmen görev yapmakta ve 37500 üstün yetenekli olarak tanılanmış öğrenci, yetenekleri doğrultusunda eğitim desteği almaktadır. 2017-2018 eğitim-öğretim yılı itibarıyla, 81 ilde toplam 133 BİLSEM aktif durumdadır. Türkiye’de üstün yetenekli öğrencilerin tümü henüz bu eğitimden yararlanamamakla ve BİLSEM’lerin işleyişi konusunda çeşitli sorunlar yaşanmaktadır. Üstün yetenekli öğrencilere özgü eğitim politikalarının yetersizliği ya da oluşturulmaması, alt yapı ve donanım yetersizliği, üniversiteler ve TÜBİTAK gibi kurumlarla yeterince işbirliği içinde çalışılmaması, öğretmen ve yöneticilerinin nicelik ve nitelik olarak yetersiz olması, özel eğitime ayrılan bütçenin çoğunun alt zekâ gruplarına aktarılırken, sadece binde birlik kısmının üst zekâ gruplarına aktarılması ve üstün yetenekli öğrencilerin sayısı genel olarak toplam öğrenci

sayısının %2'si olarak öngörülmesine rağmen ülkemizde ancak binde bir oranında bu özelliklere sahip öğrenci tespit edilebilmesi öncelikli sorunlar olarak sayılabilir (Altun & Vural, 2012; Kaya, 2013; Kazu & Şenol, 2012; Kılıç, 2015; Kurtdaş, 2012; Sarı & Öğülmüş, 2014; Şahin, 2012; Yumuş & Toptaş, 2011). "Üstün Yetenekli Çocukların Keşfi, Eğitimleriyle İlgili Sorunların Tespiti ve Ülkemizin Gelişimine Katkı Sağlayacak Etkin İstihdamlarının Sağlanması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu" (5 Nisan 2012) nun çalışmalarına ilişkin düzenlenen raporda aynı sorunlara dikkat çekilmiştir. Raporda "bunca soruna rağmen hala BİLSEM'lerden memnuniyetin bu kurumlardaki öğretmen ve idarecilerin kişisel çabalarıyla ortaya çıktığı" saptamasında bulunulmuştur. Tüm bu sorunlara rağmen üstün yetenekli öğrenciler için özel kurumlar oluşturulması girişimi, bu kurumlarda çalışanların özverili çalışmaları MEB'in ve eğitim sistemimizin aydınlık yüzü olarak değerlendirilebilir.

Üstün yetenekli bireylerin eğitimlerinin etkili bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için bu bireylere sağlanacak öğrenme ortamlarının, programın ve öğretmenlerin normal öğrencilerden farklı ve daha üst seviyede becerilere hitap edecek şekilde yapılandırılması gerekmektedir (Abraham, 1982; Renzulli, 1978; Sternberg, Jarvin & Grigorenko, 2011; Şahin, 2012; Tomlinson & Callahan, 1992; Winebrenner, 2000). Bu kurumların etkili ve verimli çalıştırılması, üstün yetenekli bireylere sağlayacağı faydayı artıracaktır. Bu konudaki temel görev, eğitimle ilgili kararları alanlar, stratejileri belirleyenler kadar bu kurumlardaki yöneticilere de düşmektedir.

Bir örgütün başarısı, örgütte çalışanların performansından ayrı düşünülemez. Performans değerlendirme, örgütteki çalışanların örgütün amaçlarına uygun olarak ortaya koydukları eylem ve davranışlarının örgüte olan katkısının ölçümüdür (Daft, 1997). Bu nedenle, hangi alanda ve hangi tür örgütlerde olursa olsun örgütlerin verimliliğini artırmak için çalışanların verimliliği ve performansı ve buna bağlı olarak performans değerlendirme yaklaşımları, yönetim ve insan kaynakları alanlarının başlıca çalışma konularından birisini oluşturmaktadır.

Performans Değerlendirme ve Bağlamsal Performans

İş ya da performans değerlendirme dendiği zaman, çalışanların örgüt içindeki etkinliklerinin yönetici açısından analizinin yapılması ve kişiden istenenin ne ölçüde gerçekleştiğinin saptanması akla gelmektedir (Aydın, 2005, s. 146). Örgüt alan yazınında performans kavramı görevsel performans (task performance) ve bağlamsal performanstan (contextual performance) oluşan çok boyutlu bir kavram olarak ele alınmaktadır. Görev performansı, bir işin diğer başka işlerden ayrışmasını sağlayan sabit görev ve sorumluluklar olarak açıklanmaktadır (Jawahar & Ferris, 2011) ve işin tamamlanmasıyla ilgilidir. Görev performansının içerdiği davranışlar örgütlerin teknik temel yeteneklerine katkı sağlar (Borman & Motowidlo, 1993). Bağlamsal performans ise, görev ya da hedefe özgü olmayan, ancak bireyleri, takımları ve örgütleri daha etkili ve başarılı kılan aktiviteleri ifade eder (Reilly & Aronson, 2012).

Örgütlerde çalışanların sadece bireysel özellikleri değil diğer çalışanlarla ilişkilerini sürdürüş biçimleri de önemli bir yer tutmaktadır. Bağlamsal performans kavramının karakteristik özelliği, kişiler arası sosyal ilişkiler ve diğer insanlarla destekleyici bir yapı oluşturulmasına dayanmaktadır. Organ'a (1997) göre, bağlamsal performans, bir çalışanın görev tanımında olmamasına rağmen diğer çalışma arkadaşlarına yardım etmesi ve onlarla işbirliği yapmaya gönüllü olmasıdır. Scotter ve Motowidlo'ya (1996) göre bağlamsal performans, kişilerarası kolaylaştırıcılık ve işe adanmayı içerir. Kişilerarası kolaylaştırıcılık, çalışma arkadaşlarının performanslarını da destekleyen, anlayışlı, işbirliği içinde çalışmaya yatkın, yardımsever eylemlerden oluşur. İşe adanma ise, çalışanların içsel bir disiplin ile örülmüş ve motive olmuş bir biçimde çok

çalışması, inisiyatif alması ve belirlenen hedeflere ulaşmak için kurallara uyması gibi eylemleri içerir.

Bağlamsal performans, özellikle ekiplerde ve takım çalışmalarında daha kritik bir önem taşımaktadır (Morgeson, Reider & Campion, 2005). Alan yazında bağlamsal performansın ölçülmesi için geliştirilen ölçekler incelendiğinde, Coleman ve Borman (2000), Greenslade ve Jimmieson (2007), ülkemizde ise Aslan ve Yıldırım (2017) gibi araştırmacılar tarafından geliştirilen ölçeklere rastlanmaktadır. Kullanılan ölçekler genel olarak incelendiğinde, bağlamsal performansın kişilik özellikleri, toplumsal ve örgütsel kültür ve liderlik boyutlarında ölçüldüğü görülmektedir. Tablo 1’de görülen Borman ve Motowidlo (1993) tarafından oluşturulan bağlamsal performans taksonomisine göre, bağlamsal davranışlar kendi görevini coşku ve fazladan çaba ile tamamlamak, kendini örgütün bir parçası olarak görerek gönüllü çalışmak, diğerlerine yardımcı olma ve işbirliği, örgütsel kural ve prosedürlere uygun davranmak ve örgütsel hedefleri savunmak ve desteklemek başlıkları altında toplanmıştır.

Boyut	Ölçüt	Kullanılan Göstergeler
1	Kendi görev faaliyetlerini başarıyla tamamlamak için gerekli olan coşku ve ekstra çaba ile devam etmek.	-Azim ve vicdanlılık /dürüstlük (Bonnar vd., 1985) -İş için fazladan çaba sergileme (Brief & Motowidlo, 1986; Katz & Kahn, 1978)
2	Kendi işinin resmi bir parçası olmayan görev faaliyetlerini yürütmek için gönüllülük.	-Örgütsel iyileştirmeler önerme (Brief & Motowidlo, 1986; Kaa & Kahn, 1978) -Ekstra sorumluluk alma ve girişkenlik (Bornran vd., 1985; Brief & Motowidlo, 1986; Katz & Kahn, 1978) -Yapıcı önerilerde bulunmak (George & Brief, 1992) -Kendini geliştirme (George & Brief, 1992)
3	Diğerlerine yardımcı olma ve işbirliği	-İş arkadaşlarına yardım etme (Borman vd., 1985; Brief & Motowidlo, 1986; Katz & Kahn, 1978) -Müşterilere yardım etme (Brief & Motowidlo, 1986) -Örgütsel nezaket (Organ, 1988) -Sportmenlik (Organ, 1988) -Alturizm / Diğergamlık (Smith vd., 1983)
4	Örgütsel kural ve prosedürleri izleme / uygun davranma	-Otoriteye saygı ve kural ve prosedürleri izleme (Born vd., 1985) -Örgütsel değerlere ve politikalara uyma (Brief & Motowidlo, 1986) -Dürüstlük (Smith vd., 1983) -Kısa toplantılar (Katz & Kahn, 1978) -Toplumsal erdem (Graham, 1986)
5	Örgütsel hedefleri savunmak ve desteklemek, onaylamak	-Örgütsel sadakat (Graham, 1986) -Birim hedefleri ile ilgilenmek, endişelenmek (Borman vd., 1985) -Zor zamanlarda örgütte kalmak ve örgütü yabancılara karşı olumlu biçimde temsil etmek (Brief & Motowidlo, 1986) -Örgüte sahip çıkmak, korumak (George & Brief, 1992)

Tablo 1. Borman ve Motowidlo’nun (1993) Bağlamsal Performans Taksonomisi

Borman ve Motowidlo (1993) tarafından geliştirilen ve Tablo 1’de verilen bağlamsal performans taksonomisinde görüldüğü gibi, beş boyutta belirlenen ölçütler farklı araştırmacılar tarafından yapılan araştırmalarda da kullanılmıştır. Bağlamsal performans ve örgütsel vatandaşlık kavramları oldukça örtüşen ve hatta zaman zaman birbirinin yerine kullanılan kavramlardır. Smith, Organ ve Near (1983) tarafından

geliştirilen on maddelik ölçekte bağlamsal performansın çoklukla kavramlarını ödünç aldığı örgütsel vatandaşlık davranışı ölçülmektedir. Aynı biçimde Podsakoff ve MacKenzie (1994), Sharma ve Jain (2014) gibi araştırmacılar, bu iki kavramı birbirinin yerine kullanmışlardır. Bunun dışında sosyal örgüt davranışları, rol fazlası davranışlar, örgütsel spontanlık, sivil örgütsel davranışlar olarak da adlandırıldığı görülmektedir (Reilly & Aronson, 2012, s.33). Bahsedilen kavramların ortak özelliği, örgütte görev tanımının üstünde psikolojik, sosyal ve gönüllü davranışları içermesidir. Kavramlar incelendiğinde çalışanın görevini yaparken kendisinden beklenenden fazlasını vermesini içeren bu davranışların kökeninin daha gerilere uzandığı görülebilir. Turnipseed ve Murkison (2000), bu kavramın kökeninin örgütte çalışanların enerjilerini örgüt adına harcarken istekli olmaları gerektiğini vurgulayan Barnard (1938) ve bunun koşullarını sağlamak üzere yapılan Hawthorne Araştırmaları'na ve insan ilişkileri ekolüne kadar uzanabileceğini belirtmiştir. Bağlamsal davranışların ölçülmesi ve geliştirilmesine yönelik temel ilginin nedeni bu tür bağlamsal davranışların örgütsel verimliliği artırmasıdır (Podsakoff & MacKenzie, 1994). Bağlamsal performans kavramı, çalışanların performansının değerlendirilmesinde, çalışma davranışlarının bu yönünün de değerlendirilmesine ilişkin ihtiyaçtan doğmuştur.

Görev performansının ölçümünde çalışanların önceden tanımlanmış görev davranışlarını ne oranda yerine getirdiği ölçülmektedir. Ancak görev performansının ölçüm kolaylığının aksine bağlamsal davranışları ölçmek nispeten karmaşıktır. Çünkü bağlamsal davranışlar çalışanların sadece bireysel davranışlarına değil örgütteki çok değişik faktörlere bağlıdır. Bağlamsal performansla ilgili araştırmalar incelendiğinde, bireysel ve örgütsel performans, çalışanların kişilik özellikleri, güven, iş tutumları ve örgütsel değişkenler, yaş, akademik performans, örgütsel bağlılık, iş doyumu ve değerler, örgütsel öğrenme gibi değişkenler ve konular üzerinde çalışıldığı görülmektedir (Allison, Voss & Dryer, 2001; Deluga, 1994; Feather & Rauter, 2004; Organ & Lingl, 1995; Penner, Midili & Kegelmeyer, 1997; Somech & Drach-Zahavy, 2004; Wagner & Rush, 2000, Akt: Jawahar & Ferris, 2011).

Bağlamsal performansın ölçümünde kullanılan geleneksel yaklaşımlar insan kaynakları yönetiminde kullanılan bireyi odağa alan ve örgüt özellikleri ve bireysel özelliklerin eşleştirilmesi, karşılaştırılması ve uyumlaştırılmasını içeren klasik yaklaşımların bir yansıması olarak düşünülebilir. Oysa bağlamsal davranışlar büyük ölçüde örgütteki biçimsel olmayan ilişkilere dayanmaktadır (Eren, 2018). Krackhardt ve Hanson'a (1993) göre, yöneticiler, geleneksel yaklaşımlar yerine ağ yaklaşımını kullanarak, biçimsel olmayan ilişkilerin nasıl işlediğini gösteren ilişki ağlarını ortaya koyarak haritalayabilirler. Dolayısıyla bu davranışların grup dinamiği süreçleri içinde incelenmesinde ağ yaklaşımının farklı bir bakış açısı getirme potansiyeli vardır.

Sosyal Ağ Yaklaşımının Bağlamsal Performansın Değerlendirilmesinde Kullanılma Potansiyeli

Ağ teorisi, bir toplumsal yapıyı araştırmanın en doğru yolunun üyelerin birbiri ile ilişkisini oluşturan bağların örüntüsünü çözümlenmek olduğu temel varsayımına dayanmaktadır (Wellman, 1988). Ağ kuramı, ağ oluşturan aktörler arasındaki ilişkilerin özelliklerinden çok ilişkilerin yapısını inceleyen bir kuramdır (Wasserman & Faust, 1994, akt: Uğurlu, 2013). Ağ araştırmalarında örgütler, ülkeler, birimler, bölümler gibi canlı ve cansız varlıklar arasındaki yapısal ilişkiler analiz edilebilir. İnsanlar tarafından oluşturulan başka bir ifade ile aktörleri insanlar olan ya da insanlar arası betimlenmiş bir ilişkinin incelendiği ağlar ise sosyal ağlar olarak adlandırılır.

Sosyal bilimlerde kullanılan sosyal ağ kavramı, iyi tanımlanmış gruplardaki aktörler arasındaki bağlantılardan oluşan ilişki örüntüleridir (Scott, 2000; Sözen, 2012).

Bir sosyal ağı oluşturan üç ana unsur aktörler (actors, node), aktörlerin birbirleriyle olan ilişkileri (edge, vertex) ve bu ilişki örüntüsünün farklı etkileşimleriyle ortaya çıkardığı yapıdır. Bu ilişki örüntüleri, sosyal ağ kuramının kendine has araştırma yaklaşımları ile analiz edilebilmektedir. Sosyal ağ analizi, karmaşık işbirliği ilişkilerini ortaya koymadaki üstünlükleri nedeniyle yeni bir araştırma yaklaşımı olarak dikkat çekmektedir (Öztaş & Acar, 2004).

Sosyal ağ analizinin diğer yöntemlerden temel farklılığı, sosyal varlıklar arasındaki ilişkiler ve bu ilişki modellerine odaklanmasıdır. Sosyal ağ analizi, bireysel davranışlar, tutumlar ve inançlar yerine aktörlerin diğer aktörler ile etkileşimine ve bu etkileşimin nasıl bir çerçeve ya da yapı oluşturduğuna odaklanmaktadır. Açıklanan bu özellikler sosyal ağ analizini diğer araştırma yaklaşımlarından farklılaştırmaktadır (Wasserman & Galaskiewicz, 1994).

Ağ araştırmalarını geleneksel yaklaşımlardan ayıran bazı ayırt edici özellikler şunlardır: (Kilduff & Tsai, 2007): (1) Ağ araştırması, aktörlerin niteliklerine değil, ilişkilere ve ilişki kalıplarına odaklanır. (2) Ağ araştırması çoklu analiz seviyelerine uygundur ve bu nedenle mikro makro bağlantılarını sağlayabilir. (3) Ağ araştırması, nicel, nitel ve grafiksel verileri bütünleştirerek daha kapsamlı ve derinlemesine analizlere olanak sağlar. Bu özelliklerin hiçbiri sosyal bilimlerdeki geleneksel yaklaşımlarda iyi bir şekilde kurulmamıştır. Burt'ın (1992) belirttiği gibi, sosyal ağ analizi, sosyal kuramın mikro ve makro düzeylerini birleştirme potansiyeli taşıyan güçlü bir metodolojidir.

Örgüt analizinde sosyal ağ araştırmalarının kullanım alanı oldukça geniştir (Kilduff & Tsai, 2007). Bunun temel nedeni, çoklu ilişkilerin değerlendirilmesine olanak sağlayan bu yaklaşımın, karmaşık ve tekrarlı ilişki örüntülerinin ortaya çıkarılmasına getirdiği yeni bakış açısı ve üstünlüklerdir (Öztaş & Acar, 2004). Bu durum, sosyal ağ analizi yönteminin kullanıldığı çeşitli araştırmalarla da ortaya konulmuştur: Mehra, Kilduff, ve Brass (2001), kişilik özellikleri ile performans arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma bulgularına göre benlik algısı yüksek çalışanların sosyal ağlardaki yapısal konumlarına göre daha iyi performans sergiledikleri, bu çalışanların çatışmalarını uzlaşma ve işbirliği ile çözme eğiliminde oldukları, grupların liderlerinin de bu çalışanlar arasından çıkma olasılığının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Sparrowe, Liden, Wayne ve Kraimer (2001), hem olumlu hem de olumsuz ilişkiler açısından tanımlanan sosyal ağların hem bireysel hem de grup performansı ile ilişkili olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Tsai (2001) tarafından yapılan araştırmada inovasyon sürecinde bilgi paylaşımı ağlarında merkezilik ve yüksek performans arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Cummings ve Cross (2003), örgütte grubun performansı ile kişilerarası iletişim ağı arasında pozitif yönde bir ilişki bulmuştur. Reagans, Zuckerman ve McEvily (2004), ekiplerin performansını çalışanların sosyal yapı içindeki ağ içindeki konumları ve ağ yapısal özellikleri ve çalışanların demografik özellikleri açısından karşılaştırarak araştırmıştır. Performansı yüksek olan ekiplerin bilgi paylaşımı ağlarının yoğunluğunun yüksek olduğunu bulmuştur. Shaw, Duffy, Johnson ve Lockhart (2005), tarafından yapılan araştırmada, çalışanların iletişim ağında merkezilik dereceleri yüksek olanların ve yoğunluğu yüksek olan ekiplerin satış performansları daha yüksek bulunmuştur. Balkundi ve Harrison, (2006), ekip içi ve ekipler arası çalışma ağlarında ekip performansı ile yoğunluk ve merkezilik arasında olumlu bir ilişki bulmuştur. Yoğunluğu yüksek ekiplerin ve merkezilik derecesi yüksek aktörlerin performansı daha fazladır. Sarkar, Fienberg ve Krackhardt (2010), kârlılık oranları ile danışmanlık ağları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada kârlılık oranı daha yüksek olan şubelerin ağ içinde daha merkezi konumda yer aldığı bulunmuştur. Soda ve Zaheer (2012), biçimsel olmayan ilişki yapısı olarak tanımlanan öneri arayışı ile çalışanların iş akışları ve kural ve prosedürler olarak tanımlanan biçimsel yapı arasında bireysel performans açısından pozitif yönde tutarlı bir ilişki bulmuştur. Hunter'a (2015) göre örgütte biçimsel ve

biçimsel olmayan yapıların analizinde biçimsel olmayan ilişkilerin örgütsel performans için ilişkilerde yol-mesafeyi azaltıcı etkisi olumlu bir etkisi vardır. Ancak bu ilişkiyi doğrudan test eden daha fazla deneysel araştırma gereklidir.

Türkiye’de hem sosyal ağ analizi hem de sosyal ağ analizi ile çalışanların performansını değerlendirme üzerine yapılan araştırmalar son derece kısıtlıdır. Başak ve Öztaş (2010) tarafından sosyal ağ analizi kullanılarak yapılan araştırmada, sosyal sermaye ile toplumsal cinsiyet, sınıf ve örgüt temelinde yapılan analizlerde cinsiyetten bağımsız olarak yönetici konumunda olanların sosyal sermayesi daha alt konumlarda çalışanlara oranla daha yüksek bulunmuştur. Kapusuzoğlu ve Uğurlu’nun (2015) işbirliğinin maliyetlerinin araştırıldığı çalışmada katılımcıların günlük çalışmalarında en çok zaman alan, çalışmalarını zorlaştıran ve bilgilendirici değeri taşımayan görüşmelerin daha fazla olduğu ve bunun gereksiz iş yükü ve darboğazlar yarattığı bulunmuştur. Kahraman, Sözen ve Meydan’ın (2018) araştırmasında bireylerin ağ düzenindeki yerinin oluşmasında lider-üye etkileşiminin rolü, sosyal ağ analizi yaklaşımı ile incelenmiştir. Analizler sonucunda liderin merkezde olduğu, lider - üye etkileşiminin kalitesinin aktörün merkeziliğini yordadığı, ancak bu süreçte üyelik süresinin önemli bir belirleyici olduğu belirlenmiştir. Eren’in (2018) biçimsel ve biçimsel olmayan örgüt yapılarını karşılaştırmalı olarak incelediği araştırmada atanmış yöneticilerin ağ içinde lider pozisyonunda olmayabileceği ampirik bulguları ile ortaya konulmuştur.

Buraya kadar özetlenen çeşitli araştırmalardan da anlaşılacağı gibi, sosyal ağ analizi, örgütlerde performansı etkileyen faktörlerin ortaya çıkarılmasında, örgütteki çalışanlar arası ilişkilerin yapısal özelliklerini, aktörlerin ilişkilerinin oluşturduğu yapı içindeki konularını ve bunun performans, güven, sosyal sermaye, örgüt kültürü, liderlik gibi değişkenlerle ilişkilerini kendisine has ölçümleri (merkezilik, yoğunluk gibi) kullanarak derinlemesine anlamayı sağlayan bulgular ortaya koymuştur. Örgütlerde işin etkin ve verimli bir biçimde yürütülmesi ve işbirliği içinde ekip çalışması ile sürdürülmesinde kişilerarası destek ve yardımcı davranışlar olarak açıklanan bağlamsal davranışların sosyal ağ analizi ile değerlendirilebileceği araştırma bulguları ile de ortaya konmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı Bilim Sanat Merkezleri (BİLSEM) yöneticilerinin bağlamsal performansını yöneticiler arasındaki profesyonel destek ağı aracılığı ile ortaya koymaktır. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki alt sorulara yanıt aranmıştır:

BİLSEM yöneticilerinin mesleki konularla ilgili etkileşimlerinde profesyonel destek ağları nasıldır?

BİLSEM yöneticilerinin profesyonel destek ağının örüntüsü nasıldır?

BİLSEM profesyonel destek ağının etkinlik düzeyi nasıldır?

BİLSEM profesyonel destek ağına katılım ve gruplaşmalar nasıldır?

BİLSEM profesyonel destek ağını oluşturan temel aktörler arası ilişkiler nasıldır?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Araştırma sosyal ağ analizi ve nitel araştırmanın birlikte kullanıldığı karma araştırma yöntemiyle yürütülmüştür. Sosyal ağ analizi (social network analysis); aktörler arası ilişkilerin ortaya çıkarılmasında kendisine has ölçümlere sahip disiplinler arası bir araştırma yaklaşımıdır. Aktörler ve aktörler arası ilişkilerin ve bu ilişkilerin oluşturduğu yapının sayısallaştırılarak ya da grafik halinde ortaya çıkarılması sağlar (Borgatti, Everett & Johnson, 2013; Öztaş & Acar, 2004; Scott, 2000). Freeman’a (2004) göre şu

özellikler tüm modern sosyal ağ analizi örneklerinde yer alır: Sosyal ağ analizi, toplumsal aktörleri birbirine bağlayan yapısal bağlar hakkında sezgileri gerekçelendirir. Bu deneysel veri, sistematik olarak toplanır ve kontrollüdür. Bu veri grafiklerle sunulur. Bu hesaplamaların yapılmasında matematiksel modellere güvenilir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2018 yılında, Bilim Sanat Merkezlerinde (BİLSEM) görevli olan 30 üst yöneticiden oluşmuştur. Araştırmanın örnekleme kartopu örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir (Kilduff & Tsai, 2007). Araştırmaya katılan 30 yönetici profesyonel destek ağına 38 yeni aktör eklemiştir. Dolayısıyla araştırmanın katılımcı sayısı 30, toplam aktör sayısı 68 olarak gerçekleşmiştir. Temel aktörlerin cinsiyet, eğitim, kıdem ve tüm aktörlerin coğrafi bölgeler gibi demografik değişkenlere göre dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

Değişken	N	%	Aktörler	
Cinsiyet	Kadın	3	10	BSM_01, BSM_08, BSM_12
	Erkek	27	90	Yukarıdakilerin dışında kalanların tümü
	<i>Toplam</i>	30	100	
Eğitim	Lisans	11	37	BSM_04, BSM_05, BSM_06, BSM_12, BSM_16, BSM_17, BSM_20, BSM_25, BSM_26, BSM_27, BSM_29.
	Yüksek Lisans	15	50	BSM_01, BSM_02, BSM_03, BSM_08, BSM_09, BSM_10, BSM_11, BSM_18, BSM_19, BSM_21, BSM_22, BSM_23, BSM_24, BSM_28, BSM_30.
	Doktora	4	13	BSM_07, BSM_13, BSM_14, BSM_15
	<i>Toplam</i>	30	100	
Kıdem (Bilsem Yönetici)	Belirtilmemiş	1	3	BSM_02
	1 yıl ve daha az	6	20	BSM_01, BSM_06, BSM_11, BSM_12, BSM_20, BSM_26
	1-5 yıl	14	47	BSM_03, BSM_04, BSM_05, BSM_10, BSM_14, BSM_15, BSM_16, BSM_19, BSM_21, BSM_22, BSM_23, BSM_24, BSM_27, BSM_28
	5 yıl ve daha fazla	9	30	BSM_07, BSM_08, BSM_09, BSM_13, BSM_17, BSM_18, BSM_25, BSM_29, BSM_30
	<i>Toplam</i>	30	100	
Coğrafi Bölge <i>Temel Aktörler</i>	Marmara Bölgesi	6	20	BSM_08, BSM_11, BSM_12, BSM_23, BSM_25, BSM_29
	Karadeniz Bölgesi	6	20	BSM_09, BSM_15, BSM_16, BSM_17, BSM_21, BSM_30
	İç Anadolu Bölgesi	5	17	BSM_18, BSM_19, BSM_22, BSM_26, BSM_27
	Akdeniz Bölgesi	4	13	BSM_01, BSM_03, BSM_10, BSM_24
	Ege Bölgesi	3	10	BSM_06, BSM_07, BSM_28
	Doğu Anadolu Bölgesi	3	10	BSM_02, BSM_05, BSM_14
	Güneydoğu Anadolu Bölgesi	3	10	BSM_04, BSM_13, BSM_20
	<i>Toplam</i>	30	100	

Coğrafi Bölge	Marmara Bölgesi	12	32	BSM_41, BSM_42, BSM_43, BSM_44, BSM_45, BSM_46, BSM_47, BSM_48, BSM_51, BSM_61, BSM_62, BSM_63
	Karadeniz Bölgesi	9	24	BSM_31, BSM_38, BSM_54, BSM_55, BSM_56, BSM_57, BSM_58, BSM_60, BSM_68.
	İç Anadolu Bölgesi	3	8	BSM_52, BSM_64, BSM_65
	Akdeniz Bölgesi	5	13	BSM_32, BSM_33, BSM_34, BSM_49, BSM_50
	Ege Bölgesi	4	11	BSM_40, BSM_59, BSM_66, BSM_67
	Doğu Anadolu Bölgesi	1	3	BSM_39
	Güneydoğu Anadolu B.	4	11	BSM_35, BSM_36, BSM_37, BSM_53
	<i>Toplam</i>	38	100	BSM_31-BSM_68 arası aktörler
<i>Nitel Araştırma Katılımcı Toplamı</i>	30	100	BSM_1-BSM_30 arası aktörler	
<i>Sosyal Ağ Analizi Aktör Toplamı</i>	68	100	BSM_1-BSM_68 arası aktörler	

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri ve Aktörler

Tablo 2'de görüldüğü gibi, 30 katılımcının %10'u kadın, %90'ı erkektir. %37'si lisans, %50'si yüksek lisans, %13'ü doktora mezundur. %47'si 1-5 yıl arası, %30'u 5 yıl ve daha fazla süredir, %20'si 1 yıl ve daha az süredir BİLSEM'de yöneticilik yapmaktadır. Her ikisi de %20'şer olmak üzere Marmara ve Karadeniz, %17'si İç Anadolu, %13'ü Akdeniz ve %10'ar Ege, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki BİLSEM'lerde yöneticilik yapmaktadır. Ağa eklenen diğer 38 aktörün %32's, Marmara, %24'ü Karadeniz, %13'ü Akdeniz, %11'i Güneydoğu Anadolu, %8'i İç Anadolu bölgesi ve %3'ü Doğu Anadolu bölgesindeki BİLSEM'lerde yöneticidir. Sonuç itibariyle coğrafi olarak tüm bölgelerden katılım sağlanmıştır. Türkiye genelinde 2018 yılı itibariyle 131 aktif BİLSEM'den 68'i profesyonel destek ağında temsil edilmiştir. Türkiye'deki BİLSEM'lerin % 52'si ağda temsil edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri 2018 yılında, yarı-yapılandırılmış görüşme formu ile çevrimiçi olarak toplanmıştır. Verilerin toplanması sürecinde kullanılan listeleme, doldurma ve arşiv yaklaşımlarından (Marsden, 2005) biri olan doldurma yaklaşımı kullanılmıştır. Bu yaklaşımda katılımcılara hangi tür ilişki hakkında veri toplanıyorsa, bu ilişkide olan kişilerin isimlerini yazmaları istenir. Veri toplama süreci yaklaşık bir ay sürmüştür, ikinci hatırlatmalardan sonra geriye dönüş olmayınca veri toplama sürecine son verilmiştir.

Araştırmada nitel verilerin analizinde betimsel ve içerik analizinden yararlanılmıştır. Nitel boyutta analizlerde kategorilerin oluşturulmasında araştırma sorularından yararlanılmıştır. Araştırmanın sosyal ağ analizi verilerinin analizinde ise kendine özgü analiz yaklaşımları olan yoğunluk, kümeleme katsayısı, derece, yakınlık, arasındalık, öz-vektör değerleri UCINET 6.0 (Borgatti, Everett ve Freeman, 2002) ile analiz edilmiş, klikler belirlenmiş ve Netdraw yazılımı ile grafiklerle (Borgatti, 2002) görsel olarak ortaya konmuştur.

Geçerlik ve Güvenirlilik

Ağ yaklaşımı ile yapılan araştırmalar, karmaşıklık bilimlerindeki doğrusal olmayan dinamik yaklaşımları temel alır; aktörlerin özelliklerinden çok aktörler arası ilişkilerin oluşturduğu yapıya odaklandığı için gözlemler birbirinden bağımsız değildir. Bir aktör seçildiğinde aktörle ilişkili olan ve onun ağında yer alan tüm aktörler ağa dahil

edilir ve ilişkiler örüntüsü bu biçimde oluşturulur. Bu nedenle bu veriler sosyometrik verilerdir (Eren, 2018a, 2018b). Ağ analizi araştırmalarında geçerlik ve güvenilirlik konusu, analiz birimi olarak seçilecek ilişki ve aktörlerin hassas biçimde seçilmesi ve tanımlanması ile sağlanır (Moolenaar, 2012; Scott, 2000). Sosyal ağ araştırması, çoklu düzeylerde ve farklı içeriklerdeki ilişkileri analiz etmek üzere organize edilebilir. Bu nedenle ağ sınırlarının seçilmesi ve tanımlanması, sosyal ağ verilerinin toplanmasında, araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğinde önemli bir karardır (Carrington, Scott & Wasserman, 2005; Uğurlu, 2013, 2016a, 2016b). Aşağıda her bir analiz birimi bu araştırma açısından tanımlanmıştır:

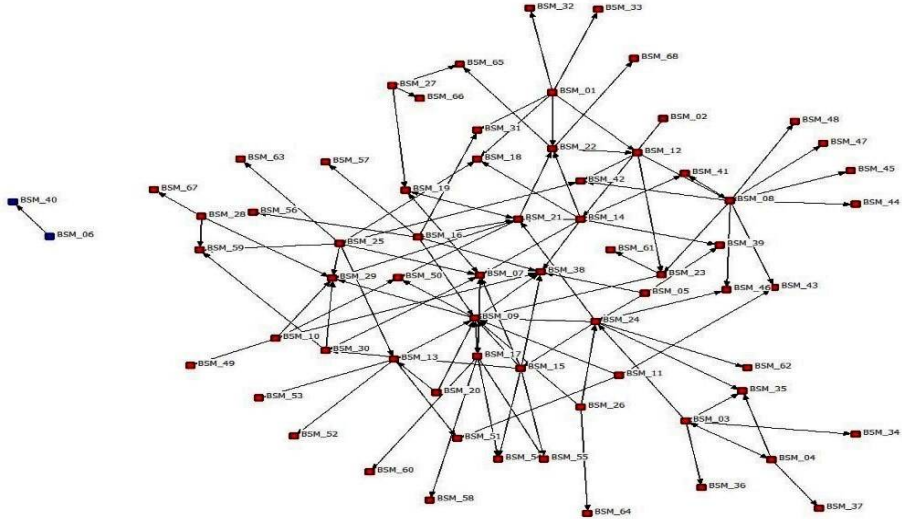
Araştırmanın aktörleri. Bu araştırmanın aktörleri, 2018 yılında BİLSEM'lerde üst düzey yönetici (kurum müdürü) olarak çalışanlardan oluşmaktadır.

Araştırmada incelenen ilişki. Bu araştırmada taranan öncelikli ilişki aktörlerin profesyonel destek ağlarıdır. Profesyonel destek ağı, yöneticinin mesleki konularda erişebileceği tüm kişi ve kaynakları ve çeşitli biçimlerde etkileşim içinde olabileceği tüm süreçleri kapsar. Araştırmada BİLSEM profesyonel destek ağı, sadece diğer BİLSEM yöneticileri ile kendiliğinden gerçekleşen mesleki konulardaki yardımlaşma ilişkisi ile sınırlandırılmıştır. Bu tanım aynı zamanda personelin bağlamsal performans tanımlarına da karşılık gelmektedir.

Araştırmada sosyal ağ. Bu araştırmada sosyal ağ, MEB'na bağlı BİLSEM'lerde kurum müdürü olarak çalışan ve mesleki konularda üst kurumlar tarafından zorlanmaksızın birbirinden profesyonel destek alan yöneticiler ve bu profesyonel destek ilişkisinin oluşturduğu yapıdır. Araştırmanın verileri sosyal ağ analizine uygun tekniklerle analiz edilerek araştırmanın bulgularına ulaşılmıştır.

Bulgular

Araştırmada BİLSEM yöneticilerinin profesyonel destek ağının analizinde 68 aktör (node=68) arasında 113 bağlantı (ties=113) bulunmuş ve ağ haritası oluşturulmuştur (Şekil 1).

Şekil 1. BİLSEM yöneticilerinin profesyonel destek ağlarının genel görünümü (kırmızı aktörler= bağlantılı; mavi aktörler=bağlantısız)

Ağ haritasında ilke olarak, ağ etkinliği yüksek aktörler ağın ortasında yer alırken, ağ etkinliği düşük aktörler kenarlarda yer almaktadır (Marsden, 2005; Scott, 2000). Araştırmada ağ haritasında BSM_9, BSM_7, BSM_38, BSM_21 olarak kodlanan aktörlerin ağın en merkezi yerinde konumlandığı bulunmuştur. Dolayısıyla bu aktörler BİLSEM yöneticileri arasındaki ağı en fazla yönlendiren, ağ olanaklarından en fazla yararlanan, diğer aktörlerle en fazla profesyonel destek ilişkisine giren kritik önemdeki aktörlerdir. Ağ haritasında kenarda iki aktör diğer aktörlerden ayrı ve sadece birbiri ile bağlantılı olarak bulunmuştur. Bu iki aktörün BİLSEM yöneticileri arasındaki profesyonel destek ağına katılmayarak sadece kendi aralarında destek verdiği anlaşılmaktadır. Bu aktörlerin neden diğerleri ile profesyonel destek ilişkisine girmedikleri araştırılabilir. Ağ haritasında her bir aktörün hangi aktörlerle ilişki içinde olduğu net biçimde ortaya konulmuştur.

BİLSEM Yöneticilerinin Profesyonel Destek Aldıkları Konular

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, BİLSEM üst düzey yöneticileri diğer BİLSEM üst yöneticilerine sırasıyla mevzuat konusunda (N=24), yeni çalışmalarda işbirliği ve kolaylaştırıcılık konusunda fikir almak için (N=23), birlikte proje yapmak ya da projeler konusunda ortaklık aramak için (N=20), ortak organizasyonlarda yardım almak için (N=13) ve öğrencilerle birlikte yapılan ziyaretlerde kolaylaştırıcılık için (N=8) danışmaktadırlar (Tablo 3).

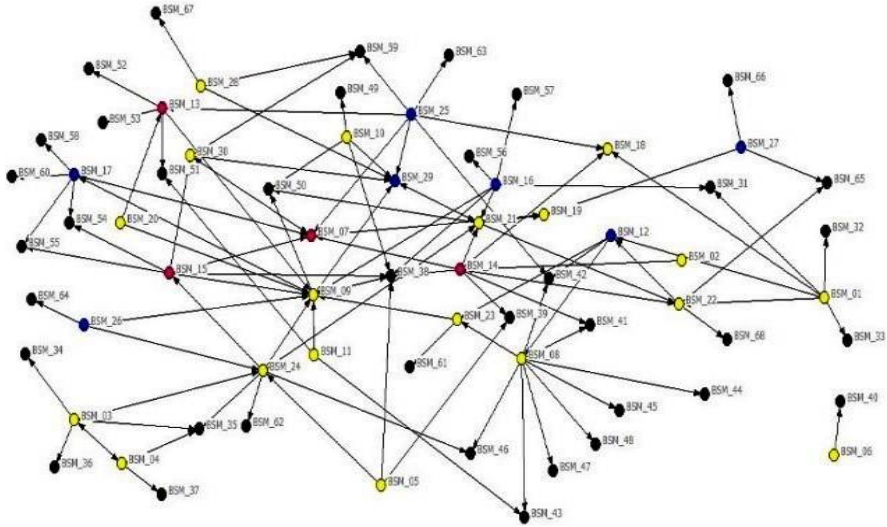
Danışılan Konular	N	%
Mevzuat konusunda danışmak	24	80
Yeni çalışmalarda işbirliği ve kolaylaştırıcılık konusunda fikir almak	23	77
Proje (ortaklık, vb birlikte proje oluşturmak)	20	67
Ortak organizasyonlar konusunda yardım almak	13	43
Ziyaretler (öğrencilerle birlikte yapılan ziyaretlerde kolaylaştırıcılık)	8	27
Sınav gibi uygulamalarda birliğin sağlanması	3	10
Tanılama sürecinde işbirliği yapmak	1	3
BİLSEM'e materyal ve demirbaş alımı	1	3

Tablo 3. BİLSEM Yöneticilerinin Birbirine Danıştıkları Konular

Araştırmada BİLSEM yöneticilerinin diğer BİLSEM yöneticilerine danıştıkları diğer konular, sınav ve diğer uygulamalarda birliktelik oluşturmak (N=3), tanılama sürecinde işbirliği yapmak (N=1) ve materyal ve demirbaş alımlarında fikir almak (N=1) olarak bulunmuştur.

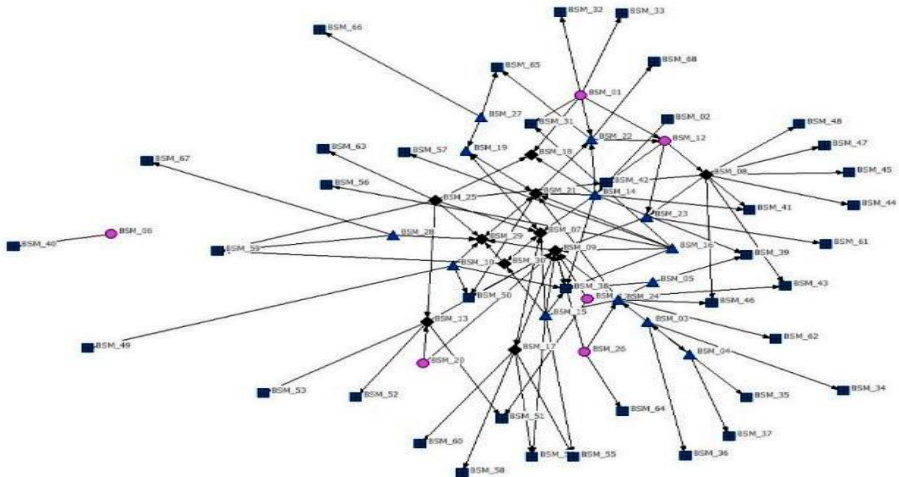
BİLSEM Yöneticilerinin Demografik Değişkenleri ve Destek Ağları

Araştırmada eğitim düzeyi, kıdem, coğrafi bölgeye göre de ağ haritaları oluşturulmuştur. Eğitim düzeyleri dikkate alındığında katılımcı BİLSEM yöneticilerinin 4'ü doktora, 15'i yüksek lisans, 11'i lisans mezunu olarak belirlenmiştir (Şekil 2).

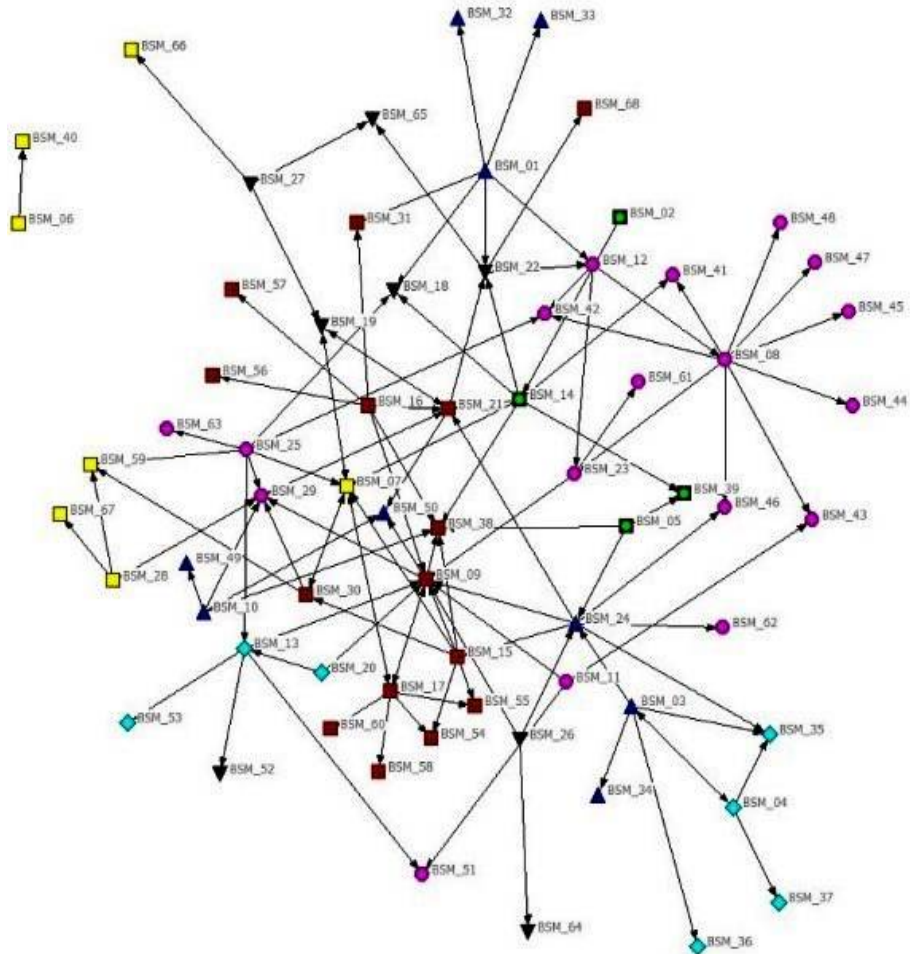
Şekil 2. BİLSEM yöneticilerinin profesyonel destek ağlarının eğitim düzeyi değişkenine göre görünümü (Doktora mezunu= pembe, yüksek lisans mezunu= sarı, lisans mezunu= mavi işaretli)

Ağ haritası incelendiğinde farklı eğitim düzeylerinden aktörlerin ağın hem merkezi hem de çeperlerinde konumlandıkları bulunmuştur. Bununla birlikte, doktora mezunu olan BİLSEM yöneticileri (BSM_07, BSM_13, BSM_14, BSM_15) ağ içinde daha çok merkezi konumlarda yer almıştır. Ancak kıdem değişkenine göre oluşturulan ağ haritasında BSM_07, BSM_08, BSM_09, BSM_13, BSM_17, BSM_18, BSM_25, BSM_29, BSM_30 aktörlerin ağ merkezinde konumlandığı bulunmuştur (Şekil 3).

Şekil 3. BİLSEM yöneticilerinin profesyonel destek ağlarının kıdem değişkenine göre görünümü (1-5 yıl= siyah, 5 yıl ve daha fazla= mavi üçgen, 1 yıl ve daha az=pembe işaretli; taralı kutular= eklenen aktörler olduğundan kıdemleri bilinmiyor)

Araştırma bulgularında Şekil 3 ve Tablo 2 birlikte incelendiğinde, sayılan bu aktörlerin 5 yıl ve daha fazla süredir BİLSEM'lerde yönetici olduğu dikkate alınır, kıdemli profesyonel destek ilişkisinde eğitime kıyasla daha belirleyici olduğu söylenebilir. Araştırmada BİLSEM'lerin buldukları bölgelere göre coğrafi olarak birbirine yakın illerdeki aktörlerin profesyonel olarak birbirini daha fazla desteklediği (kümelendiği) görülse de farklı bölgelerdeki aktörlerin destek ilişkisi kurmaları olumludur. Araştırmada farklı bölgelerde yer alan BİLSEM yöneticileri arasında mesleki danışma ilişkisi olduğu ve bölgeler arası farklılıklara rağmen anılan yöneticilerin birbirlerini destekledikleri bulunmuştur (Şekil 4).

Şekil 4. BİLSEM yöneticilerinin profesyonel destek ağlarının coğrafi bölge değişkenine göre görünümü (kırmızı= Karadeniz Bölgesi; sarı= Ege Bölgesi; pembe= Marmara Bölgesi; koyu mavi= Akdeniz Bölgesi; açık mavi= Güneydoğu Anadolu B; siyah= İç Anadolu Bölgesi; yeşil= Doğu Anadolu Bölgesi)

BİLSEM Yöneticilerinin Profesyonel Destek Ağ Yapısal Özellikleri

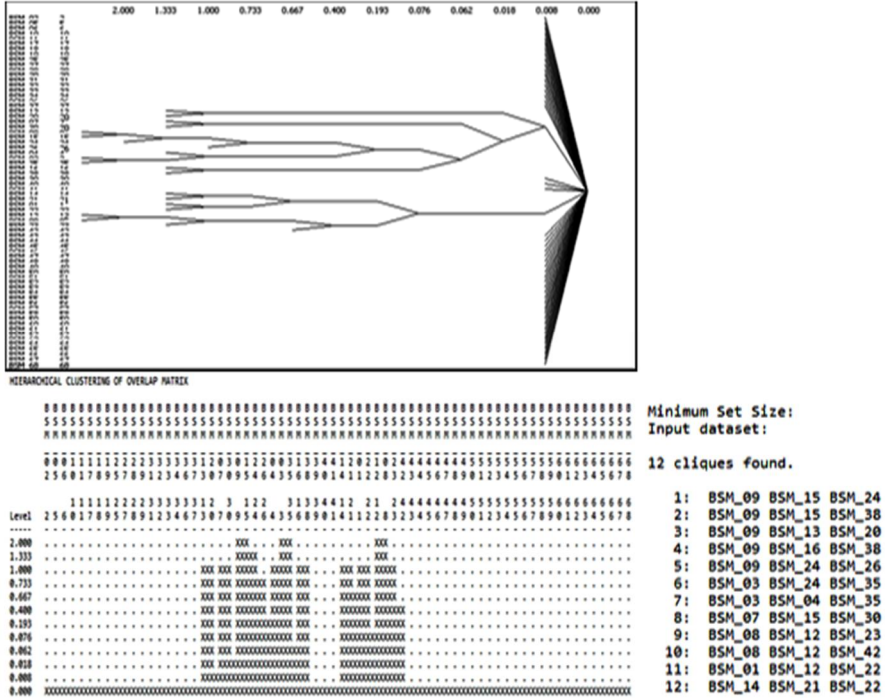
BİLSEM profesyonel destek ağının yapısal özellikleri açısından elde edilen bulgulara göre, 68 aktör arasında 113 bağlantı bulunmuştur. Tüm ağ büyüklüğü 68 olarak gerçekleşmiştir (network size=68). Araştırmada elde edilen bulgulara göre, BİLSEM profesyonel destek ağının yoğunluğu % 25 (D=0.025, Ss.= 0.156, Avg. Degree= 1.662) olarak bulunmuştur. Araştırmada BİLSEM profesyonel destek ağının kümelenme katsayısı 0.058 (Clustering Coefficient= 0.058) olarak bulunmuştur. Analizlerin özeti Tablo 4'te verilmiştir.

Ağ büyüklüğü (Network Size)	Bağlantı sayısı (Ties)	Yoğunluk (Density)	Ss.	Kümeleme Katsayısı (Cluster Coefficient)
68	113	0.025	0.156	0.058

Tablo 4. BİLSEM Yöneticilerinin Profesyonel Destek Ağlarının Ağ Yapısal Özellikleri

Araştırmada 30 yöneticinin profesyonel destek ağının büyüklüğü 68 yöneticiden oluşmuştur. Ağ yoğunluğuna göre kurulabilecek maksimum destek ilişkisinin % 25'i kurulmuştur. Kümelenme katsayısının yüksek olması, iç bağlantıların daha fazla, dış bağlantıların az olması anlamına gelir (Scott, 2000). Araştırmada kümeleme katsayısı, ağın yoğunluğundan daha yüksek bulunmuştur. BİLSEM profesyonel destek ağı açısından olması gerektiği gibi kendi düzeylerindeki meslektaşları ile farklı illerde olmaları nedeniyle gevşek bağlantılı olmakla birlikte, daha sıkı bağlantılı oldukları dış bağlantılara da sahip olduklarını göstermektedir.

Araştırmada gerek yoğunluk gerekse kümeleme katsayılarının orta düzeyde ve düşük bulunması diyagramlarda gruplaşmalar ve klikler olduğunun göstergesidir. Sosyal ağ analizinde bunun ortaya konulabilmesi için klik analizleri yapılmaktadır. Klikler belirgin bir takım ortak özelliklere göre oluşur ve örgütsel işlevsellik (bilgi toplama ve yayma gibi örgütsel düzeydeki konular gibi) önem taşır (Krackhardt, 1998). Araştırmada yapılan klik analizinde BİLSEM yönetici profesyonel destek ağında 12 klik bulunmuştur. Kliklerde yer alan aktörlerin listeleri Şekil 5'te verilmiştir.

Şekil 5. BİLSEM yöneticilerinin profesyonel destek ağlarının klik diyagram ve listeleri

Şekil 5'te görüldüğü gibi, araştırmada, BİLSEM yönetici profesyonel destek ağ yapısı içinde yöneticilerin hangi diğer yöneticilerle destek ilişkisi içinde olduğu ve grupların kaçar kişilik olduğu ayrıntılı bir biçimde ortaya konulmuştur.

BİLSEM Yöneticilerinin Profesyonel Destek Ağı Bağ Gücü

Sosyal ağlarda bağ gücü, ağ içindeki aktörlerin tek tek özelliklerini ve bu aktörlerin ağ içindeki konumlarını ortaya koyan, ağ içinde etki kapasitesi yüksek aktörleri belirlemeyi sağlayan analiz yaklaşımıdır (Öztaş & Acar, 2004). Araştırmada BİLSEM yöneticilerinin profesyonel destek ağlarının konumlarını ortaya koyan merkezilik ölçümleri derece, yakınlık, arasındalık ve özvektör merkeziliği analizleri (Scott, 2000) yapılarak öne çıkan aktörlere ilişkin bulgular Tablo 5'te verilmiştir.

Aktör (ID)	Derece (Degree)	Arasındalık (Betweenness)	Yakınlık (Closeness)	Özvektör (Eigenvector)
BSM_01	6.000	158,188	349.000	0,076
BSM_07	6.000	160,72	319.000	0,203
BSM_08	10.000	329,216	328.000	0,104

Aktör (ID)	Derece (Degree)	Arasındalık (Betweenness)	Yakınlık (Closeness)	Özvektör (Eigenvector)
BSM_09	12.000	640,361	288.000	0,423
BSM_13	6.000	185,885	328.000	0,153
BSM_14	8.000	243,053	310.000	0,209
BSM_15	7.000	146,79	311.000	0,287
BSM_16	6.000	186,707	317.000	0,204
BSM_17	6.000	168,426	323.000	0,165
BSM_21	7.000	324,735	303.000	0,249
BSM_22	6.000	226,69	324.000	0,131
BSM_24	9.000	530,398	297.000	0,289
BSM_25	7.000	238,766	321.000	0,16
BSM_29	6.000	206,496	310.000	0,223
BSM_38	6.000	122,317	313.000	0,262
BSM_50	3.000	31,091	326.000	0,153

Tablo 5. BİLSEM Yönetici Profesyonel Destek Ağına İlişkin Merkezileşme Ölçümleri

Araştırma bulgularına göre, profesyonel destek ağının en merkezi (derece merkeziliği en yüksek) aktörü BSM_09 (deg=12) olarak belirlenmiştir. Profesyonel destek ağının derecesi en yüksek, başka bir ifade ile ağ içinde en merkezi konumda yer alarak diğerleri ile en fazla profesyonel destek ilişkisine giren yöneticileri BSM_09'un yanı sıra sırasıyla BSM_24 (deg=9) ve BSM_14 (deg=8) kodlu aktörlerdir.

Yakınlık merkeziliği (closeness centrality), ağdaki bir aktörün diğer aktörlere, doğrudan veya dolaylı olarak yakınlığı veya uzaklığının derecesidir. Aktörün ağ içinde bilgiye erişim yeteneğini, ağdaki diğer aktörlere ne kadar hızlı bağlanabileceğini yansıtır (Scott, 2000). Araştırmada elde edilen bulgulara göre BSM_01 (Clo= 349.000) BİLSEM yönetici profesyonel destek ağında bilgiye erişim yeteneği en yüksek aktör olarak bulunmuştur. Yakınlık merkeziliği yüksek aktörler, hem kendi bağlantıları hem de arkadaşlarının bağlantılarını kullanarak ağ içinde diğer tüm aktörlere en yüksek düzeyde ulaşabilir. Bu nedenle bilgiye erişimi fırsatları da daha fazladır (Kilduff & Tsai, 2007).

Arasındalık merkeziliği (betweenness centrality), sosyal sermaye teorisinde ileri sürülen yapısal boşluk kuramına bağlı olarak aktörler arası ilişkilerin olmadığı durumlardan oluşan yapısal boşluklarda konumlanan ve köprü görevi üstlenen aktörlerin daha fazla fayda sağlayabileceği teorik temeline dayanmaktadır (Burt, 1992). BİLSEM yönetici destek ağında diğer aktörler arasındaki bağlantısızlıkları kendi lehine çevirerek köprü işlevi gören ve bu bağlantısız aktörler arasında bağlantı kurulmasında kritik rol oynayan en yüksek aktör BSM_09 (Betw.=640,361) olarak bulunmuştur. BSM_24, (Betw.=530,398), BSM_08 (Betw.= 329,216), ve BSM_21 (Betw.=324,735) kodlu aktörler aynı ağda köprü işlevi görmektedirler.

Araştırmada BİLSEM yönetici profesyonel destek ağının özdeğeri en yüksek aktörü BSM_09 (Eigenvector=0,423) olarak bulunmuştur. Özdeğeri en yüksek diğer aktörler, BSM_24 (Eigenvector=0,289), BSM_15 (Eigenvector= 0,287), BSM_38 (Eigenvector=0,262) ve BSM_21 (Eigenvector=0,249) olarak bulunmuştur. Bu ölçüm bütün bağlantıların eşit değerlerde olmadığını ve kişinin merkezi bir konumda olabilmesi

için bağlantıların sayısı kadar bağlantıların kalitesinin de önemli olduğunu varsayar. Yani bir aktörün az sayıda yüksek kaliteli bağlantıya sahip olması çok sayıda orta kalitede bağlantıya sahip olmasından daha önemlidir (Marsden, 2005; Öztaş & Acar, 2004). Böylece araştırmada BİLSEM yöneticilerinin profesyonel destek ağındaki konumları nedeniyle ağı içinde etkin rol üstlenen tüm aktörler verilere dayalı olarak ortaya konulmuştur.

Tartışma

Sosyal ağ yaklaşımı geleneksel örgüt teorilerinin aksine çalışanların başarılarını sadece bireysel yeterliklerinin değil, örgütün ilişkiler ağındaki konumlarının belirlediğini ileri sürmektedirler (Borgatti & Ofem, 2010). Modern örgütlerin etkililiği, sadece çalışanların birtakım teknik bilgi ve becerilere sahip olmaları ile değil bu beşeri sermayenin örgütte paylaşılmasıyla sağlanabilir. Dolayısıyla örgütlerde verimliliğin sağlanabilmesi, sadece nitelikli çalışanların örgütte istihdam edilmesi ile değil bu beşeri sermayenin etkileşimi ile oluşan sosyal sermayenin de geliştirilmesini ve iyi yönetilmesini gerektirmektedir.

Baglamsal performansın en belirgin özelliği, kendini işe adama ve diğerlerinin işini kolaylaştırma olarak sayılabilir (Reilly & Aronson, 2012). Bu bakış açısı ile örgütteki çalışanlar arası ilişkiler ve destekleyici davranışlar bağlamsal davranışın en belirgin özelliklerinden biri olarak düşünülebilir (Finkelstein & Penner, 2004; Goodman & Svyantek, 1999; Somech & Drach-Zahavy, 2004; Wagner & Rush, 2000, Akt: Reilly & Aronson, 2012). Bu noktadan hareketle bu araştırmada BİLSEM üst düzey yöneticilerinin bağlamsal performansının bir boyutu olan diğerlerinin işini kolaylaştırma davranışı, üst yöneticilerin arasındaki profesyonel destek ağı örüntüsü açığa çıkarılarak analiz edilmiş, ağı oluşturan aktörler arası ilişkiler hem ağ yapısal özellikleri hem de aktörler arası ilişkilerin karakteristik özellikleri açısından ortaya konmuştur.

Araştırmada Türkiye'nin farklı il ve bölgelerinde yer alan ve coğrafi mesafe olarak birbirinden oldukça uzakta olan BİLSEM yöneticilerinin aralarındaki destek ilişkilerinin analizinde, görev tanımlarında olmamasına rağmen birbirlerini destekledikleri, görüş aldıkları, yardımlaştıkları, birbirlerinin işlerini kolaylaştırdıkları bulunmuştur. Bu bulgu, çeşitli araştırmalarla da uyumludur (Brass, 1995; Feroli, 2015; Moolenaar, Slegers & Daly, 2012; Penuel, Sun, Frank & Gallagher, 2012; Spillane, Kim & Frank, 2012). Örgütlerde etkili ve verimli çalışmayı sağlayan koşullar çalışanların görev tanımlarında olmasa da yaptıkları bazı davranışlarında ortaya çıkmaktadır. Verilen görevi tanımlandığı biçimde yapmak önemli olmakla birlikte, örgütün zor zamanlarında ve koşullarında sadakatle örgüte destek sunmak, işine zamanında gelip gitmek, dışarıda örgütünü iyi temsil etmek, çalışma arkadaşlarına destek olmak ve onların işlerini kolaylaştırmak gibi davranışlar, örgütün verimliliği üzerinde en az görev davranışları kadar etki yaratmaktadır. Bahsedilen ve örneklenen tüm bu davranışlar ise bağlamsal performansın içeriğini oluşturmaktadır. Bağlamsal performans, çalışma ortamının örgütsel, sosyal ve psikolojik havasını zenginleştiren davranışları kapsamaktadır (Borman & Modowidlo, 1993). Araştırma bulguları, yöneticilerin birbirini genel olarak desteklemekle birlikte ağda bazı aktörlerin daha fazla öne çıktığını göstermiştir.

Araştırmada demografik değişkenler açısından yapılan analizlerde yöneticilerin destek ilişkisinde kıdem değişkenine eğitim değişkeninden daha çok önem verildiği bulunmuştur. BSM_07, BSM_13, BSM_14 ve BSM_15, doktora mezunu olan yöneticiler olarak lisans mezunlarına göre daha çok danışmalarına karşın BSM_07, BSM_08, BSM_09, BSM_13, BSM_17, BSM_18, BSM_25, BSM_29 ve BSM_30 yöneticilik kıdemi daha fazla olan aktörler olarak ağı merkezinde yer almışlardır. BSM_07 ve BSM_13 hem kıdemi yüksek hem de doktora düzeyinde eğitim almıştır. Bununla birlikte ağ içinde en

fazla destek ilişkisine giren yönetici BSM_09 olarak bulunmuştur. Benzer biçimde BSM_24, BSM_14 profesyonel destek ağında öne çıkan aktörlerdir.

Araştırma elde edilen sonuçlar eğitim düzeyi ve kıdemin de ötesinde araştırılması gereken farklı etkenlere işaret etmektedir. Çünkü her iki değişkene göre ağı merkezinde kümelenme artmakta birlikte ağı en etkin aktörleri ne eğitim düzeyi ne de kıdemi en yüksek olan gruptan değildir. Bağlamsal performans üzerine yapılan çalışmalarda en fazla çalışanların kişilik özellikleri üzerinde durulmuştur. Motowidlo, Borman ve Schmitt (1997) kişilik özellikleri değişkeninin bilişsel yeteneklere nazaran bağlamsal performansın daha doğru yordayıcısı olacağını ileri sürmüştür. Hertz ve Donovan (2000) tarafından yapılan bir meta-analizde, duyarlılık, uyumluluk ve duygusal istikrarın bağlamsal performansı öngördüğünü göstermiştir. Bell (2007), vicdanlılık ve uyumluluk ile takım performansı arasında güçlü bir ilişki bulmuştur. Hofstede (1984) tarafından yapılan çalışmalarda, kültür ile bağlamsal performans ilişkisi güç mesafesi ve bireycilik-toplulukçuluk değişkenleri üzerinden kurulmuştur. Güç mesafesi, liderlerin astları üzerinde sahip olduğu etki olarak değerlendirilen kültürel bir özelliktir. Güç mesafesi yüksek kültürlerde liderin astları üzerindeki etkisi asimetriktir ve olduğundan daha fazla hissedilmektedir. Güç mesafesi düştüğünde etki simetrik hale gelmektedir. Başka bir ifade ile lider ve izleyenler birbirini etkilemektedir. Pain ve Organ (2000), güç mesafesi düşük ve yüksek toplumların lider davranışlarının ve yönetim yaklaşımlarının birbirinden farklı olması gerektiğini belirtmiştir. Toplulukçu kültürlerde nezaket, hoşgörü, yardımseverlik, işe adanma, birbirinin işini kolaylaştırma gibi davranışlar işin bir parçası olarak görülürken bireyci kültürlerde kişinin kendi kişisel değerlerine ve çıkarlarına bağlıdır (Hofstede, 1984; Paine & Organ, 2000).

Ancak bu özelliklerin yanıltıcı olabileceğine ilişkin görüşler de mevcuttur. Reagans, Zuckerman ve McEvily (2004) proje takımları üzerine yapılan araştırmada, etkili takımlar kurmak ve çalıştırmak için ekip üyelerinin demografik özelliklerine odaklanmanın problemli olduğunu, yöneticinin uygun teknikler kullanma konusunda kısıtlandığını ya da yapabileceklerinin sınırlı olduğunu, nitelik olarak homojen gruplar olsa bile takım üyelerinin yaş, cinsiyet, eğitim gibi demografik özellikleri yerine sosyal ağ içindeki konumlarının dikkate alınarak ekibin sosyal sermayesinin yönetilmesinin performans üzerinde etkisinin daha yüksek olduğunu bulmuştur. Akaka ve Chandler (2011) sosyal rollerin değer ağlarında değişim için nasıl etken faktörler bir kaynak olarak kullanılabilceğini araştırmış ve çalışanların birlikte yaratma ve ortak üretim anlayışının oluşturulmasında çalışanların sürekli olarak farklı aktörlerle değer yaratma çabalarında kaynak olarak sosyal rolleri ve sosyal konumlarını kullandıklarını ortaya koymuştur. Başka bir ifade ile kişiler, demografik özelliklerinden ve niteliklerinden daha çok ağ içindeki sosyal konumlarını ve sosyal rollerini kaynak olarak kullanmaktadır.

Sonuç olarak sosyal ağ yaklaşımıyla yapılabilecek analizlerin bağlamsal performansın ölçümünde yukarıdaki yaklaşımların tamamlayıcısı olarak kullanılması, hem sosyal yapının ve ilişkilerin derinlemesine incelenmesini ve yapısal faktörleri belirlemeyi hem de kişilik özellikleri, kültür, liderlik gibi etken faktörlerin birlikte ele alınarak daha bütüncül bir değerlendirme ortaya koymayı sağlayacaktır. Araştırma bulgularına göre bazı yöneticiler, diğer yöneticilerin desteklenmesinin kendilerine bir görev olarak verilmemesine rağmen birbirine yine de daha fazla yardım etmekte, birbirine mesleki konularda danışmakta ve mesleki gelişimlerini destekleyerek işlerini kolaylaştırmaktadırlar. Araştırma bulguları bunu açık biçimde verilere dayalı olarak göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında sosyal ağ yaklaşımının bağlamsal performans davranışlarını değerlendirmede kullanılabilirliği açıktır.

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu Türkiye'nin farklı il ve bölgelerinde yer alan ve mesafe olarak birbirinden oldukça uzakta olan BİLSEM yöneticilerinin aralarındaki destek ilişkilerinin mesafeye ve bölgelere göre dağılımıdır. Sosyal ağ

araştırmalarında coğrafi konum, uzaklık ya da mesafe açısından önem taşımaktadır ve analizlere dâhil edilme nedenlerinden biri, yakın olan aktörlerin birbiri ile etkileşime ve dolayısıyla diğer ağ ilişkilerinin kurulmasını kolaylaştıracak ortam oluşturmaya daha elverişli koşullara sahip olmasıdır (Kilduff & Tsai, 2007). Araştırma bulgularına göre, yönetici profesyonel destek ağına tüm bölgelerden katılım olmuştur. Beklendiği gibi, coğrafi olarak birbirine yakın illerdeki aktörlerin profesyonel olarak birbirini daha fazla desteklediği bulunsa da farklı bölgelerdeki aktörlerin aralarında hiyerarşik bir bağ olmamasına rağmen destek ilişkisi kurmaları olumludur. Son zamanlarda gündemde yer alan kutuplaşma söylemlerine karşın bu çalışmada bölgesel olarak bir kutuplaşma ya da dışlama bulgusuna rastlanmamıştır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada elde edilen bulgular, bağlamsal performansın ölçümünde sosyal ağ analizinin kullanımının yeni bir açılım getireceğini göstermektedir. Örgüt ve yönetim bilimi alanındaki son yıllardaki gelişmeler, 21. Yüzyılda yaşanan yoğun değişimin pek çok konuda olduğu gibi örgütlerdeki çalışma ilişkilerini de dönüştürdüğünü ortaya koymuştur. 21. yüzyıldaki yeni çalışma ilişkilerinde çalışanların özellikleri ve onlardan beklentiler kadar çalışanların da örgütten ve çalışma ortamından beklentileri değişime uğramıştır (De Langhe, Puntoni & Larrick, 2017, s. 87-88). Bu süreçte, sanayi çağına özgü psikolojik sözleşmenin (Çankır & Yener, 2017, s. 11) bu yeni karmaşık, hızlı değişen, çok odaklı, dinamik bilgi ve iletişim çağının örgütsel ilişkilerini açıklamakta yetersiz kalacağı açıktır. Sosyal ağ analizi, ortaya koyduğu analiz yaklaşımlarıyla bu konudaki boşluğu doldurmaktadır.

Araştırma bulgularına göre şu önerilerde bulunulabilir:

Performans değerlendirmede görev performansı yanı sıra bağlamsal performansın da değerlendirilmesinde diğer meslektaşlarına destek sunan aktörlerin ödüllendirilme sistemleri oluşturulabilir. Diğer meslektaşlarına katkı sunan yöneticilerin ödüllendirilmesi, ağ içinde daha etkin ve verimli çalışmaya katkı sunan aktörlerin sayıca artmasına yardımcı olacaktır.

Sosyal ağ analizi, gerek insan kaynakları uygulamaları gerekse bu uygulamaların içinde yer alan performans değerlendirmede geleneksel yaklaşımların tamamlayıcısı olarak yeni bir bakış açısı getirebilir. Ancak bu konuda Türkiye’de yapılan çalışma sayısı oldukça kısıtlıdır. Bu yaklaşımla yapılan araştırmalar yaygınlaştırılabilir. Yapılan çalışma sayısı arttıkça ağ karşılaştırmaları yapma olanakları da artacaktır.

Bu araştırma, tüm BİLSEM’lerin katılımı sağlanarak yapılabilir ve her iki ağ karşılaştırılabilir ya da boylamsal araştırmalar yoluyla ağdaki değişim izlenebilir. Bu sayede BİLSEM’lerin geliştirilmesi için gerekli kararlar verilere dayalı olarak alınabilir.

KAYNAKÇA

ABRAHAM, G. C. (1982). *Gifted education: the recruitment/selection process of teachers for gifted elementary programs and the perceptions of teachers and principals*. (Unpublished Doctoral Thesis). University of Southern, California.

AKAKA, M.A. & CHANDLER, J.D. (2011). Roles as resources: A social roles perspective of change in value networks. *Marketing Theory*, 11 (3), 243-260. <https://doi.org/10.1177/1470593111408172>

ALTUN, T. & VURAL, S. (2012). Bilim ve sanat merkezinde (BİLSEM) görev yapan öğretmen ve yöneticilerin mesleki gelişim ve okul gelişimine yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 11 (42), 152-177.

ASLAN, M. & YILDIRIM, A. (2017). Hastanede çalışan hemşirelerde bağlamsal performans ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, Cilt 14 (2), 104-111.

AYDIN, İ. (2005). *Öğretimde denetim: Durum saptama, değerlendirme ve geliştirme*. Ankara: Pegem.

BAŞAK, S. & ÖZTAŞ, N. (2010). Güven ağbağları, sosyal sermaye ve toplumsal cinsiyet. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (1), 27-56.

BALKUNDI P, & HARRISON D.A. (2006). Ties, leaders and time in teams: Strong inference about network structure's effects on team viability and performance. *Academy of Management Journal*, 49 (1), 49-68.

BELL, S.T. (2007). Deep level composition variables as predictors of team performance: A meta-analysis. *Journal of Applied Psychology*, 92, 595-615.

BORGATTI, S.P. (2002). *Netdraw network visualization*, Harvard, MA: Analytic Technologies.

BORGATTI, S.P., EVERETT, M.G., FREEMAN, L. (2002). *UCINET for windows, version 6.59: Software for social network analysis*. Harvard, MA: Analytic Technologies.

BORGATTI, S. P., OFEM, B. (2010). Overview: Social network theory and analysis. *Social network theory and educational change* (pp. 17-30). Cambridge: Harvard Education.

BORMAN, W. C., MOTOWIDLO, S.J. (1993). Expanding the criterion domain to include elements of contextual performance. *Personnel selections in organizations* (ss.71-83) San Francisco: Jossey-Bass.

BRASS, D. J. (1995). A social network perspective on human resources management. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 13, 39-79.

BURT, R.S. (1992). *Structural holes: The social structure of competition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

COLEMAN V.I. & BORMAN W.C. (2000). Investigating the underlying structure of the citizenship performance domain. *Human Resource Management Review*, 10, 25-44.

CUMMINGS J.N. & CROSS, R. (2003). Structural properties of work groups and their consequences for performance. *Social Networks*, 25 (3), 197-210.

ÇANKIR, B., YENER, S. (2017). *İş'te pozitif davranış*. Konya: Çizgi Yayınevi.

De LANGHE, B., PUNTONI, S. & LARRICK, R. (2017 Eylül). Lineer olmayan dünyada lineer düşünmek. *Harvard Business Rewiev Türkiye*. 82-92.

EREN, Z. (2018). Biçimsel ve biçimsel olmayan örgüt yapılarının sosyal ağ analizi: Öneri ve güven ağları örneği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Advance online publication. doi:10.16986/HUJE.2018041879

EREN, Z. (2018b). Bağlantıcılık teorisi ve öğretmen adaylarının öğrenme ağlarının sosyal ağ analizi. *Turkish Studies Educational Sciences*, Cilt 13(19), 717-753.

FEROLI, S. P. (2015). *Social networks and novice teachers: An examination of supports provided through social networks*. (Doctoral Dissertation). Oklahoma State University, Stillwater.

FREEMAN, L. C. (2004). *The development of social network analysis: A Study in the sociology of science*. Vancouver: Empirical Press.

DAFT, R.L. (1997). *Management*. Forth Worth: The Dryden Press.

GREENSLADE JH. & JIMMIESON NL. (2007). Distinguishing between task and contextual performance for nurses. Development of a job performance scale. *Journal of Advanced Nursing*, 58 (6), 602-11.

- HOFSTEDE, G. (1984). *Culture's consequences: International differences in work-related values*, London: Sage,
- HUNTER, D. S. (2015). Combining theoretical perspectives on the organizational structure performance relationship. *Journal of Organization Design*, 4 (2), 24–37.
- HURTZ, G.M., & DONOVAN, J.J. (2000). Personality and job performance: The big five revisited. *Journal of Applied Psychology*, 85, 869-879.
- JAWAHAR I, & FERRIS GR. (2011). A longitudinal investigation of task and contextual performance influences on promotability judgements. *Human Performance*, 24, 251–269.
- KAHRAMAN, Ç.A., SÖZEN, H.C. & MEYDAN, C.H. (2018). Bireylerin ağ düzeneğindeki yerinin oluşmasında lider-üye etkileşiminin rolü: Sosyal ağ analizi yaklaşımı. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, IX (1), 12-34.
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/503753>
- KAPUSUZOĞLU, Ş., UĞURLU, Z. (2015). *Cost in cooperative leadership: The network approach as an organising strategy for the excessive flow of information in institutions*. 1st. International Conference On Lifelong Learning and Leadership For All, 29-31 October 2015, (ss. 99), Olomouch: Palacky University & Morovian University College Olomouch.
- KAYA, N. G. (2013). Üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi ve BİLSEM'ler. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 15 (1), 115-122.
- KAZU, Y., & ŞENOL, C. (2012). Üstün yetenekliler eğitim programlarına ilişkin öğretmen görüşleri (Bilsem Örneği). *E-International Journal of Educational Research*. Cilt 3 (2), 13-35.
- KILIÇ, C. V. (2015). Türkiye'de üstün ve üstün yetenekli çocuklara yönelik bir eğitim politikası oluşturulamaması sorunu üzerine bir değerlendirme. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt 4 (12), 146-154.
- KILDUFF, M., Tsai, W. (2007) *Social networks and organizations*. London: SAGE Publications.
- KRACKHARDT, D. (1998). Simmelian ties: Super strong and sticky. *Power and influence in organizations*, (pp. 21–38). Thousand Oaks, CA: Sage.
- KRACKHARDT, D., & HANSON, J. R. (1993). Informal networks: The company behind the chart. *Harvard Business Review*, 71 (4), 104–113.
- KURTDAS, M. Ç. (2012). Üstün yetenekliler ve üstün yeteneklilerin eğitiminde bilim ve sanat merkezleri (Malatya Bilim ve Sanat Merkezi Örneği). *Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt 10 (2), 151 – 181.
- MARSDEN, P.V. (2005). Recent developments in network measurement models and methods in social network analysis. *Models and methods in social network analysis* (pp. 8-30). New York: Cambridge University Pres.
- MEHRA, A., KILDUFF, M. & BRASS, D.J. (2001). The social networks of high and low self-monitors: Implications for workplace performance. *Administrative Science Quarterly*, 35, 121–46.
- MEHRA A, DIXON AL, BRASS DJ, & ROBERTSON B. (2006). The social network ties of group leaders: Implications for group performance and leader reputation. *Organization Science*, 17 (1), 64-79.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2016). *Bilim sanat merkezi yönergesi*. Erişim tarihi: 24.12.2018, http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_01/02031535_tebliğler_der_gisi.pdf.
- MOOLENAAR, N. M., SLEEGERS, P. J. C., & DALY, A. J. (2012). Teaming up: Linkin collaboration networks, collective efficacy and student achievement. *Teachig and Teacher Education*, 28(2), 251-162.

MOTOWIDLO, S.J., BORMAN, W. C., & SCHMITT, M.J. (1997). A theory of some basic differences in task and contextual performance. *Human Performance*, 10 (2), 71-83.

MOOLENAAR, N.M. (2012). A social network perspective on teacher collaboration in schools: Theory, methodology and applications. *American Journal of Education*. 119, 7-39.

MORGESON, F. P., REIDER, M.H., & CAMPION, M.A. (2005). Selecting individuals in team settings. The importance of social skills, personality characteristics, and teamwork knowledge. *Personnel Psychology*, 58 (3), 583-612.

ORGAN, D. W. (1997). Towards an explication of morale: In search of the m factor. *Creating tomorrow's organizations*.(pp.78-99) London,: John Wiley & Sons.

ÖZTAŞ, N., ACAR, M. (2004). Ağbağ analizine giriş: Kavramlar ve yöntemler. *Çağdaş kamu yönetimi II*. (s.s. 288-316), Ankara: Nobel Yayınevi.

PAINE, J.B.,& ORGAN, D. W. (2000). The cultural matrix of organizational citizenship behavior: Some preliminary, conceptual and empirical observations. *Human Resources Management Review*, 10 (1), 45-59.

PENUEL, W. R., SUN, M., FRANK, K. A., & GALLAGHER, H. A. (2012). Using social network analysis to study how collegial interactions can augment teacher learning from external professional development. *American Journal of Education*, 119(1), 103-136.

PODSAKOFF, PM. & MACKENZIE SB. (1994). Organizational citizenship behavior and sales unit effectiveness. *Journal of Marketing Research*, 31 (3), 351-63.

REILLY, R.R. & ARONSON, Z. H. (2012). Managing contextual performance *Performance management: Putting research into action*.(pp. 297-328). N.Y.: Wiley.

REAGANS R, ZUCKERMAN E, & MCEVILY B. (2004). How to make the team: Social networks vs. demography as criteria for designing effective teams. *Administrative Science Quarterly*,49 (1), 01-13.

RENZULLI, J. S. (1978). What makes giftedness? Reexamining a definition. *PhiDelta Kappan*, 60, 180-184.

SARKAR A, FEINBERG SE, & KRACKHARDT D. (2010). Predicting profitability using advice branch bank networks. *Statistical Methodology*, 7 (3), 429-444.

SCOTT, J. (2000). *Social network analysis: A handbook*. London: Sage

SARI, H., ÖĞÜLMÜŞ, K. (2014). Bilim ve sanat merkezlerinde (BİLSEM) karşılaşılan sorunların öğretmen ve öğrenci görüşleri açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2, 254-265.

SODA G, & ZAHEER A. (2012). A network perspective on organizational architecture: Performance effects of the interplay of formal and informal organization. *Strategic Management Journal*, 33 (6), 751-771.

SCOTTER, J.R., & MOTOWIDLO, S.J. (1996). Interpersonal facilitation and job dedication as separate facets of contextual performance. *Journal of Applied Psychology*, 81 (5), 525-531.

SHARMA V, & JAIN S. (2014). A Scale for measuring organizational citizenship behavior in manufacturing sector. *Pacific Business Review International*, 6 (8), 57-62.

SHAW JD, DUFFY MK, JOHNSON JL, & Lockhart DE. (2005). Turnover, social capital losses, and performance. *Academy of Management Journal*, 48 (4), 594-606.

SMITH CA, ORGAN DW & NEAR JP. (1983). Organizational citizenship behavior: Its nature and antecedents. *Journal of Applied Psychology*, 68 (4), 653-63.

SÖZEN, C.H. (2012) Örgütsel ağlar. *Örgüt kuramları*. (ss. 301-326). İstanbul: Beta Basım

SPARROWE RT, LIDEN RC, WAYNE SJ, & KRAIMER ML. (2001). Social networks and the performance of individuals and groups. *Academy of Management Journal*, 44 (2), 316-325.

SPILLANE, J. P., KIM, C. M., & FRANK, K. A. (2012). Instructional advice and information providing and receiving behavior in elementary schools: Exploring tie formation as a building block in social capital development. *American Educational Research Journal*, 49(6), 1112-1145.

STERNBERG, R. J., JARVIN, L., GRIGORENKO, E. L. (2011). *Explorations in giftedness*. New York: Cambridge University Press

ŞAHİN, F. (2012). Üstün yetenekli öğrencilerin öğretmenlerinin eğitimleri. *Geleceğin mimarları üstün yetenekliler sempozyumu*. Namık Kemal Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu. 27 Nisan 2012, Tekirdağ.

TURNIPSEED, D.L. & MURKISON, E. (2000, December). A bi-cultural comparison of organization citizenship behavior: Does the OCB phenomenon transcend national culture? *International Journal of Organizational Analysis*, 8 (2):200-222. DOI: 10.1108/eb028917

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (5 Nisan 2012). *Üstün yetenekli çocukların keşfi, eğitimleriyle ilgili sorunların tespiti ve ülkemizin gelişimine katkı sağlayacak etkin istihdamlarının sağlanması amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu raporu*.

Erişim tarihi: 11.10.2018,

https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/ustun_yetenekli/docs/Kurulu%C5%9F%20Karar%C4%B1%20Tutanaklar%C4%B1%2006.03.2012.pdf

TOMLINSON, C.A., & CALLAHAN C.M. (1992). Contributions of gifted education in a time of change. *Gifted Child Quarterly*, 36 (4), 183-189.

TSAI, W. (2001). Knowledge transfer in intra-organizational networks: Effects of network position and absorptive capacity on business unit innovation and performance. *Academy of Management Journal*, 44 (5), 996-1004.

WASSERMAN, S., GALASKIEWICZ, J. (1994). *Advances in social network analysis: Research in the social and behavioral sciences*. Sage Publications.

WELLMAN, B. (1988). Structural analysis: From method and metaphor to theory and substance. *Social structures: A network approach*, (pp. 19–61). Cambridge: Cambridge University Press.

WINEBRENNER, S. (2000). Gifted students need an education too. *Educational Leadership*, 58 (1), 52-56.

UĞURLU, Z. (2013). *Eğitim örgütlerinin örgütsel ağbağ düzeneğindeki konumunun işbirliği düzeylerine etkisi: Sinop ili örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

UĞURLU, Z. (2016a). Social network analysis of Farabi exchange program: Student mobility. *Eurasian Journal of Educational Research*, 65, 313–334.

UĞURLU, Z. (2016b). The effect of the position of educational organizations within the social network on their collaboration levels. *Universal Journal of Educational Research*, 4 (12A), 226–254.

YUMUŞ, A., & TOPTAŞ, V. (2011). Bilim ve sanat merkezlerinin amacına uygun işleyişinin değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 7 (2), 80-88.

Summary

Gifted students are trained in science Arts Center (BİLSEM) in Turkey. These institutions have been established since 1995 in order to support the development of gifted students in preschool, primary and secondary education in accordance with their interests and abilities in the Ministry of National Education (MEB). According to MEB 2018 statistics, approximately 2000 teachers work in these centers and 37500 gifted students are given education support in line with their abilities. All of gifted students in Turkey do not yet

benefit from this training. In addition, there are various problems in the functioning of BILSEMs. In order to enable the education of gifted individuals to be carried out effectively, the learning environments, programs and teachers to be provided to these individuals need to be structured to address different and higher skills than normal students. The main task in this area is that those who make decisions about education fall into the managers in these institutions as well as those who determine strategies. The success of an organization cannot be distinguished from the performance of employees in the organization. Performance evaluation is a measure of the contribution of the employees in the organization to the organization and the actions and behaviors of the organization. The concept of performance is considered as a multidimensional concept consisting of task performance and contextual performance. Task performance is described as fixed tasks and responsibilities that allow a job to differentiate from other jobs, and is about completing the task. The behavior included in the task performance contributes to the technical basic abilities of the organizations. Contextual performance refers to activities that are not specific to the task or goal, but which make individuals, teams and organizations more effective and successful. In this study, the contextual performance of the senior managers of the Science Art Centers (BİLSEM) was analyzed by means of the professional support network patterns. In several provinces and regions qualitative and social network analysis methods to research conducted by mixed research methods being used together across Turkey gave support worker 30 senior manager. The data of the study were collected online in 2018 with semi-structured interview form. In the research, it has been asked about which other colleagues of the managers to support each other in order to improve their work and to get support from them for their support and to develop professional support network patterns and analyze them with UCINET 6.0 software. According to the findings of the research, the professional support networks of the 30 managers are composed of 68 actors and 113 links. 25% of the maximum connection is realized. Although they are distant from each other in different geographical regions and there is a professional support relationship between them, it is found that the seniority variable is more valuable in terms of getting professional support for the participants according to the educational variable. The findings of this study show that the use of social network analysis to measure contextual performance will lead to a new breakthrough. Recent developments in the field of organization and management science have shown that the intense change experienced in the 21st century transforms the working relations in organizations as well as in many issues. In this process, it is clear that the psychological convention specific to the industrial age would be insufficient to explain the organizational relations of this new complex, fast-changing, multi-focused, dynamic information and communication age. Social network analysis fills the gap in this matter with the analysis approaches it presents. According to the research findings, the following suggestions can be made: In performance evaluation, rewarding systems of actors providing support to other colleagues can be established in order to evaluate the performance of the task as well as the performance of the context. Awarding managers who contribute to other colleagues will help increase the number of actors who contribute to more efficient and efficient work within the network. Social network analysis can bring a new perspective as a complement to traditional approaches in human resource practices and performance evaluation within these applications. However, the number of studies in Turkey on this issue is rather limited. Researches with this approach can be expanded. As the number of work done increases, the possibility of making network comparisons will increase. This research can be carried out by ensuring the participation of all BILSEMs, and the network can be monitored by either network comparable or longitudinal research. In this way, the decisions needed for the development of BILSEMs can be taken based on data.

Kamu Yönetişiminin Uzamı ve Aracı Olarak Nesnelerin İnterneti Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme

Serhat KAYMAS*

Öz

Bu çalışma, isminde de yer aldığı üzere, kamu politikalarının uzamı ve aracı olarak nesnelerin internetini karşılaştırmalı bir siyasa analizi üzerinden özellikle gelişmekte olan ülkeler bağlamında ele almaktadır. Ülkelerin bilgi toplumuna dönüşüm süreçlerinin önemli bir bileşeni olarak nesnelerin interneti ekosistemini, gelişmiş ülkelere göre sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik bağlamlar öncelikli olmak üzere yapısal farklılıkları bulunan gelişmekte olan ülkeler perspektifinden bakarak değerlendirmek anlamlı bir çaba olarak değerlendirilmelidir. Bu doğrultuda çalışma, nesnelerin interneti ve bileşen bilgi teknolojilerini Türkiye örneğinde bir "fırsatlar" ve "tehditler" alanı olarak tartışmaktadır. Çalışmanın sonunda, Türkiye için nesnelerin interneti yönetişimi bağlamında bir dizi öneri geliştirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Nesnelerin İnterneti, Bilgi Toplumu, Bilişsel Kapitalizm, Bilgi ve İletişim Teknolojileri, Yönetişim.

An Assessment on the Internet of Things as Both a Space and an Apparatus of the Public Policies

Abstract

This study, as mentioned in its title, deals with the internet of things as both a space or medium and an apparatus of public policies, specifically in the context of developing countries via the lens of comparative political analysis. To assess the internet of things ecosystem as an important component of the transformation process of the countries into the knowledge society from a perspective of developing countries which are differentiating primarily political, cultural and economic contexts, should be considered as a meaningful effort. In this sense, the present study debated the internet of things ecosystem and associates information technologies synchronically "opportunity" and "threats" realm for developing countries in the case of Turkey. At the end of the study, the present study would offer some recommendations for Turkey's newly established internet of things ecosystem governance.

Keywords: Internet of Things, Knowledge Society, Knowledge Capitalism, Information and Communication Technologies, Governmentality.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 20.01.2020

Kabul/Accepted: 21.03.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.675949>

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Bilişim ve Enf. Teknolojileri ABD, Ankara, Türkiye, E-posta: ahmetserhat.kaymas@windowslive.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-4096-1546>

Giriş

Bu çalışma, kamu politikalarının uzamı ve aracı olarak nesnelerin interneti (*internet of things*) ekosistemini, "karşılaştırmalı siyasa analizi" perspektifinden değerlendirmeyi ve Türkiye'de sözü edilen ekosistemin yönetişimi için bir dizi öneri geliştirmeyi amaçlamıştır. Nesnelerin interneti ekosisteminin Türkiye'de bütüncül bir kamu politikasının odağında henüz yer alamaması bir yana, akademik ilgi içerisinde ancak sınırlı bir biçimde yer edinebilmesi (Göçoğlu, 2020; İban ve Aksu, 2020; Göygönür, Şensoy ve Mel, 2019; Ali ve Çalış, 2019, Yüksel, 2016) bu çalışma için önemli bir davetiye olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda çalışma, aşağıdaki iki soruya yanıt aramaktadır: (1) Nesnelerin interneti kavrayışını, kamu politikalarının odağına yerleştiren bağlam nasıl kurulmuştur? Yanıtı aranan bu sorunun, özellikle Türkiye'de henüz sınırlarını ve yeni araştırma olanaklarını tartışabilmek için önemli bir işlevinin olduğu belirtilmelidir. Çalışma ikinci sorusunda ise, Türkiye özelinde bir tartışma uzamı oluşturmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda soru (2) Türkiye'nin bilgi toplumu dönüşüm süreçlerini destekleyebilen bir ulusal kamu politikası nasıl geliştirilebilir? Olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin 56 milyon internet kullanıcısının yanı sıra Avrupa'nın toplam internet kullanıcılarının %7.9'u gibi önemli bir oranını oluşturmasına (Internetworldstats; 2019:1), rağmen, nesnelerin interneti ekseninde yeni politikalara ihtiyaç duyması bu soruyu anlamlı kılmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi, Sınırlılıkları ve Uzamı: Bir Kamu Politikası Önerisine Doğru

Bu doğrultuda çalışma, nesnelerin interneti kavrayışı ve art alanında yer alan internet ve bileşen teknolojiler ile "gerçek yaşam" arasında oluşan yeni bir ekosistemin kamu politikaları odağında sorgulanabilmesi için dört ana eksen belirlenmiştir. (1) Kamu politikalarının uzamı ve aracı olarak nesnelerin interneti kavrayışının, özellikle Türkiye için yeni bir yönetim ve akademik çalışma alanı olduğu dikkate alındığında, nesnelerin internetinin "ne" olduğu ve kamu politikaları için temsil ettiği değerler zinciri dönüşümü çalışmanın ilk tartışma eksenini oluşturmaktadır. (2) Çalışma, nesnelerin interneti politikalarını Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri gibi alanın öncü politika merkezlerinin yanı sıra (Atkinson, 2014:4-5), Asya Pasifik ülkeleri gibi nesnelerin interneti kavrayışına egemen siyasaları içerisinde ilk kez yer veren ülke deneyimleri içerisinde de okumayı amaçlamıştır. Çalışmanın diğer iki tartışma alanında ise (3) Türkiye'de gelişmekte olan bir alan olarak uygulanan politikalar siyasa analizi yöntemi içerisinde ele alınmakta ve Türkiye'nin bilgi toplumu politikaları içerisinde nesnelerin interneti kavrayışının nasıl bir değişim ve dönüşüm potansiyeline sahip olduğu tartışılmaktadır. Çalışmanın son tartışma uğrağını ise (4) Türkiye için alternatif politikaların nasıl geliştirilebileceğine dair öneriler oluşturmaktadır.

Çalışmanın yukarıda yer alan tartışma izleği doğrudan bir "karşılaştırmalı siyasa analizi" üzerinden bir tartışmanın gerçekleştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bununla birlikte, bu çalışma içerisinde böylesi bir analiz, kapitalizmin yakın dönemli uğrakları dikkate alınarak gerçekleştirilmektedir.

Nesnelerin İnterneti ve Kamu Yönetişimi: Bir Soruyu Yeniden Ziyaret Etmek

Nesnelerin interneti kavrayışı, 1999 yılında, Kenneth Ashton'un araştırma projesi içerisinde, en azından, isim olarak yer almasının ardından "internet" ve "gerçek dünya" bileşeni ortaya çıkarttığı yeni sorular ve sorun alanları ile birlikte hem kamu politikalarının hem alan yazının özel bir tartışma gündemini oluşturmuştur (Santucci;

2010: 11-12). Bu yönü ile nesnelere interneti kavrayışını, en azından Türkiye için yeni olduğu da dikkate alındığında, belirginleştirmek ve ardından bu alt bölümün isminde yer aldığı üzere "bir soruyu" bu kez yeni bir bakış ile değerlendirmek önem taşımaktadır. Atzori, Iera ve Morabito (2010:1); kavramın art alanında yer alan temel düşüncenin, "insanın çevresinde yer alan nesnelere ve objelerin belirli protokoller çerçevesinde tanımlanabilecek bir adrese sahip olması ile birbirleriyle etkileşim ve işbirliği içerisinde belirlenmiş temel görevleri yerine getirmesi" olduğunu belirtir. Ancak burada soru, yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri aracılığı ile "gerçek" ve "sanal" dünyalar arasında kurulması amaçlanan ekosistemin, hem bir uzam hem de bir araç olarak kamu politikalarına nasıl bir davetiye gönderdiği ile ilişkilidir.

Nesnelere interneti kavrayışının oluşturduğu geniş bağlam aslında henüz başından itibaren böylesi bir ekosistemin nasıl yönetilebileceğine dair anlamlı bir soruyu tam da kamu politikalarının odağına yerleştirir. Gerçekten de yeni ekosistem, geliştirdiği yeni uygulamalar aracılığı ile örnekleri ancak bilim kurgu filmlerinde görülebilen bir dizi köklü değişime yer verirken böylesi bir ekosistemin yönetişimi adına en azından bir endişenin de gelişmesine yol açmıştır. O denli ki, sürücüsüz otomobiller, kendi siparişini veren cihazlar, bakıma muhtaç ya da yaşlı yurttaşların bakım hizmetlerini ilgili kurumlarla paylaşan geniş ağ yapısı üzerinden kontrol etmesi, gittikçe karmaşıklaşan kent trafiğinin sürücüler için kesintisiz bir bilgi paylaşımı ile paylaşılması ve benzeri çok sayıda örnek birçok araştırmacı için "devrim" niteliğindedir. Akıllı makinelerden, "akıllı" şehirlerin inşasına, kapitalizmin yeni birikim koşulları içerisinde, örneğin endüstri 4.0 uygulamaları gibi, üretim ve birikim ilişkilerinin yeni uğraklarına son kertesinde ise yeni bir toplum yapısına işaret eden nesnelere interneti kavrayışı kamu politikaları için de yeni bir değerler dizisinin gelişmesi için bir davetiye göndermektedir. Ancak bu denli köklü bir değişiminin kamu yönetişimi için anlamının belirginleştirilmesi doğru olacaktır. Chatfield ve Reddick'in (2019:346) değerlendirdiği üzere, kamu yönetişimi içerisinde nesnelere interneti "dijital yönetim" perspektifinden gittikçe "akıllı yönetim" kavrayışına doğru izlenen değerler dizisindeki değişim, yeni bir denklem oluşturacak denli ilerlemektedir.

Nesnelere interneti ile birlikte denklemin bir ucunda, değişen kamu yönetişimi anlayışının, kamu hizmetlerinde, örneğin e-devlet uygulaması aracılığı gibi, yeni hizmet sunumları gibi (Göçoğlu; 2020:618) kamu ve yurttaş ilişkilerine yeni boyutlar eklediği açıktır. Ancak böylesi bir değişimin bir yandan da kamu yönetişiminin yeni değerler dizisi değişimi, bizatihi yönetim kavrayışının bilişsel kapitalizm dönemi ile birlikte yeniden değerlendirilmesi gereken boyutlarının olduğu belirtilmelidir. Örneğin kamu politikalarının değişen "değerler dizisinin"; Graham Murdock'ın (2017:31) işaret ettiği üzere, toplumun geniş kesimleri içerisinde deneyimlenen enformasyon eşitsizliğinin bu kez yeni bir boyut olarak akıllı teknolojilere sahiplik eksenindeki eşitsizliklerle "başka çıkması" gereken yeni boyutları ile de tanışabileceği söylemi bu açıdan önem taşımaktadır. Riggi'nin (2013:404) ifadesi ile henüz "kapitalizm denizinin ancak küçük adalarını" oluşturan nesnelere interneti kavrayışını kamu politikalarının ve yönetim modellerinin odağına taşıyan bir dizi, üstelik oldukça güçlü, nedenler bulunmaktadır. Terry Flew ve Silvio Waisbord'un (2015:624-625) ortak çalışmalarında değerlendirdiği üzere, yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri ile bileşen dijital ağların "melez bir medya ekosistemi" içerisinde biçimlenmesi kamu politikaları için de önemli bir değer dizisi değişimini oluşturmaktadır. Flew ve Waisbord'a göre böylesi bir biçimlenme melez olmasından daha çok belirli medya teknolojilerinin önyargısını üretmektedir. Ancak bu tartışmayı; teknolojilerin ön yargısı olmaktan çok, yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri yazınının, ağırlıklı olarak Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere öncelikli olmak üzere, gelişmiş ülkeler eksenindeki ihtiyaçlar ve önceliklerin "ön yargısı" olarak yeniden bir değer biçilmesi gerekir. Gerçekten de bu açıdan temel sorun, teknolojinin bir

politika dönüşümünü içerecek denli kapitalizmin yeni birikim rejimlerinin nasıl kurulduğudur.

Gündelik yaşam ile yeni enformasyon teknolojilerinin oluşturduğu "ortak" kaynaklar üzerinden, kapitalizmin egemen üretim güçleri ve üretim ilişkileri diyalektiğine alternatif bir diyalektiğin geliştiği sıklıkla vurgulanır. Ancak böylesi bir vurgunun kamu yönetimini nasıl bir değerler değişimi ile çerçevelediği çok da açık değildir (Peters ve Reveley, 2015:6). İnternet ve bileşen teknolojilerin yönetişimi söz konusu olduğunda, kamu yönetişimi özelinde, aşağıda yer alan iki "güçlü" sorunun yanıtlanması gerekir. (1) nesnelerin interneti kavrayışı için önemli bir bağlam oluşturan "bilginin" mülkiyetinin ve bununla ilişkili olarak "fikri hakların" kamu politikalarının odağında nasıl yer edinebileceği? (2) ilk sorunun önemli bir tamamlayıcısı olarak internet ve bileşen teknolojilerinin; üstelik önceki dönemlerinde olmadığı denli "merkezsiz", "belirli bir ülkenin sınırlarına bağlı olmayan" ve "küresel" bir ağ içerisinde yapılanan alt yapısının ulusal kamu politikalarının odağında nasıl bir yönetim modeline sahip olabileceği? Kamu yönetişimi için öncelikli sorun alanlarını oluşturmaktadır. Bu açıdan, bilgi toplumu söyleminin yerini gittikçe "internet sonrası toplum" söylemine bıraktığı yeni bir dönemin "şafağında", kamu yönetim modellerinin de yeni bir değerler dizisi ile tanışması oldukça anlaşılabilir. Ancak böylesi bir anlaşılabilir olma halinin içeriği, egemen bir ikilimin yeniden ziyaret edilmesiyle doldurulabilir. İkilem; nesnelerin internetinin yükselişi ile birlikte demokrasi, eşitlik ve özgürlüğün egemen kılınacağı ortak kaynaklar üzerinden yeni bir üretim ilişkilerinin kurulacağı yönündeki bir "teknolojik ütopya" (Orsi, 2009:31-33, Bauwens, 2009:121-125) karşısında yeni ekosistem içerisinde eşitsizliğin yeni biçimlerinin yükseldiği yönündeki düşüncede belirginleşir. Rifkin'e (2015:17) göre, ikilemin ilk eksenini, ekonomik paradigmalarda büyük bir dönüşümün ilk basamaklarında olduğumuzu müjdelemektedir. İkinci eksen ise; nesnelere ve "gerçek" dünya arasında oluşan "yaratıcı ekosistemin", gerçekte, yeni bir gözetim toplumuna yol açarak bireysel özgürlükleri nerede ise yok edileceği bir karamsarlığı izlemektedir (Karatzogianni ve Michaelides, 2009:144-146, Kranenburg, 2010:26-28, Rifkin, 2015:121). Aralarındaki farklılıklara rağmen, her iki eksenin de gerçekte ilerleyen alt bölüm içerisinde yapıldığı üzere alternatif bir okumaya ihtiyaç duyduğu söylenmelidir. Nesnelerin interneti ile birlikte, yukarıdaki tartışmanın aslında, kapitalizmin nasıl yeniden ele alınabileceğinden bağımsız olmadığını söylemek gerekir. Richard Sennett'in (2017:143) işaret ettiği üzere kapitalizmin üretim, birikim ve bölüşüm ilişkilerinden kaynaklanan çelişki ve eşitsizliklerin giderilmesine dair saygın bir tarihçenin varlığı, "*phalanstere*, düşüncesinden bu yana açık bir biçimde bilinmektedir. Aslında, henüz on yedinci yüzyıl gibi kapitalizmin erken bir tarihi değil tam aksine nesnelerin internetinin henüz öncesinde dahi kapitalizmin yeni bir deneyim arifesinin eşliğinde olduğu sıklıkla vurgulanmıştır.

Nesnelerin İnterneti ve Gelişim Süreci: Alternatif Bir Okuma Denemesi

Richard Stallman'ın 1984 yılında geliştirdiği "genel kamu lisansı" ile "özgür yazılım" (Riggs, 2013:399) projeleri bilgisayar yazılımlarının açık kodlar üzerinden toplumun geniş kesimleri arasında ücretsiz olarak kullanılmasını amaçlarken, bilişsel kapitalizm dönemine dair yukarıda işaret edildiği üzere, yeni alternatiflerin geliştirilmesi adına umut vermektedir. O denli ki, nesnelerin interneti kavrayışı öncesinde geliştirilen özgür yazılım ve genel kamu lisansı uygulamaları bu tarihten sonra da "neo liberal bilgi temelli toplumların" (Orsi, 2009:32) siyasa gündemlerinde özel bir yere sahip olmuştur. Ancak, nesnelerin interneti kavrayışı öncesine değin, ortak kaynakların kullanılması üzerinden kapitalizmin üretim, birikim ve bölüşüm rejimine alternatif oluşturma potansiyeline sahip üretim ilişkilerinin izlenmesine rağmen (Arvidsson, 2013:22),

hiçbirisinin küresel bir düzeyde ve alternatif ağlar oluşturarak piyasa yapısına alternatif geliştiremediği söylenmelidir.

Piyasa ilişkilerine alternatif olamasa da, kullanıcıları için sağlamış olduğu "özgürlükler"; nesnelerin interneti kavrayışının hemen öncesinde kamu yönetim modellerini oldukça yakından ilgilendiren politika alanlarının oluşumuna katkı sunmaktadır. Bu doğrultuda yeni politika alanlarının ilk açısı, kapitalist birikimin o güne değin telif hakları, patentler ve fikri haklar üzerinden korumaya yöneldiği ticari sırları bu kez açık kodlar ve özgür yazılımlar üzerinden üstelik küresel bir düzeyde de yeniden biçimlendirmesidir. İkinci açı ise, içerisinde üzeri örtülü olarak da olsa, kapitalizmin önemli bir dönüşüm sürecinin tam da eşiğinde olduğunu belirginleştirmektedir. Ancak tam da buradaki sorun "bilişsel kapitalizmin" devletler ve yurttaşları için bir özgürlük alanı sunup sunamayacağı düşüncesinde belirginleşir (Fuchs, 205-208). Bununla birlikte, özgür yazılım, genel kamu lisansı ve açık kodlar uygulamalarının üzerinden geçen kısa süre içerisinde, nesnelerin interneti ekosisteminin ancak kamu politikaları ile bütünleşmesi gerektiğine dair önemli bir gündemin oluştuğu görülür. İnternet ve bileşen yeni enformasyon teknolojilerinin nesnelere ve "gerçek dünya" arasında yaratıcı bir ekosistem oluşturarak ilerledikçe, Atzori, Iera ve Morabito'nun (2010:2) işaret ettiği üzere, kamu yönetimi için gittikçe belirsizleşen bir alanın açıldığı görülür.

Bilgi Teknolojileri ve Kamu Yönetişimi Diyalektiğini Okumak

Nesnelerin interneti ile birlikte dijital yönetim modellerinden akıllı yönetim modellerine doğru yeni değerler dizisi ile karşılaşılması, Chatfield ve Reddick'in (2019:348) değerlendirdiği üzere gittikçe belirginliğini kaybeden kamu yönetimi söylemini görünür kılmaktadır. Bu doğrultuda, nesnelerin interneti politikaları, toplumların siyasal, kültürel, sosyal ve ekonomik dönüşümleri ile bu dönüşümlerin refakatinde değişen kamu politikalarının kesitlerinde belirlenirken, söz konusu "belirginliğini kaybetme" söylemini tartışmak anlamlı olacaktır. Olabildiğince geniş söylendiğinde böylesi bir durum aslında kamu yönetimi için yeni bir değerler dizisinin oluşumunu işaret etmektedir. Chatfield ve Reddick'i (2019:349) izleyerek nesnelerin internetinin, kamu yönetimi için yeni bir yönetim kuramına doğru ilerlediğini belirtmek bu doğrultuda önem taşımaktadır. Geniş bir bağlam içerisinde bakıldığında; kamu yönetiminin söz konusu değişimini, dijital teknoloji politikalarından kendi içerisinde yeni bir bağlamı işaret eden "akıllı yönetim" politikalarına doğru bir geçiş süreci olarak değerlendirebilmek mümkündür.

Kamu politikaları için dönüşümün, yönetim için yeni bir sıfatı mı yoksa bir hileyi mi temsil ettiği (Anthopoulos, 2017:263) henüz tartışmalı olsa da, bilgi teknolojileri söz konusu olduğunda daha büyük ölçekteki sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel değişimin refakatinde kamu yönetiminin de bir değişim içerisinde olması anlaşılabilir. Değişim, aşağıdaki Tablo 1 içerisinde ana hatları ile tartışılmaktadır.

<i>Akıllı Yönetişim Tanımları</i>	<i>Tanımların Vurguladığı Ana Temalar</i>
Yönetimlerin toplumlardaki stratejik rolünün yanı sıra hükümetler arası koordinasyon, merkezsizleştirme, genişletilen katılım ve örgüt yapılarının yenilenmesi gibi etkililiği arttırılmış yönetim kapasitesini geliştirmesidir	Etkililiği arttırılmış kamu servislerinin kurulması, hükümetlerin stratejik karar alma süreçleri ile yönetim kapasitesinin geliştirilmesi.
Bütünleşik bilgi teknolojilerinin kullanılmasıyla, kentsel sorunları içeren hükümetlerin sorun çözme kapasitesinin artırılmasıdır.	Bütünleşmiş bilgi teknolojilerinin kullanılması ile hükümetlerin sorun çözme kapasitesinin genişletilmesi.

Akıllı Yönetişim Tanımları

Enformasyon teknolojileri kapasitesinin geliştirilmesi ve iş süreçlerinin uygulanması ile enformasyonun, hükümet organları arasında sorunsuz akışının sağlanmasıdır.

Enformasyon teknolojilerinin genişletilmiş kullanılması ile açık veri ile büyük verinin etkin kullanılmasıdır.

Yönetimlerin farklı birimleri arasında güçlenen işbirliği aracılığı ile açık bir yönetimin gerçekleştirilmesidir. Sürecin önemli bir unsuru, böylece bir işbirliği ile bilgi güvenliği ve dijital şehirler gibi yeni yönetim modellerinin uygulanabileceği uzamların açılmasıdır.

Açıklık ve istikrarlı karar verme, enformasyonun açık bir biçimde paylaşımı ve kullanılması, taraflar arasında işbirliği ve katılımın geliştirilmesi ile yönetim uygulamalarının ve kamu hizmeti servislerinin güçlendirilmesidir. Bilişim teknolojilerinin yeniliklerin kolaylaştırılması, sürdürülebilirliğin sağlanması, rekabet ve yaşamsallık gibi unsurların güçlendirilmesi amacıyla kullanıldığı yönetim biçimidir.

Bilişim teknolojilerinin genişleyen kullanımı aracılığı ile enformasyonun yönetim birimleri içerisinde sorunsuz akışını sağlamak bu yönüyle de yüksek nitelikli yurttaş servislerinin ve yönetim programlarının tüm alanlarda gelişmesini amaçlamaktır.

Bilgi teknolojileri, iletişim ve operasyonel teknolojilerin yönetim hizmetlerinin planlanması ve yönetim modeline aktarılması ile farklı uzamlarda, işlem süreçlerinde ve yargıda sürdürülebilir kamu değerinin oluşturulmasıdır.

Bilgi teknolojileri aracılığı ile geleneksel e-devlet hizmetlerinin genişletilmesi ve nesnelerin interneti aracılığı ile internet temelli yeni devlet hizmetlerinin bütünleşmesinin sağlanmasıdır.

Tanımların Vurguladığı Ana Temalar

Yönetim organları arasında enformasyon erişiminin ve ağ paylaşımının güçlendirilmesi ile yönetim kapasitesinin geliştirilmesi.

Enformasyon teknolojilerinin kullanımının geliştirilmesi ile kapasitenin artırılması.

Yönetim birimleri arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi ile yeni bir yönetim yaklaşımının geliştirilmesi.

Akıllı teknolojilerin kullanılması ile yeni bir ekosistemin kurulması

Enformasyonun yönetim birimleri ve programları içerisinde sorunsuz akışını sağlamak ve yurttaş hizmetlerinin niteliğinin artması.

Bütünleşmiş bilgi teknolojilerinin oluşturulması ile farklı alan ve uzamlarda kamu değerinin oluşturulması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması.

Devlet uygulamalarının açık ve şeffaf bir biçimde nesnelerin interneti alanına genişletilerek aktarılmasıdır.

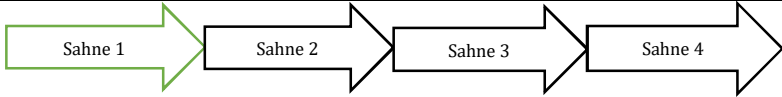
Tablo 1: Akıllı Yönetişim Alanları ve Temaları (Chatfield ve Reddick (2019:5)).

Tablo 1'in ayrıntılı olarak değerlendirilmesi ile görülebileceği üzere, yukarıda yer alan tanımların kamu hizmetleri için, "akıllı yönetim", olmak üzere yeni bir yönetim biçimini ve yeni bir değerler dizisini tanımlarken, gerçekte, bilgi teknolojilerinin kamu hizmetlerindeki genişleyen kullanımını vurguladığı görülür. Ancak, bilgi teknolojilerini ulusal kaynakları ile geliştiremeyen ülkeler perspektifinden bakıldığında sözü edilen "dijitalleşmenin" yeni bir bağımlılığa, teknolojik bağımlılığa, yol açabileceği yönündeki olası bir sonuç, en azından bu çalışmanın yazarı için, "kaygı" uyandırmaktadır (Castelno, Misuraca, Savoldelli; 2015, Kong ve Wood; 2018). Örneğin Kong ve Wood'un

(2018:682) çalışmalarının isminde de yer aldığı üzere, akılcı yönetim söylemi ideolojik bir yanılsama olarak değerlendirilmektedir.

Gelişmiş ülkelerden farklı olarak, araştırma geliştirme faaliyetleri ile teknolojik altyapılarını kendi olanakları ile geliştirmekte sorunlarla karşılaşan gelişmekte olan ülkeler için söz konusu "akılcı yönetim" kavrayışının önemli bir dizi soruna yol açabileceği potansiyel bir "tehdit" olarak dikkat çekmektedir. Bu nedenle, akıllı yönetim kavramı ile kamu yönetişimi alanındaki değişim sürecini tartışmak anlamlı olacaktır.

	Enformasyon Erişilebilirliği	Anlamlı Enformasyon	Amaçlanan Eylem	Akıllı Yönetişim
Yurttaş Katılımı	Yönetişim Monoğu: Enformasyon ve kamu hizmetlerinin dijitalleşmesi ile internet ve telefon gibi farklı dağıtım kanalları üzerinden dağıtılması. Bu noktada enformasyonun iyi örgütlenmesi gerekmektedir.	Yaygın Yönetişim Monoğu: Sosyal medya veya radyo frekansları gibi araçların belirlenmesi üzerinden dijital kamu enformasyonun dağılabileceği yeni araçların belirlenmesi	Yönetişim Diyalogu: Akıllı telefonlar gibi gerçek zamanlı enformasyon paylaşımı	Yurttaş Yönetişim Diyalogu: Karar alım süreçlerinde yurttaşın artan ağırlığı ile yönetim ve yurttaş arasındaki diyalogun gelişmesi
Enformasyon Şeffaflığı	Açık Veri: Veri tabanlarının ve kamusal erişime açık veriler için ilgili politikaların belirlenmesi	Anlamlı Veri: Yüksek değerli veri tanımı, verilerin gelişime açık olarak kullanılması	Her zaman, Her Yerde Veri: Çeşitli platformlar aracılığı ile veri kullanılabilirliğinin düzenlenmesi	Kişiselleşmiş Enformasyon Yurttaşın "profiline" göre, kamusal enformasyonun yurttaşa doğrudan gönderilmesi
Hizmet Dağılımı için İşbirliği	Online Enformasyon: Kamuya sunulacak enformasyona çevrimiçi erişimin sağlanması	Sınırlı Online İşbirliği: Yönetişim unsurları arasında veri paylaşımı ve kamu içeriklerinin belirlenmesi	Birimler Arasındaki İşbirliği: Kamu içeriklerinin birimler arasındaki işbirliği eliyle paylaşılması	360 Derece Yurttaş Servisleri Anlık değişim ve ihtiyaçlara göre, yurttaşın ihtiyaç duyduğu enformasyonun hazırlanması ve erişime açık tutulması

Tablo 2: Akıllı Yönetişim ve Yönetişimin Değişen Boyutları (Anthopoulos (2017)).

Tablo 2 içerisinde yer aldığı üzere, kamu politikalarının yeni, "akıllı", dönemi bilgi teknolojilerinin gündelik yaşam pratiklerinde edindiği yere koşut olarak yurttaş ve yönetim arasındaki ilişkilerin de yine söz konusu teknolojinin dolayımı eliyle kurulan bir etkileşime dönüştürmüştür. Akıllı yönetim söylemi, alan yazın içerisinde bakıldığında, her ne kadar ağırlıklı olarak şehir yönetimlerindeki değişim üzerine gelişmişse de nesnelerin interneti gibi sanal bir uzamı, interneti, gerçek nesnelere ekleyen yeni bir ekosistem içerisinde de genişleyen bir dizi tartışmanın odağında yer almaktadır. Bilgi teknolojilerinin, kamu politikalarını nesnelerin interneti içerisinde okumaya "niyetlenen" bu çalışmanın amacı doğrultusunda sözü edilen söylemin egemen siyasa içerisinde nasıl kurulduğunu tartışmak anlamlıdır. Bir sonraki alt bölüm içerisinde, karşılaştırmalı bir siyasa analizi üzerinden egemen siyasa içerisinde nesnelerin interneti

kavrayışının nasıl kurulduğu bu doğrultuda da "akıllı yönetim" söyleminin yeni ekosistem içerisinde nasıl sürdürüldüğü tartışılacaktır. Bu doğrultuda çalışmanın ilerleyen bölümleri içerisinde "egemen siyasa tasarımı nesnelerin interneti" ülke deneyimleri ekseninde ele alınıp tartışılmaktadır.

Avrupa Birliği Siyasası İçerisinde Nesnelerin İnterneti Yönetişi

Avrupa Birliği içerisinde nesnelerin interneti politikalarını, bakanlıklar arasındaki ilk toplantının gerçekleştirildiği 2008 ya da nesnelerin interneti üzerine Avrupa için Hareket Planı bildirimini hazırladığı 2009 yılından itibaren ele almak kabul edilebilir (Yüksel, 2016:124-125; <http://www.ec.europa.eu>, 2019; <http://www.ec.europa.eu>, 2016). Ancak, AB için bütüncül ve sürdürülebilir politikaların gerçekleşmeye başladığı 2015 yılı Mart ayında itibaren başlayan bir tarihenin oluşturulması bu açıdan daha doğru olacaktır. Avrupa Birliği içerisinde bir bakıma ilerleyen yıllarda yeni bir "düzenleyici otorite" olarak yapılandırılacak olan "*Nesnelerin İnterneti Yenilikleri İttifakı'nın*" kurulmasıdır. Kurulduğu ilk gününden itibaren Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen söz konusu İttifakın, 30 Mayıs 2016'da İttifak Yönergesinin belirlendiği "Üçüncü Genel Toplantısı'nda" İttifakın yasal bir temel çerçevesinde Avrupa Birliği içerisinde düzenleyici bir otorite olarak geliştirilmesine karar verilmiştir.

Karar, 22 Eylül 2016 tarihinde, İttifakın bağımsız bir yapıya dönüştürülmesi ile sonuçlanmıştır. Bu tarihin ardından ise İttifakın, nesnelerin interneti teknolojisi alanında Avrupa'nın "en büyük" platformu olarak özel sektör, üniversiteler ve kamu ile ortaklaşa araştırma ve geliştirme projelerini geliştirdiği görülmektedir. Bu doğrultuda nesnelerin interneti teknolojilerinin 2014 yılı gerçekleşen ticari büyüklük üzerinden ele alınması ile AB'nin 2020 yılındaki ticarete dair potansiyel öngörülerinin, bir fikir oluşturabilmesi için, ele alınması anlamlı olacaktır. Aşağıdaki Tablo 3 içerisinde Avrupa Komisyonu tarafından gerçekleştirilen çalışma bu doğrultuda yer almaktadır. Bununla birlikte, Tablo 3'ün sunulmasının öncesinde genel bir değerlendirme yapılmalıdır.

Avrupa Komisyonu'nun (<http://www.ec.europa.eu>, 2016:31) nesnelerin interneti çalışmasına göre; Avrupa Birliği üyelerinin tümü sözü edilen yeni ekosistemden etkilenerek olmasın rağmen, halen İngiltere, Almanya ve Fransa nesnelerin interneti teknolojilerinde AB'nin toplam gelirlerinin yarısını elde etmiştir. Bu doğrultuda, AB içerisinde önemli bir gelir eşitsizliğinin olduğu dikkati çekmekte iken, yukarıda sözü edilen ülkelerin yanı sıra İspanya, İtalya ve Hollanda olmak üzere 6 ülke, AB gelirlerinin %75'ini elde etmiştir. Avrupa Birliği içerisinde nesnelerin interneti teknolojisinde elde edilen gelir düzeyine göre ilk 9 ülke ve Birliğin genel toplamı Tablo 3 içerisinde yer almaktadır.

Üye Ülke	2014 Yılı (gerçekleşen-milyon Euro)	2020 Yılı (öngörülen-milyon Euro)
Belçika	9.353	28.328
Almanya	71.114	243.642
İspanya	24.500	65.570
Fransa	55.444	185.086
İtalya	32.087	97.927
Hollanda	18.584	57.922
Polonya	9.017	26.494
İsveç	13.436	50.199
İngiltere	78.678	269.283
Diğer Ülkeler Geneli	53.778	157.152
Toplam	365.992	1.181.603

Tablo 3: AB İçerisinde Nesnelerin İnterneti Pazar Büyüklüğü ve Gelecek Tahmini (<http://www.ec.europa.eu>, 2016:31).

Nesnelerin interneti teknolojisinin Avrupa Birliği içerisinde önemli bir pazar büyüklüğüne ulaşması, yukarıda da değinildiği üzere, Birliğin "tek pazar" politikalarını bu kez bilgi teknolojileri alanına doğru genişleterek "dijital tek pazar" politikalarını uygulaması için önemli bir gerekçe oluşturmuştur. Avrupa Birliği için nesnelerin interneti teknolojileri alanında 2014 yılında gerçekleşen 366 milyar Euro düzeyindeki mali büyüklüğün yanı sıra 2020 yılında 50 milyarın üzerindeki cihazın nesnelerin interneti ekosistemi içerisinde yer alarak 1 trilyon Euro düzeyine ulaşılacağı öngörülen mali büyüklüğün de önemli bir gerekçe sunduğu tartışılmaktadır (Maple, 2017:156).

Avrupa Birliği, bu doğrultuda, 2015 Mayıs ayında yukarıda da yer aldığı üzere tek pazar politikalarını bu kez bilgi teknolojileri ve nesnelerin interneti ekosistemine genişleterek "dijital tek pazar stratejisi" programını uygulamaya başlamıştır (<http://www.ec.europa.eu>, 2019). Program, öngörülebileceği üzere, Avrupa'nın gerek iş çevreleri ile Avrupa Endüstrisi ve gerekse toplumun gündelik yaşam pratiklerindeki dijital dönüşümünü (*digitising Europe*) hedeflemektedir.

Avrupa Birliği, böylesi bir dönüşümün yol haritasını 19 Nisan 2016'da "Avrupa Endüstrisinin Dijital Dönüşümü Raporu'nun" bir parçası olarak, "Avrupa'da Nesnelerin İnternetinin Geliştirilmesi" çalışma raporu içerisinde üç ana sütun üzerinden belirlemiştir. Çalışma Raporu içerisinde yer aldığı üzere söz konusu sütunlar aşağıdaki Tablo 4 içerisinde ele alınmaktadır.

Strateji	Açıklama
Nesnelerin İnterneti için Tek Pazar Uygulaması	Nesnelerin internetinin gelişebilmesi için AB sınırları içerisinde ve ötesinde nesnelerin interneti teknolojisinin sorunsuz çalışabilmesi için önemlerin alınması.
Nesnelerin İnterneti Ekosisteminin Yaygınlaştırılması	Açık platformlar ve ortak kaynakların geliştirilmesi, başlangıç olarak nesnelerin interneti teknolojisinin yaygın olarak kullanıldığı pazarlarda bu teknolojinin desteklenmesi.
Nesnelerin İnterneti Ekosistemi içerisinde İnsan Merkezli Yaklaşımın Geliştirilmesi	Nesnelerin interneti teknolojisinin, Avrupa değerlerine saygılı olarak gelişmesi, insanı merkeze alarak söz konusu teknolojinin kullanılması, yüksek standartların uygulanması ile veri güvenliğinin sağlanması ile bireylerin korunması, "güvenilir nesnelerin interneti" yaklaşımının geliştirilmesi

Tablo 4: Avrupa Komisyonu Çalışmasında Nesnelerin İnterneti Stratejileri (<http://www.ec.europa.eu>, 2016:4-5).

Avrupa Birliği'nin nesnelerin interneti yönetişimi için bir dizi alanda politika ve stratejilerini belirlemesinin yanı sıra sözü edilen ekosistem içerisinde bir dizi keskin sorunla da karşılaştığı belirtilmelidir. Bu doğrultuda, Constance'ın (2017:153) öne sürdüğü üzere, sözü edilen ekosistem içerisinde veri güvenliğinin sağlanması Avrupa Birliği politikalarının karşısında önemli bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Avrupa Birliği'nin nesnelerin interneti politikalarını Mayıs 2018'den itibaren, özellikle ticari kesimler tarafından "keskin" olmakla eleştirilen, yasal düzenleme ile "desteklediğini" belirtmek gerekir. Yürürlüğe 25 Mayıs 2018 tarihinde giren "Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Düzenlemesi" (<http://www.ec.europa.eu>, 2018; <http://www.eugpdr.org>, 2019), AB yurttaşları ile Avrupa "ekonomik uzamı" içerisinde bireyler ve şirketler için veri koruma ve gizliliğine ilişkin olarak geliştirilmiştir. Bununla birlikte söz konusu Düzenlemenin, AB yurttaşlarının ve şirketlerinin veri güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra, Türkiye'nin üyelik müzakereleri de dikkate alındığında, üç önemli amacının daha vurgulanması gerekir. AB'nin söz konusu Yönerge üzerinden; (1) Avrupa Birliği genelinde veri güvenliği yasalarının uyumlaştırılması, (2) Avrupa Birliği yurttaşlarının kişisel verilerinin korunması ve kişisel güvenliğin güçlendirilmesi ile son olarak (3) Avrupa

genelinde Örgütler arası veri güvenirliliği yaklaşımlarının uyumlaştırılması ve yeniden biçimlendirilmesi amaçlanmıştır (<http://www.eu.gdpr.org>, 2019).

Avrupa Birliği'nin yukarıda yer alan amaçlar doğrultusunda hem oldukça ayrıntılı olarak hazırlanan hem de 25 Mayıs 2020 tarihinden itibaren Avrupa Komisyonu'nun her dört yılda bir güncelleme yapacağı dikkate alındığında düzenli olarak güncellenen bir Yönerge oluşturduğu söylenmelidir (<http://www.eur-lex.europa.eu>, 2018). Bununla birlikte, yukarıda söz edildiği üzere, Avrupa Birliği ile uzun süren "üyelik müzakereleri" dikkate alındığında, Yönergenin Türkiye'yi önemli ölçüde etkileyebilme potansiyeli bulunmaktadır. Bu doğrultuda, 6698 Sayılı "Kişisel Verilerin Korunması Kanunu" (<http://www.resmigazete.gov.tr>, 2016) Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkilerindeki kanunların "uyumlaşması" süreci için özel bir örneği temsil etmektedir.

Avrupa Birliği içerisinde, nesnelerin interneti politikalarını düşünme yollarından birisi de üye devletlerin politikalarının ele alınmasına doğru açıdır. Birlik üye ülkeleri, Birliğin genel siyasasına uyumlu olmakla birlikte bilgi toplumu dönüşümleri çerçevesinde ayırt edilebilen bir dizi politikayı 2000'li yıllardan bu yana uygulamaya koymuşlardır. Öngörülebileceği üzere, Avrupa Komisyonu'nun (2016:34) Çalışma Raporu'nda da yer aldığı gibi, nesnelerin interneti teknolojilerinde, diğer üye ülkelere göre daha önde olan ülkelerin politika uygulamalarının da daha önde olduğu görülmektedir. Avrupa Komisyonu'nu Birlik üyelerini nesnelerin interneti girişimlerini kullanma kapasiteleri esasında "lider" ve "takipçi" olmak üzere iki ana kategori ekseninde sınıflandırdığı belirtilmelidir. Tablo 5 içerisinde, üye ülkelerin sözü edilen ayrıma göre dağılımı yer almaktadır.

<i>AB Üye Ülkelerinde Nesnelerin İnterneti Politikaları</i>		<i>Üye Devletlerin Nesnelerin İnterneti Kapasiteleri</i>	
		<i>Takipçiler</i>	<i>Liderler</i>
Girişimler	Liderler	<i>Finlandiya, Fransa, İspanya, Portekiz</i>	<i>Almanya, Hollanda İsveç, İngiltere</i>
	Takipçiler	<i>Bulgaristan, Hırvatistan, Kıbrıs Rum Kesimi, Çek Cumhuriyeti, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, Letonya, Malta, Litvanya, Romanya, Slovakya, Slovenya</i>	<i>Avusturya, Belçika, Danimarka, İtalya, Lüksemburg, Polonya</i>

Tablo 5: Avrupa Birliği Üye Ülkelerinde Nesnelerin İnterneti (<http://www.ec.europa.eu>, (2016:34).

Tablo 5 değerlendirildiğinde, Avrupa Birliği içerisinde önemli bir ayrımın vurgulanması gerekmektedir. Birlik içerisindeki görece olarak "daha güçlü" olan Almanya, İsveç, İngiltere ve Hollanda'nın nesnelerin interneti ekosistemi içerisinde de daha güçlü bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Ancak Avrupa'nın "gelişmekte olan" ya da farklı bir biçimde ifade edildiğinde Birliğin "küçük" ya da "orta ölçekli" ülkelerinin (<http://www.ec.europa.eu>, 2016:34) nesnelerin interneti ekosisteminde oldukça az sayıda Yönergeye sahip olduğu belirtilmelidir (<http://www.ab.gov.tr>, 2019). Örneğin, İngiltere'nin nesnelerin interneti ekosistemi içerisinde yukarıda sözü edildiği üzere "lider" bir ülke olmasının yanı sıra Avrupa Birliği içerisinde de nesnelerin interneti teknolojilerinde en fazla yönerge geliştiren ülke olduğu söylenmelidir. İngiltere "Ulusal Hükümetin" desteklerinin yanı sıra Ulusal Hükümetin bir organı olarak yer alan "Teknoloji Stratejileri Platformu" tarafından geliştirilen yönergelere sahiptir. Bu doğrultuda özellikle "Nesnelerin İnterneti Yakınsama" programının özel bir önemi bulunmaktadır. Avrupa Birliği'nin diğer ülkelerinde ise nesnelerin interneti teknolojileri

politikalarının yine ya Ulusal Hükümetler ya da Bakanlıklar eliyle geliştirildiği söylenmelidir. Örneğin; Almanya "Federal Hükümet Ekonomi ve Teknoloji Bakanlığı", Hollanda "Altyapı ve Çevre Bakanlığı", İrlanda "Ulusal Hükümet Endüstriyel Gelişim Bakanlığı" eliyle nesnelerin interneti politikalarını sürdürmektedir. AB'nin diğer ülkeleri ise Ulusal Hükümetlerinin yanı sıra örneğin Yunanistan, İspanya ve Polonya'da görüldüğü üzere yerel yönetimleri ya da belediyeleri üzerinden nesnelerin interneti politikalarını geliştirmektedir (<http://ec.europa.eu>, 2016:34-38).

Amerika Birleşik Devletleri ve Nesnelerin İnterneti Politikaları

Amerika Birleşik Devletleri'nin, internet ve bileşen yeni enformasyon bilgi teknolojilerinin keşfedilme ve geliştirilme süreçlerinde küresel düzeyde önemli bir konumu bulunmasına rağmen, nesnelerin interneti ekosistemi yönetişimi açısından Avrupa Birliği'nin ardında yer alması bir dizi eleştiriye yol açmıştır. Chatfield ve Reddick (2019:350); Amerika Birleşik Devletleri'nin, özellikle siber güvenlik alanındaki politikalarda Avrupa Birliği'nin ardında kalmasını; ABD'nin nesnelerin interneti teknolojilerini, internet ve bileşen bilgi işlem teknolojilerinin oluşturduğu ağlara göre bir dizi farklılık içermesi nedeniyle bağımsız bir kamu yönetim modeli oluşturamamasından kaynaklandığını belirtir. İnternet ve nesnelere arasında kurulan bağın niteliği ile internet ve bilgi teknolojileri arasındaki bağın oluşturduğu ekosistem arasındaki temel farklılıklar Amerika Birleşik Devletleri'nin ayırt edici bir kamu yönetim modeli oluşturmasını engellemektedir. Teknolojik alt yapı farklılıklarının yanı sıra, Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi içerisinde tutarlı ve bütüncül kamu politikalarını uygulamasının önündeki diğer engellerin de vurgulanması gerekir.

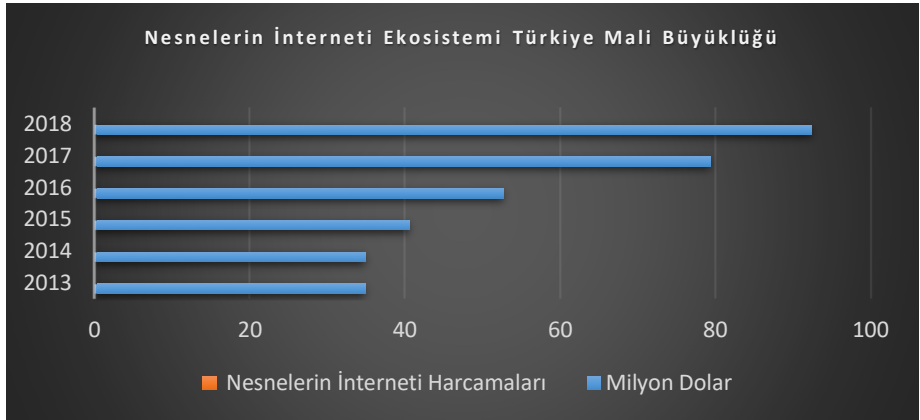
Amerika Birleşik Devletleri'nin nesnelerin interneti ekosistemi içerisinde karşı karşıya kaldığı "çelişkilerin", Birleşik Devletler hükümetleri için ortaya çıkan bir diğer boyutunu yeni ekosistemin "desteklenmesi" ile "güvenliğin sağlanması" arasında bir denge politikasının gözetilmesine yol açtığı belirtilmelidir (Chatfield ve Reddick, 2019: 350, Mapple, 2018:168-169). Nesnelerin interneti teknolojileri söz konusu olduğunda, Amerika Birleşik Devletleri'nin "devlet güvenliği" söyleminin oldukça ağırlık kazandığı söylenebilir. Bu doğrultuda, Amerika Birleşik Devletleri araştırmacıları tarafından, askeri personelin giyilebilir teknolojiler aracılığı ile internet üzerinden yerlerinin tespit edilebildiğini belirlemesinin ardından Savunma Bakanlığı'nın, askeri personel için coğrafi konumlarını belirleyen giyilebilir teknolojilerin kullanılmasını yasaklaması nesnelerin interneti ekosistemine ilişkin güvensizliğini ortaya çıkartan anlamlı bir örnektir (Sherman, 2018:1). Öte yandan Weber'in (2018:241) değerlendirdiği üzere, ABD politikaları, Obama'nın başkanlığı dönemi ile birlikte, Rusya, İran ve Çin Halk Cumhuriyeti ve Kuzey Kore öncelikli olmak üzere bir devlet güvenliği politikası olarak inşa edilmektedir. Ancak, Amerika Birleşik Devletleri'nin bir diğer önceliğinin daha olduğu vurgulanmalıdır. Serbest pazar politikalarının küresel mimarı olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin nesnelerin interneti ekosistemi içinde de yine sözü edilen küresel şirketlerin etkisinde kaldığı görülmektedir. Bu doğrultuda, Amerika Birleşik Devletleri ve şirketlerin etkileşimine dair oldukça anlamlı bir örneğin verilmesi doğru olacaktır. Bilgi teknolojileri ve yazılım alanında çok uluslu küresel etkinliğe sahip bir şirket olan Intel'in (2019:3) henüz 2019 yılı başında nesnelerin interneti ekosistemi için "kamu politikaları çerçevesi" belirlemesi ve Amerika Birleşik Devletleri hükümetini sözü edilen yeni ekosistem içerisinde kamu politikalarını özel sektör ile geliştirmek için davet etmesi dikkat çekmektedir. Özel bir şirketin hükümeti politika geliştirmek için teşvik etme yönündeki "çabasını" ironiye dönüştüren ise, Birleşmiş Milletlere bağlı bir kuruluş olan Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nin (ITU), nesnelerin interneti ekosistemi içerisinde ulus devletlerin politika üretme gücünü gittikçe kaybettiğini ifade etmesi

oluşturur. ITU, hükümetlere ancak bir dizi "tavsiye" kararını benimsemeleri önerisi getirmiştir (ITU, 2018:4, Puppis, 2008; Picard, 2007).

Amerika Birleşik Devletleri'nin, nesnelerin interneti teknolojilerine dair politikalarını üç önemli ekseninde belirlemiştir. Buna göre a) küresel rekabet nedeni ile bilgi teknolojileri alanında özellikle Avrupa Birliği'nin ardında kalmamak, b) yeni bir bilimsel alanın kurulmasını desteklemek ve son olarak c) siber uzamda ulusal güvenlik stratejilerinin bir uğrağı olarak nesnelerin interneti siyasasını oluşturmak (Weber, 2018: 251-252) Amerika Birleşik Devletleri'nin önemli siyasa hedeflerini oluşturmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, yeni ekosistem içerisinde politikalarını yukarıda da belirtildiği üzere kamu ve özel sektör arasındaki işbirliği çerçevesinde geliştirmektedir. Mayıs 2016 yılında Birleşik Devletlerin nesnelerin interneti ekosistemi içerisindeki ilk siyasa belgesinden itibaren (NIST, 2016) sözü edilen işbirliğinin gelişerek sürdüğü belirtilmelidir. Bu doğrultuda, Birleşik Devletlerin siyasasına temel oluşturan ilk Rapor içerisinde nesnelerin interneti ekosisteminin ilerleyen yıllarında oldukça geniş bir uzama yayılacağı belirtilerek kamu kuruluşlarının olduğu kadar ilgili sektörlerden de geniş katılımlı bir platformun kurulmasının teklif edildiği (Grefor, Greer, Wollman ve Burns; 2017:38) görülmektedir. Birleşik Devletler için özellikle ulusal güvenliğin sağlanabilmesi için 2017 yılında "Nesnelerin İnterneti Gelişim Yasası"¹ yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte, Amerika Birleşik Devletleri'nin henüz Avrupa Birliği'nce gerçekleştirildiği gibi, yukarıda yer verilen "Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Düzenlemesi" gibi kapsamlı bir yasal düzenlemeye henüz sahip olmadığı belirtilmelidir.

Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Nesnelerin İnterneti Politikaları

Nesnelerin interneti ekosistemi için bütüncül bir kamu yönetim modeline sahip olmamakla birlikte, Türkiye'nin yalnızca 2013-2018 olmak üzere beş yıllık dönemi içerisindeki söz konusu ekosistem içerisindeki mali büyüklüğü dikkate alındığında böylesi küresel ağın mikro ölçekteki örneği olarak Türkiye'nin kamu yönetim modellerini belirlemesinin bir zorunluluk olduğu söylenmelidir. Aşağıdaki Şema 1 içerisinde, Türkiye'nin söz konusu dönem içerisinde nesnelerin interneti ekosistemi içerisindeki harcamaları yıl temelinde yer almaktadır.

Şekil 1: Türkiye'de Nesnelerin İnterneti Ekosistemi Mali Büyüklüğü (Statista (2019:1).

¹ "IOT Cybersecurity Improvement Act of 2019" (Congress, 2019:1). Yasa, 2019 yılında güncellenmiştir.

Şekil 1 içerisinde bakıldığında 34,8 Türkiye koşullarında düzenli olarak genişleyen bir nesnelerin interneti pazarının varlığından söz edilebilmesinin olanaklı olduğu görülmektedir. O denli ki, en az harcamanın gerçekleştiği başlangıç dönemini oluşturan 2013 yılında dahi Türkiye genelinde 30 milyon doların üzerinde (34,8 milyon dolar) gerçekleşen harcamaların yıllar içerisinde istikrarlı olarak büyümesi dikkat çekmektedir. Bu çalışma henüz yazım aşamasında iken, en yüksek harcamanın 2018 yılında 90 milyon dolar (90,2 milyon dolar) seviyesinde gerçekleştiği ve yalnızca beş yıl içerisinde nesnelerin interneti ekosistemi harcamalarının Türkiye genelinde üç kat büyüklüğe eriştiği belirtilmelidir.

Nesnelerin interneti ekosisteminin Türkiye'deki mali büyüklüğünü genişletmesinin yanı sıra ulaşımdan, "akıllı" şehir yönetim modellerine, tarım ve eğitim sektörüne doğru geniş bir uzam içerisinde uygulama alanlarına sahip olması söz konusu ekosisteme dair genişleyen bir ilgiye tanıklık edilmektedir. Bu doğrultuda, kamu yönetimi modelleri için diğer gelişmekte olan ülkelere göre Türkiye'nin önemli bir farklılığından söz edilmesi anlamlı olacaktır. O denli ki; örneğin Hindistan ve Çin Halk Cumhuriyeti'nde nesnelerin interneti ekosisteminin daha çok devlet merkezli bir uygulama alanı olarak geliştiği belirtilmelidir. Örneğin, küresel olarak bilgi teknolojileri ve yazılım alanında ayırt edici bir yere sahip olan Hindistan, Hindistan Elektronik ve Enformasyon Teknolojileri Bakanlığı (Meity; 2019:1), eliyle nesnelerin interneti ekosistemi için beş önemli sütundan oluşan bir "nesnelerin interneti politikaları" uzamı belirlemiş ve Dijital Hindistan Programı'nın önemli bir bileşenine eklemiştir. Gelişmekte olan ülkelerde nesnelerin interneti ekosisteminin, merkezi yönetimin "stratejik" bir uzamı olarak değerlendiren önemli bir diğer örneğin ise Çin Halk Cumhuriyeti olduğu belirtilmelidir (Chen, Liu, Xu ve Hu, 2014:351). Ancak, Çin Halk Cumhuriyeti'nin nesnelerin interneti ekosisteminin stratejik bir alan olarak tanınmasından da önemli bir unsur, gelişmekte olan ülkeler içerisinde ilk kez gerçekleştiği üzere, 2010 yılındaki "Hükümet Çalışma Raporu'nun" ardından nesnelerin interneti ekosisteminin ulusal kalkınma planlarının odağında yer edinmesidir. 2012 yılında Endüstri ve Enformasyon Bakanlığı'nın "12. Beş Yıllık Kalkınma Planı" içerisinde yer aldığı üzere nesnelerin interneti teknolojileri, küresel ekonominin yeni bir dinamiği olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, Çin Halk Cumhuriyeti'nin nesnelerin interneti siyasa modelinde gerçekte küresel olarak gözlemlenen bir değerler dizisi değişiminin oldukça anlamlı bir örneğini oluşturduğu söylenmelidir. Nesnelerin interneti politikalarını önemli ölçüde etkileyen ya da yönetim için gelişen yeni değerler dizisi kavrayışının bu doğrultuda ele alınması anlamlı olacaktır.

İnternet ve bileşen iletişim teknolojilerinin gelişimine koşut olarak; Hofmann, Katzenbach ve Gollatz'ın (2017:1413) işaret ettiği üzere, internet gibi merkezlessiz ya da farklı ifade edildiğinde ulus devletlerin sınırlarının ötesinde bir uzam söz konusu olduğu için böylesi bir alanın yönetimi gittikçe "küresel merkezler" eliyle üretilen politikaların belirleyiciliğinde ilerlemesi oldukça anlaşılabilir. Bununla birlikte; internet ve bileşen bilgi teknolojileri yönetim modelleri içerisinde bakıldığında birbiri ile ilişkili olmakla birlikte bir dizi açıdan ayırt edilebilir iki önemli dönemin olduğu söylenmelidir. Nesnelerin internetine dair politika üretme süreci tam da 2006 yılından itibaren ayırt edilebilir bir siyasa belirleme yöntemi olarak görünürlük kazanan ikinci dönemi içerisinde görünürlük kazandığı söylenebilir. Hofmann, Katzenbach ve Gollatz'ın (2017:1412) "katılımcı koordinasyon olarak yönetim" olarak isimlendirilecek bir süreç içerisinde, ulus devlete ilgili alandaki diğer paydaşlar arasında bir bakıma "koordinatör" statüsü atfedilmektedir. Yukarıda ana hatları ile değerlendirildiği üzere Çin Halk Cumhuriyeti gibi art alanında merkezi devlet kurumlarının etkisinin ağırlıklı olarak hissedildiği bir ülkenin dahi nesnelerin interneti ekosistemi yönetişim modelinde diğer paydaşların katılımını, bir politika belirleme yöntemi olarak kullanması dikkat

çekmektedir. Küresel olarak nesnelerin interneti ekosistemine bağlı olan 1.5 milyar cihazın %64'üne ev sahibi olup "dünyanın en büyük nesnelerin interneti pazarı" olarak (Estopace, 2019:1) dikkat çeken Çin Halk Cumhuriyeti'nin (Chinna Briefing, 2017), "Made in China" projesi önemli bir örnektir.

Türkiye'de ise, nesnelerin interneti ekosistemi ile ilişkili bir dizi yasal düzenlemeyi gerçekleştirdiği ancak bu denli geniş bir ekosistemi henüz ulusal kalkınma stratejisinin odağına alamadığı belirtilmelidir. Bununla birlikte Türkiye'de kamu politikaları içerisinde nesnelerin interneti ekosistemine dair, en azından bu çalışmanın yazım süreci içerisinde, henüz bir düzenleme yapılmamış olmasına rağmen ekosistem bileşenlerinin "IOT Türkiye" platformunu (<https://ioturkiye.com>, 2019) oluşturması oldukça kayda değer bir çaba olarak öne çıkmaktadır.

Bilgi temelli ekonominin başat bir bileşeni olarak nesnelerin interneti ekosisteminin uzamı dikkate alındığında gelişmiş ülkelerden farklı olarak gelişmekte olan ülkelerin "olanaklar" kadar "tehditler" ile karşı karşıya kalabileceği belirtilmelidir. Örneğin Miazı, Rezzaque, Erasmus ve Zennaro'un (2016:5-7) erken dönemli çalışmalarında belirledikleri üzere gelişmekte olan ülkeler en azından beş temel düzeyde engelle karşılaşmaktadır. Bu engeller şöyle maddeleştirilebilir: (a) **Finansman Sorunları**. Örneğin internet erişim ağ kapasitelerinin görece sınırlılığı ile ulusal internet altyapısının güçlendirilmesinde karşılaşılan mali sorunlarının yanı sıra bu çalışmanın yazarı tarafından öne sürüldüğü üzere teknolojinin ulusal olanaklarla geliştirilmesinde yaşanan sorunlar bu açıdan önemli engeller olarak öne çıkmaktadır. (b) **Altyapı Sorunları**. Nesnelerin interneti ekosisteminin temel olarak ihtiyaç duyduğu üzere ulusal enerji ve altyapı sorunlarının gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, gelişmekte olan ülkelerde yaygın olarak karşılaşılan bir engeli oluşturmaktadır. (c) **İnsan Kaynağı**. Ülkelerin bilgi toplumuna dönüşüm süreçleri ile bilgi toplumu kazanımlarından yararlanabilmesinin önemli bir koşulu nitelikli işgücü ile bilgi temelli mesleki dönüşümdür. Ancak, oldukça anlaşılabilir olduğu üzere, gelişmekte olan ülkelerin bu alanda sınırlı olanaklara sahip olması ve sınırlı olmakla birlikte var olan nitelikli emek gücünün gelişmiş ülkelere göç etmesi bir diğer önemli sorun alanını oluşturmaktadır. (d) **Ulusal olanaklar yerine dışa bağımlılık**. Nesnelerin interneti ekosisteminin ana omurgasını oluşturan teknolojinin, yukarıda da belirtildiği üzere, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere bağımlılığını arttırmakta ve gelişmiş ülkelerin milli servetlerinin söz konusu teknolojik bağımlılık üzerinden gelişmiş ülkelere yönelmesine yol açmaktadır. Son olarak (e) **Güvenirlilik ve Kişisel Bilgilerin Korunması**. Çalışmanın önceki kısımlarında belirtildiği üzere; güvenirlilik, güven ve kişisel verilerin korunması her ne kadar tek başına gelişmekte olan ülkelerin değil gelişmiş ülkelerin de söz konusu ekosistem içerisinde karşılaştığı başat sorun alanlarından birisini oluştursa da gelişmekte olan ülkelerde teknolojiye dışa bağımlılık ile birlikte değerlendirildiğinde genişleme potansiyeli yüksek bir engeli oluşturmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin yukarıda sözü edildiği üzere nesnelerin interneti ekosistemi ile birlikte karşı karşıya kalabileceği potansiyel bir diğer sorun alanını ise Coletta ve Kitchin'in (2017: 4) değişen kent yönetişimi içerisinde değerlendirdiği üzere "algoritmik yönetişim" modellerinin kamu siyasası içerisinde uygulanması oluşturmaktadır. Dijital teknolojilerin, gündelik yaşam pratikleri ve daha da önemlisi kamu yönetişimi içerisinde yer edinmesi ve edindiği yeri sürekli genişletmesi refakatinde; "büyük verinin" işlenmesi, sınıflandırılması ve yönetilmesi üzerine kurulan bir yönetişim modeline ihtiyaç duyulmaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye'de bilgi teknolojileri ve yeni bir kamu yönetişim modeline ihtiyaç duyulduğu açıktır.

Kamu yönetişiminin uzamı ve aracı olarak nesnelerin interneti teknolojisini, karşılaştırmalı bir siyasa analizi içerisinden değerlendirerek Türkiye için bir dizi alternatif yönetişim modelini tartışmayı açmayı amaçlayan bu çalışmanın amaçları

doğrultusunda Türkiye’de Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından hazırlanan (2018) “Türkiye’nin Sanayi Devrimi: Dijital Türkiye Yol Haritası” siyasının incelenmesi anlamlı olacaktır. Çalışma, Türkiye için bir dizi alternatif yönetim önerisinin yer aldığı sonuç bölümü ile tamamlanacaktır.

Dijital Türkiye Yol Haritası Siyasasının Karşılaştırmalı Analizi

Türkiye’nin, bilgi temelli kapitalizm çağında, ağırlıklı olarak, endüstri ve bileşen teknoloji yönetim modellerini odağına alarak belirlediği “Dijital Türkiye Yol Haritası” siyasası farklı bir açıdan değerlendirildiğinde internet ve bileşen bilgi teknolojilerinin kamu yönetişimi gündemine nasıl da yeni bir değerler dizisini eklememesi açısından özel bir dikkat çekmektedir. Türkiye “2016-2019 Ulusal E-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı” (Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, 2016:139) stratejileri içerisinde “kamuda büyük veri ve nesnelerin interneti politikalarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması” söylemine yer vermiştir. Bununla birlikte yeni ekosisteme dair henüz ayırt edici bir yol haritasını ilgili dönemde belirlememiştir. Bu nedenle çalışma, “Dijital Türkiye Yol Haritası” çalışmasını değerlendirmektedir. Ancak, Türkiye’nin yukarıda yer alan ülke deneyimlerine göre bir farklılığının vurgulanması doğru olacaktır. Çalışmanın önceki bölümlerinde Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri öncelikli olmak üzere internet ve bileşen bilgi teknolojileri yönetişiminin kamu ve özel sektör arasındaki etkileşim tarafından önemli ölçüde etkilendiği belirtilmişti. Bu doğrultuda yukarıda sözü edilen siyasanın belki de önemli boyutlarından birisini siyasa sürecinin Bakanlık ve alandaki paydaşlar arasındaki² koordinasyon ile geliştirilmiş olması oluşturmaktadır (Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2018:12). Ancak, siyasanın bir dizi açıdan eleştirilebilmesi mümkündür. Önceki kısımlarda belirtildiği üzere, ülkelerin dijital dönüşüm modelleri örneğin Avrupa Birliği’nin “2020 Gündemi”, Çin Halk Cumhuriyeti’nin “2025 Stratejisi”, Almanya’nın “Endüstri 4.0 Planı” ya da Japonya’nın bilgi toplumu kavrayışını toplumun geneline yayarak daha ileri bir sosyal düzen oluşturmayı amaçlayan “Toplum 5.0” modeli topyekûn bir toplumsal dönüşüm üzerine temellenmektedir. Japonya’nın “Toplum 5.0” yönetim modeli bu açıdan dikkat çekmektedir. Toplumların gelişimini “avcı”, “tarım”, “sanayi”, “bilgi” ve “5.0” toplumu olarak ayırt eden Japon Hükümeti’nin (<http://www.japan.gov.jp>, 2019), nesnelerin interneti ekosistemi içerisinde toplanan verilerin daha büyük bir “yapay zekâ” oluşturarak toplumun tüm kesimlerinin yararlandığı bir algoritmik yönetim modeli kurmayı hedeflediği görülmektedir. Bu doğrultuda Japonya, nesnelerin interneti teknolojisini “ülke sanayisi” (*monozokuri*) ve algoritmik yönetime uyumlu hale getirerek hem ürün kalitesinde artış hem de hammadenin daha ucuz temin edilmesi ile iş TİM, kollarında kazanç artışını öncelikli olarak hedeflemektedir. Bununla birlikte nesnelerin interneti teknolojisini gündelik yaşamın “her köşesine” taşımayı amaçlayan Toplum 5.0 stratejisi ile gündelik yaşam pratiklerinde yeni bir algoritmik yönetim temelleri atılmaktadır.

Nesnelerin interneti ekosisteminin, sanayinin yanı sıra ülkelerin bilgi toplumuna dönüşüm süreçlerinin ötesine geçen boyutları dikkate alındığında, kamu politikalarının hem “uzamı” hem de “aracı” olarak yeni bir uzama işaret etmesi alternatif bir kamu yönetim modeline duyulan ihtiyacı belirginleştirmektedir. Öte yandan, ülkelerin nesnelerin interneti ekosistemine dair kamu yönetim modelleri ile Türkiye’nin dijital dönüşüm modeli arasındaki önemli bir diğer farktan daha söz edilmesi anlamlı

² Sanayide Dijital Dönüşüm Platformu ismini taşıyan platform, Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın yanı sıra TOBB, TİM, TÜSİAD, MÜSİAD, YASED ve TTGV tarafından oluşturulmuştur. Raporda yer aldığı üzere söz konusu Platform, Almanya’nın sürdürdüğü “Endüstri 4.0” Stratejisinden esinlenmiştir (Bilim, Sanayi ve Teknoloji; 2018:156-157).

olacaktır. Gerçekten de, Çin Halk Cumhuriyeti 2015? Planı ya da Japonya Toplum 5.0 Stratejisi, Avrupa Birliği 2020 Gündeminde de görüldüğü üzere, ülkelerin oldukça uzun süreli öngörülerini gerçekleştirmesine rağmen Türkiye'nin gelecek planlarını ise oldukça sınırlı olarak belirlemesi ülkenin bilgi toplumuna dönüşüm sürecini ve bu açıdan kazanımlarını bir bakıma tehlikeye atmaktadır. Böylesi bir "varsayımın" önemli açılımlarından birisi Türkiye'nin nesnelerin interneti ve bileşen bilgi teknolojileri alanında nitelikli işgücünün yetiştirilmesi, araştırma geliştirme merkezlerinin kurulması, ulusal bilişim altyapısının oluşturulması gibi önceliklerinin olduğunun vurgulanmasına rağmen (Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2018:34) uzun süreli bir planlamanın olmamasıdır. Böylesi bir durumun ise, ilerleyen yıllarda ihtiyaç duyulan merkezlerin nasıl bir gelişim süreci içerisinde olabileceğinin öngörülebilmesine yol açmaktadır. Gerçekten de, teknolojinin yıllar içerisinde planlanamaması bilgi teknolojileri alanında ancak oldukça sınırlı bir dizi girişim ve projenin gerçekleştirilebilmesi sonucunu vermektedir. Aşağıdaki Tablo 6 içerisinde, Türkiye'de Teknoloji Geliştirme (TGB) ile Araştırma Merkezleri'nde (ARGE) 2018 yılı içerisinde sürdürülen projelerin bilgi teknolojilerinin alt alanlarındaki dağılımına göre yer almaktadır.

Bilgi Teknolojisi Dağılımları	Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde Süren Projeler	Araştırma Geliştirme Merkezlerinde Süren Projeler
Yapay Zekâ	94	22
Büyük Veri ve İleri Analitik	70	32
Sanallaştırma (Arttırılmış, Sanal Gerçeklik)	62	15
Bulut Bilişim	46	8
Nesnelerin İnterneti	27	15
Siber Güvenlik	22	4
Endüstriyel Otomasyon ve Robotik Teknolojiler	13	7
Yeni Nesil (Akıllı) Sensör Teknolojileri	13	8
Eklemeli İmalat	7	24
Toplam	354	125

Tablo 6: Türkiye'de 2018 Yılında Sürdürülen Bilgi Teknolojileri Projeleri (Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2018: 59-60).

Türkiye'de ağırlıklı olarak Ankara, İstanbul, İzmir, Kocaeli ve Bursa'da yerleşik olan 322 Teknoloji Geliştirme Bölgesi ile 102 Araştırma Geliştirme Merkezi bünyesinde sürdürülmekte olan bilgi teknolojileri dağılımına göre sürdürülen projelerin yer aldığı Tablo 6'dan da izlenebileceği üzere nesnelerin interneti teknoloji üretimi, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri'nde daha yoğundur. Bununla birlikte, Türkiye'nin dijital dönüşüm stratejisi söz konusu projelerdeki ulusal araştırma ve teknolojinin ulusal kaynaklarla ne denli geliştirilip, geliştirilemediğine dair herhangi bir açıklama yapılmamaktadır.

Sonuç

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye için, nesnelerin interneti ekosisteminin potansiyel gelişimi karşısında yeniden ele alınması gereken önerilerin bu doğrultuda önemli olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye'de nesnelerin interneti yönetişimi için somut öneriler aşağıdaki gibi yer almaktadır.

1) Nesnelerin interneti teknolojilerinin, ulusal bir yenilikçilik ağı oluşturularak geliştirilmesi bu doğrultuda önerilmektedir. Üniversiteler, araştırma merkezleri ve kamu yöneticileri öncelikli olmak üzere geniş katımlı bir Ulusal Yenilikçilik Ağı, Türkiye’de sözü edilen ekosistemin ihtiyaç duyduğu araştırmaları ve politika uygulamalarını gerçekleştirme potansiyeline sahip olacaktır.

2) Nesnelerin interneti uzamının özellikle sağlık alanında yenilikçi uygulamaların geliştirilmesi için kullanılabilmesi, üstelik küresel düzeydeki bir salgın hastalığın bu denli etkili olmasının çok daha öncesinde bilinmekte olmasına rağmen, Türkiye’nin alan uzmanlarının desteğini alamadığı görülmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye’de ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde eğitim olanaklarının, programlarının, geliştirilmesi bu doğrultuda önem taşımaktadır.

3) Nesnelerin interneti kavrayışı ile birlikte en azından küresel düzeyde gelişmiş olan yaratıcı kültür endüstrileri ekosistemi ile nesnelerin internetinin Türkiye özelinde bütünleştirilmesi çalışmanın bir diğer önerisini oluşturmaktadır. Örneğin, Türkiye’de henüz gelişme aşamasında olmakla birlikte “akıllı kent” yönetişimin öncelikle pilot bölgeler içerisinde uygulamaya koyulması ve yerelden ulusala doğru söz konusu yeni değerler dizisinin aşamalı olarak uygulanabilmesi böylesi bir bütünleşmenin somut sonucunu oluşturmaktadır.

4) Nesnelerin interneti teknolojilerinin, sanayi içerisindeki gelişme potansiyelinin geleneksel istihdam biçimlerine ve mesleklerine bir bakıma ciddi bir “rakip” olması karşısında eğitim politikalarının mesleki dönüşüme uyum sağlayacak denli yeniden yapılandırılması çalışmanın bir diğer önerisini oluşturmaktadır.

5) Nesnelerin interneti ekosistemi ile birlikte önem kazanan bir diğer unsur ise “büyük verinin” işlenebilmesidir ki bu doğrultuda istatistik kurumlarının yeniden yapılandırılması söz konusu algoritmik yönetim için önemli bir başlangıcı oluşturacaktır. Bu doğrultuda, Türkiye’de örneğin Bilgi Teknolojileri Kurumu ile birlikte üniversitelerin işbirliğinde “Büyük Veri Bankasının” oluşturulması toplumun geniş kesimlerinin gündelik yaşam pratiklerini önemli ölçüde kolaylaştıracaktır.

6) Bilgi teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte önemli bir uğrak kamu yönetişiminin yeniden ele alınması üzerinden açılmaktadır ki; üniversiteler, araştırma merkezleri ve kamu yöneticileri arasında stratejik bir iletişimin kurulması çalışmanın diğer bir önerisini oluşturmaktadır.

Nesnelerin interneti ekosisteminin olanaklarından yararlanabilmek ve toplumsal dönüşümü sağlayabilmek oldukça zorlu bir sınavın verilmesini gerekli kılmaktadır ki, Türkiye eğitimi, dinamik ve nitelikli nüfusu ile böylesi bir zorlu sınavı başarmak zorundadır.

KAYNAKÇA

ANTHOPOULOS, L. G. (2017). “Smart Government: A New Adjective to Government Transformation or a Trick”. *Understanding Smart Cities: A Tool for Smart Government or an Industrial Trick? İçinde*. Haz: Leonidas G. Anthopoulos. New York: Springer Publishing. 263-283.

ARVIDSOON, A (2009). “The Ethical Economy: Towards a Post-Capitalist Theory of Value”. *Capital & Class*. Vol: 97. 13-29.

ATSINSON, D. Robert. (2014). “ICT Innovation Policy in China: A Review”. *The Information Technology & Innovation*. July 2014. 1-11.

ATZORI, Luigi, IERA, Antonio. ve MORABITO, Giacomo. (2010). “The Internet of Things: A Survey”. *Computer Networks*. 31.May.2010. 1-19.

- BAUWENS, M. (2009). "Class and Capital in Peer Productions". *Capital & Class*. Vol: 97. 121-141.
- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2018). "Türkiye'nin Sanayi Devrimi: Dijital Türkiye Yol Haritası". <http://www.sanayi.gov.tr>. Erişim Tarihi: 18.09.2019.
- CASTELNOVO, W, MISURACA, G, SAVOLDELLI, A. (2015). "Smart Cities Governance: The Need for a Holistic Approach to Assessing Urban Participatory Policy Making". *Social Science Computer Review*. Vol: 34(6). 724-739.
- CHATFIELD, A. T, REDDICK, G, C. (2019). "A Framework for Internet of Things-Enabled Smart Government: A Case of IOT Cybersecurity Policies and Use Cases in U.S Federal Government". *Government Information Quarterly*. Vol: 36. 346-357.
- CHEN, S; LIU, D; XU, H, WANG, H, HU, B. (2014). "A Vision of IoT: Applications, Challenges and Opportunities with China Perspective". *IEEE Internet of Things Journal*. Vol: 1(4). 349-359.
- China Briefing. (2017). "Made in China 2025: Implications for Foreign Business". <http://www.china-briefing.com>. Erişim Tarihi: 16.09.2019.
- COLETTA, C, KITCHIN, R. (2017). "Algorhythmic Governance: Regulating the "Heartbeat" of a City Using the Internet of Things". *Big Data & Society*. July-December. 1-16.
- CONGRESS (2019). "IOT Cybersecurity Improvement Act of 2019". <http://congress.gov>. Erişim Tarihi: 02.09.2019.
- CONSTANCE, E. (2017). "The Internet of Things: Preparing for the Revolution". *Journal of Cyber Policy*. Vol: 2(2). 152-154.
- ESTOPACE, E. (2019). "GSMA: China is World's Largest IOT Market". <http://www.futureiot.tech>. Erişim Tarihi: 16.09.2019.
- FLEW, T., WAISBORD, S (2015). "The Ongoing Significance of National Media Systems in the Context of Media Globalization". *Media, Culture & Society*. Vol: 37(4). 620-636.
- FUCHS, C. (2015). *Dijital Emek ve Karl Marx*. Çev: Tahir Emre Kalaycı ve Senem Oğuz. Ankara: Nota Bene Bilişim Yayınları.
- GÖÇOĞLU, V. (2020). "Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Dijital Dönüşüm: Nesnelerin İnterneti Üzerine Bir İnceleme". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Vol: 9(1). 615-628.
- GÖYGÖNÜR, E, ŞENSOY, M, MEL, G. D. (2019). "Enabling Smart Environments Through Scalable Policy Reasoning and Internet of Things". *WIREs Data Mining and Knowledge Discovery*. Vol: 9(2). 1-20.
- GRIFFOR, E, GREER, C, WOLLMAN, D; BURN, J, M. (2017). "Framework for Cyber-Physical Systems: Volume I, Overview". <http://www.nist.gov>. Erişim Tarihi: 01.09.2019.
- HOFMANN, J., KATZENBACH, C, GOLLATZ, K. (2017). "Between Coordination and Regulation: Finding the Governance in Internet Governance". *New Media&Society*. Vol: 19(9). 1406-1423.
- <http://www.ab.gov.tr> (2019). "Avrupa Birliği'nin Genişlemesi". Erişim Tarihi: 02.08.2019.
- <http://www.ec.europa.eu> (2016). "Definition of a Research and Innovation Policy Leveraging Cloud Computing and IOT Combination". Erişim Tarihi: 22.07.2019.
- <http://www.ec.europa.eu> (2019). "Policy: The Internet of Things". Erişim Tarihi: 22.07.2019.
- <http://www.ec.europa.eu>. (2016). "Commission Staff Working Document: Advancing The Internet of Things in Europe". Erişim Tarihi: 25.07.2019.
- <http://www.ec.europa.eu>. (2016). "Digitising European Industry". Erişim Tarihi: 25.07.2019.

- <http://www.ec.europa.eu>. (2018). "Data Protection: Rules for the Protection of Personal Data Inside and Outside the EU". Erişim Tarihi: 29.07.2019.
- <http://www.ec.europa.eu>. (2019). "Digital Single Market". Erişim Tarihi: 24.07.2019.
- <http://www.eugdpr.org> (2019). "The EU General Data Protection Regulation is the Most Important Change in Data Privacy Regulation in 20 Years". Erişim Tarihi: 29.07.2019
- <http://www.eur-lex.europa.eu>. (2018). "Regulation EU 2016/679 Of the European Parliament and of the Council". Erişim Tarihi: 29.07.2019.
- <http://www.internetworldstats.com> (2017). "Internet Stats and Facebook Usage in Europe June 2017 Statistics". Erişim Tarihi: 20.12.2017.
- <http://www.ioturkiye.com>. (2019). "İot Türkiye: Türkiye'nin En Büyük Nesnelerin İnterneti Ekosistemi". Erişim Tarihi: 17.09.2019.
- <http://www.japan.go.jp> (2019). "Realizing Society 5.0". Erişim Tarihi: 18.09.2019.
- <http://www.meity.gov.in>. (2019). "IOT Policy Document". Erişim Tarihi: 16.09.2019.
- <http://www.resmigazete.gov.tr> (2016). "Kişisel Verilerin Korunması Kanunu". Erişim Tarihi: 30.07.2019.
- INTEL (2019). "Policy Framework for the Internet of Things". <http://www.intel.com>. Erişim Tarihi: 28.08.2019.
- Internetworldstats (2019). "Internet Stats and Facebook Usage in Europe Mach 2019 Statistics". <http://www.internetworldstats.com>. Erişim Tarihi: 12.07.2019.
- ITU (2018). "Policies and Regulations Pertaining to IOT". <http://www.itu.int>. Erişim Tarihi: 28.08.2019.
- BAN, M. C ve AKSU, O. (2020). "A Model for Big Spatial Rural Data Infrastructure in Turkey: Sensor-Driven and Integrative Approach". *Land Use Policy*. Vol: 91 (February). 1-15.
- KARATGOZIANNI, A, MICHAELIDES, G. (2009). "Cyberconflict at the Edge of the Chaos: Cryptohierarchies and Self Organization in the Open Source Movement". *Capital&Class*. Vol: 97. 143-157.
- KONG, L, WOODS, O. (2018). "The Ideological Alingnment of Smart Urbanism in Singapore: Critical Reflection on a Political Paradox". *Urban Studies*. Vol: 55(4). 679-701.
- KRANENBURG, R. V. (2010). "A Poor or a Rich Internet of Things; Our Choice Now: A Look into the Future and the Meaning of the Internet of Things". *Vision and Challenges for Realising the Internet of Things*. Ed: Herald Sundmaeker, Patrick Guillemin, Peter Friess ve Sylvie Woelffle. Brussels: European Commission: Information Society and Media DG Publishing. 25-32.
- MAPLE, C. (2017). "Security and Privacy in the Internet of Things". *Journal of Cyber Policy*. Vol: 2(2). 155-184.
- MIAZI, S. N, REZZAQE, A, ERASMUS, Z, ZENNARO, M, BAGULA, A. (2016). "Enabling the Internet of Things in Developing Countries: Opportunities and Challanges". <http://www.researchgate.net/publication/311757185>. Erişim Tarihi: 18.09.2019.
- MURDOCK, G. (2017). "Communication, Crissi and Control: Economies, Ecologies and Technologies of Digital Times". *Medijska Istrazivanja*. Vol: 23(2). 17-33.
- NIST (2016). "Cyber-Physical Systems". <http://www.nist.gov>. Erişim Tarihi: 31.08.2019. U
- ORSI, C (2009). "Knowledge Based Society, Peer Production and the Common Good". *Capital& Class*. Vol: 97. 31-51.

- PICARD, V (2007). "Neoliberal Visions and Revisions in Global Communications Policy From NWICO to WSIS". *Journal of Communications Inquiry*. Vol:31(2). 118-139.
- PUPPIS, M. (2008). "National Media Regulations in the Era of Free Trade: The Role of Global Media Governance". *European Journal of Communication*. Vol: 23(4). 405-424.
- RIFKIN, J. (2015). *Nesnelerin İnterneti ve İşbirliği Çağı*. Çev: Levent Göktem. İstanbul: Optimist Yayınları.
- RIGI, J. (2013). "Peer Production and Marxian Communism: Contours of a New Emerging Mode of Production". *Capital & Class*. Vol: 37(3). 397-416.
- SANTUCCI, G (2010). "The Internet of Things: Between the Revolution of the Internet and Metamorphosis of Objects". *Vision and Challenges for Realising the Internet of Things*. Ed: Herald Sundmaeker, Patrick Guillemin, Peter Friess ve Sylvie Woelffle. Luxembourg: Publication Office of European Union. European Commission Information Society and Media Divisions. 11-25.
- SENNET, R. (2017). *Eşit Olmayan Bir Dünyada Saygı*. Çev: Ümmuhan Bardak. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- SHERMAN, J. (2018). "US Federal IOT Policy: What You Need to Know". <http://www.tripwire.com>. Erişim Tarihi: 31.08.2019.
- STATISTA (2019). "Retail Iot Spending in Turkey from 2013 to 2018". <http://www.statista.com>. Erişim Tarihi: 7.09.2108.
- TRAK (2019). "First Ever Internet of Things Policy Document Released by Indian Government". <http://www.trak.in>. Erişim Tarihi: 04.07.2019.
- Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı. (2016). "2016-2019 Ulusal e-Devlet Strateji ve Eylem Planı". <http://www.e-devlet.gov.tr>. Erişim Tarihi: 02.03.2020.
- UMAR, A, ÇALIŞ, C. (2019). "Centralized Smart Governance Framework Based on IOT Smart City Using TTTG-Classified Technique". *IEE 16th International Conference on Smart Cities: Improving Quality of Life Using ICT & IOT and AI (Honet-ICT)*. New York: Charlette. 157-160.
- WEBER, V (2018). "Linking Cyber Strategy With Grand Strategy: The Case of the United States". *Cyber Policy*. Vol: 3(2). 236-257.
- YÜKSEL, A. E. B (2016). "Nesnelerin İnternetinin Hukuki Yönden İncelenmesi". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Cilt: 17(2). 113-139.

Summary

This theoretical debate has aimed to open a discussion on the cyber-physical synergies namely the internet of things and its new ecosystem. Although the past two decades have witnessed a gradually interest by the growing body of researchers' addressed Western world, especially Euro-American metropole centres, a few studies focussed emerging countries. Nevertheless, for the aim of the present article one of the most important debate, macro political and macro-economic inquiries on the internet of things ecosystem as if forgotten or the blind spot of the ongoing studies. Therefore; the present article, through the lens of comparative political analysis, endeavours a governance model for this newly established ecosystem in the concrete case of Turkey. The analysis of the present article reveals these aspects of the internet of things ecosystem. (1) which factors that shape the smart, or specifically, algorithmic governments in practice for developed countries. Regarding Turkey's long march to the European Union's candidacy, the present article addressed European Union and United States of America's public policies. (2) how new information technologies affected the policy circumstances both developed and developing countries' experiences in the new ecosystem. (3) the practices and outcomes of

the internet of things' policies both developed and developing countries public policy making practices. In this sense, the present article has divided into five sections. After the introduction section which is presents this study's research questions and theoretical basis, the following sections are deal specifically with the comparative political analyses in the new ecosystem. In this sense, following sections attempt to the analyses of internet of things policies and public policy making practices in the European Union, United States of America and some of the developed countries' such as Japan and South Korean policies. In this sense, as mentioned earlier, these sections addressed strengthens and weakens of the ongoing public policies for the improving of public policy model in the case of Turkey. Although the new public policy making process, so-called "algorithmic" governance, implemented profound realm such as traffic coordination, human health management or security system for the retired models of the countries', apparently need some serious refinement in order to the appropriate operations in the new ecosystem. For example, the cyber security policies and artificial intelligence policies seem need some revisions. Arguably the new concept of public policy making states the presence of the main aspect of the internet of the things ecosystem. Yet, the new model of policies' such as "smart governance" or "algorithmic" management essential some profound revisions such as the re-making of cyber security or the other aspects of the new ecosystem. After debated the main aspects and major political tensions in the new policy circumstances, the following sections directly focused on the concrete case of Turkey and She's policy making trends. In order to a proper understanding of this new ecosystem, and more significantly than this aspect, to improving a new policy models for Turkey, I scrutinized Turkey's national development plans, specifically 11th National Development Plan, and Turkey's national internet of things ecosystem. In my argument; with more than 80 million populations and approximately 250 million USD Dollars expenditure per year, Turkey has become one of the most remarkable case for the emerging countries in the new ecosystem. Yet, as debated earlier, Turkey's national policies seems unconcerned to improving a new policy for internet of things ecosystem. To a large degree, this is very unexpected. While many developing countries, such as India and Serbia, attempts to developing very distinctive policies in the new ecosystem, Turkey, as in the many developing countries' policy experiences, do not improving a distinct policy. In my argument this hesitant situation, to a large degree, retardant the knowledge society transformations in Turkey. At this point, I was offered a number of alternative models for Turkey's internet of things ecosystem such as establishment of a new national regulation authorities in which the new authority consisted of previous national authorities such as Radio and Television Supreme Council and Information Technologies and Communication Institution. In this sense, Office of Communication's organization model is representing a new regulation models for the governmentality of internet of things ecosystem.

At the final section, I analysed a new alternative governmental models for Turkey's new ecosystem. Although Turkey's national policy circles seems do not attempt an improve of new policy and alternative governmentality models for knowledge societies, Turkey has got the power of this kind of capabilities.

Dijitalleşen Biyolojik Yurttaşlık: Change.Org Örneği

Mehmet Emin SATIR*

Öz

Yeni bir yurttaşlık tipi olarak biyolojik yurttaşlık olgusu, hastalıklar, bedensel kusurlar ve eksiklikler ekseninde bir araya gelen bireylerin oluşturduğu yurttaşlık biçimini nitelendirmektedir. Biyolojik kökenli nedenlerden ötürü bir araya gelerek iktidarlardan, birtakım sosyal haklar talep eden biyolojik yurttaşlar, küreselleşme sonrası çağda oldukça etkili faaliyetler yürütmektedirler. Bu bağlamda biyolojik yurttaşlık olgusunda direkt olarak birey ve iktidar arasında bir ilişki söz konusudur. Yeni medya teknolojilerinin de gelişim göstermesiyle biyolojik yurttaşlık faaliyetleri, internet ortamlarında yürütülmeye başlamıştır. Bu bağlamda yapılmış olan bu çalışmanın amacı, biyolojik yurttaşlık olgusunu yeni medya teknolojileri ekseninde tartışmaktadır. Çalışmada, literatür tarama yöntemi kullanılmış olup, online bir aktivizm platformu olan Change.org'un 2015-2018 yılları arasındaki raporlarda yer alan sağlık konulu kampanyalar ve bu kampanyalara yönelik katılımlar, biyolojik yurttaşlık ekseninde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Biyolojik Yurttaşlık, Yeni Medya, Sağlık, Change.org, Dijitalleşme

Digitalized Bio-Citizenship: Case of Change.Org

Abstract

As a new type of citizenship, the phenomenon of biological citizenship characterizes the form of citizenship formed by individuals coming together in the axis of diseases, physical defects and deficiencies. Biological citizens, who come together for reasons of biological origin and who demand some social rights from the government, carry out highly effective activities in the post-globalization period. In this context, there is a direct relationship between individual and power in the case of biological citizenship. With the development of new media technologies, biological citizenship activities have started to be carried out in internet environments. In this context, the aim of this study is to discuss the phenomenon of biological citizenship on the axis of new media technologies. In this study, literature review method was used. Also in this study, The campaigns on health and participation in these campaigns were discussed on the axis of biological citizenship in the 2015-2018 report of Change.org, an online platform for activism.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 11.04.2019

Kabul/Accepted: 10.02.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusb.552119>

* Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Konya, Türkiye, E-posta: mehmeteminsatir@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5353-8742>

Keywords: Biocitizenship, New Media, Health, Change.org, Digitalization

Giriş

Küreselleşme ve neo-liberal politikaların hız kazanmasıyla birlikte farklı yurttaşlık tiplerinin tartışıldığı görülmektedir. Özellikle de hastalıklar ve biyolojik kusurlar ekseninde birleşen bireylerin bir araya gelerek oluşturmuş oldukları biyolojik yurttaşlık kavramı, bu çerçevede önem arz etmektedir. İlk olarak 2002 yılında Adriana Petryna tarafından Çernobil Faciası'na ilişki yapmış olduğu çalışmada kullanılan biyolojik yurttaşlık kavramı, benzer biyolojik sorunlara sahip bireylerin bir araya gelmeleriyle oluşturdukları toplulukları nitelendirmek için kullanılmaktadır. Petryna, biyolojik yurttaşlık kavramını Çernobil vakası özelinde yapmış olduğu çalışmada radyasyona maruz kalan bireylerin, devletten birtakım sosyal haklarda bulunmalarına ilişkin yapmış olduğu çözümlerler ışığında ortaya koymuştur. Sonraki dönemlerde de birçok araştırmacı tarafından çalışılan biyolojik yurttaşlık olgusu, sosyal adalet, sağlık hakları ve beden politikalarına ilişkin önemli bir tartışma alanı yaratmaktadır.

Biyolojik kusurlar ekseninde bir araya gelen yurttaşların oluşturmuş olduğu biyolojik yurttaşlık kavramının izlerini yeni medyanın yükselişe geçtiği dönemde de gözlemlemek mümkündür. Bu bağlamda yapılmış olan bu çalışmada yeni medya ve internet teknolojileri bağlamında biyolojik yurttaşlık olgusunun dijitalleşmesi durumu üzerinde durulmuştur. Yeni medya ve internet teknolojileri, bireylerin bir araya gelerek, kolektif sanal cemaatler oluşturmalarının önünü açmış ve bu durum biyolojik yurttaşlık olgusunda da kendisini göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışmada biyolojik yurttaşlık olgusu, yeni medya ve internet teknolojileri ekseninde change.org özelinde tartışılmıştır.

Çalışmada ilk olarak biyolojik yurttaşlık olgusu üzerinde durulmuş ve Adriana Petryna, Nicolas Rose ve Carlos Novas gibi düşünürlerin fikirlerinden hareket edilerek, biyolojik yurttaşlık olgusu anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Sonraki aşamada ise yeni medya ve internet teknolojilerinin gelişim göstermesi ile biyolojik yurttaşlığın dijitalleşmesi arasındaki ilişki irdelenerek, biyolojik yurttaşlık ve dijitalleşme üzerine tartışılmıştır. Son olarak ise bir sanal aktivizm platformu olan change.org özelinde biyolojik yurttaşlık ve dijital biyolojik yurttaşlık tartışması yapılmıştır. Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmış olup çalışma, Change.org platformunun yayımlanmış olduğu 2015-2018 yılı faaliyet raporu ile sınırlandırılmıştır. 2018 yılında sağlık alanında başlatılan kampanyaların 9'u başarıya ulaşmıştır. 2017 yılında ise sağlık alanında başarıya ulaşan kampanya sayısı 6'dır. Bu sayı 2016 yılında on bir, 2015 yılında ise on beştir. Bu bağlamda çalışmada yargısal/amaçsal örnekleme tekniğiyle seçilen, başarıya ulaşmış 5 kampanya üzerinde durulmuştur. Seçilen örneklemler üzerinden hareketle çalışmanın temel savı, yeni medya ve internet teknolojilerinin -Change.org özelinde- biyolojik yurttaşlık ekseninde kullanılabileceğini ortaya koymaktır.

Dijital Aktivizm

Yeni medya teknolojilerinin gelişim göstermesiyle birlikte birçok toplumsal dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşümlerden birisi de olan toplumsal hareketlilikler ve eylemlerdir. İnternet teknolojilerinin gelişim göstermesi, bireylerin kamusal sorunlara aktif katılım sağlayabilmesini kolaylaştırmıştır. Bireyler, internet teknolojileri sayesinde sorunlarını, hoşnutsuzluklarını ve düşüncelerini, sanal mecralarda rahatlıkla dile getirebilmektedir. Aktivizm, genel olarak sosyal değişim için harekete geçme durumu olarak tanımlanmaktadır. Sosyal değişime yönelik eylemler; kitle hareketleri, lobi faaliyetleri, sivil itaatsizlik eylemleri ve mitingler şeklinde yürütülmektedir. İnternet

teknolojilerinin gelişim göstermesiyle birlikte aktivizm, dijital bir hale dönüşmeye başlamıştır ve günümüzde değişim odaklı eylemler, internet üzerinden yapılmaktadır (Chibata, 2016, s.70).

İnternet teknolojilerinde meydana gelen köklü değişiklikler, değişime yönelik sosyal mahiyetteki eylemlerin de zemininde değişikliğe yol açmıştır. Günümüzde birçok sosyal sorun, internet üzerinden tartışılmaktadır. Bu durum da aktivizmin dijitalleşmesine neden olmaktadır. Özellikle sosyal medyanın kullanımının yaygınlaşmaya birlikte, dijital aktivizm kavramı sıklıkla gündeme gelmeye başlamıştır. İnternet, akıllı telefonlar ve diğer web tabanlı araçlarla gerçekleştirilen siber aktivizm ya da dijital aktivizm de klasik aktivizm türlerinde olduğu gibi organize olmak, harekete geçmek ve farkındalık yaratmak amacıyla gerçekleştirilmektedir (Radsch, 2016, s.31). Dijital aktivizmde bir sorun etrafında birleşen bireyler, kamusal uzamda değil, siber bir uzamda eylemde bulunmaktadırlar. Bu da dijital aktivizmin, bilinen aktivizm faaliyetlerinden farklılaştığı noktayı işaret etmektedir. Özellikle sosyal medya aracılığıyla örgütlenen bireyler, belirli konularda harekete geçmek üzere "sanal eylemlerde" bulunmaktadırlar. Ayrıca change.org, avaaaz.org ve care2.com gibi sitelerde de aktivizm faaliyetleri yürütülmektedir. Bireyler, internet teknolojileri sayesinde belirli konular ekseninde toparlanıp, "sanal cemaatler" oluşturmaktadır. Ortak bir amaç doğrultusunda harekete geçen bireyler, internet tabanlı teknolojiler sayesinde siber ortamda eylemde geçmektedirler. Bu çerçevede biyolojik yurttaşlık olgusu da dijital aktivizm bağlamında değerlendirilmektedir. Özellikle belirli sağlık sorunlarına sahip olan bireyler, internet tabanlı teknolojiler sayesinde sanal ortamda örgütlenebilmekte ve seslerini yetkili kurum ve kuruluşlara duyurabilmektedirler. Bu noktadan hareketle eylemin siber hali olarak nitelendirilebilecek olan dijital aktivizm, günümüzde kitlelerin siyasal katılım, kendilerini ifade etme ve politik tutumlarının oluşumu noktasında işlevsel bir özelliğe sahiptir (Dennis 2019, s.16).

Biyolojik Yurttaşlık Olgusu

Biyolojik yurttaşlık/bioyurttaşlık olgusu, ilk olarak 2002 yılında Andriana Petryna tarafından Çernobil faciası üzerinde yapmış olduğu çalışmada kullanılmıştır. Petryna, çalışmasında biyolojik yurttaşlığı, biyolojik olarak zarar görmüş bir nüfusun bireysel ya da kolektif olarak refah iddiasında bulunması durumu olarak tanımlamıştır (Cooter, 2008). Yeni bir kavram olan biyolojik yurttaşlık, özellikle iktidarın kabuk değiştirip, biyolojik bir iktidar haline gelmesiyle belirginlik kazanmaya başlamıştır. Petryna'nın Ukrayna'daki Çernobil Nükleer Santrali'nde meydana gelen felaket üzerinden tanımlamaya çalıştığı biyolojik yurttaşlık, herhangi bir biyolojik sorun etrafında birleşerek, toplumsal ve politik bir güç unsuru oluşturan kişileri tanımlamak için kullanılmaktadır. AIDS, kanser, otizm ve diğer kronik hastalıklara maruz kalanlar ve yakınlarının oluşturmuş olduğu bu topluluklar, mevcut sağlık sorunlarına ilişkin olarak köktenci bir yaklaşımı benimsemektedirler (Terzioğlu, 2011, s. 130).

Biyolojik yurttaşlık olgusunun ilk olarak gözlemlendiği yer olan Ukrayna'da Çernobil felaketi sonrasında Ukrayna nüfusunun yaklaşık olarak %7'sinin oluşturmuş olduğu grup, mevcut yönetimden sosyal destek ve birtakım sosyal haklar talep etmek için acı çeken statülerini kullanmışlardır. Petryna için bu grup ve grubun öne sürmüş olduğu iddialar, ortak bir ulusal bölge, kültür veya inanç sistemi yerine biyolojik olarak radyasyona maruz kalma derecesi üzerinden temellendiği için, yeni bir tür vatandaşlık teşkil etmekteydi (Greenhough, 2014, s. 1; Petryna, 2002). Bu bağlamda biyolojik yurttaşlığın dayanak noktasının kültür, din, dil ya da diğer değerler yerine sahip olunan biyolojik rahatsızlıklar olduğu ileri sürülebilir. Bu bağlamda Petryna'nın kavramsallaştırmış olduğu biyolojik vatandaşlık tipi, yeni bir vatandaşlık tipini

imlemektedir. Petryna'nın yapmış olduğu çalışmadan sonra biyolojik yurttaşlık olgusu üzerinde çalışmalar yapılmaya devam etmiştir. Nicolas Rose ve Carlos Novas, biyolojik yurttaşlığın siyasi tartışmalar için yeri mecralar açtığını ve demokrasi için yeni sorular ortaya çıkarttığını vurgulayarak, yeni aktivizm biçimlerini de yarattığını ileri sürmüşlerdir. Ayrıca Rose ve Novas, biyolojik vatandaşlığı, haklar, sorumluluklar ve görevler gibi etik bir perspektif üzerinden tartışmaktadırlar. (2005, s. 442; Plows ve Boddington, 2006, s. 119).

Beden ve bedeninin sahip olduğu hastalıklar, eksiklikler ve kusurlar üzerinden temellenen biyolojik yurttaşlık tartışmaları, yurttaşlık olgusunun da tartışmaya açılmasına neden olmaktadır. Biyolojik yurttaşlık tartışmaları, Antik Yunan siyasetindeki "yurttaşlık" kavramını diriltmektedir. Yurttaşlık, Yunan polis devletlerinde, bireyin özel hayatının bir kamu meselesi olduğu ve bireyin yükümlülüklerinin toplumun günlük işleyişine bağlı olduğu bir döneme gönderme yapmaktadır. O dönemlerde yurttaşlık salt bir siyasi topluluğa üye olmanın neticesinde elde edilen bireysel haklar olarak görülmemektedir. Aksine, yurttaşlık, yurttaşlık bilgisinin ahlaki erdemlerini aktif olarak gösterip, yurttaşın toplumun yaşamını ve refahını geliştirmeye yönelik bilinçli bir devlet-yurttaş ilişki ekseninde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda biyolojik yurttaşlık tartışmalarının temelini Antik Yunan Polis devletlerindeki "yurttaşlık" tanımlamasıyla örtüştüğü ileri sürülebilir (Halse, 2009, s. 50).

Yurttaşlık tartışmalarını şekillendiren ve yeni bir yurttaşlık formu olarak ortaya çıkan biyolojik yurttaşlık olgusu Rose'a göre üç temel soru üzerinden mevcudiyetlerini şekillendirmektedirler. "Ne Bilebilirim?", "Ne Yapmalıyım" ve "ne umabilirim" soruları üzerinden biyolojik yurttaşlık vazifelerini yerine getiren biyolojik yurttaşlar, beklenti ve talepleriyle toplumsal ve siyasal yaşamda etkili olmaktadır (Rose, 2008, s. 47). Dolayısıyla biyolojik yurttaşlık, temelde beden üzerinden temellenen istekler noktasında varlık göstermektedir. Bedensel hastalıklar ve eksikliklerin bir araya getirdiği kişiler, oluşturmuş oldukları kolektif yapılar aracılığıyla iktidarlardan taleplerde bulunmaktadır. Bu noktada ana unsurun biyolojik eksiklik ve hastalıklar olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Biyolojik yurttaşlık olgusunun alametifarikası, bedensel hastalıklar ve bedeninin kusurlarıdır. Bu bağlamda biyolojik yurttaşların bir araya gelerek oluşturmuş oldukları yapıların temelinde tıpkı Çernobil faciasında olduğu gibi, biyoloji kaynaklı unsurlar yer almaktadır.

Yeni Medya Teknolojilerinin Gelişimi ve Dijitalleşen Biyolojik Yurttaşlık

Yeni medya teknolojilerinin gelişim göstermesi, modern bireyin toplumsal yaşamında birtakım değişim ve dönüşümler yaratmıştır. Temelde internet ortamı, cep telefonları ve oyun konsolları gibi web tabanlı dijital teknolojiler üzerinden tanımlanan yeni medya olgusu, geleneksel medyadan birçok noktada farklılaşmaktadır. Bu bağlamda yeni medya teknolojilerinin, geleneksel medyadan farklılaştığı en önemli iki noktanın etkileşimsellik ve multimedya özelliği göstermesi olduğu söylenebilir (Binark, 2007, s. 21). Bu bağlamda geleneksel medyadan farklı olarak yeni medya teknolojileri, iletişim olgusunda bir kırılma yaratmıştır. Geleneksel medyanın tek yönlü, jakoben özelliklerine karşıt olarak yeni medya teknolojileri, kullanıcılarına içeriğin tüketicisi statüsünden, aynı zamanda içeriğin üreticisi olabilme hakkını tanımaktadır. Bu bağlamda yeni medya teknolojilerinin gelişi ile birlikte iletişim olgusunun birtakım değişim ve dönüşümler yaşadığını belirtmek gerekmektedir.

Temelde internet tabanlı olarak geliştirilen yeni medya teknolojileri, iletişimin küresel düzlemde gelişmesine ve enformasyon toplumunun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Manuel Castells'in ağ toplumu olarak nitelendirdiği günümüz toplumsal dinamiklerinin arka planında kuşkusuz internet temelli teknolojiler bulunmaktadır

(Castells, 2008). Yeni medya ve toplumsal sonuçlarına dair iyimser ve kötümser görüşler varlık gösterse de, yeni medya ve internet teknolojilerinin toplumsal düzlemdeki etkilerinin görmezden gelinmemesi gerekmektedir. We Are Social platformunun 2019 verilene göre, 7 milyar 676 milyonluk Dünya nüfusunun %57'si yani 4 milyar 388 milyon kişi internet kullanmaktadır.³ Kullanım nedenlerinden bağımsız olarak ele alındığında bu rakam, internet ve yeni medya mefhumunun görmezden gelinemeyeceğinin bir göstergesidir. Yeni medya teknolojilerinin hızla gelişim göstermesi ve toplumsal yaşamdaki mevcut durumuna bakıldığında, geleneksel medyanın da yeni medya teknolojilerine eklemlendiği görülmektedir. Geleneksel formatta yayıncılık yapan kurum ve kuruluşlar, yeni medya teknolojilerini aktif olarak kullanmakta ve faaliyetlerini çift başlı bir şekilde yürütmektedirler. Bu bağlamda yeni medya teknolojilerinin belirli ölçüde bir toplumsal kabulünün olduğunu belirtmek gerekmektedir. Yeni medya ve sosyal medya üzerine yapılan çalışmalarla sıklıkla yeni medya teknolojilerini Marksist bir perspektiften eleştiren Christian Fuchs, *Arap Baharı* ve 2011 yılında Birleşik Krallık'taki eylemlerde yeni medyanın sanıldığı kadar güçlü olmadığını altını çizerek, sorunun daha temelde olduğu vurgulamıştır (Fuchs, 2012). Fuchs'un yeni medyaya yönelik getirmiş olduğu eleştiri kısmen doğru olmakla beraber, tümüyle kabul edilebilir değildir. Yeni medya teknolojileri belirli toplumsal olayların direkt olarak kaynağı ve katalizörü olmasa da, toplumsal yönelimler ve katılım noktasında tümüyle işlevsiz değildir. Bu çerçevede internet ortamında toplanan ve birtakım mücadeleler yürüten oluşumlara ve bu oluşumların icraatlarına bakmak gerekmektedir.

Yeni medya ve internet teknolojilerinin gelişim göstermesiyle birlikte geleneksel olarak yürütülen örgütlenme ve bir araya gelme halinin internet ortamına kaydığı görülmektedir. Yeni medya teknolojileri sayesinde bireyler, benzer sorunlar etrafında bir araya gelebilmekte ve "kamuoyu" oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bu noktada yeni medyanın işlevselliğinin tartışıldığını belirtmek gerekmektedir. Geleneksel medyadan yapısal olarak farklılıklar gösteren yeni medyaya yönelik bu bağlamda "distopik" ve "ütöfik" yaklaşımların olduğunun da belirtilmesi gerekmektedir (Papacharissi, 2002, s. 10-12).

Zizi Papacharissi'nin sosyal medyayı kamusal alan üzerinden tartıştığı çalışmada belirtmiş olduğu distopik ve ütöfik yaklaşımlar ekseninde yeni medyayı ele almak yerine, yeni medyanın toplumsal çıktılarını ekseninde değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda yeni medya araçlarının muhtevasının bir kenara bırakılarak, kullanım amaçlarının ve sonuçlarının tartışılması gerekmektedir. Dolayısıyla biyolojik yurttaşlık olgusunu yeni medya kavramı üzerinden tartışma bu çerçevede önemli görülmektedir. Yeni medya teknolojilerinin gelişim göstermesiyle beraber, biyolojik yurttaşlığın da dijitalleşmeye başladığı ileri sürülebilir. Belirli biyolojik ve bedensel hastalıklar etrafında örgütlenen yurttaşlar olarak tanımlanan biyolojik yurttaşlar, internet ve yeni medya teknolojileri aracılığıyla dijital ortamlarda örgütlenip, seslerini duyurabilmektedirler (Greenough, 2014, s. 2; Rabinow, 2005, s. 49).

Biyolojik yurttaşlığın dijitalleşmesi bağlamında, bireylerin internet ortamında küresel düzlemde bir araya gelerek, ortak çıkarlar doğrultusunda hareket edebildiklerini belirtmek gerekmektedir. Özellikle küresel ölçekte önemli görülen salgınlar, AIDS vb. hastalıklara karşı yurttaşlar, benzer platformlarda buluşarak, biyolojik yurttaşlık vazifelerini yerlerine getirmektedirler. Bu bağlamda yeni medya teknolojilerinin sağladığı avantajlardan birisinin biyolojik yurttaşlık olgusunun dijitalleşmesi olduğu ileri sürülebilir. Bu bağlamda biyolojik olarak benzer koşullara sahip olan bireylerin e-mail listeleri ya da internet siteleri aracılığıyla bir araya gelmeleri sonucunda oluşturmuş

³ <https://wearesocial.com/global-digital-report-2019>, e.t: 12.03.2019

oldukları yapı "dijital biyolojik yurttaşlık" olarak tanımlanmaktadır (Johnson vd, 2018, s. 6). Dolayısıyla yeni medya ve internet teknolojilerinin, biyolojik yurttaşlık olgusunda da değişimler ve dönüşümler yarattığını belirtmek gerekmektedir. İnternet teknolojileri sayesinde zaman ve uzamdan bağımsız olarak hareket edebilen benzer sağlık sorunlarına sahip olan katılımcılar, belirli online platformlarda bir araya gelerek, hak taleplerini iktidarlara iletmektedirler. Bu bağlamda yeni medya ve internet teknolojilerinin toplumsal çıktısı olarak biyolojik yurttaşlık olgusunun dijitalleşmesi, bu bağlamda önem arz etmektedir. Türkiye özelinde dijitalleşen biyolojik yurttaşlık olgusuna bakıldığında ise change.org platformu üzerinden yürütülen kampanyaları, bu bağlamda dikkat çekmektedir. Change.org platformunun yayımlanmış olduğu 2018 yılı faaliyet raporuna göre, biyolojik yurttaşlık kapsamında değerlendirilecek birçok kampanya başlatılmış ve başarılı/başarısız sonuçlar elde edilmiştir. Dolayısıyla dijitalleşme ve biyolojik yurttaşlık kapsamında change.org platformunun incelenmesi bu bağlamda önem arz etmektedir.

Change.Org Verilerine Göre Türkiye’de Biyolojik Yurttaşlık Olgusunun Tartışılması

Change.org’un 2018 yılı faaliyet raporuna ilişkin verilerin analizi yapılmadan önce Change.org platformuna dair birtakım bilgiler vermek, olayın mahiyetini kavrayabilmek noktasında önem arz etmektedir. Change.org, 2007 yılında Ben Ratray tarafından Amerika Birleşik Devletleri’nde kurulmuş özel bir şirkettir. Kendisini sosyal, gönüllü ve kâr amacı gütmeyen bir platform olarak tanımlayan change.org, uluslararası arenada kampanyaların yürütüldüğü bir sitedir. Güncel verilere göre, 279 milyon 861 bin 656⁴ kişinin harekete geçtiği bir platform olarak change.org, 196 ülkede faaliyet göstermektedir. Kendisini açık bir platform olarak tanımlayan Change.org’da tüm kampanyalar kullanıcılar tarafından başlatılmaktadır. Bu çerçevede change.org sadece bir platform olarak faaliyet göstermektedir. Ayrıca change.org yönetimi, herhangi bir hakemlik görevi üstlenmemekte, isteyen her kullanıcı, her konuda kampanya başlatabilmektedir. Ayrıca change.org platformu, başlatılan kampanyalara ilişkin taraf değildir ve kampanyaların başarı ya da başarısızlıklarının sorumluluğunu üstlenmemektedir. Bu bağlamda bir internet sitesi olarak change.org, toplumsal ya da özel sorunlardan hareketle imza kampanyalarının başlatıldığı bir platform olarak kabul edilmektedir. Change.org’a ilişkin bir diğer önemli husus ise, change.org’un bir sivil toplum kuruluşu değil, teknolojik bir şirket olduğudur. Change.org platformunda sağlıktan, ekonomik adalete; insan haklarından, çevre hakkına kadar birçok alanda kampanyalar başlatılmaktadır. Bu çerçevede yapılmış olan bu çalışmada change.org’un yayımlanmış olduğu 2015, 2016, 2017 ve 2018 yılı faaliyet raporları baz alınarak, sağlık alanında başlatılan kampanyalar, biyolojik yurttaşlık ekseninde tartışılmıştır.

Yıllar	Toplam Kampanya Sayısı	Toplam İmza Sayısı	Sağlık Alanında Başlatılan Kampanya Sayısı	Sağlık Alanında Başlatılan Kampanyaların İmza Sayısı	Sağlık Alanında Başlatılan Kampanyalardan Başarıya Ulaşların Sayısı
2018	44.372	27.052.322	10.205	6.244.713	9
2017	44.430	14.795.295	4.443	1.479.529	6
2016	34.805	16.157.892	3828	1.615.789	11
2015	23.263	15.811.872	1628	1.871.483	15

Tablo 1: Change.org 2018 raporuna göre Türkiye’de sağlık alanındaki kampanyalar⁵

⁴ <https://www.change.org/tr>, e.t: 20.03.2019

⁵ <https://www.change-destek.org/2018/>, e.t: 20.03.2019

Tablo 1’de görüldüğü üzere 2018 yılında Türkiye’de change.org platformu üzerinden toplam 44 bin 372 adet kampanya başlatılmış ve bu kampanyalara toplam 27 milyon 52 bin 322 adet imza atılmıştır. Çalışma sınırlılığında yer almasında ötürü, bu çalışmada sadece sağlık alanında başlatılan kampanyalara yer verilmiştir. 2018 yılında change.org platformu üzerinden sağlık alanında 10 bin 205 adet kampanya başlatılmış ve bu kampanyalara toplam 6 milyon 244 bin 713 adet imza atılmıştır. Başlatılan kampanyalardan 9 tanesi ise başarılı bir şekilde sonuçlanmıştır. Bu çerçevede sayısal verilerden hareket edilecek olursa, başarıya ulaşan 9 kampanya, biyolojik yurttaşlık çerçevesinde değerlendirilebilir. Change.org platformunun 2017 raporunda da benzer bir sonuç gözlemlenmektedir. 2017 yılında toplamda 44 bin 430 kampanya başlatılmış olup, sağlık alanında yürütülen 4 bin 443 adet kampanyaya atılan imza sayısı 14 milyon 795 bin 295’tir. 2017 yılında sağlık alanında başarıya ulaşan kampanya sayısı ise 6’dır. Bir önceki yıla göre niceliksel bir artışın olması, dijital aktivizmin gün geçtikçe yaygınlaşmasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Change.org platformunun yayımlanmış olduğu 2016 yılı raporunda⁶ ise sağlık alanında başlatılan 3828 kampanyadan on bir tanesi başarıya ulaşırken; 2015 yılında başarıya ulaşan kampanya sayısı ise on beştir.⁷

Başarıya ulaşan kampanyalara bakıldığında down sendromlulara ilişkin Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde komisyon kurulması, 2018 yılında başarıya ulaşan change.org kampanyaları arasında yer almaktadır. 93 bin 426 imzacının destek verdiği kampanya sonucunda Türkiye’deki 70 bin down sendromlu birey için, “Down Sendromu Araştırma Komisyonu” kurulmuştur (change.org, 2018). Bu bağlamda biyolojik yurttaşlık ekseninde harekete geçen bireyler, yeni medya ve internet teknolojilerinin bir ürünü olan change.org üzerinden taleplerini ileterek, biyolojik yurttaşlığın dijital alandaki işlevselliğini göstermişlerdir.

Sağlık alanında başlatılan ve başarıyla sonuçlanan bir diğer kampanya ise biyonik kulaklarla ilgilidir. Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından bir süre önce alımları durdurulan biyonik kulakların işitme engelli bireyler için tekrardan tedarik edilmesine ilişkin başlatılan “Fatoşeylülüduysun” isimli kampanya, 102 bin 192 adet imza sonucunda başarıya ulaşmıştır. Ani İşitme Kaybı’na yakalanan ve işitme duygusuna kaybeden Fatoş isimli vatandaşın eşi, change.org üzerinden biyonik kulakların tekrar SGK tarafından karşılanmasına ilişkin başlattığı kampanya başarılı ile sonuçlanmıştır. Kampanyanın muhatabı olan Sağlık Bakanlığı, ilgili kurumla ihale sürecini tamamlayarak, biyonik kulakların alımına tekrar başlamıştır. Neticesinde ise hem kamu hem de özel hastanelerde biyonik kulak bekleyen diğer hastalara da beklemiş oldukları biyonik kulaklar ulaştırılmaya başlanılmıştır. Bu bağlamda biyolojik yurttaşlığın bir tezahürü olarak işitme engelli vatandaşların ve yakınlarının katılım sağladığı bu kampanya, biyolojik yurttaşlığın dijitalleşmesine ilişkin örnek olarak gösterilebilir.

Change.org platformu üzerinden sağlık alanında başlatılan ve başarıya ulaşan bir diğer kampanya ise Hazal Semiz isimli bebek üzerinden başlatılan Sıpinal Müsküler Atrofi (SMA) hastalığı bir diğer tabirle “Gevşek Bebek Sendromu” tedavisinde kullanılan ilaçların SGK tarafından karşılanmasına ilişkin başlatılan kampanya, 2018 yılında 337 bin 88 adet imza toplayarak başarıya ulaşmıştır. Bir dozu yaklaşık olarak 175 Bin Dolar olan ilacın SGK tarafından karşılanmasına ilişkin harekete geçen bireyler, 1 milyon 300 bin SMA

⁶ https://s3.amazonaws.com/change-production/cms_uploads/Change_org_2016_Raporu.pdf, e.t: 05.04.2020

⁷ https://s3.amazonaws.com/change-production/cms_uploads/Change_org_2015_raporu.pdf, e.t: 05.04.2020

hastası çocuk için başlatmış oldukları kampanyadan olumlu sonuç almışlardır.⁸ Biyolojik yurttaşlığın diğer örneğini teşkil eden bu kampanya, biyolojik yurttaşlık faaliyetlerinin dijitalleşmesinin bir başka örneği olarak kabul edilmektedir.

Change.org platformunda yürütülen ve başarıya ulaşan bir diğer kampanya ise "MS hastalarının ilaçları (Gilenya, Tysabri, Fampyra) SGK kapsamına alınsın" kampanyasıdır. Multipl Skleroz (MS) hastalığına sahip olan bireyler, tedavileri için gerekli olan ilaçlarının Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından karşılanmamasına tepki göstermek amacıyla başlattıkları kampanya, 1399 imzacının desteğiyle (change.org, 2015) başarıya ulaşmıştır. Kampanya sonrasında *Gilenya* isimli ilaç, SGK tarafından karşılanmaya başlamıştır. Biyolojik yurttaşlar olarak nitelendirilebilecek olan MS hastaları, benzer bir amaç doğrultusunda dijital teknikleri kullanarak bir araya gelmişler ve seslerini duyurmuşlardır. Kampanya sonrasında alınan sonuç, dijital aktivist hareketlerin bir başarısı olarak değerlendirilebilir. Bu duruma benzer bir sonuç yine 2015 yılında "Devlet ilacımızı versin" isimli kampanya sonucunda ortaya çıkmıştır. Vücuttaki enzimlerin üretilmemesi sonucunda ortaya çıkan Mukopolisakkaridoz (MPS) hastalarının tedavisinde kullanılan *Vimizim* isimli ilaç da SGK tarafından karşılanmaya başlamıştır.

Bu çerçevede çalışma sınırlılığında yer alan ve sağlık alanında başarıya ulaşan farklı kampanyaların ortak noktasının biyolojik yurttaşlık olduğunu belirtmek gerekmektedir. Benzer hastalıklara sahip bireyler ve yakınlarının bir araya gelerek oluşturmuş olduğu biyolojik yurttaşlık olgusu, yeni medya teknolojilerinin gelişim göstermesiyle beraber dijitalleşmeye başlamıştır. Bu bağlamda change.org platformu, biyolojik yurttaşlık faaliyetlerinin yürütüldüğü bir platform olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Biyolojik yurttaşlık olgusu, yurttaşlık ve sosyal adalet ekseninde önemli bir tartışma konusudur. Biyolojik olarak benzer hastalıklara ve kusurlara sahip bireyler ve yakınlarının bir araya gelerek oluşturmuş oldukları biyolojik yurttaşlık tipinin ayırt edici özelliği, biyolojik sorunlar üzerinden temelleniyor olmasıdır. Bu bağlamda biyolojik yurttaşlık ekseninde bir araya gelen bireyler, iktidarlardan birtakım taleplerde bulunmaktadır. Biyolojik sorunlar ekseninde meydana gelen biyolojik yurttaşlık faaliyetinin kavramsallaştırdığı ilk olay, Ukrayna'da meydana gelen Çernobil Nükleer santralinde yaşanan faciadır. Genel olarak bakıldığında ise biyolojik yurttaşlık olgusunun, farklı türden hastalıklar etrafında bir araya gelen bireyler tarafından oluşturulduğu ileri sürülebilir. Özellikle kanser hastaları, AIDS hastaları, Down sendromlu bireyler gibi biyolojik hastalıklar ekseninde bir araya gelen bireyler, çeşitli platformlarda seslerini duyurmaya çalışmakta ve birtakım taleplerde bulunmaktadır. Bu bağlamda biyolojik yurttaşların bir araya gelmesinde ve eyleme yönelik bir katılım gerçekleştirilmesinde yeni medya ve internet teknolojilerinin de işlevsel olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. İnternet üzerinden birbirleriyle iletişime geçen ve örgütlenen bireyler bu çerçevede dijital biyolojik vatandaşlar olarak tanımlanabilmektedir. Yapılmış olan bu çalışmada da yeni medya ve internet teknolojileri ekseninde biyolojik yurttaşlık olgusu tartışılmıştır. Change.org özelinde yapılan çalışmada, belirli hastalıklara sahip bireyler, bu bireylerin yakınları ve diğer katılımcılar tarafından desteklenen kampanyaların, bir biyolojik yurttaşlık eylemi olduğunu belirtmek gerekmektedir. Çalışma sınırlılığında incelenen biyokulak talepleri, ya da SMA hastalarının kullanmış olduğu ilaçları SGK kapsamına

⁸ <https://www.change.org/p/sma-hastas%C4%B1-hazal-bebe%C4%9Fin-1-dozu-175-bin-dolar-olan-ila%C3%A7lar%C4%B1n%C4%B1-sgk-%C3%BCstlensin/u/24231285>, e.t: 20.03.2019

alınmasına ilişkin başlatılan kampanyalar, biyolojik yurttaşlık eylemlerinin bir tezahürü niteliği taşımaktadır. Ayrıca MS ve MPS hastalarının kullandığı ilaçların da SGK kapsamına alınması da biyolojik yurttaşlık ve dijital aktivizmin kesiştiğinin bir göstergesidir.

Change.org, tarafsız ve kâr amacı gütmeyen bir platform olarak, bireylere birçok alanda kampanya başlatabilme olanağı sunmaktadır. Bu çalışmada, Change.org platformunun 2015, 2016, 2017 ve 2018 yıllarına özel yayımlanmış olduğu raporlar temel alınarak, sağlık alanında başlatılan ve başarıya ulaşan bey farklı kampanya incelenmiştir. Kampanyaların ortak noktasının biyolojik kökenli olması ve benzer hastalar tarafından desteklenmesi, bu kampanyaları direkt olarak biyolojik yurttaşlık faaliyeti kılmaktadır. Dolayısıyla yeni medya ve internet teknolojilerinin bir artışı olarak değerlendirilebilecek olan change.org tarzı platformlar, biyolojik yurttaşlar için hareket sahası yaratmakta ve seslerini duyurabilmelerine imkân sağlamaktadır. Yeni medya teknolojilerini tümüyle olumsuzlamak ya da yansımak mümkün değildir. Toplumsal işleve sahip her şeyin artıları ve eksileri olabileceği gibi, yeni medya ve internet teknolojilerinin de artıları ve eksileri bulunmaktadır. Bu noktada olaylara ve olgulara nereden bakıldığı önem arz etmektedir. Change.org platformuna, biyolojik yurttaşlık ekseninde bakıldığında, her ne kadar 2018 yılında sağlık alanında başlatılan kampanyalardan 9'u, 2017 yılındaki kampanyalardan ise 6'sı 2016 yılındaki kampanyaların on bir tanesi ve 2015 yılındaki kampanyaların ise on beşi başarıya ulaşmıştır. Bu veriler, yeni medya teknolojilerinin tümüyle işlevsiz olmadığını bir göstergesidir. Biyolojik yurttaşlık ekseninde değerlendirildiğinde change.org, dijital aktivizmin gerçekleştiği bir platform olarak değerlendirilebilir.

Biyolojik yurttaşlık ve dijitalleşen biyolojik yurttaşlık ekseninde Change.org'da başlatılan sağlık alanındaki kampanyalar, biyolojik yurttaşlık olgusunun modern toplumlardaki bir yansıması niteliğini taşımaktadır. Dolayısıyla sonuçlarından bağımsız bir şekilde başarıya ulaşın ya da ulaşmasın sağlığa yönelik her biyolojik yurttaşlık eylemi, yeni medya ve internet teknolojilerinin avantajları kapsamında değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- BİNARK, M. (2007). *Yeni medya çalışmalarında yeni sorular ve yöntem sorunu*, (Editör) Mutlu Binark. *Yeni medya çalışmaları*. Ankara: Dipnot Yayınları, s. 21-45.
- CASTELLS, M. (2008). *Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür: ağ toplumunun yükselişi*. (Çev: Ebru Kılıç), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CHIBATA, M. B. (2016). *Digital activism in Uganda*, (Ed), Bruce Mutsvairo. *Digital Activism in the Social Media Era*. London: Palgrave Macmillan. s. 69-95.
- COOTER, R. (2008). Historical keyword: biocitizenship. *The Lancet*. Vol: 372, s.1725.
- DENNIS, J. (2019). *Beyond slacktivism: political participation on social media*. Canberra: Palgrave Macmillan.
- FUCHS, C. (2012). Behind the news social media, riots and revolutions. *Capital & Class*, 36(3), s. 383-391.
- GREENHOUGH, B. (2014). *Biopolitics and biological citizenship*, (Eds), William Cockerham, Robert Dingwall ve Stella Quah. *Wiley Blackwell Encyclopedia of Health, Illness, Behavior, and Society*. New Jersey: Wiley Publishing, s. 1-3.
- HALSE, C. (2009). *Bio-citizenship: virtue discourses and the birth of the bio-citizen*. (Editörler), Jan Wright ve Valerie Harwood. *Biopolitics and the obesity epidemic: governing bodies*, London: Routledge Press. s. 45-59.

- JOHSON, J. HAPPE, K. ve LEVINA, M. (2018). *Introduction*. (Eds), Kelly Happe, Jenell Johnson ve Marina Levina. *Biocitizenship: the politics of bodies, governance, and power*. New York: New York University Press, s. 1-21.
- PAPACHARISSI, Z. (2002). The virtual sphere: the internet as a public sphere. *New Media & Society*, 4(9), s. 9-27.
- PETRYNA, A. (2002). *Life exposed: biological citizens after chernobyl*. New Jersey: Princeton University Press.
- PLOWS, A. & BODDINGTON, P. (2006). Troubles with biocitizenship?. *Genomics, Society and Policy*, 2(3), s. 115-135.
- RABINOW, P. (2005). *Midst anthropological problems*. (Eds), Aihwa Ong ve Stephen Collier. *Global Assemblages: Technology, politics and ethics as antropological problems*, Victoria: Blackwell Publishing, s. 40-55.
- RADSCH, C. C. (2016). *Cyberactivism and citizen journalism in egypt*. Maryland: Palgrave Macmillan.
- ROSE, N. (2008). The value of life: somatic ethics & the spirit of biocapital. *Daedalus*, 137(1), s. 36-48.
- ROSE, N. ve NOVAS, C. (2005). *Biological citizenship*. (Eds), Aihwa Ong ve Stephen Collier. *Global assemblages: technology, politics and ethics as antropological problems*. Victoria: Blackwell Publishing, s. 439-464.
- TERZİOĞLU, A. (2011). *Küreselleşme, kanser ve hastalık anlatıları: bilinçli/bilinçsiz hastadan biyolojik vatandaşlığa geçiş*, (Eds), Cenk Özbay, Ayşecan Terzioğlu ve Yeşim Yasin. *Neoliberalizm ve mahremiyet*. İstanbul: Metis Yayınları, s. 111-133.

İnternet Kaynakları

- <https://www.change.org/p/sma-hastas%C4%B1-hazal-bebe%C4%9Fin-1-dozu-175-bin-dolar-olan-ila%C3%A7lar%C4%B1n%C4%B1-sgk-%C3%BCstlensin/u/24231285>, e.t: 20.03.2019
- <https://www.change-destek.org/2018/>, e.t: 20.03.2019
- <https://www.change.org/tr>, e.t: 20.03.2019
- <https://wearesocial.com/global-digital-report-2019>, e.t: 12.03.2019
- https://s3.amazonaws.com/change-production/cms_uploads/Change_org_2015_raporu.pdf, e.t: 05.04.2020
- https://s3.amazonaws.com/change-production/cms_uploads/Change_org_2016_Raporu.pdf, e.t: 05.04.2020

Summary

Nowadays, biological citizenship is a term frequently mentioned in health and body politics. The concept of biological citizenship first coined by Adriana Petryna is primarily used to characterize the community of individuals with similar biological disorders. The concept of biological citizenship used by Petryna in his study on the Chernobyl Nuclear Power Plant Disaster underlines that a different definition of citizenship can be made. When the development of new media and internet technologies and the fact that the collective structures organized on the internet become visible on the social strata, it can be observed that the biological citizenship in a digital media. In this study, the relationship between the phenomenon of biological citizenship and the new media was examined and inferences were made for the digitalization of the phenomenon of biological citizenship. In the context of the advantages offered by new media and internet technologies to its users, biological citizens

can organize on the internet and convey their demands to the relevant institutions. In this context, it is observed that biological citizens can create public opinion through new media and internet technologies. The aim of this study is to emphasize that in the context of new media and internet technologies, the phenomenon of biological citizenship has begun to digitalize. In this context, the study was carried out on the Change.org platform as a product of new media and internet technologies. This study is limited to the field of health campaigns launched in Turkey in 2018. According to the Change.org platform's, in 2018 a total of 273 campaign started in Turkey in the health field and 9 of them have resulted in the success of these campaigns. In this study, 3 of the 9 campaigns that have been successful with judicial sampling technique were examined in the study limitation and biological citizenship and internet relationship were examined. The method of literature review was used as a method in this study and the relationship between the phenomenon of biological citizenship and internet technologies is discussed in terms of campaigns launched at the change.org platform.

Dijital Aktivizm Olarak Sosyal Medyada Boykot Çağruları: Watsons Krizi Örneği

Derya ÜRKMEZ*

Öz

Markaların varlığını ve faaliyetlerini sürdürmesini tehdit eden kriz durumları 21. yüzyılda yeni medya teknolojisi ile farklı bir boyut kazanmıştır. Markalar sosyal medyada kendilerine karşı yapılan içerik paylaşımlarının önüne geçmeye çalışsalar da internetin bireylere sağladığı hızlı ulaşım ve etkileşim avantajı bu durumu başarısız kılabilmektedir. Bu çalışmada Aralık 2016'da gerçekleşen Watsons krizi marka açısından değil, bireylerin markaya karşı toplumsal sorumluluk bağlamında sosyal medya üzerinden örgütlenmeleri ele alınmıştır. Bir mikroblog olan Twitter üzerinden #WatsonsBoykot hashtagi altında girilen 200 iletiden yirmi tanesi örneklem olarak alınıp, içerik analizi ile incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Aktivizm, Sosyal Medya, Boykot, Kriz İletişimi, Twitter.

Boycott Calls on Social Media as Digital Activism: The Case of Watsons Crisis

Abstract

Crisis situations, which are a threat to brands to sustain their existences and activities, have acquired a different dimension, as a new media technology has arisen in the 21st century. Even though brands try to prevent social media posts against them, they can fail due to the rapid access and interaction advantages that the internet provides individuals. In this study, the Watsons crisis, which took place in 2016, will be considered not from the viewpoint of brands but, the individuals' organizations via social media in the context of social responsibility against the brands are discussed. Twenty of the 200 messages written under the hashtag of #WatsonsBoykot on Twitter, a microblog, was taken as a sample and analyzed through content analysis, Twitter.

Keywords: Digital Activism, Social Media, Boycott, Crisis Communication, Twitter.

Giriş

Teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesi ile toplumsal hareketlerde de yenilenme yaşanmaya başlamıştır. Aktivizm hareketlerinin dijital ortama yansması günümüzde yeni medya kullanıcılarının hemen hemen hepsini birer dijital aktivist haline getirmiştir. Dijital ortamda örgütlenmeler kimi zaman geleneksel aktivizm hareketleriyle desteklenirken,

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 23.03.2019

Kabul/Accepted: 20.08.2019

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusb.541514>

* Y. Lisans Öğr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım ABD, İstanbul, Türkiye, E-posta: deryaaurkmez@gmail.com [ORCID ID](https://orcid.org/0000-0001-8866-4634) <https://orcid.org/0000-0001-8866-4634>

kimi zaman da olduğu yerde kalmaktadır. Bireyler toplumsal olaylara karşı vicdanlarını rahatlatma, ses getirerek medyada yer almasını sağlama veya başkaları tarafından dışlanmama-yadırganmama gibi gerekçelerle dijital aktivist hareketlerini gerçekleştirmektedir. Dijital aktivizm, fiziksel harekete geçmeden bir tık ile gerçekleştirildiği ve olaylara pasif kalınmasına neden olduğu için eleştirilere de maruz kalmaktadır.

Bireyler yaşantılarındaki özel ve kamusal alan ayrımını modernleşmeyle birlikte kitle iletişim araçlarını kullanarak dijital ortama da aktarmıştır. Sosyal medya bireylere zamansal-uzamsal alanları ve sınırları ortadan kaldırarak iletişim olanağını sağlamıştır (Güngör, 2016, s.394). Bireyler dijital ortamda arkadaş gruplarıyla etkileşime geçerek özel alanda, kamu gündemini ilgilendiren konu ve sorunları tartışarak kamusal alanda bulunmaktadırlar. Sosyal medyanın kullanımından önce bireyler fiziksel bir mekânda bulunurken, sosyal medya ile sanal kamusal alan oluşmuştur.

Toplum ilgilendiren bir olaya karşı bireylerin aktivist hareketlerini gerçekleştirdiği yerler olan sosyal medya birçok farklı şekilde kullanılmaktadır. Bir terör olayı sonrası profil kararına veya profil fotoğrafı olarak siyah kurdele koyma pasif dijital aktivizm olarak örnek verilebileceği gibi, bireylerin dijital imza kampanyalarına katılımı da dahil edilebilir. Bunun yanı sıra bir durum-konu hakkında yapılan paylaşımlarla örgütlenerek medyada yer alma ve kamuoyunun gündemini belirleme çabaları gerçekleştirilmektedir.

Sosyal Medyada Kriz İletişimi

Günümüzde kullanılan Web 2.0 teknolojilerinden önce internet kullanıcıları Web 1.0 dönemini yaşamıştır. Web 1.0 döneminde bir içerik üreticisi ve bir de içerik okuyucusu bulunmaktaydı. İnternet kullanıcıları ile web siteleri arasında tek yönlü bir iletişim sağlanır ve içerik sadece web sunucuları tarafından kontrol edilirdi. Kullanıcılar sadece az sayıda bulunan ve basit bir broşür görünümündeki web sitelerinden içeriğe ulaşabilirler (Yaleze, 2014, s.95). Web 2.0 teknolojisiyle kullanıcılar sadece tüketen değil aynı zamanda içeriği üreten bir konuma geçmiştir. Kullanıcılar eş zamanlı olarak iletişimi sağlayan Web 2.0 kavramını ilk kez 2004 yılında kullanmıştır (Yenice, 2017, s.3).

Medya; geleneksel ve yeni medya (sosyal medya) olarak ikiye ayrılır. Radyo, televizyon, gazete ve dergi gibi tek yönlü iletişim sağlayan araçlar geleneksel medya araçlarını; bloglar, mikrobloglar, sosyal ağlar, forumlar ise yeni medya araçlarını oluşturmaktadır. Orsburn, sosyal medyanın geleneksel medyaya göre neden güçlü olduğunu şu şekilde ele almıştır (Yenice, 2017, s.10):

50 milyon kullanıcıya radyonun ulaşması 38 yıl,

50 milyon kullanıcıya televizyonun ulaşması 13 yıl,

50 milyon kullanıcıya internetin ulaşması 4 yıl,

100 milyon kullanıcıya Facebook'un ulaşması ise sadece 9 ay sürmüştür.

Sosyal medya aracı olan 'sanal ortam günlüğü' olarak da bilinen bloglar Alılcı'ın tanımlamasına göre "Sürekli güncellemesi yapılan ve kişilerin günlük kullanma alışkanlığının yansıması olarak da kabul edilen bir durum olan ağ güncesidir" (Seyhan, 2012, s.19). Blog yazarlarına blogger denmektedir. Bloggerlar kendi hayatlarından, deneyimlerinden, gezdikleri ve gördükleri yerlerden, kullandıkları ürünlerden, izlediklerinden bahsederek yorum ve tavsiye akışı başlatırlar.

Yine sosyal medya aracı olan mikrobloglar, sosyal medya kullanıcısının kendini kısa şekilde ifade etmesini gerektirmektedir. Kullanıcılar sınırlı sayıda karakter ile duygu, düşünce ve yorumlarını yapmaktadır. Bu konudaki ilk hizmeti Twitter sağlamıştır. Twitter 140 karakter ile kullanıcılarının 'Twit' paylaşımında bulunduğu bir sosyal

platform olarak 2006 yılında kurulmuştur. 2017 yılında ise Twitter bu sınırlamasını kaldırmıştır (www.ntv.com.tr).

Kullanıcıların isteği doğrultusunda şekil alabilen Twitter, bir sosyal, iş, tutundurma, araştırma aracı olabilmekte veya tüm bu araçların bir birleşimi olabilmektedir. Bu anlamda Twitter'ın kişisel ve örgütsel olarak iki şekilde faydası bulunmaktadır.

Twitter'in Kişisel Faydaları	Twitter'in Örgütsel Faydaları
Güncel olaylar hakkında bilgi sahibi olma. Aile ve arkadaşlarla iletişim sağlama. Benzer ilgili yeni arkadaşlarla tanışma. Yaşam, iş ya da hobilerle ilgili bilgileri paylaşma. Kitaplar, filmler, TV şovları, müzik, resim ya da herhangi bir şey hakkında konuşma. Fikirleri paylaşma. Konuları, insanları, yerleri ve benzeri şeyleri araştırma. İlginç linkleri paylaşma. Ünlüler, politikaçılar ve müzisyenler gibi ilginç bulunan insanları takip etme. Otomatik olarak iletileri diğer sosyal ağ sitelerinde paylaşabilme.	Marka yaratma, güçlendirme ve yayama. İşletme, ürün ya da bireyin kendisinin reklamını yapma. İzleyicileri genişletme. Aynı görüşteki iş profesyonelleriyle ağ kurma. Tüketici, müşteri ya da okuyucularla ağ kurma. İşletme ya da ürün üzerine fikirleri toplama. Tavsiye istemi yöntemiyle yeni eleman ya da ortaklar bulma. Diğer online yerlere trafiği sevk etme. Çalışanlar için ağ kurma. Yeni iş olasılıkları bulma Toplantıları ve durumları programlama.

Tablo 1: Twitter'ın Kişisel ve Örgütsel Faydaları (Okmeydan, 2013, s.58).

Sosyal medya kurumlar açısından önemli bir iletişim aracıdır. Kullanıcılar sosyal medyanın etkileşim özelliğini kullanarak aldıkları veya alacakları ürünler/hizmetler hakkında iyi ve kötü yorumlara yönelik hareket edebilmektedir. Kurumlar da etkili iletişim kurabilmek amacıyla sosyal medya araçlarından yararlanmaktadır. Kurumlar açısından diğer amaçlar ise aşağıda sıralanmaktadır (Bat & Yurtseven, 2014, s.202):

- Müşteri değeri oluşturmak,
- Ürün ve/veya marka bilinirliğini arttırmak,
- Rakipleri ve trendleri takip edebilme imkânı bulmak,
- Ürünlerin teşhiri için yararlanmak,
- Pazarlama çalışmalarında verimliliği arttırmak.

Wright ve Hinson'un 2010 yılında yaptığı sosyal medya araştırmasına göre iletişim profesyonellerinin işletmelerinde sosyal medya kullanımının çok önemli olduğu belirtilmiştir. Katılımcıların Facebook gibi sosyal ağların önemli olduğunu düşünenler %77, Twitter gibi mikroblogların önemli olduğunu düşünenler %65, Youtube gibi video paylaşım sitelerinin önemli olduğunu düşünenler %65 ve blogların önemli olduğunu düşünenler %57 oranında cevap verdiğini belirtmiştir (Yenice, 2017, s.36).

Halkla ilişkiler uygulamaları içinde en önemlilerinden biri olan kriz iletişimi, 21. yüzyılda yeni medya üzerinden etkin biçimde kullanılmaya başlanmış ve kriz dönemi iletişim stratejilerinin yeniden planlanmasını gerekli kılmıştır. Bunun yanı sıra göz ardı edilemeyecek bir diğer durum ise yeni medyanın bir kriz kaynağı olmasıdır.

Register'in tanımlamasına göre kriz; "Bir kuruluşun eylemlerinde kazanılmış bir hakkı olan hissedarlar, siyasiler, sendikalar ve bir sebeple çevre baskısı grupları gibi harici gruplar ve medyanın geniş ölçüde dikkatini çeken, potansiyel bakımından kuruluşun lehine olmayan bir olaydır." (Okay & Okay, 2016, s.382). Kriz beklenmedik bir zamanda ortaya çıkarak kuruluşun varlığını tehdit etmektedir. Ürün hataları, üretim makinelerinde bozulma, endüstriyel kazalar, sabotaj, ürün taklitçiliği, şirketin el

değiştirmesi, yalan, iftira, boykotlar, hatalı iletişim, ekonomik dalgalanmalar, yasal düzenlemeler gibi sebeplerle krizler meydana gelebilmektedir.

Krizlerin özellikleri şu şekildedir (Güneş & Beyazıt, 2010, s.17):

Krizler, bir ülkenin veya kuruluşun her türlü hedef ve çıkarlarını siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel hayatını olumsuz olarak etkileyen etmenlerdir.

Krizler, beklenmedik durumlarda ortaya çıkarlar.

Krizler, kriz planlarının oluşturulmasını, denetim altında tutunulabilmesi için ve krizin sonlandırılabilmesi için hızlı hareket edilerek önlemlerin alınmasını ve gerektirir.

Kriz durumlarında ortaya çıkan gerilim ve eksikliklerin tespiti, kuruluşların değişime ayak uydurmalarında hızlandırıcı bir etki sağlar.

Kriz anları önce bir suçlunun arandığı, gerçek kimliklerin ve liderlerin ortaya çıktığı durumlardır.

Beklenmedik zamanlarda ortaya çıkan ve hızlı karar almayı gerektiren krizler, bir kaos ortamı oluştururlar.

İnternet ortamının bir krize sebep olma potansiyeli, sağladığı anlık iletişimle kuruluşa zarar verebilecek haber ve yorumların medyaya ve tüketicilere hızla ulaşmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra kriz dönemlerinde yarattığı avantajlar ise şöyledir (Sayımer, 2012, s.244):

Web siteleri ve kurumsal bloglar, çeşitli spekülasyonlara karşı kurumla ilgili son gelişmelerin hızlı şekilde duyurulmasını sağlar. Basın bültenleri ve duyurular, kurumun web sitesi ve sosyal medya hesaplarına yerleştirilerek hızla kamuoyunun bilgilendirilmesini sağlar. İnternet kriz süresince kuruluş ile kriz ekibi için anahtar enformasyon kaynağı işlevi yürütür. Yeni medya, kullanıcının dış hedef kitlesiyle belli bir düzeyde ilişki kurmasını sağlar.

Sosyal medya kaynaklı krizlerin üstesinden gelebilmenin tek yolu sosyal medyayı kriz iletişim stratejilerine dâhil etmek ve kurum hakkında sosyal medyada yer alan söylemleri takip ederek stratejiler oluşturmaktır. Bu dönemde kurumun hedef kitleleri ile nasıl iletişime geçtiği, hangi iletişim stratejilerini uyguladığı önemlidir. Kurumun itibarı, kriz sırasında verdikleri tepkilerden etkilenmektedir. Kriz tepki stratejilerinin amacı çeşitli mesajlar ile kurumun imajını onarmaktır. Bunun için inkâr stratejileri, azaltma stratejileri, zorla kabul ettirme stratejileri, cezalandırma stratejileri ve mağduriyet stratejileri olmak üzere beş ayrı tepki stratejisi bulunmaktadır.

STRATEJİ	AÇIKLAMA	YÖNTEMLER
<i>İnkâr Stratejileri</i>	Kriz olmadığı ve krizin kurumla bir bağlantısının olmadığı belirtilir.	Reddetme, açıklığa kavuşturma, suçlayana saldırı, tehdit/yıldırma
<i>Azaltma Stratejileri</i>	Kriz kabul edilir. Kamuoyunun durumu kabul etmesi sağlanır ve krizin kurumla bağlantısı azaltılmaya çalışılır.	Mazeret, savunma
<i>Göze Girme Stratejileri</i>	Kamuoyunun onayı alınmaya çalışılır. Kurum ile sosyal paydaşların kurumla ilgili olumlu gördükleri noktalar bağdaştırılmaya çalışılır.	Destekleme, üstünlük, diğerlerini övme
<i>Kendini Cezalandırma Stratejileri</i>	Kamuoyundan af dilenir.	İyileştirme, pişmanlık, düzeltme
<i>Mağduriyet Stratejileri</i>	Kamuoyunun sempatisi kazanılmaya çalışılır.	Kurum kendisini kriz kurbanı olarak yansıtır.

Tablo 2: Coombs'ın Kriz Tepki Stratejileri (Çakır, 2016, s.139).

İnkâr stratejilerinde kurum tarafından krizin varlığı yok sayılmaktadır. Kriz yöneticileri tarafından kurumu suçlayanlara karşı bir saldırı gerçekleştirilir. Kurum, krizin varlığını savunanlara veya ortaya atanlara karşı dava açma gibi tehditlere başvurur. *Azaltma stratejilerinde* kurum, krizin ortaya çıkmasına neden olan olayları kontrol edemediğini ve niyetlerinin kimseye zarar vermek olmadığını belirterek krizle ilgili sorumluluklarını en aza indirmeye çalışır. Böylece kurum kendini savunarak krizin olumsuz etkilerini azaltmaya çalışır. *Göze girme stratejilerinde* kurum geçmişte yaptığı iyi işler üzerinde durarak kamuoyunun algısını olumlu yöne çekmeye çalışır. *Kendini cezalandırma stratejilerinde* kriz durumu kurum tarafından kabul edilir. Tüm sorumluluk üstlenilerek zararların telafi edilmesi ve süreç içerisinde yardım edilmesi söz konusudur. Kurum tarafından krizin tekrar ortaya çıkmaması için gerekli adımlar atılmaktadır. *Mağduriyet stratejilerinde* ise kurum tarafından kriz fırsata çevrilmeye çalışılır. Kriz karşısında kurumun da kriz kurbanı olduğu yansıtılarak aynı taraf içerisinde yer almaya çalışılır.

Dijital Aktivizm Olgusu Aktivizm Kavramı ve Geleneksel Aktivizm

Aktivizmin kökeni toplumsal hareketlere dayanmaktadır. Toplumsal hareketler, toplumlarda eşitsizlik ve adaletsizliklerden kaynaklanan sorunların olduğu ilk günden itibaren ortaya çıkmış olsa da kavram olarak organize ve süreklilik içeren kolektif amaca dayalı bir eylem biçimi olarak adlandırılması 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmüştür.

Eski toplumsal hareketler, kolektif olarak hareket eden, sınıf temelli bir yapıda, bir ideoloji olarak hareket eden, sınıf temelli bir yapıda, bir ideoloji etrafında örgütlenen devrim ve iktidar mücadelesi veren bir lider öncülüğünde gerçekleşen hareketlerdir. Yeni toplumsal hareketler ise sınıf temelli örgütlenmelere değil, kültürel kimliklere ve haklara odaklanan hareketlerdir. Ayrıca 1960'lı yılların sonlarına doğru ortaya çıkan ekoloji, feminizm, nükleer karşıtlığı gibi aktivist eylemleri anlatmak üzere kullanılan bir kavram olmuştur. Yeni toplumsal hareketler teknolojik gelişmelere de bağlı olarak 'yeni' olarak adlandırılmaktadır (Furuncu, 2014, s.4). Bu değişim süreciyle akademik literatürde yeni toplumsal hareketler çoğunlukla 'aktivizm', bu hareketlerin aktörleri ise 'aktivist' kavramlarıyla örtüşmektedir (Sert, 2016, s.21).

Yeni toplumsal hareketlerin genel nitelikleri aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Çetin, 2008, s.97):

Yeni toplumsal hareketler, ekonomik olmayan taleplere de yönelmişlerdir.

Yeni toplumsal hareketler, eski bürokratik örgütlenmelerden farklı olarak anti bürokratik bir biçimde yapılanmaya başlamıştır.

Yeni toplumsal hareketler, liderlik anlayışı ve bir kahraman önderliğinde birleşme yerine, gönüllülük esası ile aktivist denen ve süreçte eşit yönetim hakkına sahip birliktelikler olarak ortaya çıkmıştır.

Aktivizm, ortak çıkarlarını tehdit eden örgütlü bir grup insanın sorunu çözebilmek için koordineli çabasıdır. Değişim yaratmak için yapılan mücadele aktivizm, mücadeleyi gerçekleştiren bireyler ise aktivistlerdir. Türk Dil Kurumu'na göre aktivizm sözcüğü Fransızca 'activisme' sözcüğünden gelme olarak 'etkincilik' anlamını taşımaktadır (www.tdk.gov.tr).

Aktivizm, düşünce ve fikirlerin gösteriyle açıklanmasıdır. Aktivizm, protesto ya da bir olaya, duruma karşı çıkma anlamında olsa da geniş bir faaliyet alanını kapsar. Aktivizmin araçlarını geleneksel ve yeni medya araçları olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Hedef üzerinde doğrudan baskı uygulamak için mektuplara, telefon kampanyalarına, dilekçelere ve imza kampanyalarına başvurulmaktadır. Bunların dışında

sivil itaatsizlik, gösteri ve mitingler, grev ve boykotlar geleneksel aktivizmin yollarından birkaçıdır (Sert, 2016, s.27).

Sivil İtaatsizlik

Sivil itaatsizlik kavramı ilk kez Amerika'da 1848 yılında yasalara bilinçli şekilde uymamak anlamında kullanılmıştır. Sivil itaatsizlik bir durum karşısında yasal yollar tüketildikten sonra başvurulmuş yasa dışı bir eylemdir. Yasaya olan itaatsizlik ön koşuldur. Ancak burada amaç anayasal düzeni bozmak değildir. Bir uygulamayı değiştirmek için başvurulmuş sivil itaatsizlik, demokratik hukuk devletlerinde yurttaşların meşru hakkı olarak önemlidir (Sert, 2016, s.27). Oturma eylemleri, ölüm oruçları, imza kampanyaları, kendini ihbar etme, sınır geçme ve yasaklanmış gösteri yürüyüşlerini sivil itaatsizliğe örnek olarak gösterebilmekteyiz (Yılmaz, Dündar & Oskay, 2015, s.487).

Gösteri ve Mitingler

Gösteri ve mitingler, bir olaya karşı dikkati çekmek için ve genellikle açık alanlarda gerçekleştirilen kitlesel toplantılardır. Mitingler, daha çok siyasiler tarafından tercih edilse de herhangi bir toplumsal konuya veya uygulamaya karşı tepkilerin kitlesel olarak ifade edildiği gösterilerdir. Bir toplumsal başkaldırı olarak mitingler ve gösteriler genellikle geniş cadde, açık alan ve meydanlarda şiddet içermeden ve örgütlü şekilde gerçekleştirilir. Kitleler görüş, düşünce ve fikirlerini yansıtan yazıların bulunduğu pankartlarla veya pankartsız ve sessiz bir şekilde gösteri ve mitinglere katılabilmektedir (Sert, 2016, s.28).

Grev ve Boykotlar

Grev, köken olarak antik çağa kadar uzansa da Sanayi Devrimi ile kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ile önem kazanmış bir olgudur. Buna göre grev, kapitalist toplumlarda üretim sürecinde farklı konumlara sahip olan emeğin satıcı ve alıcıları arasındaki çıkar ilişkisi durumudur.

Güzel'e göre grevin tam tanımı; "çalışanların yaşam ve çalışma koşullarını korumak, bu koşullarda iyileştirme ve düzeltmeler sağlamak, ücret artışı, çalışma süresinin kısaltılması vb. amaçlarla işverenler ve işverenlerin oluşturduğu kapitalist sınıfa karşı ya da kamu kuruluşları kararları üzerinde baskı yapmak amacıyla, belirli veya belirsiz bir süre için gönüllü olarak topluca ve birlikte bir hareketle, ekonomik alanda bir semt, kent, bölge veya bütün ülkede işi yavaşlatma, önemli ölçüde aksatma ya da tümü ile durdurma eylemidir." (akt. Sert, 2016, s.29). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk büyük grevi bin dört yüz Tramvay Şirketi işçisinin katılımıyla 7 Ekim 1928'de gerçekleşmiştir (www.iETT.istanbul/tr).

Boykot genel anlamda bir topluluğun planlı veya plansız şekilde bir veya daha çok kişiyle sosyal ya da iktisadi ilişkilerini kesmesi durumudur. Boykot spesifik anlamda ise kişi veya toplulukların piyasa alanlarını daraltmak için giriştikleri ortak tutum ve davranışlarıdır (Yılmaz vd. 2015, s.487).

Boykot taktikleri siyasi hareketlerle bağlantılı ya da devlet destekli eylemlerken, 1960'lı yıllardan sonra bir sorunu çözmeye ya da üreticilerin davranışlarını değiştirmeye yönelik gerçekleştirilen boykotlara dönüşmüştür. Nestle markasının Afrika'da sattığı çocuk mamaları nedeniyle oluşan ölümler, Nike'ın üretim sürecinde çocuk işçileri çalıştırması, Shell'in çevreyi kirletmesi gibi olaylar karşısında gerçekleştirilen boykotlar en bilinen uygulamalar arasındadır (Sert, 2016, s.30).

Boykotun grevden farkı, boykot edilenin iktisaden batırılması durumuna kadar gidebilmesidir. Tüketici boykotları işletmelere iktisadi olduğu kadar imaj yönünden de zarar verebilmektedir.

Tüketiciler, organize satın almama durumu ile ekonomik veya politik bir baskı uygulayıp, karşı duruş gerçekleştirerek ve gerektiğinde ekonomik bir ceza vermeyi amaçlayarak boykotu gerçekleştirmektedir. Gelişmiş ülkelerde her üç tüketiciden biri bir markayı boykot etmektedir. Gerede ve Knudsen, tüketici boykotlarının nedenlerini ekonomik, politik ve etik veya ahlaki nedenler olarak üç ana nedene bağlamıştır (akt. Çakır, 2010, s.124):

-Ekonomik Nedenler: Bir sebebi olmadan veya uygunsuz bir sebebe bağlı olarak ürün/hizmet fiyatlarının arttırılması, ürün/hizmet kalitesinde düşüş gibi nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan boykot nedenidir.

-Politik Nedenler: Bir ülkenin hükümetinin diğer ülkenin halkını kızdıracak bir harekette bulunması veya bir politika uygulamasının beğenilmemesi durumunda ortaya çıkan boykot nedenidir.

-Etik ve Ahlaki Nedenler: Yerel veya uluslararası markaların tüketicilere, topluma ve çevreye zararlı ürün, uygulama ve davranışlarına karşı gösterdikleri tepkiler sonucu başlatılan boykot nedenleridir.

Dijital Aktivizm

Dijital aktivizm, bireylerin savundukları ya da karşı çıktıkları durumlarda, ağ yapıları ve bilgi teknolojilerinin hızlı yayılım özelliklerinden yararlanarak ifade özgürlüğü, insan hakları ya da çevre gibi sosyal ve politik konulardaki dava, düşünce ya da olaylar üzerine eylemler tasarlayarak ortaya koymasidir (Özcan, 2012, s.33).

Özgür Uçkan'a göre internetin aktivist kullanımı "Belli bir amacın savunusu ve bu amaç etrafında veya belirli bir eylemi gerçekleştirmek için örgütlenme, amaca yönelik mesajları bir iletişim kampanyası çerçevesinde kitlelere iletmektir. Bu amaç doğrultusunda faaliyetleri, internet üzerinde eylem gerçekleştirme (boykot, site karartma vb.), amaca yönelik kaynak toplama / fon oluşturma, hükümetler veya şirketlerin faaliyetlerini izleyerek düzenli olarak raporlama (watchdog) gibi temel aktivist faaliyetlerin, başta sosyal medya olmak üzere geniş kitlelere gerçek zamanlı bilgi akışı ile ulaşmaya imkân tanıyan alanlarda veya blog, podcast, video, fotoğraf paylaşım siteleri gibi alanlarda gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir." şeklinde tanımlanmaktadır (akt. Furuncu, 2014, s.25).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ve bu teknolojiler aracılığıyla yaratılmış networklerin farklı aktivist amaçlar için kullanımı siber aktivizm, bilgi aktivizmi, e-aktivizm, çevrimiçi aktivizm, internet aktivizmi ve e-savunuculuk vb. isimlendirmelerle anılır (Özcan, 2012, s.32).

Aktivizm sosyal veya siyasi bir değişiklik yapabilme amacıyla örgütlü ya da örgütsüz bir şekilde yapılan bütün eylemleri kapsamaktadır. Aktivist eylemler protesto etmek, karşı durmak, direniş göstermek, isyan etmek şeklinde çeşitlendirilebileceği gibi bunu yaparken internet ve diğer dijital ortamlar da kullanılabilir. Dijital aktivistler e-posta, haber grupları ve sosyal medya gibi internet ortamı haricinde aktivist eylemlerini GSM ağlarını, SMS servislerini ve uydu haberleşmeyi kullanarak da gerçekleştirebilmektedir. Düşünce ve fikirlerini dışa aktarma ihtiyacı duyan her birey, Web 2.0 teknolojisi ile içeriğini bireylerin oluşturabildiği yeni medya siteleri aracılığıyla paylaşabilmektedir (İnceoğlu & Çoban, 2015, s.95).

Morozov, 'Aktivizm ve Yeni Medya' adlı çalışmasında aktivistlerin yeni medyadan yararlanma stratejilerini sekiz başlık altında belirlemiştir (Ünsay, 2014, s.32):

1. Ulaşılabilirlik ve doğru bilgi,

2. Belirli bir soruna karşı kamuoyu ilgisi çekmek,
3. Seçmenlere yardımcı olmak için verileri analiz etmek ve bir arada bulma kolaylığı sağlamak,
4. Politikacılar ve seçmenlerle doğrudan temas kurmak,
5. Yeni üyelere ulaşmak,
6. Eylemleri mobilize etmek ve lojistik destek sağlamaya yardımcı olmak,
7. Kolektif eylemler için yaratıcı yöntemler bulmak ve yenilikler üretmek,
8. Diğer sivil toplum örgütleri ve aktivistler arasında bilgi değişimi yapmak ve bu bilgilerin basılmasını sağlamak.

Turhan'ın aktarmasına göre (2017, s.29) kavram olarak üzerine çalışmalar yürüten ilk isimlerden biri olan Mary Joyce, dijital aktivizmin oluşumunu, uygulanabilmesini ve başarıya ulaşabilmesini a-teknolojik altyapı, b-sosyal ve siyasal faktörler, c-ekonomik faktörler olmak üzere üç temele dayandırmaktadır.

Dijital aktivizmin var olması için en önemli temel bir ülkede teknolojik altyapıya sahip olunmasıdır. Bir ülkede birbirine bağlı kişisel bilgisayarların oranı etkileşimin ve dijital örgütlenmenin gücünü göstermektedir. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde internet bağlantısı hükümetler ya da başka otoriteler tarafından kısıtlanabilmekte, bu durum da internetin bağımsızlığını etkilemektedir. İnternetin bağımsızlığının engellenmesi durumu dijital aktivizm uygulamalarının sekteye uğramasına neden olmaktadır.

Dijital aktivizm için bir diğer temel sosyal ve siyasal yapıdır. Bu yapı teknolojik altyapının nasıl ve hangi etkide etkili olabileceğinin de belirleyicisi durumundadır. Demokratik olmayan baskıcı yönetimler dijital aktivizmi tehdit eden bir unsur olarak görebilmekte ve teknolojik alt yapı kullanımını kısıtlama yoluna gidebilmektedir.

Dijital aktivizm için bir başka önemli temel ekonomik şartlardır. Ekonomisi gelişmiş ülkelerde teknolojik aletlere, altyapıya kolay ulaşım imkânı ve dolayısıyla sayıca fazla internet kullanıcısının olması dijital aktivizmin gerçekleşmesini kolaylaştırmaktadır.

Dijital aktivizmin araçlarını doğrudan ve dolaylı olarak ayırmak mümkündür. Web siteleri, hacktivism, zincir e-postalar doğrudan dijital aktivizm araçları iken; sosyal medya, online imza kampanyaları dolaylı dijital aktivizm araçlarıdır (Yılmaz vd., s.2015, 488).

Doğrudan dijital aktivizm araçlarından olan *web siteleri* bireyler arası hızlı etkileşime ve sesli, yazılı, görüntülü iletişime imkân vererek aktivistlerin kendilerini ifade etmelerini kolaylaştırmaktadır. *Hacktivism*, bir sosyal soruna karşı farkındalık uyandırmak amacıyla web sitesine erişimin engellenmesine yönelik gerçekleştirilen aktivizm hareketidir. Erişime engellenen web siteleri aracılığıyla kendi mesajlarının iletilmesi yoluyla dijital aktivizm hareketi gerçekleştirilmektedir. *Zincirleme e-posta* ise birden fazla bireyin elektronik posta adreslerine iletilerin gönderilmesi yoluyla oluşmaktadır. Dijital aktivistler mümkün olduğunca fazla sayıda kişi üzerinde farkındalık oluşturmayı hedeflemektedir.

Dolaylı dijital aktivizm araçlarından *sosyal medya* siteleri içinden en çok bilinen ve kullanılanlar arasında olan Facebook, Twitter gibi siteler yeni bir kamusal alan oluşturarak mesajların geniş kitlelere ulaştırılmasını kolaylaştırmaktadır. Dijital aktivistler bilgi, fotoğraf, haber, video paylaşımlarıyla interaktif etkileşime geçerek örgütlenebilmektedir. *Online imza kampanyaları* ile dijital ortamda, dijital aktivistler tarafından toplumsal sorunlara ses getirebilmek ve ortak bir tepkiyi oluşturabilmek amacıyla yeterli imza toplanarak gerekli mercilere iletilmektedir. Türkiye'de Change.org, İmza.la gibi sitelerden kampanyalar gerçekleştirilebilmektedir.

Tüm bu dijital aktivist eylemlerine katılmayı içeren, ancak asıl mücadele bölgesinin 'gerçek dünya' olduğunu ifade eden dijital aktivizmin bir alt bileşeni olarak SMaktivizm; sosyal medya ve aktivizm olgularını birlikte yürütmeyi amaçlamaktadır

(Kabaş, 2015, s.225). Dijital aktivizm, geleneksel aktivizmi destekleyici şekilde kullanıldığında etkili olabilmektedir. Kişilerin sadece dijital ortamda memnuniyetsizliğini ifade etmesi ve tepki göstermesi, dijital eylemlerinin gerçek dünyaya aktarılmaması durumu halkın bu dijital eylemlere karşı duyarsızlaşmasına neden olarak dijital aktivizmin etkisini azaltmaktadır. Dijital aktivizm, medyanın dikkatini çekmek ve uluslararası düzeyde destek kazanmak için önemli bir avantaj durumundadır (Sert, 2016, s.205).

Dijital aktivizm faaliyetleri şunlardır:

Vatandaş/Yurttaş Gazeteciliği (Citizen Journalism)

Bowman ve Willis yurttaş gazeteciliğini şöyle açıklamıştır: "Bir yurttaşın veya bir grup yurttaşın haber toplama, raporlama, analiz etme ve enformasyonu yayma konusunda aktif rol oynamasıdır. Bu katılımın amacı; bağımsız, güvenilir, doğru, geniş kapsamlı ve demokrasiye yararlı enformasyon sağlanmasıdır." (akt. Lievrouw, 2016, s.131).

Yurttaş gazeteciliği, gelişen teknoloji ve özellikle sosyal medya kullanımının yaygınlaşması ile ortaya çıkmış bir durumdur. Teknolojik alt yapı sayesinde yurttaşlar canlı yayın yapabilmekte ve anlık enformasyon paylaşımında bulunabilmektedir. Yurttaş gazeteciliği son dönemlerde dijital aktivizm açısından da etkili olmuştur. Dijital aktivizmin başının çektiği Wall Street'i İşgal Et, Mısır Devrimi, Tunus Devrimi, Ukrayna Devrimi, Ferguson Sokak Hareketlerinde, Gezi Parkı olayları gibi birçok sokak hareketinde kendini göstermiştir (Turhan, 2017, s.33). Yurttaş gazeteciliğinde göz önünde bulundurulması gereken önemli nokta ise, bunun provokasyona, manipülasyona ve yanlış anlamalara müsait olmasıdır.

Taraf Olma-Farkındalık Aktivizmi (Advocacy)

Farkındalık aktivizmi sosyal bir sistem içerisinde kurum veya kişilerin kararlarını etkilemek için yapılan hareketlerdir. Bireyler düşünce ve fikirlerini duyurmak, farkındalık oluşturmak ve haklarını korumak için taraf olarak aktivist eylemlerini gerçekleştirirler.

Son yıllarda farkındalık aktivizmi 'hashtag aktivizmi' olarak da adlandırılmaktadır. Sosyal medyada konu ile ilgili açılan başlıklar ile ilgi çekmek ve farkındalık oluşturmak amaçlanır. Amerika'da polis tarafından öldürülen bir kadın için başlatılan #sayhername, Özgecan Aslan cinayeti sonrası başlatılan #ozgecanaslan hashtagleri ile binlerce ileti girilerek dijital ortamda en çok bahsedilen konulardan olmuştur. Gündeme göre her gün başka bir hashtag açılmakta ve bu durum farkındalık oluşturmada etkili olmaktadır (Turhan, 2017, s.31).

Haktivizm

Haktivizm, 'hack' ve 'aktivizm' kelimelerinin birleşimin oluşmuştur. Peter Krapp haktivizmi "Politik amaçları gerçekleştirmek adına bilgisayar ve dijital ağların otoriteyi rahatsız edecek şekilde kullanılması" olarak tanımlamıştır (akt. Turhan, 2017, s.32).

Haktivizmde önemli nokta yapılış amacının sosyal değişim sağlamasıdır. Haktivizmi siber suçlardan ayıran taraf yapılış amacıdır. Hack ile insanlar uyarılarak sosyal tepki oluşturmak amaçlanırsa bu aktivizmdir. Ancak hack ile gizli bilgilerin şantaj, para koparma gibi amaçlarla kullanılması durumu haktivizm değildir. Haktivizm sosyal amaçlar için kullanılsa da doğası gereği ilgaldır.

Slaktivizm/Slaktivizm (Dijital Tembelcilik-Pasif Eylemcilik)

Yeni medya araçları farklı aktivizm faaliyetleri doğrultusunda kullanılabilir. Bazı sosyal medya kullanıcılarının doğrudan toplumsal bir harekete dahil olmadan yeni medya araçlarını kullanarak destek verdikleri bir dijital eylem faaliyeti olan slaktivizm/slaktivizm, 'slack (uyuşuk-miskin-tembel)' ve 'aktivizm' kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Karşı çıkılan ya da desteklenen konu ile ilgili sosyal medya hesaplarında paylaşım yapma, profil resmini değiştirme, online gruplara

katılma ve e-imza kampanyalarına katılma gibi faaliyetlerle slaktivizm gerçekleşmektedir (Kabaş, 2015, s.225).

Günümüzde bireyler dijital ortamlarda bir şey yapmış olmak ve vicdanlarını rahatlatmak için pasif eylemde bulunmaktadır. Bir terör eylemi sonrası profil resmini karartmak veya siyah kurdele koymak bir slaktivizm hareketidir.

Clicktivizm/Kliktivizm (Tıklamacılık)

Kliktivizm, toplumsal hareketlere fiziksel olarak katılmayıp, klavye başından katılma, destekleme ve örgütlenme faaliyetidir. Kliktivizmi gerçekleştiren kişilere kliktivist denmektedir.

Kliktivistler toplumsal fayda için gerekli olduğunu düşündükleri sosyal sorumluluk projelerine aracılık etmektedir. Örneğin bir konuda toplumsal endişe ya da koruma gerekçesiyle bir şirketin ürünlerine yönelik protesto kampanyası gerçekleştirilebilmektedir. Bir markaya karşı dijital ortamda örgütlenerek satın almama çağrısında bulunabilmektedirler. Kliktivistler bir konuda toplumsal faydanın göz edildiği imza kampanyaları vs. düzenleyerek belirledikleri hedef için faaliyetlerini sürekli ve sistemli şekilde yapmaktadır (Yegen, 2015, s.90).

Dijital Aktivizme Yönelik Eleştirel Bakışlar

Dijital aktivizme özellikle de slaktivizm ve kliktivizme yönelik eleştiriler de bulunmaktadır. Eleştirel yaklaşımlara göre slaktivizm, bireyleri aktivizme değil pasifizme iter. Bireyler dijital aktivizm hareketleri ile vicdanını rahatlatarak deşarj olur ve eyleme geçme hissiyatının köreldiğini düşünür (Turhan, 2017, s.32). Morozov'a göre slaktivistler bir konuya gerçek anlamda destek vermez, yalnızca görüntüsünü temsil eder. Çünkü slaktivistler fiziksel bir eyleme değil, daha az riskli olan dijital mecralardan bir parmak hareketi ile destek olur. Eylemin fiziksel boyutuna katılmayarak bilgisayar başından klavye ile dâhil olur (Yegen, 2015, s.92). Kanadalı gazeteci Gladwell, bir makalesinde kliktivizme olumsuz yaklaşarak dijital aktivizmin etkisiz olduğunu belirtir. Gladwell aktivizmin yalnızca toplulukların sokağa inerek yapılması gerektiğini ve gerçekten bir şeyleri değiştirmek istiyorsa sivil itaatsizlik ve fiziksel eylemle mümkün olduğunu belirtmektedir (Yılmaz vd., 2015, s.491).

Kullanımlar ve Doymalar Yaklaşımı Bağlamında Sosyal Medya Kullanımı

Kullanımlar ve doymalar yaklaşımı ile ilgili iletişim çalışmaları ilk kez 1960'lı yıllarda yapılmıştır. Bu yaklaşıma ait çeşitli araştırmalar olsa da ortak özelliği bireylerin birtakım sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarının olduğu ve bu ihtiyaçları doyuma ulaştırmak için medya içeriklerine yönelik arayışlarda bulunmalarındır. Örneğin bir televizyon programı izlenerek bireyin eğlence ihtiyacı, kitap ya da makale okuyarak ise bilgiye olan ihtiyacı giderilerek doyuma ulaştırılabilir (Yaylagül, 2013, s.72). Psikolog Elihu Katz, medya ile ilgili yapılan çalışmalarda medyanın bireylere yaptığı etki üzerine odaklanıldığını, olması gerekenin bireylerin medyayı kullanarak ne yaptığının sorulması gerekliliğini belirtmiştir. Bireyler entelektüel düzeylerine bağlı olarak medya tarafından verilmek istenen mesajın dışında sonuçlar çıkarabilmektedir.

Katz, Blumler ve Gurevitch, kullanımlar ve doymalar yaklaşımının ilgi alanı şöyle açıklamaktadır (Alikılıç, Gülay ve Binbir, 2013, s.48): "(1) Toplumsal ve psikolojik temelli (2) ihtiyaçların (3) meydana getirdiği beklentiler (4) kitle iletişim araçlarında ve başka kaynaklarda (5) farklı medya kullanım kalıplarına veya diğer faaliyetlere götürmektedir. Bunlar da (6) ihtiyaçların doyumuna ve (7) çoğu niyet edilmeyen diğer sonuçları ortaya çıkarmaktadır."

Katz ve Blumler'e göre bireyler günlük yaşantılarında gereksinimlerini farklı şekillerde karşılamaktadır. Bunlardan birisi ise kitle iletişim araçlarıdır. Bireyler bazı gereksinimlerini karşılamak için kitle iletişim araçlarına yönelerek yararlanmaktadırlar (Güngör, 2016, s.127). Bu medya içeriklerinin kullanımı sonucunda da bireylerin ihtiyacı giderilerek doyuma ulaşılmaktadır.

McQuail'in dört temel kategorisi farklı araştırmacılar tarafından önemli ölçüde bir uyumla kabul edilmiştir. Bu dört kategori şunlardır (Fiske, 2017, s.271):

1. *Oyalanma:*

- Gündelik yaşamın sınırlamalarından kaçış
- Sorunların verdiği sıkıntılardan kaçış
- Duygusal boşalma

2. *Kişisel İlişkiler:*

- Arkadaşlık etme
- Toplumsal fayda

3. *Kişisel kimlik:*

- Kişisel referans
- Gerçekliğin keşfi
- Değer pekiştirme

4. *Gözetim işlevi:*

- Bilgi gereksinimi

İzleyici Gereksinimlerinin Toplumsal Kökenleri	Medyanın Sağladığı
Toplumsal konum:	
a. Gerilim ve çatışma üretir	Rahatlama
b. Dikkat isteyen sorunlarda farkındalık yaratır	Enformasyon
c. Belirli gereksinimleri giderme fırsatlarını zayıflatır	Tamamlayıcı, yerine geçici ya da boşluğu giderici hizmet
d. Belirli değerlerin yükselmesine yardımcı olur	Onaylama ve pekiştirme
e. Belirli medya materyallerine aşinalık beklentisi sağlar	Değerli görülen toplumsal gruplarda üyeliğin sürmesi için deneyim paylaşımı

Tablo 3: İzleyici gereksinimlerinin toplumsal kökenleri ve medya (Fiske, 2017, s.273).

Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımında izleyici etkindir. Bireyler program içeriğini ve en iyi doyumunu sağlayacak medyayı özgürce seçerek kullanır. Ancak, doyumun tek kaynağı medya değildir. Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı kitle iletişim sürecini açıklamak için geliştirilmiştir.

Baltaretu ve Balaban'a göre medya kullanımı ile doyuma ulaştırılabilecek dört tür ihtiyaç bulunmaktadır. Bunlar; *bilişsel ihtiyaçlar* (bilgi dağarcığını geliştirme, merak, kendi çevresini kontrol etme ihtiyacı), *duygusal ihtiyaçlar* (rahatlama, dinlenme, empati kurma, gerçeklerden kaçış), *sosyal bütünleştirici ihtiyaçlar* (medya ile toplumla etkileşim, medyada yer alan konular hakkında diğer insanlarla konuşma, medyada yer alan kişilerle özdeşi kurma), *alışkanlıktır* (güvende hissetme, istikrar, ritüel haline getirme ihtiyaçları). Öğrenciler üzerine yaptıkları araştırmalara göre ise sosyal ağların dört temel ihtiyaç arasından en çok sosyal bütünleştirici ihtiyaçlar ve bilişsel ihtiyaçlar için kullandıkları sonucuna varmışlardır (Alikılıç, Gülay & Binbir, 2013, s.48).

İzleyiciyi pasif konumdan aktif hale taşıyan kullanımlar ve doyumlar yaklaşımına yönelik eleştirel bakışlar bulunmaktadır. Bunlardan biri yaklaşımın yöntem ve kavramlaştırma bakımından çok bireyci olmasıdır. Bu durum geniş toplumsal yapılara bağlanmasını zorlaştırmaktadır. Bir diğeri ise bireylerin gereksinimlerinin ne olduğu, evrenselliği, bireyden bireye ve kültürden kültüre değişmesiyle ilgili fikir birliğinin olmamasıdır. Bireylerin kitle iletişim araçlarını nasıl kullandıkları karmaşık ve belirsiz bir süreçten oluşmaktadır (Koçer, 2013, s.212).

Watsons Krizi Örneği

Watsons, A.S. Watson Group'a bağlı olarak 1841 yılından beri on bir ayrı pazarda 6300'den fazla mağazasıyla faaliyet sürdürmekte olan güzellik ve kişisel bakım zinciridir. Watsons'ın Türkiye'de 75'den fazla şehirde 300'ün üzerinde mağazası bulunmaktadır (www.watsons.com.tr).

26 Kasım 2016 tarihinde yaşanan olayın 7 Aralık'ta medyada yer alması ile Watsons'a karşı sosyal medya üzerinden örgütlenmeler başlamış, Watsons tarafından aynı gün iki açıklama yapılmıştır. Yapılan açıklamada bir kız çocuğunun çıplak şekilde aranmasının nedeni olarak "Müşterimizin hırsızlık yaptığına dair kuvvetli şüphe oluşmuş olması sebebiyle" ifadesi yer almış, artan tepkiler üzerine aynı gece yapılan ikinci açıklamada ise "Müşterimizin erkek güvenlik görevlileri tarafından ve kıyafetleri çıkarılarak arandığına dair çıkan haberler gerçeği yansıtmamaktadır" ifadesi kullanılmıştır. Watsons tarafından yapılan bu açıklamalar yaşanan krizin artmasına neden olmuştur. İki gün sonra 9 Aralık'ta Watsons tarafından yapılan son açıklama "Her ne sebeple ve kim tarafından yapılmış olursa olsun mağazamızda yaşanan olay bizim için kabul edilemezdir. Bu davranışa maruz kalan genç kızdan, ailesinden ve ayrıca tüm kamuoyundan özür dileriz." şeklinde olmuştur (www.cumhuriyet.com.tr).

Sosyal medya üzerinden bir daha markayı kullanmama talebinde bulunan Watsons boykotu çağruları ile dijital aktivizm gerçekleştirilmiştir. #watsonsboykot hastagi kullanılarak girilen iletilerin toplamı 200 olarak belirlenmiştir. Bunların çok büyük bir kısmı Watsons'ın ilk yaptığı açıklamaların ertesi gününde gerçekleştirilmiştir. Atılan 200 tweet'in 37 tanesine görsel eklenmiştir.

Tarih	Tweet Sayısı
7.12.2016	13
8.12.2016	144
9.12.2016	25
10.12.2016	6
15.12.2016	1
25.12.2016	3

Tablo 4: Krizin yaşandığı ilk ay içinde atılan tweet sayıları

#watsonsboykot hashtagi kullanılarak atılan tweetlerin sayısı 2017 ve 2018 yıllarında toplam olarak 8 olmuştur.

2017 Yılı İçerisinde Tweet Atılan Aylar	Tweet Sayısı
Şubat	1
Mart	2
Ekim	1

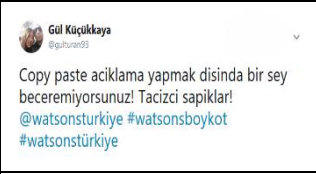

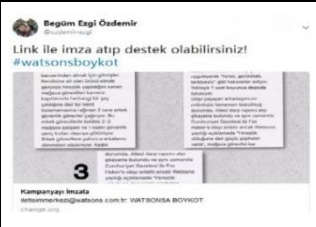
Tablo 5: 2017 yılı içerisinde atılan tweet sayıları

2018 Yılı İçerisinde Tweet Atılan Aylar	Tweet Sayısı
Ocak	1
Şubat	1
Nisan	2

Tablo 6: 2018 yılı içerisinde atılan tweet sayıları

Atılan tweetlerin 26'sı kullanıcılar tarafından herhangi bir ileti yazılmadan sadece #watsonsboykot olarak girilmiştir. 18'i haber sitelerine yönlendirme, haber sitesinde yer alan haberin görsel olarak eklenmesi veya olayın anlatımının görsel olarak eklendiği şekilde paylaşılmıştır. Tweetlerin 5 tanesinde ise marka tarafından yapılan basın açıklaması paylaşılmıştır. 3 tweette ise Change.org üzerinden boykot hakkında imza kampanyası paylaşılmıştır.

Tweet Sayısı	Atılan Tweet	Tweet İçeriği
1	 <p>Kuvvetli suç şüphesi ne demek?ruj için çocuk çirriçiplak soyular mu? Polis misin savcı mısın? Aşağılıksınız @watsonsturkiye! #watsonsboykot</p> <p>Başın Açıklaması, 07.12.2016</p> <p>28 Kasım 2016 tarihinde İstanbul'da 'Watson' alışveriş mağazası mağazasında yaşanan olay ve iddiaların doğruluğu henüz kesinleşmemiştir. Bu iddiaların doğruluğu henüz kesinleşmemiştir.</p>	Tweet içerisine Watsons tarafından yapılan basın açıklaması eklenerek, basın açıklamasında yer alan ifade üzerine yoğunlaştırılmıştır. Watsons tarafından savunulan durum hakkında yetkinin olmadığı üzerinde durulmuştur. Hakaret içeren sözcük bulunmaktadır. Ayrıca Watsons markası da etiketlenmiştir.
2	 <p>Hiç sevmem #Watsons dan alışveriş yapmayı bence siz de yapmayın kapatınlar dükkanlarını.. Tacizin her türüsüne hayır!! #Watsonsboykot</p> <p>22:17 - 7 Ara 2016</p>	Toplumsal bir sorun olan taciz olaylarına karşı genel bir karşıtlık çağrısı yapılmıştır.
3	 <p>#WatsonsBOYKOT</p> <p>23:30 - 7 Ara 2016</p>	Bir düşünce veya cümle paylaşımına gerek duyulmadan kısa ve net olarak hashtag ile boykot çağrısı yapılmıştır.
4	 <p>Hem korkunc bir rezalete imza attiniz , hem kriz yönetimi yapamadiniz. #watsonsboykot</p> <p>19:41 - 9 Ara 2016</p>	Gerçekleşen olayın kötü olmasının yanı sıra, markanın bu kriz durumunda başarısız basın açıklamaları yaptığı ve krizi doğru yönetemediği üzerinde durulmuştur.

5	 <p>17 yaşındaki kızı keyfi şüphle erkek güvenliklere "Çıplak arama yaptırmak" bu insanlık suçü, tacizdir! #watsonsboykot</p>	Olayın kullanıcıya yanlış gelen tarafı üzerinde durularak durum saptaması yapılmıştır.
6	 <p>#Watsons #watsonsboykot ediyorum. Ve Anayasamızın 20. maddesini hatırlatıyorum.</p>	T.C Anayasası'nın 20. maddesine göre "...hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz." Burada bir nedene dayandırılarak boykot çağrısında bulunulmuştur.
7	 <p>Unutmayacağım yapılanları.. #watsonsboykot #watsons</p>	Yaşanan kriz olayı nedeniyle geleceğe dönük olarak da bir boykot gerçekleştireceği hakkında paylaşım yapmıştır.
8	 <p>#watsonsboykot İstanbul'da AVM'de çıplak arama... Watsons açıklama yaptı cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/ ...</p>	Tweet içerisinde herhangi bir olumlu veya olumsuz düşünce paylaşılmamış, haber paylaşımı yapılmıştır.
9	 <p>Copy paste açıklama yapmak disinda bir sey beceremiyorsunuz! Tacizci sapiklar! @watsonsturkiye #watsonsboykot #watsonsturkiye</p>	Watsons hakkında olumsuz yönde atılan tweetlere karşı Watsons aynı şekilde yanıt vermiş olması üzerinde durulmuştur. Krizin yönetilememesinden bahsedilmiştir.
10	 <p>#watsonsboykot #watsonsboykot</p>	Bir cümle kurulmadan hashtag tekrarlanarak olaya karşı vurgulama yapılmıştır.
11	 <p>#watsonsboykot bir daha asla bir ürün almak dursun önünden geçmem Nasil bir terbiyesizliktir ki 17 yaşındaki bir genç kızı soyup aradınız 😡</p>	Kullanıcı bir daha markayı tercih etmeyeceğini mübalağa yaparak belirtmiştir. Ayrıca kızgın surat emoji kullanarak duygularını dijital ortama aktarmıştır.
12	 <p>Link ile imza atıp destek olabilirsiniz! #watsonsboykot</p>	Dijital aktivizm ortamı olan Change.org üzerinden boykot çağrısı yapılarak imza kampanyası paylaşılmıştır.

13		Bir kullanıcıya cevap olarak atılan tweette, geleneksel aktivizmi gerçekleştirilebilmek için örgütlenerek başarıya ulaşılacağından bahsedilmiştir.
14		İlgili hashtag altında bir boykot çağrısı yapılmadan durum analizi gerçekleştirilmiştir.
15		Feminist topluluk tarafından haber içeriği görseli paylaşarak sorumlulun marka olduğu iddia edilmektedir. #watsonsboykot hashtag içerisinde amaca yönelik cümle kurularak boykot çağrısı yapılmıştır.
16		Gerçekleştirilen dijital aktivizm hareketi ile ülke gündeminde daha önce yer alan kadına şiddet/kadın cinayeti olayıyla karşılaştırılması yapılarak, yaşanan bu olay küçümsenmiştir.
17		Markaya karşı ciddi olmayan ve tehditvari bir ifade kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Twitter kullanıcılarına Watsons'a rakip markaları alternatif olarak sunulmuştur.
18		Geleneksel aktivizmde kullanılan araçlardan olan pankart, görsel olarak dijital ortamda paylaşılmıştır.
19		Kriz durumunun ortaya çıkmasından itibaren iki gün geçmesine rağmen gerçekleştirilen dijital aktivizm hareketine karşılık gerçekte uygulanmaması eleştirilmektedir.

20		Twitter timeline'da Watsons'u gören kullanıcı, kriz durumundan 16 ay sonra boykotu gerçekleştirdiğini belirtmektedir.
----	---	---

Tablo 7: #Watsonsboykot Hastagi ile İlgili Atılan Tweetler ve Tweet İçerikleri

Twitter'da #watsonsboykot hashtagi ile yazılan 200 tweet içerisinde seçilen 20 tweette boykot çağruları yapılmıştır. Bu çağruların ikisinde marka açısından bakılarak kriz yönetimindeki başarısızlığa değinilmiş olup; diğerlerinde tarafsız şekilde haber paylaşımı, ülkede yaşanan başka bir olayla karşılaştırılması, geleneksel aktivizmde gerçekleştirilen araçların fotoğraflarının paylaşılarak dijital aktivizmin uygulanması üzerine olmuştur.

SONUÇ

Aktivist hareketler bir olay karşısında bir grup insanın örgütlü şekilde mücadele etme eylemleridir. Gelişen teknoloji sayesinde aktivizm hareketleri dijital dünyaya da uygulanır hale gelmiştir. Öyle ki dijital ortamın yaşamı kolaylaştırma özelliği dijital aktivizm hareketlerinin geleneksel aktivizm hareketlerine göre daha da uygulanır duruma getirmiştir. Bireyler yeni medyayı kullanarak toplumsal olaylar karşısında söz sahibi olabilmeye şansını elde etmekte ve birer dijital aktivist olabilmektedir.

Günümüz açısından bakıldığında bireyler anlık yaşadığı bir olayı haber niteliğinde sosyal medya hesaplarından paylaşarak onlarca, yüzlerce ve hatta binlerce insanın aynı anda bilgiye ulaşmasını sağlayarak vatandaş gazeteciliğini gerçekleştirmektedir. Bir konu hakkındaki görüşleri bir başlık veya hashtag altında paylaşarak toplum tarafından bir farkındalık oluşturulabilmektedir. Bunların da ötesinde fiziksel bir hareket gerçekleştirilmeden dijital ortamda örgütlenmeyi sağlayan bilgisayarlar karşısında online imza kampanyalarını imzalayarak, profil fotoğrafları üzerinden mesaj göndererek slaktivizm gerçekleştirilebilmektedir. Hacktivism'e karşı bakış açıları ise birbirinden farklıdır. Bir amaç karşısında otoriteyi rahatsız edecek şekilde kullanılması hacktivismin temel amacıdır. Buna örnek ise Radhack verilebilmektedir. Hacktivism gerçekleştirenler hakkında incelenen tez ve makalelerde bir hak savunucusu ve dijital aktivizm uygulayıcısı olduğunu var sayanların olduğu gibi, iktidarları dize getirmek için uygulanan hack faaliyetlerini siber terörizm olarak niteleyenler de bulunmaktadır.

Kurumsal krizler beklenmedik bir zamanda kurumun varlığını tehdit eden olaylardır. Bir olayın olumlu veya olumsuz şekliyle medyaya yansması durumunun ise kurumun geleceğine de aynı şekilde ayna tuttuğunu söylemek mümkündür. Kriz durumlarında kurumlar kriz yönetimini yeni medyayı ciddiye alarak yürütmelidirler. Yeni medya ile kriz durumlarının yayılması geleneksel medyaya göre çok daha hızlıdır. Yeni medyanın etkileşim özelliğiyle bireyler sadece verilen almamakta, aynı zamanda aktif bir katılım sağlamaktadır. Sosyal medyanın etkili ve doğru kullanılması kriz durumlarında önemli bir araç durumundadır.

Watsons'ta 26 Kasım 2016 tarihinde yaşanan olayın 7 Aralık'ta meydana yansması sonucu markayı kullananlar tarafından sosyal medya hesaplarından markaya karşı boykot çağruları yapılmaya başlanmıştır. Örgütlü şekilde gerçekleştirilen bu boykot çağruları #watsons ve #watsonsboykot hashtagleri ile yazılmıştır. Bu çalışmada #watsonsboykot hashtagi altında atılan toplam 200 tweet incelenmiştir.

Hashtag altında atılan tweetlerin sayısı ilk basın açıklamasının ertesi günü en yüksek sayıya ulaşmıştır. İlk üç günden sonra atılan tweetlerde ise ciddi bir düşüş görülmüştür. Atılan tweetlerinden 3 tanesinde yine bir dijital aktivizm türü olarak slaktivizm olan imza kampanyalarına yönlendirme yapılmıştır. 26 tweet kullanıcı tarafından bir cümle oluşturulmadan sadece hashtag yazılarak dijital aktivizm hareketine katılmışlardır.

Sosyal medyada örgütlenenler Watsons tarafından yapılan basın açıklamasından sonra olayın yaşandığı Watsons mağazası önünde toplanarak basın açıklamaları ve protesto eylemlerini gerçekleştirmişlerdir. Twitter'da örgütlenen Kadın Cinayetlerine Karşı Acil Önlem Platformu tarafından yapılan basın açıklamasında "...Watsons'ta alışveriş yapmamaya davet ediyorum." şeklinde boykot çağrısı yapılmıştır. Dijital aktivizm hareketleri hakkında bir taraf fiziksel eyleme geçirilmediği ve pasif kalındığı gerekçesiyle eleştirel yaklaşımlarda bulunmuştur. Burada da görüldüğü gibi dijital aktivizm her zaman pasif olarak kalmamaktadır. Dijital ortamda örgütlenen bireyler fiziksel harekete geçerek geleneksel aktivist hareketlerini desteklemektedir.

Watsons'ın bir mağazasında bir kız çocuğunun çıplak şekilde aranması ile toplumun büyük bir sorunu olan taciz olaylarıyla bağlantı kurulmuş, Watsons'ın basın açıklamasında da yaşanan durum savunularak inkâr stratejisi uygulanmıştır. Watsons'un yaptığına karşı sosyal medyada örgütlenmiş tüketici boykotunun nedeni etik ve ahlaki nedenlerdir.

Toplumsal faydanın gerekli olduğu kliktivist hareketlerde markalara karşı sosyal medyada örgütlenerek satın almama-boykot etme çağrısında bulunulabilmektedir. Watsons'a karşı gerçekleştirilen bu boykot çağrılarında kadına karşı cinsel tacizlerin önüne geçmek amacıyla ve buna bağlı olarak toplumsal sorumluluk açısından örgütlenilmiştir.

İletişim çalışmaları ilk dönem etki çalışmalarında medya tüketicileri pasif konumda yer almıştır. Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımına göre ise medya tüketicisi pasif konumdan aktif konuma geçmiştir. Kullanıcılar medya içeriklerini kullanarak ihtiyaçlarını gidererek doyuma ulaşırlar. Watsons boykotu için açılan hashtag altında tweetler kullanıcıların toplumsal sorumluluk ve vicdan rahatlatma ihtiyacını gidermek adına sosyal medyayı kullanarak kendi düşüncelerini aktif ve örgütlü bir şekilde paylaşmıştır. Yaklaşım hakkında McQuail'in dört temel kategorisinden biri olan kişisel ilişkiler altında yer alan toplumsal fayda, Watsons'a karşı boykot çağrısında bulunanların nedeni olarak varsayılabilir.

KAYNAKLAR

ALİKILIÇ, Ö., GÜLAY, G. & BİNBİR, S. (2013). "Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı Çerçevesinde Facebook Uygulamalarının İncelenmesi: Yaşar Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma" Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı 37, s.40-67.

BAT, M. ve YURTSEVEN, Ç. (2014). "Sosyal Medyada Kurumsal Kriz Yönetimi: Onur Air Örneği" Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, s.197-223.

ÇAKIR, H. (2010). "Tüketici Boykotlarının Kriz İletişimi Açısından Değerlendirilmesi", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s.121-136.

ÇAKIR, H. (2016). Sosyal Medyada Kurumsal İtibar Yönetimi. İstanbul: Kriter Yayınları.

ÇETİN, B. N. (2008). "Küreselleşme Karşıtlarına Göre Küreselleşme Karşıtı Hareketlerin Nitelikleri" *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, s.94-104.

FISKE, J. (2017). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. Ankara: Pharmakon Yayınevi.
FURUNCU, D. (2014). "Yeni Toplumsal Hareketler, Küreselleşme ve Dijital Aktivizm: Gezi Parkı Örneği" *Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Sinema ve Televizyon Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.

GÜNEŞ, M. & BEYAZIT, E. (2010). "Özel İşletmelerde Kriz Yönetimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme" *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, s.15-33.

GÜNGÖR, N. (2016). *İletişim Kuramları ve Yaklaşımları*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

İNCEOĞLU, Y. & ÇOBAN, S. (2015). *İnternet ve Sokak. Ayrıntı Yayınları*.

KABAŞ, D. (2015). "İktidar-Sermaye İlişkilerinde Ana Akım Medya: Gezi Parkı Eylemleri ve Dijital Aktivizm" *Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.

KOÇER, M. (2013). "Televizyon İzleme Alışkanlıkları ve Motivasyonları: Kayseri Örneği", *e-Journal of New World Sciences Academy Humanities*, vol.8, s.207-225.

LIEVROUW, L. (2016). *Alternatif ve Aktivist Yeni Medya*. İstanbul: Kafka Yayınevi.

OKAY, A. & OKAY, A. (2016). *Halkla İlişkiler: Kavram Strateji ve Uygulamaları*. Der Yayınları.

OKMEYDAN, C. K. (2013). "Türkiye'deki Siyasi Partilerin Halkla İlişkiler Çalışmalarında Sosyal Medya Kullanımı" *Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İzmir.

ÖZCAN, F. F. (2012). "Yeni Medya ve Dijital Aktivizm" *Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Yeni Medya Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.

SAYIMER, İ. (2012). *Sanal Ortamda Halkla İlişkiler*. İstanbul: Beta Yayınları.

SERT, N. (2016). *Aktivizm: Toplumsal Değişimin Yeni Yüzü*, Sakarya: Değişim Yayınları.

SEYHAN, M. (2012). "Halkla İlişkiler Bakışı İle Sosyal Medyanın Televizyon Programlarına Yansımaları" *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.

TURHAN, D. G. (2017). "Dijital Aktivizm" *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:26, s.26-44.

ÜNSAY, Y. (2014). "Türkiye'de Kültür Bozumu ve Dijital Aktivizmin Yeni Mecrası: Capsler" *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Antalya.

YALEZE, H. (2014). "Kriz Yönetiminde Sosyal Medya'nın Kullanımı Üzerine Bir Analiz: Taksim Gezi Parkı Olayları Örneği" *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.

YAYLAGÜL, L. (2013). *Kitle İletişim Kuramları*. Ankara: Dipnot Yayınları.

YEGEN, C. (2015). "Bir Dijital Aktivizm Biçimi Olarak Slaktivizm: Change.Org Örneği", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 5 (8), s.84-108.

YENİCE, A. (2017). "Sosyal Medyada Kriz Yönetimi ve Kurumsal İtibarla İlişkisi Üzerine Bir Uygulama" *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.

YILMAZ, B., DÜNDAR, G. & OSKAY, T. (2015). "Dijital Ortamda Aktivizm: Online İmza Kampanyalarına Katılım Davranışlarının İncelenmesi (Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma)" *İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Bilimleri Elektronik Dergisi (E-Journal of Intermedia)*, Sayı 2015/2(2), s.481-504.

İnternet Kaynakları

- <http://gazetekarınca.com/2016/12/kadinlardan-watsonsu-boykot-cagrisi/>
Erişim: 01.05.2018
- [http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/641548/istanbul da AVM de ci plak arama... Watsons aciklama yapti.html#](http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/641548/istanbul-da-AVM-de-ci-plak-arama...-Watsons-aciklama-yapti.html#) Erişim: 13.04.2018
- [http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/642783/Watsons dan aciklama Kabul edilemez... isle ilisigi kesildi.html#](http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/642783/Watsons-dan-aciklama-Kabul-edilemez...-isle-ilisigi-kesildi.html#) Erişim: 13.04.2018
- <http://www.iETT.istanbul/tr/main/pages/kronolojik-tarihce/32>
Erişim: 11.03.2018
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=AKT%C4%B0V%C4%B0ZM Erişim: 23.04.2018
- <https://twitter.com/search?f=tweets&vertical=default&q=watsonsoyboykot&src=ypd> Erişim: 23.04.2018
- <https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/twitter140-karakter-sinirini-kaldirdi-XlkC3srAD0-UqUpnZasLIQ/DwNm0lynIE-kkdZG-dF6IA> Erişim: 23.04.2018
- <https://www.watsonsoyboykot.com.tr/pages/hakkimizda> Erişim: 13.04.2018

Summary

Today, the developments in technology have brought about changes in social movements. The reflection of activism movements on digital media has turned almost all of the new media users into digital activists. Traditional activism movements are sometimes supported by digital activism movements. On the other hand, digital activism movements are supported by traditional activism movements. Individuals carry out digital activist movements due to reasons such as relieving their conscience against social events, ensuring that they take part in the media by making a sound and not being excluded by others. Digital activism has been criticized for being passive and non-physical.

Activism is the efforts of an organized group of people who threaten their common interests to solve the problem. The struggle to make a change in the desired direction is called activism. Individuals who carry out the struggle are activists. Letters, petitions, petition campaigns, civil disobedience, demonstrations and demonstrations, strikes and boycotts are some of the ways of traditional activism.

Digital activism is the realization of activist movements using technology. In order to realize digital activism, a technological infrastructure should be established in that country. The proportion of personal computers connected to each other in a country by technological networks indicates the power of interaction and digital organization. In underdeveloped or developing countries, internet connection may be restricted by governments or other authorities. This affects the independence of the Internet. Preventing the independence of the Internet causes the disruption of digital activism practices.

The movements of digital activism are divided into five groups. 1) According to the Citizen Journalism movement, a group of citizens play an active role in news gathering and dissemination. Citizens can make live broadcasts and share instant information thanks to the technological infrastructure. 2) In the Advocacy movement, it is aimed to raise awareness with the titles about a subject. Social media is trying to create an agenda by opening a hashtag. 3) The Hacktivism movement is the use of computer and digital networks for political purposes to disturb the authority. Although hacktivism is used for social purposes, it is illegal by nature. 4.) According to Slacktivism movement, activities such as

sharing on social media, changing profile picture, joining online groups and participating in electronic signature campaigns are carried out on the supported topic. The darkening of the profile picture after a terrorist event or a black ribbon is a motion of slaktivism. 5) According to Clicktivism movement, joining, supporting and organizing with the keyboard is not carried out physically to participate in social movements. Signature campaigns in digital media is clicktivist movement.

In this study, activist movements in social media are discussed within the framework of their usage and satisfaction approach. According to this approach, individuals benefit from media contents to satisfy their social and psychological needs. As a result of this use, they satisfy their needs and reach saturation.

In this study, the organization of an event on 26.11.2016 in the media and social media organizations against Watsons brand have been taken. A Watsons store was stolen because of the theft of a girl. Watsons's statement, the use of statements that accuse the girl of the girl, has caused the crisis to occur. #watsonsboykot hashtagi carried out digital activism with the boycott call for not to use the brand again through social media. In the study, 200 tweets were examined and it was seen that a boycott was called as clicktivist movement. As a slaktivism movement with 3 tweets, referrals were made to the signature campaigns. The maximum number of tweets was reached the day after the press release by Watsons. It is seen that the denial strategy is applied. According to the uses and gratifications approach, those calling for a boycott against Watsons have been satisfied with activist movements for social benefit.

Türkiye'de Yargı ile Siyaset İlişkisinin Kuvvetler Ayrılığı Perspektifinden Analizi

Mustafa ULUÇAKAR*, Mehmet Fatih ÇINAR**

Öz

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de siyaset yargı ilişkisini, bu ilişki çerçevesinde yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı kavramlarının nasıl yapılandığını kuvvetler ayrılığı perspektifinden analiz etmektedir. Günümüz Türkiye'sinde yargı ile siyaset arasındaki ayrımın giderek daha fazla silikleştğine dair iddialar artmaktadır. Bu iddialar yargı siyaset ilişkisinin olması gereken noktadan saptığı noktada yoğunlaşmakta ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin hukuksal değerinin ulusal ve uluslararası yargı bağımsızlığı düzenlemeleri açısından incelenmesini gerektirmektedir. Çalışma, yöntem olarak nitel ve betimleyici bir araştırmadır. Çalışma verisi ikincil kaynaklar-literatür taraması (Anayasa Mahkemesi Kararları, Resmî Gazete arşivleri, ilgili yasal mevzuat, ilgili literatür, gazete arşivleri, konuyla ilgili araştırmalarda yer alan istatistiksel veriler) yoluyla elde edilmiş ve analitik bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kuvvetler Ayrılığı, Hukuk, Anayasa, Yürütme-Siyaset, Yargı Bağımsızlığı

Analysis from the Perspective of the Separation of Powers Between Judiciary and Politics in Turkey

Abstract

The aim of this study is to analyze the relationship between the politics and the judiciary as well as how the concept of judicial independence and impartiality are shaped within the framework of this relationship from the perspective of separation of power in Turkey. Today the allegations related to the distinction between politics and the judiciary are becoming more indistinct in Turkey are increasing. These claims focus on the point that relations between the politics and the judiciary deviate from the point at which they should be and require the legal values of the principle of separation of powers to be examined in terms of national and international judicial regulations related to the judicial independence. The study is a qualitative and descriptive research. The study data were obtained through the analysis of secondary sources-literature scan (Constitutional Court Decisions, Official Gazette archives, relevant legislation, related literature, newspaper

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 02.04.2019

Kabul/Accepted: 18.11.2019

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.548020>

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, İstanbul, Türkiye, E-posta: mulucakar@gelisim.edu.tr **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0002-1607-1802>

** Dr. Öğr. Üyesi, İstinye Üniversitesi, Adalet Programı, İstanbul, Türkiye,

E-posta: fatih.cinar@istinye.edu.tr **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0002-1849-7161>

archives, statistical data of the relevant researches) and subjected to an analytical evaluation.

Keywords: Separation of Powers, Law, Constitution, Executive-Politics, Judicial Independence

Giriş

Türkiye'de devletin yönetsel gücünü elinde bulunduran yürütme kuvvetinin, bir başka ifadeyle, siyaset makamının yargıyla denetlenebileceğine dair inanışlar giderek azalmaktadır. Bu bağlamda, siyasetin yargıyı etkileyebilme potansiyeli ve yargı bağımsızlığı ile yargı siyaset ilişkisi tartışmaları sürekli bir biçimde Türkiye'nin gündemini meşgul etmektedir.

Türk kamuoyunun önemli bir bölümü siyasi etkilerle yargının yönlendirilmeye çalışıldığından şikâyet etmektedir. Buna karşın, Hâkim ve Savcılar Kurulunun (HSK) yasal başkanı ve siyasi gücün yargı örgütündeki en üst düzey temsilcisi olan Adalet Bakanları ise esasen yargı mensuplarının bu türden şikâyetlerinin siyasi nitelikte şikâyetler olduğunu ve hâkimlerin kararları ile konuşması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu tartışmalar, aslında hukuk eğitiminden başlayan ve yargı kararlarının bütünüyle uygulanmasına kadar uzanan ve çok geniş boyutları olan yargının bağımsızlığı ile etkinliği alanını ilgilendirmektedir. Siyasetin yargıya, yargının da siyasete karışmaması ise, bu geniş sorunun alanının daha dar bir kapsam ile sunulması olarak karşımıza çıkmakta ve bu tartışmalara konu olan iddialarda yargı siyaset ilişkisinin olması gereken noktadan saptığı hususu öne çıkarılmaktadır.

Çalışma, yöntem olarak nitel ve betimleyici bir araştırmadır. Çalışma verisi ikincil kaynaklar-literatür taraması (Anayasa Mahkemesi Kararları, Resmî Gazete arşivleri, ilgili yasal mevzuat, ilgili literatür, gazete arşivleri, konuyla ilgili araştırmalarda yer alan istatistiksel veriler) yoluyla elde edilmiş ve analitik bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Türkiye'de yargı ile siyaset ilişkisinin kuvvetler ayrılığı perspektifinden analizini amaçlayan bu çalışmanın, kuvvetler ayrılığı ilkesinin hukuksal değerinin ulusal ve uluslararası yargı bağımsızlığı düzenlemeleri açısından daha iyi anlaşılmasına imkân vermenin yanı sıra ilgili literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir. Keza çalışmanın temellerini oluşturan kavramların genel kabul gören tanımlarının ve çalışma konusunun üzerine bina edildiği kuramsal çerçevenin başlangıçta hatırlatılmasının konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Duverger'e göre siyasal rejim: "geniş anlamıyla, belirli bir sosyal grupta, iktidar ile yönetilenler arasındaki ayrımın aldığı biçime; dar anlamıyla ise, sadece ulusun yönetim yapısına" karşılık gelmektedir (Duverger, 1995). İktidar kavramının sözlük anlamı ise bir işi yapabilme, başkalarının davranışlarını kontrol edebilme denetleyebilme, yönetme gücü, devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi olarak tanımlanmıştır (TDK, 2019). İktidar, aile, okul, siyasi parti, sendikada vb. yaşamın her alanında görülebilir. İktidar biçiminin en üst düzeyi ise siyasi iktidardır. Zira siyasi iktidarın tüm devlet ve toplum üzerinde denetleme yetkisi vardır. Alman Hukukçu Georg Jellinek'in teorisine göre, devleti oluşturan unsurlar; 'ülke', 'nüfus' ve 'egemenlik' şeklinde karşımıza çıkmakta ve siyasal rejimler, egemenliğin kaynağına (monark/oligark/birey) ve kullanım tarzına bağlı olarak monarşi, oligarşi ve demokrasi şeklinde tasnif edilmektedir (Doehring, 2002). Fransız yazar Montesquieu (1963)'ün kuvvetler ayrılığı

yaklaşımında devletin fonksiyonları 'yasama', 'yürütme' ve 'yargı' olarak tasnif edilmektedir.

Devletin fonksiyonlarını elinde bulunduran ve egemenlik hakkını kullanan organların hukuka ve kamu vicdanına uygun olarak bu yetkiye sahip olmaları meşruiyet kavramı ile açıklanmaktadır. Bir iktidarın meşru olması, hukuki dayanağının olması ve yönetilenler tarafından yasal olarak görülmesi anlamına gelmektedir (Gözler, 2011). Diğer bir deyişle, meşruiyetin iki yönü vardır: Birincisi yasalara, hukuka uygunluk; ikincisi ise kamuoyunun çoğunluğunca haklı addedilmeştir. Meşru olmayan iktidar ise kaba güçten başka bir şey değildir. Nitekim 'demokrasi' kavramı da, Anayasa Mahkemesinin 26.06.2014 tarihli ve Başvuru No: 2014/256 sayılı, Genel Kurul Kararında "temel hak ve özgürlüklerin en geniş şekilde sağlanıp güvence altına alındığı, farklı inanç, düşünce ve hayat tarzlarını barış içinde bir arada tutma anlayışı" (Resmî Gazete, sayı: 29051) olarak tanımlanmaktadır.

Devletin egemenlik gücü, yönetme gücünü kullanabilmesi anlamına gelmektedir. Devletlerin egemenlik gücünün hem ulusal hem de uluslararası boyutu bulunmaktadır. Ulusal egemenlikten kast edilen, devletin yasama, yürütme yargı güçlerini kendi sınırları içerisinde kullanabilmesidir. Uluslararası egemenlikten de, herhangi bir devletin başka bir devlete bağımlı olmadan uluslararası alanda varlık gösterebilmesidir. Demokratik devletlerde egemenlik, halka ait ve halk adına kullanılan egemenliktir. Diğer bir deyişle egemenlik halk için, halk adına, halk tarafından yürütülür. Kuvvetler ayrılığı ilkesi ise yetkilerin kötüye kullanılmamasını sağlamaya yönelik -denetleyici ve dengeleyici- bir ilkedir.

Siyasi İktidarın Kaynağı

Egemenlik gücünü kullanan siyasi iktidar meşru olmak zorundadır. İktidarın meşruluğu problemi devlet kavramı konusunun önemli bir sorun alanını teşkil etmektedir. Nitekim iktidarın meşruiyetinin kaynağı tarihsel süreçte farklı temellere dayandırılmıştır. Diğer bir deyişle, siyasi iktidarlar, çoğu zaman, kendi güçlerini meşruluk kavramı üzerinden kurabilmek ve tahkim edebilmek için gerekçeler (teolojik, metafizik, felsefi ve hukuki) aramışlardır.

Buna ilişkin görüşleri aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür: Eski Yunan dönemi temsilcilerinden Platon ve Aristoteles, iktidarın kaynağını insanın doğal yapısında bulurlar (Aristoteles, 1975; Platon, 2005). Zira devletin görevi bireylerin ihtiyaçlarını gidermek, onların güvenliğini sağlamak ve erdemli bireyler olarak yetişmelerini sağlamaktır. Eğer bir iktidar bu görevleri gerçekleştirebiliyorsa o iktidar meşru bir iktidardır. Orta Çağ felsefesinde ise iktidar kaynağını Tanrı'da bulur. Yani, iktidar, bir anlamda, O'nun dünyadaki temsilcisidir. Meşruluk Tanrı'nın iktidara gösterdiği amaca uygunlukla ilgilidir. Modern anlayışın temellerini atan düşünürlerin başında gelen Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau iktidarın kaynağını toplumsal sözleşmede bulurlar. İktidar insanların kendi rızalarıyla teslim ettiği hak ve özgürlüklerin korumak ve adaleti tesis etmekle yükümlü gücün temsilcisidir. İktidarın meşruluğu bireylerin çıkarlarının toplumun genel istencine uygun olarak korunması ile ölçülür (Hobbes, 2007; Locke, 2002; Arsel, 1968). Nitekim Kapani'ye göre de Rönesans ve Reformun özgür düşüncenin kapılarını aralaması iktidarın kaynağına ilişkin anlayışı değiştirmiştir:

Siyasal iktidarın meşruluk temeli önceleri gökyüzünde, Tanrı'da ve kutsal kaynaklarda aranmıştır. Bu kabulden yola çıkarak kralların tanrılarla oldukları kabul edilmiştir. Teolojik meşruluk yumuşak bir geçiş ile bütün iktidarların Tanrı'dan geldiği (Omnis potestas a Deo) anlayışına doğru evrilmiştir. Bu çığır açan yaklaşım kralın kişiliğinin Tanrısal olmaktan çıkması anlamına gelmekteydi. Ancak iktidarlar yine de bir

'ilahi hak' fiksiyonu üzerine dayanmaktaydı. Rönesans ve Reformun özgür düşüncenin kapılarını aralaması, Fransız Devriminin yeni bir anlayışı egemen kılmasıyla birlikte iktidarın kaynağı 'Milli Egemenlik' ve 'Birey' temelli olarak demokratik anlayışa devrimsel bir geçiş yaptı (Kapani, 2007).

Kuvvetler Ayrılığı İlkesi

Modern siyaset biliminin kurucularından ve aydınlanmanın öncülerinden kabul edilen Montesquieu, 1731-1748 yılları arasında hiç ara vermeden, Brede Şatosunda *Kanunların Ruhunu Üzerine (De L'esprit des Lois)* adlı eseri üzerinde çalışmış ve çalışmasının İngiltere'nin Anayasası başlıklı bölümde kuvvetler ayrılığına ilişkin görüşlerine yer vermiştir. Montesquieu'nün politik öğretisi dengeye, farklı bir deyişle, iktidarın iktidar ile sınırlandırılması ilkesine dayanmaktadır. Yönetimde bulunan iktidarın devlet gücünü kendi çıkarları istikametinde kullanmasını engellemenin tek yolu iktidarın bir diğer iktidar ile sınırlandırılmasıdır. Bunun temin için devleti ortaya çıkaran kuvvetler birbirinden ayrılmalı ve farklı iktidar odaklarına verilmelidir. Montesquieu bu bağlamda, bir devlette yasama, yürütme ve yargı fonksiyonları olmak üzere üç kuvvet bulunduğunu kabul etmektedir. Montesquieu'ye göre siyasal özgürlüğün ve güvenliğin sağlanması da ancak iktidarlar dengesi ile kurulabilir. Yasama gücü ile yasaları baskı yoluyla yürürlüğe koyan güç aynı ise o yerde özgürlük yoktur. Keza yasama ile yargı birleşmişse, kişinin canı da özgürlüğü de güvence altında değildir. Zira aynı zamanda yasa koyucu durumunda olan yargıçlar keyfi kararlar verebilir. Yargıçların yürütme iktidarına da sahip olması ise onları zorba yapar (Montesquieu, 1963).

John Locke ve Montesquieu olmak üzere aydınlanma çağının düşünürleri tarafından geliştirilen kuvvetler ayrılığı ilkesi tarihsel süreç içerisinde metodolojik olarak doğrulanmıştır. Kuvvetler ayrılığı ilkesi günümüzde anayasalara ve hatta uluslararası örgütlerin teşkilatlanmalarına yön veren bir ilke âdeta bir kutup yıldızı halini almıştır. Zira kuvvetlerin tek elde toplandığı dönemlerin acı tecrübeleri halen toplumsal hafızalarda canlıdır. Bir devlette yasama ve yürütme erkleri tek bir elde toplandığı takdirde zaman içinde özgürlük ve demokrasinin giderek zayıfladığı görülmektedir. Hatta yargının, yasama ve yürütmeden ayrılmadığı hallerde, özgürlük ve demokrasiden söz edilemeyeceği açıktır. Basitleştirerek açıklamak gerekirse; kuvvetler ayrılığının işleyişi şu şekildedir: Yasama organı, diğer kuvvetlerin uygulamalarına temel olacak kararları ve/veya politikaları bir başka ifadeyle, mevzuatı yaratır. Yürütme organı ise, devletin idari aygıtları aracılığıyla bu mevzuatı uygular. Yargı; fonksiyonu yasamadan, yürütmeden ve idari/askeri bürokrasiden olabildiğince bağımsız ve tarafsız şekilde hukukun ne olduğunu söyler (Çınar, 2017).

Kuvvetler ayrılığı konsepti, özü itibarıyla, Locke'un iktidarın başka bir iktidarla sınırlandırıldığı süreç demokrasinin gelişmeyeceğini varsayımı üzerine bina edilmiştir. Ancak Locke'un kuvvetler ayrılığı yaklaşımında yargı yürütmeden bütünüyle ayrı bir güç olarak görülmemektedir (Locke, 2002). Locke'un varsayımının günümüzde ne ölçüde geçerli olduğu sorusu, kuvvetler ayrılığı prensibini ortaya çıkaran tarihsel ve toplumsal koşullara ve bu koşulların yargı bağımsızlığı açısından nasıl bir evrim geçirdiğine bakılarak yanıtlanabilir. Esasen bu konseptin 18'nci yüzyıl monarşilerinin dayanağını teşkil eden 'iktidarın bölünmezliği' düşüncesine karşı, burjuva iktidarlarına yer açabilmek için geliştirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Montesquieu ise, Locke'un düşüncesini 18. yüzyıl İngiltere'de de var olan siyasal yapısını gözlemek suretiyle geliştirmiştir. O'na göre hükümetler üçe ayrılır: saltanatlar, istibdatlar ve cumhuriyetler. Saltanatlar şahısların yerleşmiş kanunlar doğrultusunda idaresi anlamına gelir. İstibdatlar ise, şahısların herhangi bir kanun ve/veya kurula bağlı olmaksızın sadece, kendi istek ve arzularına göre (keyfi) idaresidir. Hürriyetlerin tam

manasıyla geliştirilmesi için saltanat idaresinde bulunan kuvvetlerin ortadan kaldırılması gerekir. Saltanat hükümetlerinde ruhban sınıfının kuvveti ne kadar faydalı ise cumhuriyette ruhban sınıfı o kadar tehlikelidir. Montesquieu (1963)'ya göre müstebit hükümetler öyle korkunç kötülükler eder ki, bu kötülükleri önleyen bir kötülük bile, bir iyilik halini alır. Cumhuriyetlerde idare tümüyle milletin elinde olursa bu siyasal rejim demokrasi, bir kısmının elinde olursa ise aristokrasi adını almaktadır. Diğer yönetim modellerine ilişkin eleştirilerine bakıldığında Montesquieu'nün fazilet ile özdeşleştirdiği cumhuriyet yönetimini daha ön plana çıkardığını söylemek hatalı olmayacaktır.

Hiç kuşku yoktur ki, Amerikan ve Fransız anayasacılık hareketleri Montesquieu'nün düşüncelerinden esinlenmiştir. Anayasal demokrasilerin güç kazanmasıyla birlikte yetkiler krallardan alınıp yasama güçleri parlamentolara, yürütme güçleri ise halkın seçtiği hükümetlere bırakılmaya başlanmıştır. Kuvvetler ayrılığı ilkesi ilk uygulama zeminini 1787 tarihli Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Anayasası ile bulmuştur (ABD Anayasası, 1787). Alexander Hamilton, yargının, yasama ve yürütmeden ayrılmasını, tam bir yargı bağımsızlığını anayasanın temeli olarak tanımlamaktadır. Bunlar olmadığı takdirde tüm hak ve özgürlüklerin etkisizleşeceğini vurgulamaktadır (Hamilton, 1788).

Amerika'nın kurucu iradesini temsil eden Q. Madison, A. Hamilton, J. Jay gibi anayasa yapıcılar, siyasi denge ve kontrol (checks and balances) mekanizmalarını özgürlüklerin yaşamsal garantileri olarak görmektedirler. Bu mekanizmanın temelinde ise yargı bağımsızlığı ve anayasa yargısını olduğu belirtilmektedirler (Eleches, Porta, Shleifer, Silanes, 2004). Fransa, Amerika'da cereyan eden Anayasacılık hareketinden etkilenmiş ve *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde* "Hakların güven altına alınmadığı, kuvvetler ayrılığının belirlenmediği bir toplumda anayasa yoktur" (İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi) ifadesi yer almıştır. Kuvvetler ayrılığı ilkesinin Fransız yorumu ise biraz farklılaşmıştır. Fransız Devrimi döneminde, eski rejimde de uygulandığı gibi, idareyi rutin mahkemeler yerine, özel bir yargı düzeni yoluyla denetleme fikri hâkimdir. Bu düzen, daha sonra Kıta Avrupa'sında yargısal bir tercih halini almıştır (Pacteau, 1997).

Kuvvetler ayrılığı fikri, bir anlamda, devlet-toplum karşıtlığı zemininde kurulmuş ve bu karşıtlıkla yargı, tarafsız bir konuma yerleştirilmiştir. Yargının hem diğer devlet organlarına hem de vatandaşlara, siyasal oluşumlara, sivil toplum örgütlerine ve medyaya karşı tarafsızlığı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu suretle yargının, yargı dışı etkilere maruz kalmaması amaçlanmıştır. Bununla birlikte, gelişmiş devletlerin anayasal sistemlerinde dahi idealize edildiği seviyede bir kuvvetler ayrılığının gerçekleştirilebildiğini söylemek oldukça güçtür. Bu nedenle her uygulama modeli çeşitli yönlerden eleştirilebilmektedir. Bu eleştiriler arasında, yürütme gücünün sınırlı bir devlet fonksiyonu kullanan organ olarak kalmadığı ve yasamaya tahsis edilmiş alanı adım adım işgal ettiği tespiti öne çıkmaktadır. Ulusal ve uluslararası politikaları belirlemede idari bürokrasinin yanı sıra adli bürokrasinin de söz hakkı olması gerektiği yönündeki beklentiler tartışma konuları arasında yer almaktadır.

Günümüzde devletin yasama ile yürütme ve karar alma ile uygulama fonksiyonları arasındaki ayrımlar günümüzde gittikçe silikleşmiş olsa da yargısal kurumların bağımsızlığı, demokratik hukuk devletinin evrensel ve vazgeçilmez bir değeri olarak kabul görmektedir. Yargı, kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsemeyen devlet modellerinde dahi, her zaman tarafsız ve bağımsız bir şekilde konumlandırılmaya çalışılmaktadır (Çınar, 2018). İzleyen bölümde yargı ve siyaset ilişkileri ele alınmaktadır.

Yargı Siyaset İlişkileri

Kuvvetler ayrılığı ilkesi gereği birbirlerinden bağımsızlaşması öngörülen siyaset ve yargının, tam anlamıyla hiçbir zaman birbirinden ayrı olamadığı bir gerçektir. Aslında

bu, Nietzsche'nin 'iktidar olma istenci' kavramlaştırmasındakine benzer biçimde iktidarlar, çoğu zaman, ayak bağı olarak gördükleri yargıyı denetlemek istemişlerdir. Buna karşın, yargı da siyasetin gem vurma eğilimlerine karşı duruş gösterme tutumu içinde olmuştur. Ancak, siyaset ve yargı arasında biteviye bir çatışma yerine, iktidar seçkinlerinin, çoğu kez, siyaseti ve yargıyı da içine alan ve birbirini tamamlayan bir ilişki biçimini tercih etmişlerdir. Yargının siyasallaştığı yönündeki iddialar, bazen de yargıçların yaptıklarına ilişkin deneye dayalı bir gözlemlerden ziyade, ne yapmaları gerektiği konusunda bireysel temennileri yansıtmaktadır. Bazı durumlarda, siyaseten üstesinden gelinemeyen ya da siyaseten ele alınmak istenmeyen işler yargıya havale edilmiştir. Bu konuların yargı yoluyla üstesinden gelinmeye çalışılmasının nedeni; bazen meşruluk bazen de muhtelif hukuksal risklerden kaçınmak kaygısından kaynaklanmıştır.

Yargının siyasallaşması iki ciddi olumsuzluğa sebebiyet verebilir. Birincisi, yargının siyasallaşmak suretiyle güvenilirliğini yitirmesi sorunu, ikincisi ise 'siyasetin yargısallaşması' sorunudur. Yargı, her iki durumda da, kuvvetler ayrılığı gereği kendisinden beklenen 'siyasal iktidarı denetlemek suretiyle özgürlükleri koruma' işlevini yerine getiremez hale gelecek ve fonksiyonel meşruiyet krizi ortaya çıkacaktır. Yargının fonksiyon kaybı, siyasetin kendi dinamiklerinden uzaklaştırılmasına ve yargısal yöntemlerle siyaset zemininin demokratik muhalefet olanağından yoksun bırakılmasına yol açacaktır. Siyasal alanın sınırlarının ve aktörlerinin yargısal güç ve işlevine haiz yürütme iktidarı tarafından belirlendiği, yargının kararlarını vermeden önce siyaset kurumundan icazet alır hale geldiği bir ortamda da 'siyasetin meşruiyeti' ve tüm kurumların 'siyasete bağımlılığı' sorunu ortaya çıkacaktır.

Seçimle hem hükümeti elde eden hem de parlamento çoğunluğuna sahip olan siyasi partiler, yürütme ile yasama güçlerini birlikte kullanabilecek güce erişmekte, demokrasi kültürünün yeterince gelişmediği, medya ve kamuoyu denetiminin etkin olmadığı rejimlerde, iktidarlar -bazen de farkında bile olmadan- sahip oldukları iktidar gücünü hukuk dışı ve kötüye kullanma hatasına düşebilmektedirler. Bu tip otoriter iktidarlar hukuk devleti ilkesinin zayıflamasına ve hak ve hürriyetlerin ihlal edilmesine neden olmaktadır. Kontrolsüz bir hale gelen mutlak iktidarların önündeki sınırlandırıcı tek iktidar odağı olarak yargı gücü kalmaktadır. Yargı gücünün, yürütme ve yasama kuvvetleri karşısında gerçek anlamda bağımsız olmaması ise, işlevini gerektiği gibi yerine getirememesine, bunun sonucunda hukuki güvenliğin yok olmasına ve hak ve hürriyetlerin demokrasi ilkelerine aykırı olarak kısıtlanmasına yol açmaktadır (İşten, 2014). İzleyen bölümde Türkiye'de yargı siyaset ilişkileri incelenmektedir.

Türkiye'de Yargı Siyaset İlişkileri

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi ile başlayan yargıyı yürütmeden ayırma çabaları adli yönden yapılan yeniliklerin bir boyutunu oluşturmaktadır. Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'nin kurulması ile süreç somutlaşmıştır. Bu kurum Yargıtay'ın ilk nüvesini oluşturmuştur. 1868'de Padişah Abdülaziz'in iradesi ile kurulmuş ve amacının "kişilerin hakları ve güvenlikleri açısından çok önemli olan hukuk işlerinin mülki işlerden ve yürütme ile görevli hükümetten ayrı bir düzene kavuşturulması" olduğu belirtilmiştir (Karahanoğulları, 2005). Hemen peşinden Danıştay'ın temelini oluşturan Şuray-ı Devlet'in de kurulması ile Osmanlı, özel olarak Fransa, genel olarak Avrupa modeli bir yargı teşkilatı oluşturma çabasına girişmiştir.

Türkiye'nin anayasacılık hareketlerinin 1808 Senedi İttifak (Magna Carta Libertatum benzeri) uzlaşma belgesi ile başladığı genel kabul görmektedir (Aslan, 2013); Mumcu ve Üçok, 1991). Türkiye'nin demokratikleşmesi ve buna paralel olarak kuvvetler ayrılığı ilkesinin etkin olarak uygulanması doğrusal bir yükseliş göstermemiştir. İlk anayasacılık hareketlerinden günümüze uzanan çetrefilli yolculukta anti demokratik

müdahalelere ve kuvvetler birliği dönemlerine çokça rastlamak mümkündür. Uzun süre teokratik/teosantrik mutlak monarşi, bir dönemde de meşruti monarşi yönetim sistemi özellikleri gösteren Osmanlı Devleti'nde demokrasi veya kuvvetler ayrılığının (tarihsel gelişim izleri dışında) modern anlamda yansımalarını aramak anlamlı olmayacaktır. Cumhuriyeti kuran iradenin anayasal demokrasi idealinin ne derece gerçekleştiği 1923 sonrası dönemin incelenmesinin gerekli kılmalıdır (Çınar, 2017). Bu nedenle izleyen paragraflarda Cumhuriyet Dönemi yargı siyaset ilişkilerinin tarihsel seyri ele alınmıştır.

Cumhuriyet Dönemi Yargı Siyaset İlişkilerinin Tarihsel Seyri

1923-1950 arasındaki dönemde hukuk sistemi, esas olarak Batı hukuk sistemlerine öykünmek suretiyle yapılandırılmaya çalışılmıştır. Aslında Kıta Avrupa'sı hukukunun etkisi Tanzimat dönemine değin geriye götürülebilir. Genç Cumhuriyetin yöneticileri Rousseau'cu egemenlik anlayışını benimsediği için, mahkemelerin özellikle de siyasi iktidarla ilişkili yetkileri, sınırlandırılmaya çalışılmış ve ayrıca egemenliğin meclis elinde bulundurulmasına özen gösterilmiştir.

Yargı siyaset tartışmalarında, 'meclis hükümet modeli'nin uygulandığı, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde kurulan, İstiklal Mahkemelerinin özel bir yeri vardır. Bu mahkemelerin ülkenin önemli bir bölümünün işgal altında olduğu harp şartlarında hızlı karar alınması ve uygulanması gerekliliği ile yeni kurulan ve Cumhuriyet rejiminin yerleştirilmesine yönelik siyasi korumacı nitelikleriyle ön plana çıktıkları söylenebilir (Aybars, 1975).

1950'de, güçlü bir ekseriyetle iktidarı ele alan Demokrat Parti (DP), toplumun demokrasi kültürünün ve deneyiminin sınırlı olmasının getirdiği siyasi çatışmalar girdabına düşmüş ve özellikle 1950'lerin sonlarında ortaya koyduğu uygulama ve tutumları hak ve özgürlük bağlamında ciddi şekilde eleştirilere maruz kalmıştır. Toplumsal çatışmaların yükselmesi sonucu, Türkiye'de yasama ve yürütme organlarının anayasayı ihlal eden eylem ve işlemlerine karşı ne tür tedbirler alınması gerektiği konusunu bir sorun alanı olarak ilk kez tartışmaya açılmıştır.

1924 Anayasası'nın yasama organını denetim altına alacak bir kuruma, dolayısıyla çoğulcu iktidarı anayasayı ihlal eden işlemlerine karşı müracaat edilebilecek hukuk yoluna yer vermemiş olması nedeniyle bu işlevin Yargıtay'ca yerine getirilmesi ve Yargıtay'ın resen kendini görevlendirmesi gibi önermeler gündeme gelmiştir. Demokrasi içinde bir çıkış yolu arayan bu tartışmalar devam ederken 27 Mayıs 1960 günü askeri müdahale gelmiş ve askeri yönetim tarafından DP iktidarı sonlandırılmıştır (Toker, 1990).

Darbe ile 1924 Anayasası ve TBMM feshedilmiş, Milli Birlik Komitesi kurularak yeni bir anayasa hazırlanmıştır. Yeni Anayasa'nın genel felsefesine baktığımızda: kuvvetler ayrılığı ilkesinin benimsendiğini ve anayasal demokrasi için güçlü güvenceler getirdiğini muhtemelen 'Bir daha demokrasiden geri adım olmasın!' gibi bir anlayış ile yapıldığını gözlemlemek mümkündür. 1960 sonrasında en önemli ileri adımı ise Anayasa Mahkemesinin kurulmuş olmasıdır. H. Kelsen'in fikirlerinden izler taşıyan Anayasa Mahkemesi modeli, 1961 Anayasası'nı yazan hukukçular tarafından da benimsenmiştir (Kelsen, 2017). Bu suretle yasama fonksiyonunun faaliyetlerini denetleyen Anayasa Mahkemesi kurulmuş ve yargının görev alanı yeni bir ufuk kazanmıştır.

Türkiye'de yasama organının ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin 'kural işlem' düzenlemelerini oluşturan Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin yargısal denetimini yapan tek organ Anayasa yargısıdır. Teoride anayasa mahkemelerinin işlevsel bir yönü, eksik demokrasilerin zaaflarından biri olarak kabul edilen 'çoğunluk despotizmi'nin engellemesidir. Anayasadan kaynağını alan bu yargısal yetki ile mahkemeler hukukun çizdiği sınırlar içinde siyasete müdahale edebilmektedirler. Bu

güçlü yetkilendirmenin sınırı yine anayasa ile çizilmiştir ve mahkemeler anılan yetkiyi kullanırken demokrasinin evrensel gereklerine uygun davranmak yükümlülüğü altındadırlar.

Cumhuriyet tarihi boyunca, hemen her dönemde, Türkiye'de hukukun siyasallaştığına ilişkin iddialar öne sürülmüştür. Özellikle bu iddiaların ara rejim dönemlerinde, askeri müdahaleler ve olağanüstü hâl dönemlerinde sadır olan yargı kararları özelinde daha güçlü şekilde ifade edildiğini görmek mümkündür. Yassıda, 12 Mart, 12 Eylül ve son dönem Kumpas Davaları (Anayasa Mahkemesi, 2013/7800 sayılı kararında adil yargılanma hakkının ihlal edildiği hükme bağlanmıştır) hukukun siyasileştirilmesinin göze çarpan örneklerindedir. Bu mahkemeler olağan dönemlerde sanıklara çok daha güçlü yargısal güvenceler sağlayabilecek ve mahkûmiyetler için çok daha kapsamlı deliller arayabilecekken anılan ara dönemlerde yargısal güvencelerin ve gerekliliklerin çok daha azıyla yetinmişlerdir. Siyasi etki altındaki yargılamalar neticesinde birçok siyasi parti kapatılmış, hürriyeti bağlayıcı cezalar verilmiş hatta pek çok siyasi kişi idam edilmiştir. Hukukun siyasileşmesinde, olağanüstü kurulan (ad hoc) mahkemeler, özel yetkili mahkemeler ve bazı uzmanlık mahkemeleri kuruluş yöntemleri ve yargılama usulleri bağlamında bu çerçevede ele alınabilecektir.

1961 Anayasası idarenin denetimi için yargıya ilkesel bir yetki tanımıştır. 1961 Anayasası hukuk devletini gerçekleştirebilmek için 'idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolunun açık olduğu'nu ifade etmiştir. 1982 Anayasası'nın aynı konuyu düzenleyen 125'nci Maddesi'nde ise bazı konularda yargı yolunu kapayan kurallar getirmiştir. Her ne kadar 2010 ve 2017 Anayasa değişiklikleri ile sınırlandırmalar kısmen daraltılmış ise de 1982 Anayasasının ilk şeklinde: Cumhurbaşkanı'nın tek başına yapacağı işlemler hakkında, Yüksek Askerî Şûra kararları ile Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararlarına karşı yargı yoluna gidilemeyeceği anayasada açıkça düzenlenmiştir.

Anayasa Mahkemesinin yargı siyaset ilişkisinde 'kendine özgü' bir konumu bulunduğunu hatırlatmakta fayda bulunur. Anayasa Mahkemesi birçok davada hukuk kurallarını siyasi boyutlarıyla değerlendirmek zorunda kalmaktadır. Bunlardan birini siyasi parti kapatma davaları oluşturmaktadır. Bu davalar Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından açılabilen ve Anayasa Mahkemesi tarafından bakılmaktadır. Siyasi mülahazaların en üst seviyede olduğu parti kapatma davalarında mahkeme, anayasada düzenlenmiş olan hükümler ile birlikte 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun düzenlemelerine başvurmaktadır.

Ayrıca, her ne kadar 03.10.2001 tarihli ve 4709 sayılı Kanun'un çerçeve 34'üncü Maddesi'yle Anayasa Mahkemesi denetimini engelleyen son fıkrası ilga edilmiş olsa da 1982 Anayasası'nın Geçici 15'inci maddesinin engel getirmesi nedeniyle darbenin yapıldığı 1980 yılı ile 1983 yılına kadar çıkarılan yasaların anayasaya aykırılığı uzun yıllar iddia edilememiştir.

1982 Anayasasında Kuvvetler Ayrılığı

Kuvvetler ayrılığı ilkesi çağdaş devlet yapılanmalarının ve demokratik anayasaların temel bir değeridir. Kuvvetler ayrılığı ilkesi her türlü normatif düzenlemede dikkate alınması gereken bir öneme sahiptir. Örneğin, yargı gücünün bağımsız ve tarafsız olmasını zedeleyebilecek bir yasal düzenleme kuvvetler ayrılığını ihlal edeceği için Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilebilmeli ya da yürütmenin yetki alanını aşarak yasamanın kural koyma işlevini gasp eden bir düzenleyici işlem yine kuvvetler ayrılığına aykırılık oluşturduğu gerekçesiyle normatif yönden denetlenebilmeli ve ortadan kaldırılabilir. Birçok çağdaş Anayasa'da açıkça düzenlenmiş olan bu ilkeyi 1982 Anayasasında aynı açıklıkla göremiyoruz. 1982 Anayasası'nın Başlangıç Bölümünde: "Kuvvetler ayrımının, Devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip,

belli Devlet yetki ve görevlerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medenî bir iş bölümü ve iş birliği olduğu ve üstünlüğün ancak Anayasa ve kanunlarda bulunduğu..." (1982 Anayasası) belirtilmektedir. İlkenin dolaylı bir anlatımı ile kaleme alındığını söylemek olasıdır. Hatta Paragrafın hukuk felsefesi bağlamında değerlendirildiğinde, devlet fonksiyonları yönünden bir ayırmadan çok bütünselliğin arzuladığı sonucuna ulaşmak dahi mümkün görünmektedir. Bu düzenleme Anayasa Mahkemesinin bahse konu amaca ulaşabilmek için hukuki yorum metotlarında zorlama yapmasını gerekli kılmaktadır (Anayasa Mahkemesi, 2017/98).

Bir taraftan normatif düzenleme yetersizliği, diğer taraftan son derece 'disiplinli siyasi parti' yapılanmasına sahip siyaset kurumunun Türkiye'de tüm zeminleri kapsayıcı tutumu, yargı gücünün etkinliğine ve çalışma alanına olumsuz etki yapabilmektedir. Siyaset kurumuna bağlı çalışan idarenin yapmış olduğu eylem ve işlemlerin sırasıyla ilk derece idare mahkemeleri, bölge idare mahkemeleri ve Danıştay tarafından; yasama organının çıkardığı normatif düzenlemelerin ise Anayasa Mahkemesi tarafından hukuksal denetiminin yapılabilmesi gerekmektedir. Ancak siyaset kurumunun yasama organında çoğunluğa sahip olması, yürütme organının da siyaset kurumu ile organik bağları bulunması yargının yasama ve yürütme organlarını gerektiği gibi denetleyemediği algısının yükselmesine buna paralel olarak yargıya duyulan güvenin azalmasına neden olmuştur. Yargıya duyulan güvenin tarihin en düşük seviyelerine indiği, yargının savunma ayağının en üst düzey temsilcisi Barolar Birliği Başkanı tarafından bizzat ifade edilmiştir (Feyzioğlu, 2017).

Yüzeysel bir bakış açısıyla anayasal çoğulcu demokrasinin temel asgari şartları sağlanıyor gibi görünse de yakından bakıldığında merkezinde Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay ve Yüksek Seçim Kurulu gibi yüksek yargı kurumlarının kararlarının olduğu yoğun tartışma ve endişeler yüksek sesle dile getirilmektedir. Devletin taraf olduğu ihtilaflarda yüksek yargı kurumlarının tercihlerini genel olarak devletten yana koydukları, özgürlükleri sınırlandıran yorumlar yaptıkları yolunda yakınmaların yanı sıra söz konusu yargı kurumlarının siyasi etki ve mülahazalarla güvenliği ve rejimi tehlikeye atan kararlar verdiği dair de yorumlarla da karşılaşılabilir (Gözler, 2017 ve Şen, 2015).

Konuya ilişkin yakın zamanlı örneklerden biri de şudur: Anayasa Mahkemesinin daha önce OHAL ilanının gerekli kıldığı konuya ilişkin olmayan veya olağanüstü hâlin geçerli olduğu yer ve/veya dönem hâricinde yürürlükte olacak düzenlemeleri, OHAL KHK'sı niteliğinde görmeyerek bunların olağan dönem kanun hükmünde kararname kabul edilmesini kabul ederek yargı denetimine dâhil etmiştir. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrasında ise ilan edilen olağanüstü hâl döneminden bu görüşünden vazgeçerek OHAL KHK'larını denetlemekten tümünden vaz geçmiştir (Resmi Gazete, sayı 29878). Bir diğeri, YSK'nın daha önceki içtihatlarına aykırı olarak 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu devam ettiği esnada 'mühürsüz oy zarflarının geçerli kabul edilmesi' konusunda verdiği karardır (YSK, 2017). Keza Anayasa Mahkemesinin daha önce yaptığı laik devlet yapısına ilişkin yorumlar ile tezat teşkil eden ve din görevlilerinin din işleri dışında kamusal görevler almalarını uygun gören 'müftülerin evlendirme göreviyle yetkilendirilmelerini' anayasa aykırı görmeyen kararı (Resmî Gazete, Sayı 30664) da bu kapsamdadır. Anayasa Mahkemesinin kararlarının tam olarak uygulanmamasına dair örnekler, yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı ile siyasetin yargıyı etkilemesi meselesini gündemin üst sıralarına taşımaktadır.

Yargının Bağımsızlığı/Tarafsızlığı Meselesi

Yargı bağımsızlığı yargı mensuplarına sağlanan bir ayrıcalık değil, yargıdan adil karar bekleyen kişiler için bir güvence oluşturmaya yönelik düzenlemeler bütünüdür.

Yargı bağımsızlığına ilişkin en geniş tabanlı çalışma Birleşmiş Milletler Örgütü (BM) tarafından yapılmıştır. Bu nedenle tüm BM'ye üye devletler yönünden uyulması gereken prensipler olarak önem arz etmektedir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, *Yargı Bağımsızlığının Temel İlkeleri (The United Nations Basic Principles on the Independence of the Judiciary)* başlığı altında, 13 Aralık 1985 tarihinde 40/146 sayılı kararıyla önemli bir düzenlemeyi kabul etmiştir (BM, 1985). BM'nin benimsediği ilkeler ile Türkiye yargısının mevcut durumu karşılaştırıldığında bazı eleştiri alanlarına kapı aralayacağına kuşku yoktur. Örnek olarak aşağıdaki prensipler yönünden düzenlemelerin yeterliliği ve doğru uygulamalar yapılmakta olduğu tartışmaya açıktır:

Yargı organı önündeki sorun hakkında doğrudan veya dolaylı kısıtlama, etki, teşvik, baskı, tehdit ve müdahaleye maruz kalmaksızın, maddi olaylara ve hukuka dayanarak tarafsız bir biçimde karar verir.

Yargılama sürecine usulsüz ve yetkisiz müdahale yapılamaz ve yargısal kararlar değişikliğe tabi tutulamaz.

Hâkimler, gerekli hukuk eğitimi almış, dürüst ve ehliyetli kişiler arasından seçilir. Yargı görevlerine getirilme yöntemleri düzenlenirken, yargı dışı etkenler ile atama yapılmasına karşı koruyucu tedbirler getirilir. Hâkimlerin seçiminde ırk, renk, cinsiyet, din, siyasal veya başka bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum ve toplumsal statü benzeri sebeplerle hiç kimseye yönelik ayrımcılık yapılamaz.

Hâkimlerin yükselmelerinde liyakat sistemi esas alınır.

Hâkimler yalnızca görevlerini yapamayacak duruma gelmeleri veya görevleriyle bağdaşmayacak davranışlarda bulunmaları sebebiyle görevlerinden alınabilir

Disiplin, uzaklaştırma ve göreve son verme kararları bağımsız bir denetime tabidir.

Yargı bağımsızlığı yönünden birçok sorun alanı bulunduğu söylenebilir ancak iki temel eleştiri noktasının özellikle altını çizmek gerekir. Bunların ilki; Anayasa Mahkemesinin teşkil edilme biçiminde siyaset kurumunun doğrudan etkisi, ikincisi ise Hâkim ve Savcılar Kurulunun (HSK) teşkilat yapısında siyaset kurumunun başkan ve başkan yardımcısı seviyesinde konumlanmış olmasıdır. Anayasa Mahkemesi, anayasa değişikliklerinin, kanunların anayasaya aykırılıklarını denetleyen, siyasi partilerin kapatılmasından, milletvekillerinin düşürülmesine değin geniş bir görev alanında faaliyet gösteren ayrıca Cumhurbaşkanı ve üst düzey devlet yetkililerini Yüce Divan sıfatıyla yargılamaya yetkisine sahip bir mahkemedir. Ancak Mahkemenin kuruluşunda özellikle 2010 ve 2017 Anayasa değişiklikleri sonrasında siyaset kurumunun güçlü etkisi gözlerden kaçmamaktadır. 15 üyeli mahkemenin 12 üyesini hiçbir objektif kritere ve denetime tabi olmaksızın (bir siyasi partinin lideri olmasında anayasal bir engel bulunmayan) Cumhurbaşkanı seçmektedir. Geri kalan üç üye ise yine siyaset kurumunun etkin olduğu yasama organı tarafından seçilmektedir.

Diğer taraftan yargı bağımsızlığının en temel kurumlarından biri olan Hâkim ve Savcılar Kurulu (HSK- 2017 değişiklikleri öncesi adı Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulu idi) 13 üyeden oluşmaktadır. Hâkim ve savcıların mesleğe alınmaları, atanmaları, yüksek mahkemelere seçilmeleri, disiplin işlemleri ve meslekten çıkarılmaları gibi son derece önemli görevleri yerine getirmektedir. Bu yapıda da siyaset kurumunun güçlü etkisini görüyoruz. Kurulun Başkanı Adalet Bakanı olup Adalet Bakanlığının bir Bakan Yardımcısı Kurulun tabii üyesidir. Kurulun, üç üyesi Cumhurbaşkanı tarafından; üç üyesi Yargıtay üyelerince, bir üyesi Danıştay üyeleri tarafından, üç üyesi yükseköğretim kurumlarının hukuk dallarında görev yapan öğretim üyeleri ile avukatlar arasından Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunca seçilmektedir. Cumhurbaşkanlığı sisteminin bir gereği olarak (halen bir siyasi partinin başkanı olan) Cumhurbaşkanının talimatlarına tabi olarak çalışmak zorunda olan Adalet Bakanı ve onun yardımcısı kurulun tabii üyeleridir. Bunun yanı sıra hiçbir objektif kritere ve denetime tabi olmaksızın Cumhurbaşkanı dört

üye daha seçebilmektedir. Bunlara ek olarak tamamen siyaset kurumunun (halen Cumhurbaşkanının başkanlığını yaptığı siyasi partinin çoğunlukta olduğu) TBMM tarafından 7 üye daha seçilmektedir. Bu tablo, yargının siyaset kurumunun etkisine alabildiğince maruz kaldığı eleştirilerine kapıları sonuna kadar açmaktadır.

Yargı bağımsızlığının aslı gerekçesi yargı organlarının, vazifelerini yerine getirirken iktidar odaklarının yapabileceği müdahalelerden korunaklı olmalarının temin edilmesidir. Bu anlayış anayasal çoğulcu demokratik devlet öngörüsünün önemli bir zirve noktasıdır. Hâkimler dışsal etki veya baskıya karşı korunmadıkları sürece, adalete ve hukuka uygun olarak tarafsız şekilde karar verebilecek zihinsel bir huzur içinde olamazlar. Hâkimin kararlarının efendisi hukuk ve vicdanı olmalıdır. Yargı bağımsızlığı bireysel özgürlüklerin en büyük güvencesidir. Yargı bağımsızlığı bu yönüyle adaletin sağlanmasına hizmet etmektedir. Bu tür devletlerde hâkimlerin siyasal tarafsızlığa kesin olarak riayet etmeleri beklenir. Hukukun otoritesini yaşatabilmesi onların siyasallaşmamasına bağlıdır. Siyasallaşan hâkimlerin bağımsız ve tarafsız olmaları da doğal olarak mümkün olamayacaktır.

Hâkimlerin tarafsızlığı salt davacı ve davalı yönünden yan tutmama şeklindeki davranışsal bir tarafsızlık olarak algılanma eğilimi oldukça yüksektir. Oysa yargının devlete, iktidara, hükümete ve sair iktidar odaklarına karşı da tarafsız olması en az davanın taraflarına karşı yan tutmama eğilimi kadar önemli ve gereklidir. Yargı mensuplarının siyasetten etkilenmeleri çeşitli şekilde ortaya çıkabilmektedir. Bunlardan biri hükümet, meclis, milletvekili gibi siyasi kurumların yargı üzerinde muhtelif etkiler yapmalarının sonucu ortaya çıkabilir. Bu etki yargının siyasi iktidardan bağımsız olmasını sağlayan kurumsal yapılanmalar ve hukuksal düzenlemeler yoluyla bir ölçüde önlenmesi mümkün olabilir. Bir diğer etkilenme süreci ise bizatihi yargı mensuplarının aşiret, cemaat, eğitim, din gibi etki ve ön yargılarından kaynağını alan ve bu etkilerin karar verme sürecine yön vermesiyle neticelenen etkilenme süreci olarak karışımıza çıkabilmektedir. Bu ise yargı mensuplarının nasıl seçildikleri, atandıkları, denetlendikleri, terfi ettikleri ve ödüllendirildikleri gibi çok boyutlu düzenlemeler ve düzeltmeler ile ilgili görünmektedir.

Bazı hâkimlerin kendilerini, Türk Milleti adına yargı yetkisini kullanan bağımsız otoriteler olarak değil de farklı hiyerarşik yapıların örneğinin bir cemaatin, bir siyasal düşüncenin mensubu hatta muhafızı olarak gördükleri örnekler mevcuttur. Bazı dönemlerde evrensel hukuk ilke ve tekniklerine aykırı olarak düzenlenmiş, bundan da öte bir ideolojinin veya inancın tebliğine benzeyen iddianamelere ve yargı kararlarına rastlandığı olmuştur. Toplum gündeminde yer alan bazı davalarla (örneğin FETÖ'nün kurguladığı kumpas yargılamalarıyla) ilgili olarak kamuoyu yoklamalarında davaların siyasi olduğuna dair kanaatlerin son derece yüksek olduğu gözlemlenmiştir (Barolar Birliği, 2016).

Yukarıdaki veriler ışığında, yargının ana işlevleri ve tarafsızlığı konusu ülkemiz açısından hayli önemli bir sorun alanını oluşturduğu inkâr edilemez bir gerçekliktir. Yargının temel fonksiyonu tarafsız olarak adaletin ne olduğunu söylemektir. Avrupa Komisyonu ile Liberal Düşünce Topluluğu'nun birlikte gerçekleştirdiği bir çalışma bu konuda bize dikkate değer veriler sunmaktadır. Bu çalışmada deneklere yöneltilen "Türkiye'de mahkemeler, kanunları adil ve tarafsız olarak uyguluyor mu?" sorusuna, ankete dâhil olanların % 64,5'i olumsuz, % 21,2'i olumlu cevap vermişlerdir. Düşüncesini açıklamayanların oranı % 14,3 olarak gerçekleşmiştir. Ankete göre toplumun 1/5'i yargı kararlarını tarafsız ve adil bulmakta, buna karşılık büyük çoğunluğu oluşturan 3/5'lik kitle ise yargı kararlarını tarafsız ve adalete uygun görmemektedir. Cevap vermekten kaçınan önemli bir grubun ise kendilerini yeterli kamusal hak ve güvenceler içinde hissetmiyor olmaları kuvvetle muhtemel görünmektedir (Avrupa Komisyonu, 2003). Yargıya duyulan güvenin %70'ten %30'a indiği yine yargının en üst düzey

temsilcilerinden biri olan Yargıtay Başkanı tarafından bizzat dile getirilmiştir (Cirit, 2018).

Türkiye'nin, geniş anlamıyla yargı konseptiyle ilgili sorun alanları ele alındığında, geniş bir yelpazede sorunların dağıldığını görmek mümkündür (Erden, 2005). Yukarıdaki tüm açıklamalar ışığında sorun alanlarını sıralamak gerekirse aşağıdaki çıkarımlara ulaşılabilir.

Hukuk Fakülteleri sorunu: eğitimci, eğitim ve alt yapı yetersizlikleri,

Hâkimlik/savcılık mesleğine ilk atama sorunu: çok genç yaşta ve yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmayan kişilerin mesleğe alınması; seçimde uygulanan sınavların tarafsızlığı ve yetkin kişileri belirlemede yetersizliği; alımların siyasi etkiden bağımsızlığı meselesi,

Hâkimlik/savcılık stajı sorunu; stajların teorik ve uygulama yönünden yetersizliği, farklı kaynaklardan gelen adaylara farklı süreler uygulanması; yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı ve mesleki etik değerlerinin kazandırılması meselesi,

Hâkim/savcı atamaları ile meslek içi yükselme sorunu: atama ve yükselmelerde adalet ve liyakat ilkelerinin tam olarak uygulanması ile siyasi etkinin ortadan kaldırılması meselesi,

Hâkim ve savcılarının atama yeri ve görev noktası güvencelerinin yetersiz olması

Hâkimler ve Savcılar Kuruluna ilişkin sorunlar:

Siyaset kurumunun (Cumhurbaşkanlığı hükümet modeli olması nedeniyle yürütme organında yer alan ve yasama organı ile organik bağı bulunan) Adalet Bakanının HSK Başkanı olması; bunun yanı sıra aynı olumsuzluklarla gelen, Adalet Bakanlığı Bakan Yardımcısının Kurulun doğal üyesi olması meselesi,

Kurulun bağımsızlığını sağlayacak yeterli alt yapı ve mevzuatın bulunmaması,

Kurulunun üyelerinin belirlenmesinde siyaset kurumu (dolayısıyla yürütme ve yasama organının) son derece etkili olması,

Kurulun meslekten çıkarma cezaları hariç diğer kararlarının yargı denetimi dışında tutulması,

Siyaset kurumunun temsilcisi Adalet Bakanı/lığının yargı kuvveti üzerindeki güçlü etki ve yetkileri:

Adliye teşkilatında kuruluş oluşturma ve değiştirme yetkisi ile personel görevlendirme yetkisinin Bakanlığına ait olması;

Hâkim/savcı özlük işlerini takip eden Personel Genel Müdürlüğü'nün Adalet Bakanlığı teşkilatında olması;

2802 s. Hâkim ve Savcılar Kanununun "Gözetim ve Denetim Hakkı" başlıklı 5'nci maddesinin, Adalet Bakanına hâkim ve savcılar üzerinde gözetim hakkı verilmiş olması ve idari görevler yönünden hâkim/savcılarının Adalet Bakanlığına bağlı kılınmış olmaları;

Hâkim ve savcılar hakkındaki soruşturma yapma yetkisinin Adalet Bakanına ait olması ve Adalet Bakanına bağlı müfettişler tarafından yerine getirilmesi ve

Yargı örgütü için bütçeden ayrılan payın düşük olması ve Adalet Bakanlığı üzerinden yürürlüğe koyulması.

Montesquieu kitabını yazdığı dönemde "üç yetkinin padişahın kişiliğinde birleşmiş olduğundan Türkiye'de korkunç bir istibdat idaresi bulunduğunu" (Montesquieu, 1963) ifade etmektedir. Türk Anayasasında yargı ayrı bir kuvvet olarak düzenlenmiş ve çeşitli güvencelerle koruma altına alınmış ise de yukarıda sayılan sorun alanları, kuvvetler ayrılığının yeterince uygulama alanı bulamadığını ve beklenen seviyede bir yargı bağımsızlığına henüz erişilemediğini göstermektedir. Montesquieu'nün belirttiği kadar vahim olmasa da, onun ruhunun hala mutlu olmadığını gösteren kanıtlar var gibi görünmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Çağdaş demokrasiler ancak hukuk devleti temelinde yaşayabilirler. Hukuk devletini; insan haklarına dayanan, birey hak ve özgürlüklerini genişleten; adaletli bir hukuk sistemi kuran ve işleten; hukukun genel ilkelerine ve anayasaya aykırı tutumlardan kaçınan; eylem ve işlemleri hukuka uygun olan; yargı denetimine açık ve yargı kararlarına uyan devlet olarak betimlemek mümkündür.

Kuvvetler ayrılığı ilkesinin temelinde kuvvetlerin bir diğerinin görev ve yetki alanlarına müdahale etmeksizin kendi özerk alanlarında fonksiyonlarını yerine getirebilmeleri düşüncesi yatmaktadır. Bir başka deyişle bu ilke; yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirinin işlevine karışmaksızın kendi çalışmalarını yönetebilmesi olanağı şeklinde de ifade edilebilir. Kuvvetler ayrılığı ile hukuk devleti kavramlarının ortak keşifim noktalarından biri 'Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı' ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde 'Yargı/Yargıç/Mahkemelerin-Bağımsızlığı/Tarafsızlığı' şeklinde ifade edilen bu konseptin pratiğini siyaset ile yargı ilişkilerinde belirleyici etki yapmasında görmekteyiz. Şayet yargı bağımsızlığını sağlayan teminatlar yeterli ise hukuk devleti ve kuvvetler ayrılığı hayata geçirilebilmekte bu teminatlar yetersiz ise yargı siyaset denklemi eşitlik değil, negatif sonuç vermektedir.

Tarihsel tecrübe, otoriterliğe dönüşme yönünden en tehlikeli siyasal sistemin, yürütmenin yetkilerin çoğunu eline geçirdiği, yasamanın yürütmeye tabi olduğu ve onu denetleyemediği, yargının ise etkinliğinin kırıldığı sistemler olduğunu göstermektedir. Fransa 1799, Fransa 1848, Almanya 1933 Anayasaları ile yürürlüğe koyulmuş olan bu sistemler ve birçok Afrika ve Latin Amerika deneyimleri kısa bir süre sonra diktatörlüğe evrilmiştir. Bu sistemlerde, güç odağı haline gelen yürütme diğer tüm güçler karşısında kedisini devleti temsil eden tek yetkili makam olarak algılamaya başlamaktadır. Yürütmenin başının, devletin üst düzey görevlilerini belirleme yetkisi bulunması, hükümetin güvenoyuna ihtiyaç duymaksızın göreve başlayabiliyor ve devam edebiliyor olması, meclisi fesih yetkisi ile tüm kabineyi değiştirme olanakları, milli egemenlik yetkisinin tek elde toplanmasının en güçlü tezahür biçimleridir.

Yürütmenin dayandığı siyasi parti üzerindeki hâkimiyetinin devam ettiği durumlarda, parti teşkilatı üzerinden ülkenin en uç noktalarına değin etkin ve belirleyici olma kudreti ters açıdan bakıldığında da ülkenin en uç noktasındaki siyasilerin üst düzey yöneticileri etkileyebilmektedir. Böyle bir yapı ise kolaylıkla otoriter bir yönetim şekline evrilebilmektedir. Ayrıca, devlet sisteminin kapsayıcı bir siyasi parti egemenliği altında, yürütme-yasama döngüsüne girmesi, yargının da bu girdaba kapılmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Bağımsızlık ve tarafsızlık iktidar sahibi olmayı ve toplumsal iktidar odaklarının etkisinden masun olmayı gerektirir. Bu bağlamda asıl mesele yargının sahip olması gereken yetkiler siyaset kurumu tarafından tirpanlanırsa yargıdan geriye neyin kalacağı dramatik sorusudur.

KAYNAKÇA

ABD Anayasası (The Constitution), Erişim Tarihi: 18.03.2019, <https://www.archives.gov/founding-docs/constitution-transcript>
ARISTOTELES. (1975). *Politika*, 1.Basım, (M. Tuncay Çev.), İstanbul: Remzi Yayınevi.

ARSEL, İ. (1968). *Anayasa Hukuku (Demokrasi)*. (2. Baskı). İstanbul: Sırlar Matbaası.

ARSLAN Z. (Ekim, 2013). Sened-i İttifak'ın ortaya çıkışı ve insan hakları bakımından değerlendirilmesi; Emergence of Charter of Alliance and evaluation from the aspect of human rights. *International Journal of Social Science*, C 6. 77-91, doi: dx.doi.org/10.9761/JASSS1971

Avrupa Komisyonu & Liberal Düşünce Topluluğu (2003). Türkiye'de insan hakları ve ifade özgürlüğü istatistiği. Yargıya duyulan güven bölümü. Erişim tarihi:21.03.2019,

http://www.liberal.org.tr/upresimler/insan_haklari_ifade_ozgurlugu_24.pdf

AYBARS E. (1975). *İstiklal Mahkemeleri*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Barolar Birliği (2016). Türkiye'de siyasal davalarda avukatlık paneli. Erişim tarihi: 09.05.2016, <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/-siyasi-davalarda-avukatlik--69848>

Birleşmiş Milletler. *Yargı bağımsızlığının temel ilkeleri*. Erişim tarihi:31.03.2019, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/IndependenceJudiciary.aspx>

CİRİT, İ.R. (2018) Uluslararası Arabuluculuk Sempozyumu. Yargıtay Başkanından yargıya duyulan güven %30'lara düştü açıklaması. Erişim tarihi:31.03.2019, <http://www.milliyet.com.tr/-yargiya-guven-yuzde-30-a-dustu--gundem-2236520>

ÇINAR M.F. (2017, Aralık). Türkiye'nin anayasal demokrasi yolu ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin serencamı. *Uluslararası Hakemli Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 64, 586-607. Erişim tarihi: 22.01.2019, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/438447>

ÇINAR M.F. (2018). *Hükümet sistemlerinin tarihsel gelişimleri ışığında Türkiye için anayasal önermeler* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

DOEHRING K. (2002). Genel Devlet Kuramı-Genel Kamu Hukuku. (Mumcu A. Çev.), (4.Baskı). İstanbul: İnkılâp Yayınevi

DUVERGER M. (1995). Siyaset Sosyolojisi, (Ş. Tekeli Çev.), İstanbul: Varlık Yayınları

ELECHES C. P., PORTA R.L. SHLEIFER, A. SILANES F.L.D. (2004). Judicial Checks and Balances, *Journal of Political Economy*. (vol.112), (no.2), Erişim tarihi: 24.03.2019, http://www.columbia.edu/~cp2124/papers/popeleches_judicial.pdf

ERDEN, F.H. (2005). Türkiye'de ideolojik devlet gölgesinde yargı ve bağımsızlığı sorunu, Ankara: *Demokrasi Platformu Dergisi*, S 2.

FEYZİOĞLU M. (2017) Barolar Birliği adli yıl açılış konuşması (Yargıya duyulan güvenin azaldığı açıklaması). Erişim tarihi 31.03.2019, <https://goo.gl/jjyZp2>

GÖZLER, K. (2011). *Anayasa hukuku genel teorisi (cilt I)*, Bursa: Ekin Basımevi.

GÖZLER, K. (2017). *Elveda anayasa 16 Nisan 2017'de oylayacağımız anayasa değişikliği hakkında eleştiriler*, Bursa: Ekin Kitapevi.

HAMILTON A. (1788). *The Federalist Papers: No.78*, The Judiciary Department, Erişim tarihi: 15.03.2019, http://avalon.law.yale.edu/18th_century/fed78.asp

HOBBS, T. (2007). *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*. (S. Lim, Çev.), 6.Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İŞTEN İ. (2014). Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı. *Gaziantep Üniversitesi Journal of Social Sciences Dergisi*, Sayı 13(2). Erişim tarihi: 26.03.2019, <http://jss.gantep.edu.tr>

KAPANİ, M. (2007). *Politika Bilimine Giriş*. (19.Baskı), Ankara: Bilgi Yayınevi.

KARAHANOĞULLARI O. (2005). *Türkiye'de İdari Yargı Tarihi*. Ankara: Turhan Kitabevi.

KELSEN H. (2017). General theory of law & state, (A.J. Trevino Ed.), New York: Taylor & Francis Group Routledge

LOCKE J. (2002). *Sivil Toplumda, Devlet, Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*. (S. Taşçı; H. Akman Çev.), İstanbul: Metropol Yayınları.

MONTESQUIEU. (1963). *De L'Esprit des Lois (Kanunların Ruhu Üzerine)*, (cilt I). Dünya Edebiyatından Tercümeleer Fransız Klasikleri, (F. Baldaş Çev.) Ankara: M.E. B. Basımevi.

ÜÇÖK C., MUMCU A. (1991). Türk hukuk tarihi. Ankara: Savaş Yayınları.

PACTEAU, B. (1997). Fransız Danıştayı (Conseil D'Etat). (D. Tezcan Çev.), Erişim tarihi: 29.03.2019, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/480/5593.pdf>

PLATON. (2005). *Devlet*, (C. Saraçoğlu; V. Ataman Çev.), İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.

Resmî Gazete. 5 Temmuz 2014 tarihli ve sayı 29051. Anayasa Mahkemesinin Fetullahçı terör örgütü hâkimleri tarafından yargılanarak müebbet hapis cezaları dâhil olmak üzere cezalandırılan 230 kişinin başvurusu konusunda adil yargılama hakkının ihlal edildiğine dair 2013/7800 Başvuru Numaralı 18.06.2014 tarihli kararı. Erişim tarihi: 25.03.2019, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/07/20140705.htm>

Resmî Gazete. 5 Temmuz 2014 tarihli ve sayı 29051. Anayasa Mahkemesinin demokrasi tanımı içeren 2014/256 Başvuru Numaralı 25.06.2014 tarihli kararı. Erişim tarihi: 25.03.2019, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/07/20140705.htm>

Resmî Gazete. 4 Kasım 2016 tarihli ve sayı 29878. Anayasa Mahkemesinin önceki içtihatlarından ayrılarak, OHAL KHK'larının yargısal denetimini yapmaktan vazgeçtiğine dair 2016/166-159 E.K. sayılı 12.10.2016 tarihli kararı. Erişim tarihi: 31.03.2019, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/11/20161104-4.pdf>

Resmî Gazete. 3 Ağustos 2017 tarihli ve sayı 30143. Anayasa Mahkemesinin kuvvetler ayrılığını irdelediği 4.5.2017 tarihli ve 2015/41-2017/98 E.K. sayılı kararı. Erişim tarihi: 29.03.2019, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/08/20170803-9.pdf>

Resmî Gazete. 23 Ocak 2019 tarih ve sayı 30664. Anayasa Mahkemesinin 06.12.2018 tarih ve 2017/180-2018/109 E.K. sayılı, müftülüklere evlendirme yetkisi tanınmasının anayasaya aykırı olmadığı kararı. Erişim tarihi: 31.03.2019, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/01/20190123-7.pdf>

ŞEN, E. (2015). *Özgür yargı*. Erişim tarihi: 31.03.2019, http://sen.av.tr/tr/makale-detay/113/özgür_yargı.html

TOKER M. (1990). Tek partiden çok partiye 1944-1950 (Demokrasimizin İsmet Paşalı yılları 1944-1973). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Türk Anayasaları. Erişim tarihi: 28.03.2019, <https://anayasa.tbmm.gov.tr>

Türk Dil Kurumu. (2019) Türkçe sözlük. Erişim tarihi: 18.03.2019, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c9d0954627073.91704762

Yüksek Seçim Kurulunun 16 Nisan 2017 tarih ve Karar No:560 kararı. Erişim tarihi 24.01.2019, <http://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/5059/2017-560.pdf>

Summary

The aim of this study is to analyze the relationship between the politics and the judiciary as well as how the concept of judicial independence and impartiality are shaped within the framework of this relationship from the perspective of separation of power in Turkey. Today the allegations related to the distinction between politics and the judiciary are becoming more indistinct in Turkey are increasing. These claims focus on the point that relations between the politics and the judiciary deviate from the point at which they should be and require the legal values of the principle of separation of powers to be examined in terms of national and international judicial regulations related to the judicial independence.

The study is a qualitative and descriptive research. The study data were obtained through the analysis of secondary sources-literature scan (Constitutional Court Decisions, Official Gazette archives, relevant legislation, related literature, newspaper archives, statistical data of the relevant researches) and subjected to an analytical evaluation.

Two serious problem may arise when entered a path outside the separation of powers in terms of the relations between the judiciary and the political of. The first is the danger of losing the credibility of the politicized judiciary and the second is the question of the judicialization of politics which emerged by the intervention of the judiciary in the politics. In both cases, the function of protecting the freedoms by controlling the political power cannot fulfill by the judiciary and the functional legitimacy crisis may arise.

We do not see this principle which is clearly defined in many modern constitutions in the 1982 Constitution. It is possible to say that the principle was written with an indirect narrative. Even in the context of the legal philosophy of the Paragraph, it is even possible to conclude that there is a desire for totality rather than a distinction in terms of state functions. However, it is positive that the Constitutional Court accepts the existence of the principle and cites it in its decisions.

The lack of normative acts on the one hand and the inclusive attitude of the embodiment of a highly disciplined political party with political institutions in Turkey on the other hand, adversely affect the efficiency and the work area of the judicial power. The President of the Union of Bar Associations, who is the highest representative of the Court of Appeal and the highest representatives of the judiciary (highest representative of the defense leg) expressed that the trust in the judiciary is at its lowest level in Turkey.

One of the common points of intersection between the separation of power and the concepts of the rule of law is the principle of independence and neutrality of the judiciary. We see the practice of the concept of judicial independence as decisive in the relations between the politics and the judiciary. If the guarantees providing for the independence of the judiciary are sufficient, the rule of law and the separation of powers can be realized and if these guarantees are insufficient, the equation of judicial versus politics does not result in equality but gives negative results.

Historical experience shows that the most dangerous political system in terms of transformation into authoritarianism is the one that the executive has taken over most of the powers and, the legislature it cannot control it (subject to enforcement) and thus, the judiciary is ineffective. In these systems, the force that becomes a focus of power begins to perceive itself as the only competent authority that represents the state against all other powers. The head of the executive is the strongest manifestation of the power of national sovereignty, with the authority to determine the top officials of the state. In such a case the government and has the ability to change the whole cabinet without the need for confidence, with the power of annulment. In some instances, when the dominance of the executive on the political party on which it is based continues in a disciplined manner, party organization can influence senior managers. In such a case the state system enters into an executive-legislative cycle under the rule of an overarching political party and it makes inevitable for the judiciary to drawn into this vortex and such a structure can be transformed into an authoritarian regime.

Independence and impartiality require to have power and to be free from the influence of the focus of social power. In this context, the main question which is the most dramatic one of what will be left of the judiciary if the powers that the judiciary should have are being scrapped by the political institution.

Factors Affecting the Financial Leverage of Service Firms in Turkey: An Empirical Investigation

Abdulkadir BİLEN*, Ismail KALASH**

Abstract

This research investigates the factors affecting the financial leverage of 52 service firms listed on Istanbul Stock Exchange during the period from 2008 to 2017. Using Ordinary Least Squares (OLS) regressions, our results indicated that, as assumed by the pecking order model, leverage increases with investment opportunities and decreases with profitability, liquidity and tangibility. Furthermore, we find that larger firms tend to have high leverage. However, contradicting the trade-off model, non-debt tax shields are positively and significantly related to leverage.

Keywords: Leverage, Trade-Off Model, Pecking Order Model, Service Firms, Istanbul Stock Exchange.

Türkiye’de Hizmet Firmalarının Finansal Kaldırıcını Etkileyen Faktörler Üzerine Ampirik Bir Araştırma

Öz

Bu çalışma 2008-2017 yılları arasında Borsa İstanbul’da (BİST) hisse senetleri işlem gören 52 hizmet firmanın finansal kaldırıcını etkileyen faktörleri incelemektedir. En küçük kareler yöntemini (OLS) kullanarak çalışmanın sonuçları, finansal hiyerarşi modelinde varsayıldığı gibi, kaldırıcın büyüme fırsatları ile arttığını ve karlılık, likidite ve maddi duran varlıklar ile azaldığını göstermiştir. Ayrıca, büyük firmaların yüksek kaldırıcaya sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, dengeleme modelinin tersine, kaldırırç ile borç dışı vergi kalkını arasındaki ilişki pozitif ve anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kaldırırç, Dengeleme Modeli, Finansal Hiyerarşi Modeli, Hizmet Firmaları, Borsa İstanbul (BİST).

Introduction

Capital structure choice is one of the most important decisions in finance. Maximizing firm performance and shareholders' value requires understanding of the

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 11.02.2019

Kabul/Accepted: 16.09.2019

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusb.525488>

* Prof. Dr., Dicle University, Diyarbakır, Turkey, E-mail: abilen@dicle.edu.tr

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-2619-9391>

** PhD Cand., Dicle University, Diyarbakır, Turkey, E-mail: ismailkalash2@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0674-0136>

costs and benefits related to capital structure decisions. In this context, the determinants of capital structure play a crucial role. The capital structure behavior has been explained by a number of theories.

The trade-off model suggests that there is an optimal level of leverage where the marginal benefit of leverage is equal to the marginal cost (Fama & French, 2002). The optimal level of leverage maximizes the firm performance by balancing the tax benefits and bankruptcy costs. The agency concerns also play an important role in the trade-off model. Agency stories suggests that debt can reduce the free cash flow under the control of managers. Managers may invest the excess free cash flow in low-return projects that reduce the shareholders' value. Debt service payments reduce the excess cash and motivate managers to be more efficient since the failure to make these payments will result in bankruptcy. Thus, debt reduces the equity agency costs derived from the conflicts of interests between shareholders and managers (Jensen & Meckling, 1976; Jensen, 1986). On the other hand, debt can increase the agency costs of debt derived from the conflicts of interests between shareholders and debtholders. Firms with high and risky debt will incur high costs under debt-financing. Under these conditions, firms will be reluctant to invest and consequently face the underinvestment problem and pass up profitable investment opportunities (Myers, 1977). Firms can maximize their performance by achieving a mix of capital structure that minimizes the total agency costs.

Myers (1984) suggested the pecking order model as an alternative to the trade-off theory. In the pecking order world, there is no optimal leverage. The information asymmetry costs push firms to fund their investments firstly with internal funds. If the internal funds are not sufficient, firms prefer debt over equity to fund investment, and as a last resort, issue equity.

Baker and Wurgler (2002) suggest the market timing theory. According to this theory, firms tend to issue shares instead of debt when prices are high, and tend to repurchase equity when prices are low. Baker and Wurgler (2002) find evidence that leverage increases (decreases) when the market value is low (high). Corporate leverage is negatively related to the historical market valuations.

This research investigates the factors affecting the financial leverage of 52 service firms listed on listed on Istanbul Stock Exchange during the period from 2008 to 2017. Our results indicated that, as predicted by the pecking order model, leverage increases with investment opportunities and decreases with profitability, liquidity and tangibility. We also find that larger firms tend to have high leverage. However, contradicting the trade-off model, non-debt tax shields are positively and significantly related to leverage.

The remainder of this paper is organized as follows. The next section presents the literature review. Section 3 describes data and methodology. Section 4 presents the empirical results. In section 5, we present conclusions.

2. Literature Review

According to the trade-off model, debt increases with the tax benefits of debt (Graham, 2000) and agency costs of free cash flow (Jensen, 1986). On the other hand, debt decreases in the presence of bankruptcy costs (Bradley, Jarrell and Kim, 1984) and agency costs of debt (Myers, 1977). In the pecking order model, information asymmetry plays an important role in determining corporate leverage (Myers & Majluf, 1984). In this section we present the theoretical discussion and the results of prior empirical studies about the factors affecting the capital structure.

2.1 Profitability

The trade-off theory predicts a positive relation between leverage and profitability. Firms with more profitability are less susceptible to bankruptcy costs and financial distress. More profitable firms are more likely to face the agency problems created by free cash flow. The agency costs of free cash flow (discussed by Jensen (1986)) cause a firm to issue more debt to control the agency problem.

In the pecking order model, firms choose internal funds as a priority and issue debt when internal finance is insufficient and finally issue equity. Firms with more profitability have more internal funds and consequently tend to issue less debt. Most previous studies found a negative relation between leverage and profitability. For example (Titman & Wessel, 1988; Rajan & Zingales, 1995; Chen & Hammes, 1997; Booth, Aivazian, Demircuc-Kunt and Maksimovic, 2001; Fama & French, 2002; Frank & Goyal, 2009; Karadeniz, Kandir, Balcilar and Onal, 2009; Gülşen & Ülkütaş, 2012; Getzmann, Lang and Spremann, 2014; Öztekin, 2015; Güner, 2016; M'ng, Rahman and Sannacy, 2017; Cevheroglu-Acar, 2018). However, Liang, Li and Song (2014) found a positive relation between leverage and profitability. Khémiri & Noubbigh (2018) indicated that the relation between leverage and profitability is U-shaped. Kiracı & Aydın (2018) found that profitability is not significantly related to leverage.

2.2 Growth Opportunities

The underinvestment problem is more pronounced among firms with high growth opportunities (Gay & Nam, 1998; Doukas & Pantzalis, 2003). On the other hand, firms with high growth opportunities have higher financial distress costs and are less prone to manager-shareholder agency conflicts (Frank & Goyal, 2009). Accordingly, the trade-off model suggests that growing firms tend to have less leverage. The empirical results of several studies support the trade-off model assumption about growth opportunities (Rajan & Zingales, 1995; Chen & Hammes, 1997; Fama & French, 2002; Gaud, Jani, Hoesli and Bender, 2003; Bauer, 2004; Frank & Goyal, 2009; Gülşen and Ülkütaş, 2012; Güner, 2016; Ilyukhin, 2017; Kiracı & Aydın, 2018; Vijayakumaran & Vijayakumaran, 2018).

The pecking order model suggests that firms with more growth opportunities tend to have more leverage. Firms with more investments relative to internal funds issue more debt. However, in a more complex view of the model, firms with more investments maintain low-risk debt capacity and issue less debt (Fama & French, 2002). Some studies indicated that leverage increases with growth opportunities (Booth et al, 2001; Arsov & Naumoski, 2016; Burucu & Öndeş, 2016; Erol, Aytakin and Abdioğlu, 2016). However, Titman & Wessel (1988), Karadeniz et al (2009), Cortez & Susanto (2012), Liang et al (2014), and Cevheroglu-Acar (2018) show an insignificant relation between leverage and growth opportunities.

2.3 Firm Size

Larger firms are more diversified, have less volatile earnings and less bankruptcy costs (Titman & Wessel, 1988; Fama & French, 2002). Thus, larger firms are expected to have more leverage under the trade-off model. A large number of prior empirical studies show a positive relation between leverage and firm size, for example (Rajan & Zingales, 1995; Booth et al, 2001; Fama & French, 2002; Frank & Goyal, 2009; Liang et al, 2014; Öztekin, 2015; M'ng et al, 2017; Cevheroglu-Acar, 2018).

According to the pecking order model, debt will be preferred to equity in the presence of asymmetric information problem (Harris & Raviv, 1991). Larger firms

provide more information and disclose it faster (Cerqueira & Pereira, 2015). Therefore, larger firms have less information asymmetry (Ozkan & Ozkan, 2004), and tend to issue less debt. Some empirical studies confirm the pecking order assumption that larger firms have less leverage (Gülşen & Ülkütaş, 2012; Burucu & Öndeş, 2016; Güner, 2016). However, Karadeniz et al (2009), Cortez & Susanto (2012), Kiracı & Aydın (2018) and Goh, Tai, Rasli, Tan and Zakuan (2018) did not find significant relation between leverage and firm size. Fama and French (2002) argue that in the complex pecking order model, risky firms tend to have less leverage to reduce the probability of issuing risky securities or foregoing valuable investment opportunities when internal funds are low. Thus, if larger firms are less risky, we would expect a positive relation between leverage and firm size under the complex pecking order model.

2.4 Tangibility

According to Jensen & Meckling (1976), managers of highly levered firms can transfer the wealth from debtholders to shareholders by engaging in risky investments. Tangible assets serve as collateral and mitigate the debtholder-shareholder conflicts (Titman & Wessel, 1988). Therefore, from the trade-off model perspective, firms with more tangible assets tend to have more leverage. Most of prior studies found a positive relation between leverage and tangibility (Rajan & Zingales, 1995; Frank & Goyal, 2009; Liang et al, 2014; Öztekin, 2015; M'ng et al, 2017; Cevheroglu-Acar, 2018; Goh et al, 2018).

By contrast, the pecking order model predicts a negative relation between leverage and tangibility. Equity financing is less costly for firms with more tangible assets since the asymmetric information problem is less pronounced among these firms. Therefore, firms with more tangible assets tend to be less levered (Frank & Goyal, 2009). Some empirical studies provide support for this view (Bauer, 2004; Karadeniz et al, 2009; Arsov & Naumoski, 2016; Burucu & Öndeş, 2016). On the other hand, some studies reported an insignificant relation between leverage and tangibility (Titman & Wessel, 1988; Ilyukhin, 2017; Kiracı & Aydın, 2018).

2.5 Business Risk

The trade-off theory predicts that firms with more volatile earnings have higher bankruptcy costs and tend to have less leverage. In the complex pecking order model, firms with volatile earnings issue less debt to maintain low-risk debt capacity for future investments (Fama and French, 2002). However, Frank & Goyal (2009) argue that risky firms could be more prone to the adverse selection problems, and therefore, tend to issue more debt. The prior studies have reached mixed results about the relation between leverage and risk. Vijayakumaran & Vijayakumaran (2018), and Cevheroglu-Acar (2018) found negative relation between leverage and risk. On the other hand, Gaud et al (2003) reported a positive relation. However, Titman & Wessel (1988), Arsov & Naumoski (2016), Burucu & Öndeş (2016), Erol et al (2016), Ilyukhin (2017), and Kiracı & Aydın (2018) did not find significant relation between leverage and risk.

2.6 Liquidity

The relation between leverage and liquidity is expected to be positive under the trade-off model because expected bankruptcy costs are lower for firms with more liquidity. By contrast, the pecking order model predicts a negative relation. Firms with more liquidity have more internal funds and consequently tend to issue less debt. Liang et al (2014), Burucu & Öndeş (2016), Erol et al (2016), Güner (2016), Kiracı & Aydın

(2018), and Cevheroglu-Acar (2018) show a negative relation between leverage and liquidity, while Goh et al (2018) reported an insignificant relation.

2.7 Non-debt Tax Shields

DeAngelo and Masulis (1980) pointed out that non-debt corporate tax shields such as depreciation deductions or investment tax credits are substitutes for debt tax shields. Accordingly, we would expect that firms with more non-debt tax shields have lower leverage. A negative relation between leverage and non-debt corporate tax shields has been reported in several studies (Bauer, 2004; Cortez & Susanto, 2012; Getzmann et al, 2014; Ilyukhin, 2017; M'ng et al, 2017; Vijayakumaran & Vijayakumaran, 2018; Cevheroglu-Acar, 2018). However, other studies showed an insignificant relation, such as (Titman & Wessel, 1988; Karadeniz et al, 2009; Burucu & Öndeş, 2016; Güner, 2016; Kiracı & Aydın, 2018).

3. Data and Methodology

3.1 Data

We investigate the factors affecting capital structure choice using a panel data of 52 service firms listed on Istanbul Stock Exchange. The data are derived from the website "kap.org.tr" for the period 2008-2017. Our sample consists of 426 firm-year observations.

3.2 Variables and Estimation method

The dependent variable is leverage (**Lev**) and measured as the ratio of total debt to total assets. The independent variables are based on the theoretical framework and previous studies and represent the factors affecting financial leverage. The independent variables are defined as follows:

Firm size (**Size**) is computed as the natural logarithm of total assets.

Growth opportunities (**GR**) is computed as $(\text{total assets}_t - \text{total assets}_{t-1}) / \text{total assets}_t$.

Profitability (**ROA**) is the ratio of net income to total assets.

Business risk (**Risk**) is the standard deviation of (ROA) for the previous 4 years.

Non-debt tax shields (**NDTS**) is the ratio of depreciation to total assets.

Tangibility (**Tang**) is the ratio of fixed assets to total assets.

Liquidity (**LIQ**) is the ratio of cash to total assets.

To investigate the effect of factors that determine the financial leverage decision, we estimate the following OLS regression:

$$\text{Lev}_{it} = \beta_0 + \beta_1 (\text{Size}_{it}) + \beta_2 (\text{GR}_{it}) + \beta_3 (\text{ROA}_{it}) + \beta_4 (\text{Risk}_{it}) + \beta_5 (\text{NDTS}_{it}) + \beta_6 (\text{Tang}_{it}) + \beta_7 (\text{LIQ}_{it}) + [\text{Year Dummies}] + \varepsilon_{it}$$

3.3 Descriptive statistics and correlations

Table (1) presents the descriptive statistics for all variables included in our study. The table shows that, on average, total debt (Lev), fixed assets (Tang) and cash (LIQ) amount to 55.2%, 58.8% and 8.6% of the total assets, respectively. We also see that the mean and (median) values of return on assets (ROA) are relatively low 0.017 (0.019). The non-debt tax shields (NDTS), which represents the depreciation, has a mean (median) of 0.028 (0.021).

	Lev	Size	GR	ROA	Risk	NDTS	Tang	LIQ
Mean	0.552	20.095	0.097	0.017	0.050	0.028	0.588	0.086
Median	0.591	19.889	0.108	0.019	0.033	0.021	0.658	0.056
Std. Deviation	0.260	1.899	0.256	0.116	0.060	0.030	0.272	0.097
Minimum	0.006	14.871	-2.229	-0.511	0.001	0.000	0.000	0.000
Maximum	1.000	24.952	0.960	0.507	0.343	0.241	1.000	0.588
Observations	411	426	375	426	271	426	426	426

Table (1): Descriptive statistics

Table (2) reports the non-parametric Spearman rank correlation coefficients between the variables used in this study. We find that firm size, non-debt tax shields and growth opportunities are significantly and positively correlated with leverage. On other hand, Profitability, tangibility and risk are negatively and significantly correlated with leverage. However, liquidity shows insignificant correlation with leverage. We also find that the correlation coefficients between variables are relatively low and multicollinearity does not appear to be a problem.

	Lev	Size	GR	ROA	Risk	NDTS	Tang	LIQ
Lev	1							
Size	0.428**	1						
GR	0.146**	0.144**	1					
ROA	-0.295**	0.134**	0.205**	1				
Risk	-0.158*	-0.411**	-0.043	-0.057	1			
NDTS	0.149**	0.347**	0.045	-0.058	0.032	1		
Tang	-0.110*	0.008	-0.045	-0.277**	0.151*	0.259**	1	
LIQ	-0.028	0.235**	0.129*	0.245**	-0.087	0.172**	0.331**	1

* P < 0.05, ** P < 0.01.

Table (2): Spearman Rank Correlation Coefficients

4. Empirical Results

Table (3) reports the mean and median values of leverage by firm characteristics. The firm-years for each variable are independently divided into two groups (subsamples) based on the median value. For example, firm-years with high (low) ROA are those ranked in above (below) the median value of ROA, and so on for other variables. Then, we employ T-Test and Man-Whitney Test to investigate whether the two groups of each variable have different leverage. Table (3) shows that large (small) firms and firms with high (low) growth opportunities, low (high) profitability, high (low) non-debt tax shields and low (high) risk have higher (lower) leverage. These results are significant, based on T-Test and Mann-W Test, except risk, where only the result of T-Test is significant. However, the results for tangibility and liquidity are not significant.

	N	Leverage	T-Test (Sig)	Mann-W (Sig)
Large Firms	207	0.656 (0.661)	(0.000)**	(0.000)**
Small Firms	204	0.446 (0.459)		
High_ GR	183	0.598 (0.626)	(0.002)**	(0.012)*
Low_ GR	177	0.512 (0.542)		
High_ ROA	211	0.489 (0.529)	(0.000)**	(0.000)**
Low_ ROA	200	0.618 (0.680)		
High_ Risk	142	0.525 (0.571)	(0.041)*	(0.103)
Low_ Risk	116	0.593 (0.631)		
High_ NDTs	201	0.600 (0.647)	(0.000)**	(0.000)**
Low_ NDTs	210	0.505 (0.520)		
High_ Tang	203	0.532 (0.596)	(0.132)	(0.372)
Low_ Tang	208	0.571 (0.583)		
High_ LIQ	207	0.537 (0.578)	(0.252)	(0.313)
Low_ LIQ	204	0.567 (0.604)		

Figures without parentheses are mean values of leverage. Median values are in parentheses.

*, ** significant difference between two groups at 5%, 1% levels, respectively.

N is the number of observations in each group.

Table (3): Leverage Values by Firm Characteristics

Table (4) presents the OLS estimation results of the effects of explanatory variables on leverage. The results indicate a positive and significant relation between leverage and firm size. Thus, larger firms tend to have higher leverage. This result supports the predictions of the trade-off model and a complex pecking order model. We also find that, as assumed by the simple pecking order model, growth opportunities are significantly and positively related to leverage. The coefficients on profitability, liquidity and tangibility are also in line with the pecking order model, where firms with more profitability, more liquidity and more tangibility have lower leverage. The coefficient on risk is insignificant. However, the coefficient on non-debt tax shields is positive and significant, which is inconsistent with the trade-off model. These results are in line with the results presented in table (3), except tangibility and liquidity. Overall, our results support the pecking order model of corporate leverage.

			Leverage: Total debt / Total assets
Variables	Expected Relations		
	Trade-off	Pecking order	
Size	+	+/-	0.054** (0.000)
GR	-	+	0.138* (0.017)

ROA	+	-	-0.893** (0.000)
Risk	-	-	0.301 (0.256)
NDTS	-		1.759** (0.009)
Tang	+	-	-0.354** (0.000)
LIQ	+	-	-0.748** (0.000)
Constant			-0.283 (0.100)
Adjusted R²			0.397
F			14.015** (0.000)
N			258

N is the number of observations. P values are reported in parentheses.

* ** indicate significance at the 5%, 1% levels, respectively.

Year dummies are included in the model.

Table (4): OLS Regression Results

5. Conclusion

According to the trade-off theory, firms trade off the benefits of debt (tax benefits and mitigating the free cash flow problem) against the costs of debt (bankruptcy costs and agency costs of debt). Therefore, firms with high bankruptcy costs and agency costs of debt tend to have low leverage, while firms with more tax benefits and severe agency problem of free cash flows tend to have high leverage. Alternatively, the pecking order model suggests that firms prefer internal funds over external funds to finance their investments. If internal finance is not sufficient, firms prefer debt over equity. Issuing equity is the last procedure. The information asymmetry problem produces this pecking order behavior (Myers, 1984; Fama & French, 2002). This research investigates the determinants of financial leverage of 52 service firms listed on Istanbul Stock Exchange during the period from 2008 to 2017. Our results showed that profitability, liquidity and tangibility are negatively and significantly related to leverage. This means that more profitable firms and firms with more liquidity and tangible assets tend to have low leverage. These results confirm the predictions of the pecking order model, which suggests that firms with more internal funds tend to be less levered. Accordingly, profitable firms and firms with more liquidity have more internal funds and thus tend to have low leverage. Information asymmetry problem is mitigated in the presence of tangible assets. Hence, the pecking order model predicts a negative relationship between tangible assets and leverage, because equity is less costly under the conditions of low information asymmetry (Frank & Goyal, 2009). Moreover, the results indicated that firms with more growth opportunities tend to issue more leverage, which is consistent with the pecking order model. On the other hand, we find a positive and significant relation between leverage and firm size, which is consistent with the trade-off model. However,

contradicting the trade-off model, the results showed a positive relation between leverage and non-debt tax shields.

REFERENCES

- ARSOV, S., and NAUMOSKI, A. (2016). Determinants of capital structure: An empirical study of companies from selected post-transition economies. *Zb. Rad. Ekon. Fak. Rij*, 34(1), 119-146.
- BAKER, M. and WURLER, J. (2002). Market Timing and Capital Structure. *Journal of Finance* 57, 1-32.
- BAUER, P. (2004). Determinants of Capital Structure Empirical Evidence from the Czech Republic. *Czech Journal of Economics and Finance* 54, 2-21.
- BOOTH, L., AIVAZIAN, V., DEMIRGUC-KUNT, A., & MAKSIMOVIC, V. (2001). Capital structures in developing countries. *The Journal of Finance*, 56(1), 87-130.
- BRADLEY, M., JARREL, G. A., & KIM, E. H. (1984). On the Existence of an Optimal Capital Structure: Theory and Evidence. *Journal of Finance*, 39(3), 857-878.
- BURUCU, H., & ÖNDEŞ, T. (2016). Türk İmalat Sanayi Firmalarının Sermaye Yapısını Etkileyen Faktörlerin Analizi. Çankırı Karatekin Üniversitesi, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 201-225.
- CERQUEIRA, A., and PEREIRA, C. (2015). Accounting accruals and Information Asymmetry in Europe, *Prague Economic Papers*, 24(6), 638-661.
- CEVHEROĞLU-ACAR, M. G. (2018). Determinants of Capital Structure: Empirical Evidence from Turkey. *Journal of Management and Sustainability*, 8(1), 31-45.
- CHEN, H., & HAMMES, K. (1997). Capital Structure, Theories and empirical results - a panel data analysis. Paper presented at Conference on Financial Regulation, Groningen, Netherlands.
- CORTEZ, M. A., and SUSANTO, S. (2012). *Journal of International Business Research*, 11(3), 121-134.
- DEANGELO, H. and MASULIS, R. (1980). Optimal Capital Structure under Corporate and Personal Taxation. *Journal of Financial Economics* 8, 3-29.
- DOUKAS, J. A., and PANTZALIS, C. (2003). Geographic Diversification and Agency Costs of Debt of Multinational Firms. *Journal of Corporate Finance*, 9(1), 59-92.
- EROL, A. F., AYTEKİN, S., & ABDİOĞLU, N. (2016). İşletmelerin Sermaye Yapılarının Belirlenmesinde Finansal Hiyerarşi Teorisinin Kullanımı ve BİST'te Bir Uygulama. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 113-128.
- FAMA, E. F., & FRENCH, K. R. (2002). Testing Trade-Off and Pecking Order Predictions about Dividends and Debt. *Review of Financial Studies*, 15(1), 1-33.
- FRANK, M. Z., & GOYAL, V. K. (2009). Capital Structure Decisions: Which Factors Are Reliably Important?. *Financial Management*, 38(1), 1-37.
- GAUD, P., JANI, E., HOESLI, M., & BENDER, A. (2003). The Capital Structure of Swiss Companies: An Empirical Analysis Using Dynamic Panel Data. The International Center for Financial Asset Management and Engineering (FAME), Research Paper 68, 1-28.
- GAY, G. D., and NAM, J. (1998). The Underinvestment Problem and Corporate Derivatives Use. *Financial Management*, 27(4), 53 - 69.
- GETZMANN, A., LANG, S., and SPREMANN, K. (2014). Target Capital Structure and Adjustment Speed in Asia. *Asia-Pacific Journal of Financial Studies* 43, 1-30.
- GOH, C. F., TAI, W. Y., RASLI, A., TAN, O. K., & ZAKUAN, N. (2018). The Determinants of Capital Structure: Evidence from Malaysian Companies. *International Journal of Supply Chain Management*, 7(3), 225-230.

- GRAHAM, J. R. (2000). How Big Are the Tax Benefits of Debt?. *The Journal of Finance*, 55(5), 1901-1941.
- GÜLŞEN, A. Z., & ÜLKÜTAŞ, Ö. (2012). Sermaye Yapısının Belirlenmesinde Finansman Hiyerarşi Teorisi ve Ödünleşme Teorisi: İMKB Sanayi Endeksinde Yer Alan Firmalar Üzerinde Bir Uygulama. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 49-59.
- GÜNER, A (2016). The Determinants of Capital Structure Decisions: New Evidence from Turkish Companies. *Procedia Economics and Finance* 38, 84 – 89.
- HARRIS, M. and RAVIV, A. (1991). The Theory of Capital Structure. *Journal of Finance* 46, 297-356.
- ILYUKHIN, E. V. (2017). The Determinants of Capital Structure: Evidence of Russia. *Journal of Corporate Finance Research*, 14(4).
- JENSEN, M. C. (1986). Agency Costs of Free Cash Flow, Corporate Finance, and Takeovers. *American Economic Review*, 76(2), 323-329.
- JENSEN, M. C. and MECKLING, W. H. (1976). Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics*, 3(4): 305-360.
- KARADENİZ, E., KANDIR, S. Y., BALÇILAR, M., & ONAL, Y. B. (2009). Determinants of Capital Structure: Evidence from Turkish Lodging Companies. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 21(5), 594-609.
- KHÉMIRI, W., & NOUBBIGH, H. (2018). Determinants of capital structure: Evidence from sub-Saharan African firms. *The Quarterly Review of Economics and Finance* 70, 150-159.
- KIRACI, K., & AYDIN, N. (2018). Determinants of Capital Structure: Empirical Evidence from Traditional Airlines. *International Journal of Economic and Administrative Studies* 21, 173-186.
- LIANG, J., LI, L. F., and SONG, H. (2014). An explanation of capital structure of China's listed property firms. *Property Management*, 32(1), 4-15.
- M'NG, J. C. P., RAHMAN, M., & SANNACY, S. (2017). The determinants of capital structure: Evidence from public listed companies in Malaysia, Singapore and Thailand. *Cogent Economics & Finance* 5, 1-34.
- MYERS, S.C. (1977). Determinants of Corporate Borrowing. *Journal of Financial Economics* 5, 147-175.
- MYERS, S.C. (1984). The Capital Structure Puzzle. *Journal of Finance*, 39(3), 575-592.
- MYERS, S.C., and MAJLUF, N. (1984). Corporate financing and investment decisions when firms have information that investors do not have. *Journal of Financial Economics* 13, 187-221.
- OZKAN, A., and OZKAN, N. (2004). Corporate cash holdings: An empirical investigation of UK companies. *Journal of Banking and Finance* 28, 2103-2134.
- ÖZTEKİN, Ö. (2015). Capital Structure Decisions around the World: Which Factors Are Reliably Important?. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 50(3), 301-323.
- RAJAN, R.G., & ZINGALES, L. (1995). What Do We Know About Capital Structure? Some Evidence from International Data. *Journal of Finance*, 50(5), 1421-1460.
- TITMAN, S., & WESSELS, R. (1988). The Determinants of Capital Structure Choice. *Journal of Finance*, 43(1), 1-19.
- VIJAYAKUMARAN, S., & VIJAYAKUMARAN, R. (2018). The Determinants of Capital Structure Decisions: Evidence from Chinese Listed Companies. *Asian Journal of Finance & Accounting*, 10(2), 63-81.

Özet

Dengeleme teorisine göre, firma performansını maksimize etmek için borcun marjinal faydaları ile marjinal maliyetleri arasında bir denge gerçekleştirilmelidir. Borç kullanımını arttıkça borç faydaları ve maliyetleri artar. Borcun faydaları maliyetlerinden daha fazla olduğu sürece firma performansı yükselir, ancak borç maliyetleri faydalarını aştığında firma performansı düşer. Borcun marjinal faydaları ile marjinal maliyetleri arasında denge noktasında firma performansı en yüksek düzeye ulaşır. Borcun faydaları, vergi kalkanı ve öz sermayenin vekâlet maliyetlerinin azaltılması; borcun maliyetleri ise iflas maliyetleri ve borcun vekâlet maliyetlerini kapsamaktadır. Dengeleme teorisi, firmanın büyüklüğü, karlılık, maddi duran varlıklar ve likiditenin finansal kaldıraç üzerinde pozitif yönde; büyüme fırsatları, risk ve borç dışı vergi kalkanı ise finansal kaldıraç üzerinde negatif yönde etkilediğini varsaymaktadır.

Dengeleme teorisine karşı, Myers (1984) tarafından hiyerarşik sıralama "Pecking Order" sermaye yapısının alternatif teorisi olarak sunulmuştur. Hiyerarşik sıralama yaklaşımına göre, firma (yöneticiler) ve yatırımcılar arasındaki bilgi asimetrisi maliyetleri nedeniyle, firmanın yeni yatırımları önce iç finansman ile finanse edilir. Sonra güvenli borçla, daha sonra riskli borçla ve sonunda zorlama altında öz sermaye (hisse senedi ihracı) ile finanse edilmektedir. Bu finansman sıralamasının nedeni, bilgi asimetrisi varlığında dış finansman maliyeti daha yüksek olacaktır, dolayısıyla iç finansman dış finansmana tercih edilmektedir. Hiyerarşik sıralama teorisi finansal kaldıraç ile firma büyüklüğü ve büyüme fırsatları arasında ilişki pozitif; finansal kaldıraç ile karlılık, risk, maddi duran varlıklar ve likidite arasında ilişki ise negatif olduğunu varsaymaktadır.

Baker ve Wurgler (2002) tarafından piyasa zamanlaması teorisi sunulmuştur. Piyasa zamanlaması teorisine göre, yöneticiler, maliyetinin irrasyonel olarak düşük olduğuna inandıkları zaman hisse senedi ihraç eder; maliyetinin irrasyonel olarak yüksek olduğuna inandıkları zaman ise öz sermayeyi geri alırlar. Piyasa değeri yüksek olduğunda finansal kaldıraç düşer ve öz sermaye yükselir. Piyasa değeri düşük olduğunda finansal kaldıraç yükselir ve öz sermaye düşer. Diğer bir ifadeyle finansal kaldıraç ile piyasa değeri arasında negatif bir ilişki vardır.

Bu çalışma 2008-2017 yılları arasında Borsa İstanbul'da (BİST) hisse senetleri işlem gören 52 hizmet firmanın finansal kaldıraçını etkileyen faktörleri araştırmıştır. Bu çalışmada, firma büyüklüğü, büyüme fırsatları, karlılık, faaliyet riski, borç dışı vergi kalkanı, maddi duran varlıklar ve likiditenin finansal kaldıraç üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. En küçük kareler yönetimini (OLS) kullanarak çalışmanın sonuçları, finansal hiyerarşi modelinde varsayıldığı gibi, kaldıraçın büyüme fırsatları ile arttığını ve karlılık, likidite ve maddi duran varlıklar ile azaldığını göstermiştir. Hiyerarşik sıralama yaklaşımına göre, iç finansman dış finansmana tercih edilir. İç finansman yetersiz olduğunda yatırım ve büyüme fırsatlarını finanse etmek için borçlanma özsermayeye tercih edilir. Karlılık ve likiditenin firmanın iç finansmanını yükselttiği için karlı ve yüksek likiditeye sahip olan firmalar daha az borçlanır. Maddi duran varlıkları yüksek olan firmalar bilgi asimetrisine daha az maruz kalır. Bunun sonucu olarak öz sermaye finansmanı düşük maliyetli olur ve borç finansmanına tercih edilir.

Araştırma sonuçlarında, büyük firmaların yüksek kaldıraca sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Büyük firmaların finansal sıkıntı ile karşılaşmaları ihtimali ve iflasa düşmesi olasılığı düşüktür. Ayrıca, büyük firmaların gelirlerinin belirsizliği ve değişkenliği daha azdır. Sonuç olarak dengeleme teorisi firmanın büyüklüğü arttıkça finansal kaldıraç arttığını varsaymaktadır. Bu çalışmada dengeleme modelinin tersine, kaldıraç ile borç dışı vergi kalkanı arasındaki ilişki pozitif ve anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Yine çalışmada finansal kaldıraç ile faaliyet riski arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Türkiye'de Faaliyet Gösteren Bireysel Emeklilik Şirketlerinin Performansının Entropi ve COPRAS Yöntemi ile Değerlendirilmesi*

Aynur ACER**, Tolga GENÇ***, Sait Erdal DİNÇER****

Öz

Bireysel emeklilik sistemi Türkiye'de gönüllülük esasına dayanan, katılımcıları uzun vadeli araçlara yönlendirerek yaşlılıktaki gelirlerini garanti altına almayı amaçlayan ve sosyal güvenlik sisteminin finansal yükünü azaltarak sosyal katılımcıların yaşam kalitesinin artmasını hedefleyen bir sistemdir. Bu çalışmada 2018 yılı verileri kullanılarak Türkiye'de faaliyet gösteren 17 bireysel emeklilik şirketinin performansı katılımcı sayısı, katılımcı fon tutarı, katkı payı tutarı, devlet katkısı fon tutarı ve emeklilik teknik gider kriterleri ele alınarak Entropi ve COPRAS yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz sonucunda katılımcı fon tutarı kriteri en yüksek önem derecesine sahip kriter olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bireysel Emeklilik Sistemi, COPRAS Yöntemi, Entropi Yöntemi, Çok Kriterli Karar Verme, Performans Değerlendirme.

Performance Evaluation of Private Pension Companies Operating in Turkey by Entropy and COPRAS Method

Abstract

In Turkey private pension system is a system based on the principle of volunteering, aims to guarantee the income of the old age by directing the participants to long-term vehicles and aims to increase the quality of life of social participants by reducing the financial burden of the social security system. In this study using 2018 data, the performance of the 17 private pension companies operating in Turkey were analyzed considering the criteria that the number of participants, participant fund amount, contribution amount, the state contribution amount and superannuation technical expense by methods of Entropy and COPRAS. As a result of the analysis, the participant fund amount criterion has been identified with the highest weight.

Keywords: Private Pension System, COPRAS Method, Entropy, Multi Criteria Decision Making, Performance Evaluation.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 27.05.2019

Kabul/Accepted: 27.02.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusb.560975>

* Bu çalışma, 17-20 Ekim 2018 tarihinde Antalya'da düzenlenen "19. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu 2018"de sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Arel Üniversitesi, U.B.Y.O., Uluslararası Loj. ve Taş. Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-Posta: aynuracer@arel.edu.tr, [ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-7315-7020](https://orcid.org/0000-0002-7315-7020)

*** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-Posta: tolga95@yahoo.com, [ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-6134-5964](https://orcid.org/0000-0002-6134-5964)

**** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-Posta: edincer@marmara.edu.tr, [ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-8310-1418](https://orcid.org/0000-0002-8310-1418)

Giriş

Günümüzde nüfusun yaşlanmasıyla birlikte bireyler emeklilikteki gelirlerini garanti altına almak istemekte ve ek bir gelir elde edebilmek için sosyal güvenlik sistemi haricinde farklı bir emeklilik sisteminin desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaç sonucu ortaya çıkan bireysel Emeklilik sistemi (BES) içinde özel emeklilik fonları oluşturulmuş ve bireyler BES şirketleri tarafından ekonomiye ciddi kaynak sağlayan yatırım araçlarına yönlendirilmiştir. Şen ve Memiş (2000, s. 29) tarafından "yükümlülükleri önceden belirlenen bir sözleşme çerçevesinde, çalışanların bireysel hesaplarına düzenli olarak yatırılan katkı paylarının emeklilik dönemi başlangıcına kadar etkin bir fon yönetimiyle değerlendirilmesi esasına dayalı organize bir emeklilik sigorta çeşidi" olarak tanımlanan özel emeklilik fonları, özellikle gelir düzeyi düşük olan bireylerin çalışma süresi boyunca tasarruf ederek emeklilik döneminde yaşam kalitesini arttırmaya amaçlayan bir yatırım aracıdır. Temeli gönüllülük esasına dayalı olan bu uygulamaya sayesinde şirketler tarafından BES'e dahil edilerek verimli yatırım araçlarına yönlendirilen katılımcılar, hem ek gelir elde ederek yaşam kalitesini arttırmayı hedeflemekte hem de uzun vadede tasarruf sağlanmaktadır.

Dünya genelinde yaşlı nüfus için uygulanan sosyal politikadaki yetersizlik emeklilik sisteminin yenilenmesini zorunlu kılmış ve her ülke kendi nüfusu için alternatif sistemler ve fonlar geliştirmeye çalışmıştır. Gelişmiş ülkelerde çalışanların kendi çabaları sonucu uygulanan özel emeklilik fonları, gelişmekte olan ülkelerde devlet teşviki ve zorunlu uygulamalar şeklinde ortaya çıkmıştır. 1862'de Avustralya'da New South Wales Bank'ın uyguladığı özel emeklilik fonu bilinen ilk uygulamadır (Dalğar, 2007, s. 107). 1875 yılında ABD'de Amerikan Demiryolu Şirketi (The American Express Company) aracılığıyla uygulamaya konulan ilk özel emeklilik sistemi (Özer ve Gürel, 2014, s. 160), Avrupa'da 1940'lı yıllarda yayılmaya başlamıştır. Bu sıralamayı sırasıyla 1980 yılında Şili'de ortaya çıkan ilk emeklilik reform sonucu uygulanan özel emeklilik sistemi, 1994 yılı Arjantin ve 1997 yılı Meksika'da yapılan özel emeklilik reformları takip etmiştir (Şener ve Akın, 2010, s. 292).

Türkiye'de BES'in tarihsel gelişimi incelendiğinde; Bireysel Emeklilik Komisyonu tarafından hazırlanan ve Bakanlar Kurulu tarafından incelenen "Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu Tasarısı" Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na 16 Mayıs 2000 tarihinde sunulmuştur. Kanun, 7 Nisan 2001 tarihinde 24366 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak 7 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 10 Temmuz 2003 senesinde ilgili mevzuat uyarınca Hazine Müsteşarlığı görev ve yetkilendirmesi çerçevesinde "Emeklilik Gözetim Merkezi" kurulmuştur. 10 Ağustos 2016 tarihinde 6740 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile çalışanların otomatik olarak bir emeklilik planına dahil etmesine ilişkin esaslar düzenlenmiş ve 1 Ocak 2017 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Son olarak 2 Ocak 2017 tarihinde "Çalışanların İşverenleri Aracılığıyla Otomatik Olarak Emeklilik Planına Dahil Edilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" 29936 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır (Bu bilgiler <https://www.egm.org.tr/otomatik-katilim/tarihce/>'den derlenerek oluşturulmuştur). EGM Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu'na göre 31.12.2017 tarihi itibarıyla sisteme kayıtlı çalışan sayısı bir önceki yıla oranla %4 artarak 6.924.945'e ulaşmıştır. Emeklilik yatırım fonları toplam büyüklüğü 67.677.308.661 TL, toplam devlet katkısı fonları büyüklüğü 10.141.315.793 TL ve faaliyet gösteren emeklilik şirketi sayısı 18'dir.

Bireysel Emeklilik sisteminin ulusal tasarruf oranlarının artmasıyla birlikte ülke ekonomisine büyük katkısı olmakta ve finansal piyasaları destekleyici bir rol oynamaktadır. Türkiye'de ilk olarak 27 Ekim 2003 tarihinde fiili olarak hayata geçirilen Bireysel Emeklilik Sistemi (BES)'nin uygulamaları ülkeden ülkeye farklılık göstermekte,

gelişmiş ülkelerde sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak hizmet vermektedir. Ülkemizde Hazine Müsteşarlığı koordinasyonluğunda bir sosyal güvenlik reformu olarak yeni ve hızla gelişen bir alan olan ve hayat sigortası şirketlerinin önemli bir bölümünün emeklilik şirketlerine dönüşmesiyle ortaya çıkan BES uygulamalarının temel amacı; özel emeklilik fonlarıyla bireylerin uzun vadeli birikimlerinin sermaye piyasalarına aktarılacak verimli bir şekilde değerlendirilmesi ve sosyal güvenlik sisteminin finansal yükünün hafifletilerek makro düzeyde sosyal refahın sağlanmasıdır. Bir BES şirketiyle sözleşme imzalayarak sisteme dahil edilen çalışanların bu sistemden emekli olabilmesi için sisteme ilk giriş yaptığı tarihten itibaren 10 yıl süreyle katkı payını ödeyerek sistemde kalması ve 56 yaşını doldurmuş olması gerekmektedir.

BES Şirketlerinin Performans Değerlendirmesi ile İlgili Literatür Taraması

Ulusal tasarruf fonlarının artırılması, ekonomi ve sermaye piyasasına uzun vadeli fonların kazandırılması ve dış finansmana duyulan ihtiyacı azaltılması (EGM Raporu, 2017, Erişim Tarihi: 10.02.2019) amacıyla düzenlenen bir uygulama olan bireysel emeklilik sistemi ile ilgili literatürde çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmalar aşağıda yer almaktadır:

Amerikan sigorta şirketlerinin etkinliklerini gelir ve maliyet açısından değerlendiren Cummins vd. (1998) çalışmalarında yöntem olarak Malmquist-Toplam Faktör Verimliliği Endeksi'ni kullanmış ve yüksek gelire sahip olan şirketlerin düşük gelire sahip olan şirketlere göre daha etkin olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çiftçi (2004), 1998-2002 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren sigorta şirketlerini hayat ve hayat dışı faaliyetlerine göre iki grupta değerlendirmiş ve etkinlik düzeylerini Veri Zarflama Analizi (VZA) ile incelemiştir.

Tayvan'da sigorta şirketlerinin etkinliklerini 1997-1999 yıllarına göre inceleyen Hao ve Chou (2005), Stokastik Sınır Analizi (SSA) yöntemini kullanarak firmaların performansının piyasa payı, ürün farklılaştırması ve ölçek etkinliği ile doğru orantılı olarak değiştiği sonucunu elde etmiştir. Tayvan'daki sigorta şirketlerinin performanslarının değerlendirilmesi amacıyla Fan ve Cheng (2009) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ve TOPSIS yöntemleri kullanılmıştır.

Köse (2010) girdi değişkenleri olarak personel sayısı, toplam maliyet ve toplam özkaynak; çıktı değişkenleri olarak ise toplam prim ve toplam gelirleri kullandığı çalışmada yöntem olarak Veri Zarflama Analizini (VZA) kullanmıştır. 2004-2008 yılı hayat ve emeklilik sigortası şirketlerinin etkinliğinin araştırıldığı çalışmada, alternatif olarak değerlendirilen şirketlerden üç tanesi belirtilen tarihler için verimli ve istikrarlı bulunmuştur.

Ege ve Coşkun (2011) Türkiye'de faaliyet gösteren on bireysel emeklilik şirketinin 80 yatırım fonunun, 2008-2010 yılları arasındaki performansını Sharpe ve Modigliani yöntemleri ile analiz etmiştir. En yüksek ve en düşük yatırım fonlarının belirlenmek istendiği çalışmada, özel emeklilik fonlarının etkin bir şekilde yönetilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Gri ilişkisel analiz yöntemi ile türk sigortacılık sektöründe faaliyet gösteren üç sigorta şirketinin finansal performansını değerlendiren Peker ve Baki (2011), kriter olarak likidite, kaldıraç ve karlılık oranlarını kullanmıştır ve likidite oranı yüksek olan şirketin finansal performansının da yüksek olduğu sonucunu elde etmiştir.

Dalkılıç (2012), 2008-2010 dönemi Türkiye'de hayat dışı branşında faaliyet gösteren 27 sigorta şirketlerinin etkinliklerini VZA-BCC ve Malmquist toplam faktör verimlilik endeksi kullanarak değerlendirmiştir. Girdi olarak öz kaynaklar, çalışan sayısı, acente sayısı, sabit varlıklar değişkenlerinin; çıktı olarak ise toplam sigortacılık teknik

karşılıkları, toplam prim üretimi ve ödenen tazminatlar değişkenlerinin kullanıldığı bu çalışmada 2008 yılına göre sigorta şirketlerinin etkinliğinin 2009 yılında arttığı ve 2010 yılında ise düşüş gösterdiği sonucu elde edilmiştir.

Türkiye'de hayat dışı ve hayat/emeklilik sigorta şirketlerinin 2007-2011 yılları arasındaki performansını TOPSİS yöntemi ile değerlendiren Akyüz ve Kaya (2013), hayat dışı sigorta şirketlerinin 2007 yılında en yüksek ve 2008 yılında en düşük dönemini yaşadığı sonucuna ulaşmıştır. Diğer taraftan hayat/emeklilik şirketlerinin ise 2009 yılında başarısız iken 2007 yılında ise başarılı bir dönemi geçirdiği sonucu elde edilmiştir.

Genç vd. (2015) bireysel emeklilik şirketlerini fon getiri oranı, şirketlerin bilgileri, sistemden çıkış kolaylığı, erişim olanakları ve elemanların nitelikleri kriterlerine göre çok kriterli karar verme yöntemlerinden MACBETH yaklaşımı ile değerlendirmiştir.

Kula vd. (2016) çalışmasında BİST bünyesinde işlem gören yedi sigorta şirketi ve bir bireysel emeklilik şirketinin finansal performansını 2013 yılı verileri için Gri İlişkisel Analiz yöntemi ile incelemiştir. Şirketlerin yarısının sermaye yapılarının etkin olduğu, cari oran ve karlılık oranları düşük olan şirketlerin etkinlik seviyesinin de düşük olduğu sonucu elde edilmiştir.

2010-2013 yıllarına ait bilanço verilerinden yararlanarak Türk sigortacılık sektöründe hayat dışı branşlarda faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin performanslarını sekiz finansal oranı kriter olarak inceleyen Bülbül ve Köse (2016) çalışmasında yöntem olarak Promethee I ve Promethee II yöntemlerini kullanmıştır. Hayat dışı sigorta şirketleri performanslarına göre sıralanarak istikrarsız şirketler belirlenmiş ve şirketlerin performanslarının değişiminde rol oynayan değişkenlere bağlı olarak bu istikrarsızlığın olası nedenleri tespit edilmiştir.

Özcan ve Ömürbek (2016) çalışmasında BİST'te faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin performanslarını 10 finansal orana (Cari Oran, Nakit Oranı, Varlık Devir Hızı, Borç Oranı, Brüt Kar Marjı, Net Kar Marjı, Öz Sermaye Karlılığı, Yatırım Karlılığı, Fiyat/Kazanç Oranı ve Piyasa Değeri-Defter Değeri Oranı) göre MOORA Oran Metodu, Referans Noktası Yaklaşımı ve Tam Çarpım Formu Yöntemi kullanarak Multi-MOORA yöntemi ile analiz etmiştir.

Personel giderleri, yazılan primler, toplam aktifler, öz sermaye ile ödenen tazminatlar ve teknik karşılıklar toplamı olmak üzere 5 adet kriterin ağırlıklarını belirlemede AHP'yi kullanan Çakır (2016), 2014 yılı için BİST'e faaliyet gösteren beş sigorta şirketlerini değerlendirmiştir. Alternatiflerin Bulanık VİKOR yöntemi ile değerlendirildiği ve sıralandığı çalışmada F şirketi en iyi şirket seçilmiştir.

BİST'te faaliyet gösteren altı sigorta şirketinin 2011-2015 yılları arasındaki finansal performanslarını Bulanık Shannon Entropi Tabanlı Bulanık TOPSİS yöntemiyle inceleyen Aytekin ve Karamaşa (2017); nakit, borç, net kar marjı, öz sermaye karlılığı ve yatırım karlılığı finansal oranlarını değişken olarak çalışmasında kullanmıştır.

Sırbistan'da 2007-2014 yılları arasındaki verilere göre tüm sigorta şirketlerinin performansını değerlendiren Ksenija vd. (2017) çalışmasında özkaynaklar, iş aktifleri, diğer borç ve yükümlülükler, finansal gelirler ve sigorta maliyeti olmak üzere beş finansal kriteri kullanmıştır. Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi (BAHP) ile kriter ağırlıkları belirlenmiş ve TOPSİS yöntemiyle performansları sıralanmıştır.

Göktolga ve Karakış (2018) bireysel emeklilik şirketlerinin finansal performanslarını değerlendirdiği; özkaynak karlılık, toplam aktif karlılık, kaldıraç oranı, teknik kar oranı, net kar prim oranı, hasar prim oranı ve yatırım gelirleri oranını kriter olarak kullandığı çalışmasında finansal oranların ağırlıklarının belirlenmesinde Bulanık AHP'yi kullanmıştır. Uygulamada 2014-2016 yılları arasındaki finansal tablolardan yararlanılarak elde edilen veriler Vise Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje (VİKOR) yöntemleri ile analiz edilmiş ve BES şirketlerinin performansları sıralanmıştır.

Perçin ve Sönmez (2018) Bütünleşik Entropi ve TOPSIS yöntemini kullanarak Borsa İstanbul'da işlem gören Ak Sigorta, Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi, Anadolu Hayat Emeklilik, Avivasa Emeklilik/Hayat Anonim Şirketi ve Güneş Sigorta şirketlerinin finansal performansını analiz etmiştir. Beş şirketin performanslarının değerlendirilmesinde karlılık, faaliyet, kaldıraç ve likidite oranları kullanılmış ve Ak sigorta şirketi BİST'te işlem gören en yüksek performansa sahip sigorta şirketi seçilmiştir.

Sigortacılık sektörüyle ilgili çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanıldığı literatür incelendiğinde en başta VZA, Malmquist-Toplam Faktör Verimliliği Endeksi, Stokastik Sınır Analizi, AHP, TOPSIS, Gri İlişkisel Analiz gibi yöntemlerin sıklıkla tercih edildiği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Karmaşık Nisbi Değerlendirme Yöntemi olarak bilinen COPRAS yöntemi, BES şirketlerinin performansının değerlendirilmesinde daha önceki hiç bir çalışmada kullanılmamıştır.

Türkiye'de bireysel emeklilik hizmeti veren sigorta şirketlerinin faaliyetlerinin COPRAS yöntemi ile değerlendirildiği bu çalışmada 2018 yılı verilerinden yararlanılmıştır. Alternatif olarak yer alan BES şirketleri katılımcı sayısı, katılımcı fon tutarı, katkı payı tutarı, devlet katkısı fon tutarı ve teknik giderler kriterlerine göre değerlendirilmiş ve şirketlerin performanslarına göre sıralaması yapılmıştır.

Kullanılan Yöntemin Tanımlanması

İnsan hayatının hemen hemen her safhasında düşünsel bir süreç olarak karşımıza çıkan karar verme, alternatif olarak bilinen birden fazla seçeneğin arasından en az bir amaç ve ölçüte göre en uygun alternatifin seçilmesi sürecidir (Dağdeviren ve Eren, 2001). Günlük sorunların hızla değiştiği ve yeni problemlerin ortaya çıktığı bilgi çağında karar vericiler en iyi seçeneği bulmakta zorlanmaktadır. Alternatifler arasından seçim yaparken birden fazla kriteri dikkate alarak birden fazla amaca etkin bir şekilde karşılık gelen en uygun seçeneği tercih etmek zorundadır (Acer ve Dinçer, 2018). Sonuçların önceden tahmin edilememesi, verilerin yetersiz olması, kesin olmaması veya dışsal faktörlerin etkisiyle ihtimal dahilinde olması gibi nedenler karar vermede belirsizlik durumlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu belirsizlik durumunu azaltmak amacıyla karar verici veya yönetici bir karar alma sürecinde doğru ve güvenilir tahminlerde bulunabilmek amacıyla bilimsel yaklaşımları kullanabilmekte ve en iyi alternatifini bu yöntemler sayesinde tercih edebilmektedir. Birden fazla kriteri ele alarak performans ve etkinliğin değerlendirilmesinde kullanılan yöntemler üç başlık altında toplanabilmektedir:

Birden fazla girdi ve çıktının birbirine oranlanmasıyla elde edilen ve çok boyutlu bir analiz olan Matematiksel Programlama Yöntemleri parametrik (stokastik üretim sınırı yaklaşımı, serbest dağılım yaklaşımı ve kalın sınır yaklaşımı) ve parametrik olmayan teknikler (VZA, Malmquist toplam faktör verimliliği endeksi yöntemi, serbest atılabilir zarf yaklaşımı) şeklinde ikiye ayrılmaktadır.

Konjoint analizi ve regresyon analizi çok değişkenli verilerin analizinde sıklıkla kullanılan istatistiksel yöntemlerdir.

Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri hem kalitatif hem de kantitatif verilerin değerlendirilmesinde kullanılan bir matematiksel modelleme türüdür. Bu yöntemlerden AHP, analitik ağ süreci, TOPSIS, Gri İlişkisel Analiz, VİKOR yöntemleri etkinlik ölçümü ve performans değerlemelerde en fazla kullanılan tekniklerdir.

İşletmelerin ve sektörlerin performanslarının değerlendirilmesinde ve ideal alternatifin belirlenmesinde ÇKKV yöntemleri sıklıkla kullanılmaktadır. Kriter ve alternatif sayısının fazla olmadığı karar verme problemlerinde, karar verici sorun yaşamayabilir. Fakat birçok kriterin ve alternatifin yer aldığı problemlerde karar verirken matematiksel yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durumda karar verici problemleri tüm boyutlarıyla inceleyerek en uygun çözüme ulaşmayı hedeflemektedir. En uzlaşıcı

çözümü elde etmek için elindeki birbiriyle çelişen kriterleri değerlendirip birleştirerek alternatifleri sıralayabilir, gruplandırabilir veya aralarından seçim yapabilir (Genç, 2013, s. 122)

Bir karar probleminin çözümü ve alternatiflerin performansının değerlendirilmesinde çeşitli ÇKKV yöntemlerinden hangi yöntemin seçilmesi gerektiğinin belirlenmesi önemli bir aşamadır. Bir o kadar önemli olan kriter ağırlıklarının hesaplanmasında kullanılan yöntemler, subjektif yaklaşımlar ve çeşitli matematiksel yaklaşımlar olmak üzere iki grupta değerlendirilmektedir. Karar verici ağırlıkların belirlenmesinde subjektif yöntemlerden yararlanabileceği gibi AHP, Bulanık AHP, Entropi gibi literatürde sıklıkla kullanılan ÇKKV yöntemlerinden de faydalanabilmektedir. Kriter ağırlıklarının belirlenmesinde Entropi yönteminin tercih edildiği bu çalışmada, Karmaşık Nisbi Değerlendirme yöntemi olan COPRAS yöntemi ile şirketlerin performansları analiz edilmiştir. Her iki yöntem ile ilgili açıklamalar ve matematiksel notasyonları izleyen bölümde ayrıntılı verilmiştir.

3.1. Entropi Yöntemi

ÇKKV yöntemleri içinde kriterlerin nesnel ağırlığının hesaplanmasında kullanılan objektif ağırlıklandırma yöntemlerinden birisi de Entropi yöntemidir. İlk olarak Rudolph tarafından 1865'de termodinamik alanında geliştirilmiş olan ve sonra Shannon (1948) 'un belirsizliğin ölçüsü olarak tanımladığı, fizik, matematik ve enformasyon bilimlerinden alınan "Entropi" kavramı üzerine inşa edilen bu yöntem entropi/ayrık (discrete) olasılık dağılımı ile verilen belirsizliğin miktarının bir kriteridir.

Yöntemde karar matrisinin, nitelik önemine dair bilgiyi bünyesinde barındırdığı düşünülmekte ve bu bilginin veri kümeleri arasındaki karşıtlıklardan ileri geldiği öne sürülmektedir. Entropi yönteminde niteliklerin nesnel ağırlıklarıyla alternatiflerin her niteliğe göre çıktılarının ne kadar karışmış olduğu "karşıtlığın yoğunluğu" ile elde edilmektedir. Bu karşıtlık ne kadar artarsa ilgili nitelik tarafından iletilen bilgi de o kadar fazla olur (Çınar, 2004, s. 103).

Entropi yöntemine göre bir karar probleminde hiyerarşik bir yapı oluşturulmadan kriterlerin önem düzeyleri objektif bir şekilde belirlenir ve AHP, Delphi teknikleri gibi karar vericilerin subjektif yargılarına yer verilmeyen veriler analiz edilir (Çakar ve Perçin, 2013, s. 79). Belirsizliğin yüksek olduğu durumlarda kullanılan bu yöntem alternatifler için belirli miktarda bilgileri içeren karar matrisine sahip bulunduğu taktirde, kriterlerin ağırlık değerlerini belirlemek için kullanılacak bir araçtır (Alp vd., 2015: 69). Entropi yönteminin adımları aşağıda yer almaktadır (Shannon, 1948, Tunca ve diğ., 2016):

Adım 1: Çeşitli ölçü birimlerinden oluşan kriterler ve alternatiflerin yer aldığı karar değişkenleri matrisi eşitlik 1 yardımıyla normalize işlemine tabi tutulur.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_1^j (x_{ij})} \quad (1)$$

i : alternatif değeri,

j : kriter değeri,

r_{ij}: normalize edilmiş değerleri,

x_{ij}: *i*. alternatif *j*. kriter için verilen fayda değerleri

Adım 2: *e_j*'nin entropi değeri Eşitlik 2 yardımıyla hesaplanmaktadır (Eşitlik 2'de yer alan *k*= entropi katsayısını, *r_{ij}*= normalize edilmiş değerleri ve *e_j*= entropi değerini ifade etmektedir).

$$e_j = -k \sum_{j=1}^m r_{ij} \ln(r_{ij}) \quad (2)$$

Adım 3: w_j kriterlerin önem derecesini belirten ağırlık değerleri Eşitlik 3 yardımıyla hesaplanmakta ve her kritere bir ağırlık değeri atanmaktadır.

$$w_j = \frac{1 - e_j}{\sum_1^m 1 - e_j} \quad (3)$$

Hesaplanan kriterlerin ağırlıkları toplamı her zaman bire eşit olacaktır (Eşitlikteki w_j : ağırlık değerini, e_j ise entropi değerini ifade etmektedir).

$$\sum_1^m w_j = 1 \quad (4)$$

3.2. COPRAS Yöntemi

Zavadskas ve Kaklauskas (1996) tarafından "Complex PROportional ASsesment - Karmaşık Oransal Değerlendirme" olarak bilinen COPRAS adlı bir yöntem geliştirilmiştir. Kriterlerin önem ve fayda derecelerine göre alternatiflerin sıralandığı bu yöntem, kriterlerin ölçüt değerlendirmesinde fayda kriterinin üst düzeye çıkartılması ve faydasız kriterlerin en aza indirgenmesi esasına dayanmaktadır (Podvezko, 2011). Değerlendirme sürecinde hem maksimum hem de minimum edilmek istenen kriterleri ayrı ayrı ele alan COPRAS yöntemi alternatiflerin yarar derecelerini gösterdiği için diğer ÇKKV yöntemlerinden farklıdır. Bu yöntem alternatiflerin birbirleriyle karşılaştırılarak diğer alternatiflerden ne kadar iyi ya da ne kadar kötü olduğunu oransal olarak analiz etmektedir (Aksoy vd., 2015, s. 11-12).

ÇKKV ile ilgili diğer yöntemler ve COPRAS yöntemi kıyaslandığında; diğer yöntemlerde karar vericiler için temel amaç alternatifler arasından mümkün olan en iyi seçeneğin tercih edilmesidir. Bu seçimin yapılmasında ikili karşılaştırma matrisleri ve ideal noktaya yakınlık yaklaşımları kullanılmaktadır. Örneğin PROMETEE ve ELECTRE'de ikili karşılaştırmalar sonucunda sıralama yapılmakta ve alternatif sayısının çok olduğu durumlarda hesaplamalar fazla zaman almaktadır. Fakat COPRAS yönteminde ikili karşılaştırmalar yapılmadığı için diğer yöntemlere göre işlemler daha basit kalmaktadır. Bir başka farklılık da değerlendirme ölçütlerinin bazılarının mümkün olduğunca küçük olması ve istenen problemlerde kullanılabilir olmasıdır (Özdağoğlu, 2013, s. 5).

Çok sayıda alternatifin olduğu problemlerde kolayca uygulanan COPRAS yöntemi ile ilgili farklı alanlarda yapılan çalışmalardan bazıları şu şekildedir: Zavadskas vd. (2004) verimli konut yatırım aracı ve kredi değerlendirmesinde konut kredisi erişim modeli geliştirmede, Andruškevičius (2005) ticaret ve eğlence merkezi inşaatında müteahhit seçiminde, Kaklauskas vd. (2007) emlak piyasasının değerlendirilmesinde, Zagorskas vd. (2007) sürdürülebilir şehir yoğunluğu ölçümünde, Zavadskas vd. (2007) yol tasarımı alternatiflerinin değerlendirilmesinde ve Chatterjee & Chakraborty (2014) esnek imalat sistemi seçiminde COPRAS yöntemini kullanmıştır.

COPRAS Yönteminin adımları aşağıda sıralanmaktadır (Zavadskas vd, 2008; Aktaran: Aksoy vd. 2015, s. 12-14);

$A_j = i$. Alternatif $i = 1, 2, \dots, m$

$C_j = j$. değerlendirme ölçütü $j = 1, 2, \dots, n$

$W_j = j$. değerlendirme ölçütünün önem düzeyi $j = 1, 2, \dots, n$

$X_{ij} = j$. değerlendirme ölçütü açısından i . alternatifin değeri olarak ifade edilmektedir.

İlk olarak satırlarında üstünlüklerin sıralanmak istenildiği alternatiflerin (S_1, S_2, S_m), sütunlarında ise kullanılacak değerlendirme kriterlerinin (X_1, X_2, X_n) yer aldığı bir karar matrisi oluşturulmaktadır. Karar matrisi aşağıda Tablo 1'de verilmiştir.

Seçenekler	Kriterler			
	X_1	X_2	...	X_n
S_1	X_{11}	X_{12}	...	X_{1n}
S_2	X_{21}	X_{22}	...	X_{2n}
...
S_m	X_{m1}	X_{m2}	...	X_{mn}

Tablo 1: Karar Matrisi

Adım 1: Karar matrisinin değerleri Eşitlik 5'de belirtilen formül yardımıyla normalize işlemine tabi tutulara normalize edilmiş karar matrisi oluşturulur.

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m (x_{ij})} \quad \forall j = 1, 2, \dots, n \quad (5)$$

Adım 2: Normalize edilmiş karar matrisinde elde edilen sütunların Entropi yöntemi uygulanarak elde edilen kriterlerin ağırlık değerleri (w_j) ile çarpımı sonucu Eşitlik 6'daki formül yardımı ile ağırlıklandırılmış karar matrisi oluşturulmaktadır.

$$D' = d_{ij} = x_{ij}^* \cdot w_j \quad (6)$$

Adım 3: Bu adımda amaca ulaşmada daha yüksek değerlerin daha iyi durumu gösterdiği ölçütleri ifade eden Faydalı ölçütler ile amaca ulaşmada daha düşük değerlerin daha iyi durumu gösterdiği ölçütleri ifade eden faydasız ölçütler hesaplanmaktadır.

Literatürde yapılan çalışmalarda değerler mümkün olduğunca yüksek olmasının tercih edildiği ölçütler faydalı ölçütler olarak gösterilirken, değerler mümkün olduğunca küçük olmasının tercih edildiği ölçütler faydasız ölçütler şeklinde değerlendirilmektedir. Ağırlıklı normalize edilmiş karar matrisindeki değerlerin toplamı alınarak faydalı ölçütler ve faydasız ölçütler hesaplanmaktadır. Faydalı ölçütlerin hesaplanmasında ağırlıklı normalize edilmiş karar matrisindeki değerlerin toplamı S_{i+} , faydasız ölçütlerin hesaplanmasında ise ağırlıklı normalize edilmiş karar matrisindeki değerlerin toplamı S_{i-} şeklinde simgelenmektedir. S_{i+} ve S_{i-} değerinin hesaplanması aşağıda eşitliklerde verilmiştir.

$$S_{i+} = \sum_{j=1}^k d_{ij} \quad j = 1, 2, \dots, k \text{ faydalı ölçütler} \quad (7_a)$$

$$S_{i-} = \sum_{j=k+1}^n d_{ij} \quad j = k + 1, k + 2, \dots, n \text{ faydasız ölçütler} \quad (7_b)$$

Adım 4: Eşitlik 8 yardımıyla Q_i olarak ifade edilen her bir alternatif için göreceli önem değerleri hesaplanmaktadır. Hesaplamalar sonucu en iyi alternatif, en yüksek göreceli önem değerine sahip olan alternatif olarak belirlenmektedir.

$$r_{ij} = S_{i+} + \frac{\sum_{j=1}^m S_{i-}}{S_{i-} \times \sum_{i=1}^m \frac{1}{S_{i-}}} \quad (8)$$

Adım 5: En yüksek göreceli önem değerleri aşağıdaki Eşitlik 9 yardımıyla elde edilmektedir.

$$Q_{max} = \text{enbüyük } \{Q_i\} \quad \forall i = 1, 2, \dots, m \quad (9)$$

Adım 6: Her bir alternatif için P_i olarak belirtilen Performans indeksi değeri aşağıda belirtilen Eşitlik 10 yardımıyla hesaplanır.

$$P_i = \frac{Q_i}{Q_{max}} \times 100 \% \quad (10)$$

Bulunan P_i performans değer indeksi 100 olan alternatif en iyi alternatif olarak değerlendirilmektedir. Performans indeksi değerlerinin büyükten küçüğe doğru sıralanmasıyla alternatiflerin performansları kıyaslanabilmektedir.

Uygulama

4.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren Bireysel Emeklilik Şirketlerinin performansları COPRAS yöntemi ile değerlendirilmiştir. Yapılan literatür taraması ve uzman görüşleri sonucunda firmaların performansının değerlendirilmesinde katılımcı sayısı, katılımcı fon tutarı, katkı payı tutarı, devlet katkısı fon tutarı ve teknik gider kriterleri kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan katılımcı sayısı, katılımcı fon tutarı, katkı payı tutarı, devlet katkısı fon tutarı verileri 2018 yılı için Emeklilik Gözetim Merkezi (<https://www.egm.org.tr>)'nin bilgi merkezinden elde edilmiş ve ortalama olarak hesaplanmıştır. Teknik gider verisi ise Türkiye Sigorta Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği (<https://www.tsb.org.tr/>)'nin web sitesinde yer alan "Şirket bazında mali ve Teknik tablolar" incelenerek 2018 yılı için verilen dört dönemlik gelir tablosu incelenerek hesaplanmıştır. Tek bir ana kriter olarak ele alınan teknik gider yıllık fon işletim gideri, faaliyet giderleri, diğer teknik gider ve ceza ödemeleri alt kriterlerinin toplamından oluşmaktadır.

EGM verilerine göre 2018 yılında (05.01.2018-28.12.2018 tarihleri aralığında) aktif olarak faaliyet gösteren 17 sigorta şirketi yer almaktadır. Uygulamada ise bir BES şirketi mart ayından itibaren faaliyet dışı olduğu için analiz dışı bırakılmıştır. Alternatifleri oluşturan BES şirketleri A1, A1, ..., A17 şeklinde değerlendirilmiştir. İlk olarak kriterlerin ağırlıkları hesaplanmış, sonrasında ise COPRAS yöntemi ile performansları değerlendirilmiştir.

4.2. Entropi Yöntemiyle Ağırlıkların Hesaplanması

Entropi yöntemi ile ilgili adımlarının yer aldığı Adım 1'de verilen Eşitlik 1 formülü aracılığıyla aşağıda Tablo 2.'de verilen normalize edilmiş karar matrisi elde edilmiştir.

Alternatifler	Katılımcı Sayısı	Katılımcıların Fon Tutarı	Devlet Katkısı Fon Tutarı	Katkı Payı Tutarı	Teknik Gider
A1	0,1246	0,1969	0,1817	0,1949	0,1967
A2	0,1639	0,1857	0,1979	0,1850	0,1833
A3	0,1714	0,1481	0,1557	0,1483	0,1195
A4	0,1100	0,1385	0,1050	0,1311	0,1275
A5	0,0740	0,0784	0,0745	0,0771	0,0731
A6	0,0882	0,0453	0,0596	0,0497	0,0394
A7	0,0752	0,0414	0,0524	0,0461	0,0413
A8	0,0379	0,0366	0,0366	0,0361	0,0570
A9	0,0152	0,0329	0,0286	0,0309	0,0293
A10	0,0267	0,0267	0,0262	0,0270	0,0377
A11	0,0121	0,0166	0,0130	0,0165	0,0111
A12	0,0272	0,0190	0,0228	0,0208	0,0202
A13	0,0333	0,0139	0,0198	0,0157	0,0239
A14	0,0143	0,0089	0,0118	0,0096	0,0068
A15	0,0152	0,0047	0,0068	0,0046	0,0120
A16	0,0051	0,0046	0,0062	0,0049	0,0097
A17	0,0058	0,0019	0,0014	0,0018	0,0114

Tablo 2: Normalize Edilmiş Karar Matrisi

Eşitlik 2'nin kullanılarak elde edildiği adım 2'de her bir kriter için hesaplanan e_j entropi değerleri Tablo 3.'de verilmektedir.

	Katılımcı Sayısı	Katılımcıların Fon Tutarı	Devlet Katkısı Fon Tutarı	Katkı Payı Tutarı	Teknik Gider
Entropi Değeri	0,8585	0,8109	0,8253	0,8166	0,8432

Tablo 3: e_j Entropi Değerleri Tablosu

Entropi yöntemine göre kriterlerin ağırlıkları Eşitlik 3'deki formülün yer aldığı son adımda hesaplanmış ve değerler Tablo 4'de belirtilmiştir.

	Katılımcı Sayısı	Katılımcıların Fon Tutarı	Devlet Katkısı Fon Tutarı	Katkı Payı Tutarı	Teknik Gider
Hesaplanan Ağırlıklar	0,1673	0,2237	0,2066	0,2169	0,1855

Tablo 4: Entropi Yöntemi Kullanılarak Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

Tablo 4'de hesaplanan tüm ağırlıklar toplamı 1 elde edilmiştir. Entropi yöntemine göre kriterlerin ağırlıkları değerlendirildiğinde katılımcı fon tutarı kriteri 0,2237 ağırlık değeriyle en önemli kriter olarak yer almaktadır. Bu sıralamayı 0,2169 aralığı ile katkı payı tutarı, 0,2066 aralığı ile devlet katkısı fon tutarı, 0,1855 değeri ile teknik gider ve son olarak 0,1673 ile katılımcı sayısı takip etmektedir.

4.3. COPRAS Yöntemiyle BES Şirketlerinin Performanslarının Değerlendirilmesi

COPRAS yönteminin anlatıldığı bölümde yer alan adım 1'de verilen Eşitlik 5 yardımıyla değerler normalize edilerek normalize edilmiş karar matrisine dönüştürülmüştür ve matris aşağıda Tablo 5.'de verilmiştir.

Entropi Ağırlıkları	0,1673	0,2237	0,2066	0,2169	0,1855
Alternatifler	Katılımcı Sayısı	Katılımcıların Fon Tutarı	Devlet Katkısı Fon Tutarı	Katkı Payı Tutarı	Teknik Gider
A1	0,1246	0,1969	0,1817	0,1949	0,1967
A2	0,1639	0,1857	0,1979	0,1850	0,1833
A3	0,1714	0,1481	0,1557	0,1483	0,1195
A4	0,1100	0,1385	0,1050	0,1311	0,1275
A5	0,0740	0,0784	0,0745	0,0771	0,0731
A6	0,0882	0,0453	0,0596	0,0497	0,0394
A7	0,0752	0,0414	0,0524	0,0461	0,0413
A8	0,0379	0,0366	0,0366	0,0361	0,0570
A9	0,0152	0,0329	0,0286	0,0309	0,0293
A10	0,0267	0,0267	0,0262	0,0270	0,0377

A11	0,0121	0,0166	0,0130	0,0165	0,0111
A12	0,0272	0,0190	0,0228	0,0208	0,0202
A13	0,0333	0,0139	0,0198	0,0157	0,0239
A14	0,0143	0,0089	0,0118	0,0096	0,0068
A15	0,0152	0,0047	0,0068	0,0046	0,0120
A16	0,0051	0,0046	0,0062	0,0049	0,0097
A17	0,0058	0,0019	0,0014	0,0018	0,0114

Tablo 5: Normalize Edilmiş Karar Matrisi

Eşitlik 6 formülü kullanılarak normalize edilmiş karar matrisi değerleri ile entropi yöntemi kullanılarak elde edilen ağırlıkların çarpımı ile ağırlıklı normalize edilmiş karar matrisi elde edilmiş ve Tablo 6.'da verilmiştir.

Alternatifler	Katılımcı Sayısı	Katılımcıların Fon Tutarı	Devlet Katkısı Fon Tutarı	Katkı Payı Tutarı	Teknik Gider
A1	0,02085	0,04405	0,03754	0,04228	0,03649
A2	0,02743	0,04154	0,04089	0,04012	0,03401
A3	0,02867	0,03313	0,03216	0,03217	0,02218
A4	0,01840	0,03099	0,02170	0,02845	0,02366
A5	0,01238	0,01753	0,01539	0,01672	0,01356
A6	0,01476	0,01013	0,01231	0,01077	0,00730
A7	0,01258	0,00927	0,01082	0,01000	0,00781
A8	0,00635	0,00818	0,00756	0,00783	0,01057
A9	0,00254	0,00735	0,00592	0,00670	0,00544
A10	0,00446	0,00597	0,00540	0,00585	0,00699
A11	0,00202	0,00371	0,00269	0,00358	0,00206
A12	0,00456	0,00425	0,00471	0,00452	0,00375
A13	0,00557	0,00311	0,00409	0,00340	0,00444
A14	0,00239	0,00200	0,00243	0,00207	0,00127
A15	0,00255	0,00104	0,00141	0,00100	0,00222
A16	0,00086	0,00078	0,00104	0,00082	0,00162
A17	0,00096	0,00031	0,00024	0,00029	0,00190

Tablo 6: d_{ij} Ağırlıklı Normalize Edilmiş Karar Matrisi

Eşitlik (7_a) ve (7_b) formülleri ile adım 3'de bahsedilen faydalı ve faydasız ölçütler hesaplanmıştır ve Tablo 7.'de verilmiştir. Amaca ulaşmada yüksek değerlerin tercih edildiği katılımcı sayısı, katılımcı fon tutarı, devlet katkısı fon tutarı ve katkı payı tutarı faydalı ölçütlerin (Si+) hesaplanmasında kullanılırken, düşük değerlerin kullanıldığı faydasız ölçütlerin (Si-) hesaplanmasında emeklilik teknik gider kriteri kullanılmaktadır.

Alternatifler	Faydalı Ölçüt	Faydasız Ölçüt
	Si+	Si-
A1	0,14473	0,03649
A2	0,14998	0,03401
A3	0,12612	0,02218
A4	0,09953	0,02366
A5	0,06202	0,01356
A6	0,04797	0,00730
A7	0,04267	0,00781
A8	0,02991	0,01057
A9	0,02250	0,00544
A10	0,02169	0,00699
A11	0,01200	0,00206
A12	0,01803	0,00375
A13	0,01616	0,00444
A14	0,00889	0,00127
A15	0,00599	0,00222
A16	0,00349	0,00162
A17	0,00181	0,00190
TOPLAM	0,81350	0,18527

Tablo 7: Faydalı ve Faydasız Ölçütler Tablosu

Adım 4'de yer alan Eşitlik 8'deki formül yardımıyla göreceli önem değerleri tablosu elde edilmiş ve Tablo 8.'de verilmiştir.

Alternatifler	Qi	Alternatifler	Qi
A1	0,1459	A10	0,0279
A2	0,1513	A11	0,0331
A3	0,1281	A12	0,0296
A4	0,1014	A13	0,0259
A5	0,0652	A14	0,0432
A6	0,0539	A15	0,0256
A7	0,0482	A16	0,0303
A8	0,0340	A17	0,0246
A9	0,0305		

Tablo 8: Göreceli Önem Değerleri Tablosu

Adım 5 ve Eşitlik 9'da yer alan formül yardımıyla en yüksek göreceli önem değerine sahip alternatifin yer aldığı değer belirlenmektedir. Buna göre A2 alternatifinin yer aldığı Qmax değeri 0,1513 olarak elde edilmiştir. Son olarak Adım 6'daki Eşitlik 10 yardımı ile P_i performans değer indeksi hesaplanmıştır ve bulgular aşağıda Tablo 9.'da verilmiştir.

Alternatifler	Pi	Sıralama
A1	96,471	2
A2	100,000	1
A3	84,678	3
A4	67,019	4
A5	43,124	5
A6	35,646	6
A7	31,886	7
A8	22,495	9
A9	20,157	11
A10	18,444	14
A11	21,888	10
A12	19,574	13
A13	17,154	15
A14	28,580	8
A15	16,902	16
A16	20,014	12
A17	16,286	17

Tablo 9: Pi performans İndeksi Değerleri Tablosu

Yukarıda Tablo 9'da verilen Pi performans İndeksi Değerleri incelendiğinde A2 şirketinin en yüksek performans değerine (100) sahip alternatif olduğu görülmektedir. Bu sıralamayı A1, A3, A4, A5, A6, A7, A14, A8, A11, A9, A16, A12, A10, A13, A15, A17 firmaları takip etmektedir.

Sonuç ve Bulgular

Dünya genelinde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde uygulanan sosyal güvenlik sistemleri kriz, reform gibi bir takım nedenlerden dolayı birçok problemle karşı karşıya kalmış ve yeniden yapılanma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyacın bir sonucu olarak ortaya çıkan bireysel emeklilik sistemi ve bünyesinde oluşturulan özel fonlar sayesinde bireyler yatırım araçlarına yönlendirilmektedir. Makro düzeyde ekonomi ve uzun vadeli istikrarı olumlu yönde etkileyen, katılımcıları verimli yatırım araçlarına yönlendirerek emeklilikteki gelirlerini garanti altına alan ve kişilerin refah seviyelerini arttırmayı amaçlayan bir sistem olarak faaliyet göstermeyi amaçlayan bireysel emeklilik sistemi gönüllülük esasına dayalı bir sistemdir.

Bu çalışmada 2018 yılı verileri kullanılarak 17 BES şirketinin performansı COPRAS yöntemiyle sıralanmaya çalışılmıştır. Katılımcı sayısı, katılımcı fon tutarı, katkı payı tutarı,

devlet katkısı fon tutarı ve emeklilik teknik gider kriterlerinin ağırlıklarının hesaplanmasında ise Entropi yöntemi kullanılmıştır. Entropi yöntemine göre önem derecesi en yüksek kriter katılımcı fon tutarı kriteridir. Kriterlerin ağırlıklarına göre önem düzeyleri değerlendirildiğinde bu sıralamayı katkı payı tutarı, devlet katkısı fon tutarı, teknik gider ve son olarak katılımcı sayısı kriteri takip etmektedir. COPRAS yöntemine göre seçenekleri oluşturan BES şirketlerinin performansları sıralandığında A2, A1 ve A3 firması ilk üç firma arasında yer almaktadır. Bu sıralamayı sırasıyla A4, A5, A6, A7, A14, A8, A11, A9, A16, A12, A10, A13, A15, A17 şirketleri takip etmektedir. Çalışmanın çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan COPRAS yönteminin sigortacılık ve BES şirketlerinin performans değerlendirilmesinde kullanılması nedeni ile literature katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ACER, A. & DİNÇER E. S. (2018). Bireysel emeklilik şirketlerinin çok kriterli karar verme yöntemleriyle hibrit bir yaklaşımla değerlendirilmesi ve sıralanması. *19. Uluslararası EYİ Sempozyumu Özet Bildiri Kitabı (17-20 Ekim)*. Antalya.

AKSOY, E., ÖMÜRBEK, N. & KARAATLI, M. (2015). AHP temelli MULTIMOORA ve COPRAS yöntemi ile Türkiye Kömür İşletmeleri'nin performans değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt 33(4)*.

AKYÜZ, Y. & KAYA, Z. (2013). Türkiye'de hayat dışı ve hayat/emeklilik sigorta sektörünün finansal performans analiz ve değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. Cilt 26. 355-371*.

ALP, İ., ÖZTEL, A. & KÖSE, M. S. (2015). Entropi tabanlı MAUT yöntemi ile kurumsal sürdürülebilirlik performansı ölçümü: bir vaka çalışması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. Cilt 11(2). 65-81*.

ANDRUŞKEVICIUS, A. (2005). Evaluation of contractors by using COPRAS - the multiple criteria method. *Technological and Economic Development of Economy. 11(3). 158-169*.

AYTEKİN, A. & KARAMAŞA, Ç. (2017). Analyzing financial performance of insurance companies traded in BIST via fuzzy Shannon's entropy based fuzzy topsis methodology. *Alphanumeric Journal. Cilt 5(1). 71-84*. DOI: 10.17093/alphanumeric.323832.

BÜLBÜL, E. S. & KÖSE, A. (2016). Türk sigorta sektörünün PROMETHEE yöntemi ile finansal performans analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt 38(1). 187-210*.

CHATTERJEE, P. & CHAKRABORTY, S. (2012). Material selection using preferential ranking methods. *Materials and Design. 35. 384-393*.

CUMMINS, J. D., SHARON, T. & MARY, A. W. (1998). *Consolidation and efficiency in the U.S life insurance industry. Center of Financial Institutions Working Paper. 98-08*. Wharton School Center for Financial Institutions. University of Pennsylvania.

ÇAKIR, S. (2016). Türk sigortacılık sektöründe çok kriterli karar verme teknikleri (ÇKKV) ile performans ölçümü: BIST uygulaması. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt 20(1). 127-147*.

ÇAKIR, S. & PERÇİN, S. (2013). AB ülkelerinde bütünleşik entropi ağırlık-TOPSIS yöntemleriyle arge performanslarının ölçülmesi, *Uludağ Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. XXXII (1). 77-95*

ÇINAR, Y. (2004). *Çok nitelikli karar verme ve bankaların mali performanslarının değerlendirilmesi örneği*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

ÇİFTÇİ, H. (2004). Türk sigorta sektörünün sorunları: DEA analizi ile Türk sigorta şirketlerinin etkinlik düzeylerinin belirlenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 13-1. 121-143.

DAĞDEVİREN M. & EREN, T. (2001). Tedarikçi firma seçiminde analitik hiyerarşi prosesi ve 0-1 hedef programlama yöntemlerinin kullanılması. *Gazi Üni., Müh. Mim. Fak. Der.*, cilt 16/2. 41-52.

DALGAR, H. (2007). *Kurumsal yatırımcılar olarak emeklilik yatırım fonları ve performanslarının değerlendirilmesi*. Türkiye Bankalar Birliği. Yayın No: 249.

DALKILIÇ, N. (2012). Türkiye'de hayat dışı sigortacılık sektöründe etkinlik analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. Cilt (55). 71-90.

EGE, İ., TOPALOĞLU, E. E. & COŞKUN, D. (2011). Türkiye'deki emeklilik yatırım fonlarının yatırım performanslarının analizi, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(1). 79-89.

Emeklilik Gözetim Merkezi (2017). *Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu*. Erişim Tarihi: 10.02.2019, <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/yillik-gelisim-raporlari/>

Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM). Erişim Tarihi: 10.02.2019, <http://www.egm.org.tr>

FAN, C. K. & CHENG, S.W. (2009). Using analytic hierarchy process method and technique for order preference by similarity to ideal solution to evaluate curriculum in department of risk management and insurance. *Journal of Science in Society*, Vol.19-1.1-8.

GAZETE, Resmi (2001). *Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu*. Erişim Tarihi: 07.03.2019, 07.04. 2001 tarihli ve 24366 sayılı Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160825-4.htm>

GAZETE, Resmi (2017). *Çalışanların İşverenleri Aracılığıyla Otomatik Olarak Emeklilik Planına Dâhil Edilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*. Erişim Tarihi: 08.04.2019, Hazine Müsteşarlığı. www.tsb.org.tr

GENÇ, T. (2013). PROMETHEE yöntemi ve GAIA düzlem. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(1). 121-142.

GENÇ, T., KABAK, M., KÖSE, E., & YILMAZ, Z. (2015). Bireysel emeklilik sistemi seçimi problemine ilişkin Macbeth yaklaşımı. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*. (22). 47-65.

GÖKTOLGA, Z. G., & KARAKIŞ, E. (2018). Bireysel emeklilik şirketlerinin finansal performanslarının bulanık AHP ve VIKOR yöntemi ile analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 18(1). 92-108

HAO, J. C. J. & LIN-YHI C. (2005). The estimation of efficiency for life insurance industry: the case in Taiwan, *Journal of Asian Economics*. Vol.16. 847-860.

KAKLAUSKAS, A., ZAVADSKAS, E.K., BANAITIS, A. & SATKAUSKAS, G. (2007). Defining the utility and market value of a real estate: a multiple criteria approach. *International Journal of Strategic Property Management*. 11(2). 107-20.

KÖSE, A. (2010). Türk sigorta sektörü hayat ve emeklilik şirketleri etkinlik analizi. *Akademik Araştırmalar Dergisi*. 44. 85-100.

KSENIJA, M., BORIS, D., SNEŽANA, K., & SLADJANA, B. (2017). Analysis of the efficiency of insurance companies in Serbia using the fuzzy AHP and TOPSIS methods. *Economic research-Ekonomska istraživanja*. 30(1), 550-565.

KULA, V., KANDEMİR, T., & BAYKUT, E. (2016). Borsa istanbul'da işlem gören sigorta ve BES şirketlerinin finansal performansının gri ilişkisel analiz yöntemi ile incelenmesi. *AKÜ İİBF Dergisi*, 18(1), 37-53.

ÖZCAN, N. & ÖMÜRBEK, A. (2016). BIST'de işlem gören sigorta şirketlerinin multimoora yöntemiyle performans ölçümü. *International Journal of Business Economics and Management Perspectives*. 1(2), 65-75.

ÖZDAĞOĞLU, A. (2014). İmalat işletmeleri için eksantrik pres alternatiflerinin copras yöntemi ile karşılaştırılması. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*. 4(8). 1-12.

ÖZER, A. C., & GÜREL, H. (2014). Türkiye'de bireysel emeklilik sistemi bilgi düzeyi ve Bes'e katılımında devlet katkısının etkisi üzerine bir araştırma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 11(27).

PEKER, İ., & BIRDÖĞAN, B. (2011). Gri ilişkisel analiz yöntemiyle türk sigortacılık sektöründe performans ölçümü. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (7).

PERÇİN, S. & SÖNMEZ, Ö. (2018). Bütünleşik entropi ağırlık ve TOPSIS yöntemleri kullanılarak türk sigorta şirketlerinin performansının ölçülmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 18, 565-582.

PODVEZKO, V. (2011). The comparative analysis of mcda methods saw and copras. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*. 22(2), 134-146.

SHANNON, C. E. (1948). A mathematical theory of communication. *Bell System Technical Journal*, 27(3), 379-423.

ŞEN, M. & Memiş, T. (2000). *Özel emeklilik ve Türkiye için sistem önerisi*. TUGİAD Ekonomi Ödülleri Kitabı.

ŞENER, O. & AKIN, F. (2010). Özel emeklilik fonları ve türkiye'de bireylerin bireysel emeklilik sistemine giriş kararlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 29(2), 291-321.

TUNCA, M. Z., ÖMÜRBEK, N., CÖMERT, H. G., & AKSOY, E. (2016). OPEC ülkelerinin performanslarının çok kriterli karar verme yöntemlerinden entropi ve MAUT ile değerlendirilmesi. *Vizyoner Dergisi*, 7(14), 1-12.

Türkiye Sigorta Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği, (TSB), <https://www.tsb.org.tr/>, (Erişim Tarihi: 10.02.2019)

ZAGORSKAS J., BURINSKIENE, M., ZAVADSKAS, E.K. & TURSKIS, Z. (2007). *Urbanistic assessment of city compactness on the basis of GIS applying the copras method*. *Ekologija*, 53. 55-63.

ZAVADSKAS, E. K. & KAKLAUSKAS, A. (1996). Systemotechnical evaluation of buildings (pastatų sistemotechninis įvertinimas). Vilnius: Technika, 280 p. (in Lithuanian).

ZAVADSKAS, E. K., KAKLAUSKAS, A., BANAITIS, A. & KVEDERYTĖ, N. (2004). Housing credit access model: the case for Lithuania. *European Journal of Operational Research*, 155(2). 335-352.

ZAVADSKAS, E. K., KAKLAUSKAS, A., TURSKIS, Z., & TAMOŠAITIENĖ, J. (2008). Contractor selection multi-attribute model applying copras method with grey interval numbers. *20th EURO Mini Conference Continuous Optimization and Knowledge-Based Technologies* (EurOPT-2008), May 20-23, 2008, Lithuania.

ZAVADSKAS, E.K., KAKLAUSKAS, A., PELDSCHUS, F. & TURSKIS, Z. (2007). Multi-attribute assessment of road design solution by using the copras method. *The Baltic Journal of Road and Bridge Engineering*, 2(4). 195-203.

Summary

The social security system, which varies from country to country all around the world, supports the capital market. However, social security faces the deep crises and

requires reforms. By employing insurance firm's private superannuation plans and reconstruct their own systems, social security systems try to reduce risks. Financially developed countries employ complementary private superannuation for a long time. On the other hand, Turkey started to complementary private super annuation in 27th October 2003. Private superannuation funds have a massive share in insurance industry. Insurance industry diverts those funds to long term investments, not only to guarantee the participants pensions and provide them an extra income in their retirement, but also to ease the existing social security system's burdens. Joining the private superannuation based on volunteering principle. Furthermore, this system mainly aims to effect economical macro terms and long-term stability in positive ways, least but not last, this system aims to increase, not only, employees, but also, pensions welfare. That's why private superannuation companies's performance and effectiveness measurement become more and more important both companies and individuals.

In this study, the performance of the BES Company operates in Turkey ordered by Entropy and COPRAS. Literature review and expert opinions were included in the determination of the criteria included in the evaluation and as a result, five criteria were determined: the number of participants, participant fund amount, contribution amount, the state contribution amount and retirement technical expense. Entropy method was primarily used in the calculation of criterion weights. According to the method, the criterion with the highest weight is determined as the amount of participant funds and this criterion was followed by the contribution amount, the state contribution fund amount, the retirement technical expense and finally the number of participants. Among the 17 private pension companies evaluated using the COPRAS method steps, A2, A1 and A3 are the best performing BES companies. these companies are followed by A4, A5, A6, A7, A14, A8, A11, A9, A16, A12, A10, A13, A15 and A17 respectively. In this study, the COPRAS method was used for the first time in evaluating the performance of private pension companies in the insurance sector. In future researches, it can be evaluated whether there is a difference between the results by using other multi-criteria decision making methods.

Benlik Yapısı, Romantik İlişki Biçimleri ve Cinsiyet Arasındaki İlişki

Rıdvan ÜNEY*, Elif GÜNERİ YÖYEN**

Öz

Benlik yapısı, romantik ilişki biçimleri ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi incelemek için yapılan bu araştırmanın verileri 2018-2019 eğitim öğretim yılının güz yarıyılında İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan 400 üniversite öğrencisinden elde edilmiştir. Araştırma verileri, İlişkisel-Bireyci-Toplulukçu Benlik Ölçeği (RIC) ile Aşka İlişkin Tutumlar Ölçeği (LAS) kullanılarak toplanmış, verilerin analizinde; ölçek güvenilirlikleri için Cronbach Alfa değerleri, Benlik Yapısı ile Romantik İlişki Biçimleri arasındaki ilişkinin tespiti için Pearson Korelasyon Analizi, cinsiyete göre benlik yapısı ile romantik ilişki biçimleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığının tespiti için bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda bireycilik benlik yapısı ile tutkulu, arkadaşça ve mantıklı aşk biçimi arasında; ilişkisellik benlik yapısı ile tutkulu, mantıklı, sahiplenici ve özgeci aşk biçimi arasında; toplulukçuluk benlik yapısı ile arkadaşça, mantıklı, sahiplenici ve özgeci aşk biçimi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu; erkeklerde oyun gibi ve özgeci aşk biçiminin kadınlara göre daha yüksek düzeyde, kadınlarda mantıklı aşk biçiminin erkeklere göre daha yüksek düzeyde yaşandığı ve son olarak kadınların erkeklere göre daha yüksek düzeyde bir bireycilik benlik yapısına sahip oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Benlik Yapısı, Benlik, Aşk, Romantik İlişki, Cinsiyet, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi

The Relationship Between Self Structure, Romantic Relationships and Gender

Abstract

The data of this study, which was conducted to examine the relationship between self structure, romantic relationships and gender, were obtained from 400 university students who were studying at İstanbul Gelisim University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences in 2018-2019 academic year. The research data were collected by using Relational-Individualist-Communityist Self-Scale (RIC) and Attitudes Towards Love Scale (LAS). As a result of the analysis, individualism is between the self

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 28.03.2019

Kabul/Accepted: 19.02.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusb.542947>

* Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-posta: ridvanuney@gmail.com; ridvan.uney@nisantasi.edu.tr

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-1933-3334>

** Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü; Mavi Martı Psikolojik Danışma Merkezi, İstanbul, Türkiye, E-posta: elifguneri@gmail.com; elif@mavimarti.net **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0002-0539-9263>

structure and passionate, friendly and sensible way of love; the relationship between self structure, passionate, logical, possessive and altruistic forms of love; there is a positive meaningful relationship between self concept and selfishness, friendship, logical, possessive and altruistic forms of love; it was found that men like altruism and altruistic forms of love were higher than women and women had a higher level of sense of love than men, and women had a higher level of individualism than men.

Keywords: Self Structure, Self, Love, Romantic Relationship, Gender, Istanbul Gelisim University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences

Giriş

İnsan tek başına yaşamayan, ötekiyle olan ilişki ile tanımlanan ve yakın ilişki arayışında olan bir canlıdır. Romantik ilişki ya da aşk, bazen ilişkinin tanımı, bazen bir ilişkinin özelliklerinden biri ya da insanın ötekine hissettiği duyguyu belirtir. Aşkta her zaman ötekine ihtiyaç vardır (Rotenberg, 2001; Durmaz & Ercan, 2019).

Aşkın; yakınlık, bağlanma, içe yatırım, güven, saygı, sevgi gibi bileşenleri vardır. Bu haliyle aşk, Pozitif Psikolojinin etkisiyle dünyada ve Türkiye’de alan yazında daha fazla yer tutmaya başlamıştır. Aşkın tanımında kültürün ve bireyselliğin önemi büyüktür. Bununla birlikte araştırma yapanlar aşkı farklı şekillerde ve farklı yönlerden değerlendirmişlerdir. Araştırmacılar aşkı; bireysel, toplumsal, evrimsel veya nöropsikolojik yönden değerlendirmişlerdir (Sternberg, 1999). Araştırma motivasyonumuz; son zamanların bu ilgi çeken konuda; cinsiyet ve kültürün etkisiyle oluşan benlik biçimlerinin ilişkisini ortaya koymak suretiyle, alana katkı sağlamaya çalışmaktır.

Benlik Yapıları

Psikoloji alan yazınında self; zaman zaman kendilik, zaman zaman benlik olarak adlandırılmıştır. Bunun en önemli nedeni; Kohut’un kendilik (self) psikolojisi kuramını olgunlaştıran kat ettiği yolla ilişkilidir.

Kohut (Kohut, 1971); teorinin ana eksenini oluşturan kendiliği (self), ilkin benlikte yer alan bir kendilik temsilcisi (self representation)-(kişinin kendini algılayış biçimi ve kendisiyle ilgili bilinçte yansıyan görüntü bütünü)- diye tanımlamışken, sonrasında bir üst örgütlenme, “kişiliğin çekirdeği, algıların ve girişimlerin merkezi” şeklinde tarif etmiştir (Kohut, 1977). Teorinin diğer temel tanımı olan “kendilik nesnesi”ni ise çocuk tarafından kendiliğin işlevsel kısmı olarak algılanan, “biraz ben / biraz öteki, hem ben / hem öteki” olan nesne olarak tariflemiştir (Erten, 2002).

Kohut’un kendilik psikolojisi kuramında kendilik, bebeğin ve daha sonra çocuğun idealize edilmiş ve aynalayan kendilik nesneleriyle yaşadığı tecrübeleri özümsemesi sonucunda gelişir.

Kendiliğin gelişiminde doğal olarak ötekine ihtiyaç vardır. Metnin bundan sonraki bölümlerinde karmaşa olmaması için; aynı anlamda olmak üzere, kendilik yerine benlik terimi kullanılacaktır.

Benlik kavramını açıklamak güçlük içermektedir. Benlik; genel olarak, bilişsel ve duygusal süreçlerin örgütlenmesi ve davranışların düzenlenmesinde etkiye bulunan bir “yapı” (Singelis, 1994), bireyin çevresi ve sosyal hayatıyla etkileşimi sonucunda belirginleşen dinamik bir “süreç” (Banaji & Prentice, 1994) olarak değerlendirilebilir. “Benlik”, psikolojik yapılanmamızı anlamamızda bize yardımcı olacak soyut, önemli bir kavramdır. Hatta çoğu zaman sadece farklı benliklerle etkileşimde olduğumuz zamanlarda, aradaki farklılıkları görebiliriz. Kültürel özellikler, farklı benlik kurgularının

şekillenmesinde rol oynar ve benlik kurgusu aracılığı ile de; biliş, duygu ve dürtüleri etkilemektedir.

Benlik yapısı (self construal); benliğin ötekiyle ilişkisine ait düşünce, duygu ve davranışlarıyla birlikte ötekinden farklılaşması olarak söylenebilir. (Singelis & Sharkey 1995). Bireyin kültürel yönelimi, yani kültürden etkilenme, benlik yapısının oluşumunu etkilemektedir (Singelis, 1994).

Kültürden etkilenen benlik yapıları doğal olarak farklı ülkelerde de farklı şekillerde karşımıza çıkacaktır. Markus ve Kitayama (1991) Avrupa, Amerika ve Asya kültürlerinde oluşan farklı benlik biçimlerini inceleyerek, "Benlik Yapıları (Self Construals)" kuramını ve benliğin Amerika ve Japon kültüründeki anlam, içerik ve tanımlarını oluşturmuşlardır.

Bireycilik-toplulukçuluk eğilimleri, farklı kültürlerin doğasında bulunmaktadır. Dolayısıyla benlik yapıları da bu doğrultuda kültüre bağlı davranış deseni oluşturacaktır. Toplumdaki yaygın bireyci ya da toplulukçu değerler, o toplumda oluşan benlik yapılarını açıklayabilmektedir (İmamoğlu, 1998; Kağıtçıbaşı, 1996, 2001, 2002; Kitayama & Cohen, 2007; Markus & Kitayama, 1991; Triandis, 2001).

Bireyci ya da bağımsız benlik; ayrı olma ve özerklik, karşılıklı bağımlı ya da toplulukçu benlik ise kişiler arası ilişkiler ve gruba aidiyet yoluyla, başkaları ile paylaşılan değerler olarak tanımlanabilir.

Kağıtçıbaşı (2005) aynı bireyin hem bireyci hem de toplulukçu davranışlar sergileyebileceğini ortaya koymuş, kişilerarası mesafe ve bireyleşmeyi iki ayrı ve bununla birlikte ilişkili boyutlar olarak değerlendirmiştir. Bu iki durumun, her birinin iki ayrı eksenine vardır: Kişiler arası mesafe ekseninde ilişkisellik ve ayrışma, bireyleşme ekseninde özerklik ve bağıllık yer almaktadır (Kağıtçıbaşı, 2005). Benliğin bağımsızlık-karşılıklı bağımlılık şeklinde değerlendirilmesi, aynı zamanda kişiler arası ilişki yönelimli ve grup yönelimli, karşılıklı bağımlılık arasında bir ayrım yapmadığı için de eleştirilmiş ve bunun yerini ikili yerine üçlü bir benlik ayrımı almıştır (Bresnahan vd., 2005; Hardie, Kashima & Pridmore, 2005; Kashima & Hardie, 2000; Kashima vd., 2005; Ulema dv., 2000).

Dolayısıyla bireyci ve toplulukçu boyutla birlikte; ilişki benlik, yeni bir boyuttur (Kashima & Hardie, 2000). Bu modelde:

1. Bireycilik boyutu: Bireyi başkalarından farklı, kendine özgü, yegâne olma özellikleriyle yansıtan boyuttur.

2. İlişkisellik boyutu: Bireyin yakın çevresindeki bireylerle ilişkisini ve onlar gibi olma durumunu içerir.

3. Toplulukçuluk boyutu: Birey ve topluluk arasındaki simgesel değerleri yansıtan boyuttur. (Ercan, 2011)

Hofstede'nin (1980) kültürel değerlerle örgütsel değişkenleri incelediği geniş araştırmasında; Kuzey Amerika odaklı örgütsel modelin diğer kültürlerde olmamasını sorgulanmaya başlandı. Kültürün benlik üzerine, bireysellik-toplulukçuluk bağlamında etkisinin araştırılması, kültürel değerlerin etkisini bir kez daha ortaya koymuştur. Ne var ki bu araştırmada aynı ülkedeki kültürün teklifi kabul edilmiştir. Bu araştırmada benlik yapısı örgütsel düzeyde aile ile sınırlandırılmış olup, kamusal alan ve yasal alanda değişkenliği dışlanmıştır. Kamusal alan ve yasal alanda çeşitli farklılıklar olabileceği kabul edilmiştir. Türkiyeli ve İsveçli kişilerin; ilişki benlik yapılarını araştıran bir çalışmada, yaşam şekilleri ve tutumlarına da bakılmış, Türkiyelilerde ilişki benliğin gelişimini; sosyal ve kültürel çevre, aile, yakınlar ve komşular tarafından desteklenmekte olduğu ilişki ve yakın bağların önemli olduğu ortaya konmuştur (İmamoğlu, 1998; Kağıtçıbaşı, 2010; Kağıtçıbaşı, 2012).

Türkiyeli ve İsveçli kişilerin; ilişki benlik yapılarını araştıran bir çalışmada, yaşam şekilleri ve tutumlarına da bakılmış, Türkiyelilerde ilişki benliğin gelişimini; sosyal ve kültürel çevre, aile, yakınlar ve komşular tarafından desteklenmekte

olduğu ve ilişki ve yakın bağların önemli olduğu ortaya konmuştur (İmamoğlu, 1998; Kağıtçıbaşı, 2010; Kağıtçıbaşı, 2012).

Karakitapoğlu-Aygün'ün (Karakitapoğlu-Aygün 2004) Türk üniversite öğrencileri arasında yaptığı benlik, kimlik ve duygusal iyilik konulu araştırmasında benlik ve kimliğin en iyi tanımlayıcılarının, benliğin bağımsız ve ilişkisel-karşılıklı bağımlı alanları ve kimlik bulgusu olduğunu gözlemlemişlerdir. Toplulukçu-karşılıklı bağımlılık alanı ise benliği tanımlamaktan oldukça uzaktır. Düşünülenin aksine kadın erkek karşılaştırılmasında kadınlar, kendilerini daha bireyci ve daha az geleneksel betimlemişlerdir.

Çuhadaroğlu ve Akfırat'ın 2017'deki çalışmasından özerk-ilişkisel benlik kurgusunun, kadınlarda daha yüksek olduğunu tespit etmişleridir.

Benlik üzerine yapılan geçmişteki araştırmalar, cinsiyetin benlik yapıları üzerinde etkili olabileceğine işaret etmektedir (Bresnahan, Chiu & Levine, 2004; Carpenter & Karakitapoğlu-Aygün, 2005; Karakitapoğlu-Aygün, 2004a; Kashima & Hardie, 2000; Lalonde vd., 2004; Madson & Trafimov, 2001; Üskül vd., 2004).

Kadınlarda erkekler göre; bireycilik ve ilişkisellik anlamlı derecede yüksek, bununla birlikte toplulukçuluk açısından farklılık yoktur.

Karakitapoğlu-Aygün'ün (2004) kadınların bireycilik puanlarının erkeklerden anlamlı bir şekilde yüksek bulunduğu çalışmasında, kadınların erkeklerle karşılaştırıldığında kendilerini daha az geleneksel ve daha çok kişisel kelimelerle tanımladığı yorumlanmıştır. Carpenter ve Karakitapoğlu-Aygün'ün araştırma sonucu (2005) kadınların kişisel kimliğe erkeklerden daha fazla önem verdiğini göstermektedir. Üskül ve arkadaşlarının araştırması (2004) kadınların bağımsız benlik yapısı skorlarının, erkeklerden anlamlı olarak yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde İmamoğlu (1998, 2003) ve Karakitapoğlu-Aygün'ün (2004) çalışmalarında kadınların hem bireycilik hem ilişkisellik puanlarının, erkeklerin puanlarından anlamlı olarak yüksek olduğu saptanmıştır. Ercan (Ercan, 2013a) çalışmasında kadınlarda bireycilik ve ilişkisellik skorlarını erkeklerden daha yüksek bulmuştur.

Romantik İlişki Biçimleri

Aşk; edebiyat, felsefe ve sanatın oldukça ilgisini çekmiş ve hatta sanatın birçok alanına yön vermiştir. Aşkın tanımında geçici olması esası vardır ve aşk kültüre göre şekil alır, doğası ise sınırlıdır (Tufan & Yaluğ, 2010).

Batı alan yazınında aşk, etimolojik olarak "özleme, arzulama, doyum ve cinsel içgüdü" olarak tanımlanmaktadır (Tufan & Yaluğ, 2010). Aşk kavramı olarak kişisel, kültürel, sosyolojik, evrimsel ya da sinir-bilimsel alanlarda tanımlanmaya çalışılmakta ve doğal olarak birçok kuramca açıklanmaya çalışılmaktadır. Aşkla ilgili çeşitli psikolojik kuramlar ortaya atılmıştır. Bunlardan ilk olanı Zick Rubin'e ait olanıdır. Rubin aşkı; içinde bilişsel, davranışsal ve duygusal alanlar içeren ve bireysel farklılıklar barındıran bir kültürel kavram olarak değerlendirmektedir. (Rubin, 1970, 1988). Sevgiliye duyulan ilgi ile arkadaşça duyulan ilgi birbirinden duygu, düşünce ve davranış bakımından farklılıklar içerdiğini öne sürmüştür. Rubin aşkın üç temel bileşen barındırdığını; bunların, yakınlık (intimacy), gözetme (caring) ve bağlanma (attachment) olduğunu söylemektedir. Yakınlığı, diğerlerinden ayrı olarak onunla daha rahat konuşma ve özel konuları paylaşma olarak tanımlamıştır. Gözetmeyi; kişinin ilgi duyduğu kişinin mutlu olmasını çokça önemsemesi ve bağlanmayı da eşle duygusal bağ oluşturma olarak tanımlamıştır (Rubin, 1970). Rubin'in kendi geliştirdiği "Hoşlanma ve Aşk Ölçeği", aşk konusunda gerçekleştirilmiş ilk bilimsel çalışma ölçeği olarak değerlendirilir (Sternberg & Grajek, 1984).

Aşkın bilimsel çalışmalarda Alan Lee'nin "Aşkın Renkleri" (The Colours of Love) kuramı, oldukça ilgi görmüştür. Lee kuramında aşkı; doğadaki ana ve ara renklerden

esinlenerek kategorize etmiştir. Buna göre üç ana rengin karşılığı olarak üç temel/birincil aşk biçimi vardır: Tutkulu aşk (eros), oyun gibi aşk (ludus) ve arkadaşça aşk; diğer aşk biçimleri ise tıpkı ana renklerin karışımından oluşan ara renkler gibi; temel aşk biçimlerini üst üste binmesiyle yani karışmasıyla oluşur. Lee'ye göre arkadaşça aşk ile oyun gibi aşk, mantıklı aşk (pragma), tutkulu aşk ile oyun gibi aşk sahiplenici aşk (mania) ve tutkulu aşk ile arkadaşça aşk özgeci aşk (agape) oluşturur ki bunlara da ikincil aşk biçimleri denir. Tutkulu aşkta fiziksel beğeni ve çekim, cinsel yönden etkilenme mevcuttur. Tutkulu aşkta şablon şeklinde bir fiziksel özellik aranmayabilir, bu durumda sadece aşka risk alma davranışları ve buna rağmen duygusal kontrol ön plandadır, Oyun gibi aşkın özelliği bağlanmanın az olduğu, eğlenmenin ve beraber zaman geçirmenin yoğun olduğu aşk biçimidir. Oyun gibi aşk stratejilerle doludur ve güvenilmezdir. Arkadaşça aşk çiftin bir arada uzun vakit geçirmeleri sonucunda ortak yönler ve birbirlerini kollamanın önemli olduğu aşk biçimidir. Heyecan çok yoğun değilse de, aşırılıklar da ve iniş çıkışlar da görülmez. Cinsellik ön planda değildir fakat geleceği daha tahmin edilebilir bir aşk biçimidir. Sahiplenici aşık kıskanç ve güvensizdir. Sevgilisi yanındayken oldukça heyecan ve coşku dolu, yokluğunda aşırı mutsuz ve umutsuzdur. Partnerini kaybetmek istemez, ayrılıktan yoğun şekilde etkilenir. Mantıklı aşk tipinde ilişkinin geleceğine inanılır, devamlılıkla ilişkili kuşku yoktur. Bu tipte uyum önemlidir ve kişiler partnerinin geçmişini önemserler. Kendi çerçeveleri vardır, sevgileri bu çerçeve içinde yaşarlar.

Özgeci aşık kendini ilişkiye adamıştır, özveri, vericilik, sabır, kararlılıkla beraber yoğun duygular yaşarır. Sevgili olduğu gibi kabul edilir ve kiskanılmaz. Onun iyiliği ön plandadır. Aşkın karşılık bulması önemli değildir (Lee, 1974; 1988).

Erkeklerin tutkulu, arkadaşça, oyun gibi ve özgeci aşk puanları, kadınların tutkulu, arkadaşça, oyun gibi ve özgeci aşk puanlarından; kadınların mantıklı aşk puanları, erkeklerin mantıklı aşk puanlarından daha yüksektir (Durmaz & Ercan, 2019).

Yapılan çalışmalarda erkeklerin oyun gibi aşk puanlarının anlamlı yüksek bulunması, hem Türkiye hem de diğer ülkelerdeki yapılan çalışmalarda örtüşmektedir (Büyükşahin & Hovardaoğlu, 2004; Davies, 2001; Dion & Dion, 1993; Ercan, 2013b; 2016; Fehr, Harasymchuk & Sprecher, 2014; Hendrick & Hendrick, 1986; 1995; Le, 2005; Neto, 1994; Neto ve ark., 2000; Sharma & Khandelwal, 2014).

Kadınlarda romantik ilişki biçimlerinde mantıklı aşk birçok araştırmada gözlenmiştir. (Avinash vd., 2015; Dion & Dion, 1988; 1993; Philbrick & Stones, 1988; Rosenman, 1978; Rubin, Peplau & Hill, 1981; Smith & Klases, 2016).

Ercan'ın (Ercan, 2013a) çalışmasında, Türkiye'deki genç yetişkinlerde romantik ilişki biçimleriyle benlik yapılarını karşılaştırılmış; bireycilik benlik yapısıyla tutkulu aşk ve arkadaşça aşk pozitif yönde, özgeci aşk ile ise negatif yönde bir ilişki içerisinde olduğu saptanmıştır. Aynı çalışmada, ilişkisellik ve toplulukçu benlik yapılarının tutkulu aşk, arkadaşça aşk, sahiplenici aşk, mantıklı aşk, ve özgeci aşk arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki görülmüştür.

Araştırmanın Problemleri

Benlik yapısı, romantik ilişki biçimleri ve cinsiyet arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırmanın problemleri şunlardır:

1. Romantik ilişki biçimleri ve benlik yapıları arasında bir ilişki var mıdır?
2. Cinsiyete göre romantik ilişki biçimleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
3. Cinsiyete Göre benlik yapısı düzeylerinde anlamlı bir farklılık var mıdır?

Yöntem

Alan yazını bilgisinde örneklemin tutum, inanç ve görüşlerinin araştırıldığı çalışmalarda tarama yönteminin kullanılması bilgisi ışığında bu çalışmada ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır (Yöyen, 2017).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2018-2019 eğitim-öğretim yılı, güz yarıyılında İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde öğrenim gören 3857 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise evren kapsamında gönüllülük esasına göre araştırmaya katılan 1., 2., 3. ve 4. sınıflarda öğrenim gören toplam 400 katılımcı oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin 200'ü kız (%50), 200'ü erkektir (%50).

Veri Toplama Aracı

İlişkisel Bireyci Toplulukçu Benlik Ölçeği (RIC).

Kashima ve Hardie (2000) tarafından bireyci, ilişkisel ve toplulukçu benlik yönlerini değerlendirmek için geliştirilmiş olan ölçeğin Türkçeye uyarlanma çalışması Ercan (2011) tarafından yapılmış olup, iç güvenirlik analizinde çin Cronbach Alpha katsayısı alt boyutlar için .68 ile .86, test-tekrar test güvenirliği ise .79 olarak rapor edilmiştir. Ölçek, birbirini takip eden ve her biri üç benlik yönünü yansıtan maddeler barındıran 10 sorudan (toplam 30 madde) oluşmaktadır. Ölçek yedili likert tipindedir. Her bir alt ölçekten alınacak puanlar 10 ile 70 arasında değişebilmektedir. Alt ölçek puanları bireyin durumsal bir dağılım karşısında her bir benlik yöneliminin genel derecesini ortaya koymaktadır (Ercan, 2011).

Aşka İlişkin Tutumlar Ölçeği (LAS)

Bireylerin aşk biçimlerini belirlemek amacıyla Lee'nin aşk biçimleri sınıflandırması temel alınarak Hendrick, Hendrick ve Dicke (Hendrick, Hendrick & Dicke, 1998) tarafından geliştirilmiş; Büyükşahin ve Hovardaoglu (Büyükşahin & Hovardaoglu, 2004) tarafından Türkçeye uyarlanmış olan ölçeğin, uyarlama çalışması sonucunda iç tutarlılığı için Cronbach Alfa katsayısı .70, iki yarım güvenirliği .70 olarak hesaplanmıştır. LAS ölçeği tutkulu aşk, özgeci aşk, sahiplenici aşk, oyun gibi aşk, arkadaşça aşk, mantıklı aşk olmak üzere altı farklı aşk biçimini ölçmektedir. LAS her bir aşk biçimini ölçmeye yönelik dört madde olmak üzere toplam 24 maddeden oluşmaktadır (Açikel, 2013).

Verilerin Analizi

İlişkisel tarama modelindeki bu araştırmada veri setinin güvenirlik çalışması için Cronbach Alfa katsayısı hesaplanmıştır. Buna göre kullanılan LAS ölçeğinin alt boyutlarından Tutkulu Aşk 0.880, Oyun Gibi Aşk 0.868, Arkadaşça Aşk 0.811, Mantıklı Aşk 0.803, Sahiplenici Aşk 0.758 ve Özgeci Aşk 0.771 olarak; RIC ölçeğinin alt boyutlarından Bireycilik 0.819, İlişkisellik 0,833, Toplulukçuluk 0.824 olarak saptanmıştır. Veri setinin iç güvenirlik Cronbach Alfa katsayıları yüksek derecede güvenirlik vermektedir.

Örneklemini oluşturan katılımcıların Benlik Yapısı ile Romantik İlişki Biçimleri arasındaki ilişkinin tespiti için Pearson Korelasyon Analizi, cinsiyete göre benlik yapısı ile romantik ilişki biçimleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığının tespiti için bağımsız

örneklem t testi analizleri yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin istatistiksel çözümlenmeleri IBM SPSS 22.0 programı kullanılarak yapılmış ve araştırmada anlamlılık düzeyi [$p \leq .05$] olarak kabul edilmiştir.

Sonuçlar

Tablo 1 Romantik İlişki Biçimleri ve Benlik Yapıları Arasındaki İlişkinin Tespiti İçin Yapılan Pearson Korelasyon Analizi

	Bireycilik	İlişki- lik	Topluluk- çuluk	Tutkulu Aşk	Oyun Gibi Aşk	Arkadaşça Aşk	Mantıklı Aşk	Sahiplenici Aşk	Özgeci aşk	
Bireycilik	r	1	,699**	,623**	,102*	0,018	,102*	,195**	0,047	-0,041
	p		0,000	0,000	0,041	0,721	0,041	0,000	0,349	0,409
	n	400	400	400	400	400	400	400	400	400
İlişki-sellik	r	,699**	1	,800**	,148**	-0,015	0,081	,163**	,219**	,218**
	p	0,000		0,000	0,003	0,759	0,108	0,001	0,000	0,000
	n	400	400	400	400	400	400	400	400	400
Toplulukçuluk	r	,623**	,800**	1	0,090	0,033	,119*	,224**	,165**	,148**
	p	0,000	0,000		0,072	0,513	0,017	0,000	0,001	0,003
	n	400	400	400	400	400	400	400	400	400
Tutkulu Aşk	r	,102*	,148**	0,090	1	0,061	,366**	,145**	,193**	,407**
	p	0,041	0,003	0,072		0,222	0,000	0,004	0,000	0,000
	n	400	400	400	400	400	400	400	400	400
Oyun Gibi Aşk	r	0,018	-0,015	0,033	0,061	1	0,019	,198**	,140**	,134**
	p	0,721	0,759	0,513	0,222		0,698	0,000	0,005	0,007
	n	400	400	400	400	400	400	400	400	400
Arkadaşça Aşk	r	,102*	0,081	,119*	,366**	0,019	1	,191**	-0,013	,149**
	p	0,041	0,108	0,017	0,000	0,698		0,000	0,793	0,003
	n	400	400	400	400	400	400	400	400	400
Mantıklı Aşk	r	,195**	,163**	,224**	,145**	,198**	,191**	1	,199**	,123*
	p	0,000	0,001	0,000	0,004	0,000	0,000		0,000	0,014
	n	400	400	400	400	400	400	400	400	400
Sahiplenici Aşk	r	0,047	,219**	,165**	,193**	,140**	-0,013	,199**	1	,463**
	p	0,349	0,000	0,001	0,000	0,005	0,793	0,000		0,000
	n	400	400	400	400	400	400	400	400	400
Özgeci aşk	r	-0,041	,218**	,148**	,407**	,134**	,149**	,123*	,463**	1
	p	0,409	0,000	0,003	0,000	0,007	0,003	0,014	0,000	
	n	400	400	400	400	400	400	400	400	400

Tablo 1 analiz edildiğinde Bireycilik Benlik Yapısı ile Tutkulu Aşk ($r = 0,102$, $p = 0,041$), Arkadaşça Aşk, ($r = 0,102$, $p = 0,041$) ve Mantıklı Aşk ($r = 0,195$, $p = 0,000$) biçimi arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bireycilik benlik yapısı arttıkça tutkulu aşk, arkadaşça aşk ve mantıklı aşk yaşama biçimleri artmaktadır.

İlişkisellik Benlik Yapısı ile Tutkulu Aşk ($r = 0,148$, $p = 0,003$), Mantıklı Aşk ($r = 0,163$, $p = 0,0001$), Sahiplenici Aşk ($r = 0,219$, $p = 0,000$) ve Özgeci aşk ($r = 0,218$, $p = 0,000$) biçimi arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. İlişkisellik benlik yapısı arttıkça tutkulu aşk, mantıklı aşk, sahiplenici ve özgeci aşk yaşama biçimleri artmaktadır.

Toplulukçuluk Benlik Yapısı ile Arkadaşça aşk ($r = 0,119$, $p = 0,017$) Mantıklı Aşk ($r = 0,224$, $p = 0,000$), Sahiplenici Aşk ($r = 0,165$, $p = 0,001$) ve Özgeci aşk ($r = 0,148$, $p = 0,003$) biçimi arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Toplulukçuluk benlik yapısı arttıkça arkadaşça aşk, mantıklı aşk, sahiplenici ve özgeci aşk yaşama biçimleri artmaktadır.

Tablo 2 Cinsiyete Göre Romantik İlişki Biçimleri Arasında Anlamlı Farklılık Olup Olmadığının Tespiti Amaçlı Yapılan Bağımsız Örneklem T Testi

Cinsiyet		<i>f</i>	\bar{X}	<i>s . s .</i>	<i>t</i>	<i>sd .</i>	<i>p</i>
Tutkulu Aşk	Kadın	200	3,45	0,80	-1,291	398	0,198
	Erkek	200	3,55	0,75			
Oyun Gibi Aşk	Kadın	200	2,49	0,56	-4,995	379,894	0,000
	Erkek	200	2,81	0,70			
Arkadaşça Aşk	Kadın	200	2,98	0,99	0,624	398	0,533
	Erkek	200	2,91	1,05			
Mantıklı Aşk	Kadın	200	3,30	0,75	2,877	398	0,004
	Erkek	200	3,07	0,86			
Sahiplenici Aşk	Kadın	200	3,37	0,74	1,043	398	0,298
	Erkek	200	3,29	0,77			
Özgeci aşk	Kadın	200	2,94	0,85	-6,367	398	0,000
	Erkek	200	3,49	0,88			

Tablo 2'de görüldüğü üzere cinsiyete göre aşkı yaşama biçimlerinde anlamlı farklılık olup olmadığının tespit edilmesi için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Oyun Gibi Aşk ($p = 0,000$), Mantıklı Aşk ($p = 0,004$) ve Özgeci aşk ($p = 0,000$) yaşama biçimleri düzeylerinde cinsiyete göre anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Erkekler oyun gibi aşk biçimini ve özgeci aşk biçimini kadınlara

göre daha yüksek düzeyde yaşarken kadınlarda mantıklı aşk biçimini kadınlara göre daha yüksek düzeyde yaşamaktadırlar.

Tutkulu Aşk ($P = 0,198$), Arkadaşça Aşk ($P = 0,0,533$) ve Sahiplenici Aşk ($P = 0,0,298$) yaşama biçimleri düzeylerinde cinsiyete göre anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Kadın ve erkeklerin bu aşk biçimlerini yaşama düzeyleri bir birine benzerdir.

Tablo 3. Cinsiyete Göre Benlik Yapısı Düzeylerinde Anlamlı Farklılık Olup Olmadığının Tespiti Amaçlı Yapılan Bağımsız Örneklem T Testi

Cinsiyet		<i>f</i>	\bar{X}	<i>s . s .</i>	<i>t</i>	<i>sd.</i>	<i>p</i>
Bireycilik	Kadın	200	53,26	7,24	2,577	383,252	0,010
	Erkek	200	51,18	8,83			
İlişkisellik	Kadın	200	51,97	7,84	1,353	398	0,177
	Erkek	200	50,81	9,25			
Toplulukçuluk	Kadın	200	48,82	8,37	0,930	398	0,353
	Erkek	200	47,96	10,14			

Tablo3'te cinsiyete göre benlik yapılarında anlamlı farklılık olup olmadığını test etmek için yapılan bağımsız örneklem t testi sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre Bireycilik Benlik Yapısı düzeyinde anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir ($P = 0,010$). Buna göre kadınların erkeklere göre daha yüksek düzeyde bir bireycilik benlik yapısına sahip oldukları tespit edilmiştir. İlişkisellik ($P = 0,177$) ve toplulukçuluk ($P = 0,353$) benlik yapısı düzeylerinde ise anlamlı farklılık saptanmamıştır.

Tartışma

Çalışmamızda bireycilik benlik yapısıyla; tutkulu aşk, arkadaşça aşk ve mantıklı aşk arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bireyci benlik yapısı; kişinin özerk ve gruptan bağımsızlığının ön planda olduğu bir yapıdır. Tutkulu aşkta ön planda olan fiziksel çekiciliktir, dolayısıyla bireyci kişi önceliği kendi ihtiyaçları olacak ve bunu tamamlayacağı çekici bulduğu kişiyle çevreden bağımsız bir ilişki içinde olmayı yeğleyeceği düşünülebilir. Bu bulgu, literatürle uyumludur (Ercan, 2013a). Bireyci kişiler genelde grup içinde iken kendi ihtiyaçlarını önemsediklerinden grup içi arkadaşlığın aşka dönüşmesini uygun bulabilirler. Bu durumda etkinliklere ve aynı alanlara ilginin yoğun olduğu arkadaşça aşkta; iki kişinin grubu aşan ve aslında bir anlamda gruba rağmen özerklik oluşturan arkadaşça aşka yönelmeleri uygun olabileceği düşünülebilir. Bu bulgu, literatürle uyumludur.

Araştırmamızda bireycilik skorları ile, mantıklı aşk skorları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgumuz literatürle uyumlu gözükmemektedir. Bunu Ercan'ın(2013) çalışmasında grubun eğitim yönünden homojene yakın olmasına rağmen; bizim çalıştığımız grubun üniversite öğrencilerinden oluşmasıyla ilişkili olduğu, bireyci grubun aşkta seçim yaparken ailenin bir anlamda mecburi talebi olan benzer statü,

anlaşma durumu ve gelecekte uyumu dikkate alarak mantıklı aşk tutumunu ön plana alması şeklinde yorumlanmıştır.

Araştırmamızda; bireycilik skorları ile özgeci aşk skorları arasında bir ilişki bulunmamıştır. Literatürde bireycilik benlik yapısıyla özgeci aşk arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Özgeci aşk kişinin diğeri için fedakarlığını öncelerken, bireycilik benlik yapısıyla ilişkili olmaması doğaldır. Ancak bulgularımızın homojen bir üniversite öğrencisi grubuna ait olması ve diğerin heterojen bir grup olmasıyla farklılık göstermiş olabilir (Ercan, 2013a).

Araştırmamızda İlişkisellik benlik yapısı arttıkça; mantıklı aşk, tutkulu aşk, sahiplenici ve özgeci aşk yaşama biçimleri artmaktadır. Bu durum sahiplenici aşk stili dışında literatürle uyumludur. (Ercan, 2013). Kişinin yakın çevresindeki bireylerle ilişkisini ve onlar gibi olma durumunu içeren ilişkisellik benlik yapısında; mantıklı aşkı, yani, kişinin olumlu ve devamlılık sağlanabilecek ve geleceğe uygun, toplumdaki gibi bir aşkı tercih etmesi uygun olarak değerlendirilebilir. İlişkiselliğin önemli parçası olan özdeşim ve çevresi gibi olma haliyle; fiziksel çekiciliğin ön planda olduğu tutkulu aşkın, onaylanma ihtiyacıyla ilişkisi olabilir. Yakın çevresindeki ilişki ve onlar gibi olma halinin sahiplenici aşkın karakteristiği olan; gelgitlerin olması durumuna rağmen, ilişkiden yani bir anlamda ilişkisellikten çıkamama hali ile ilişkilendirilebilir. İlişkisellik benlik yapısının; özgeci aşk biçimiyle ilişkisinin, çevresi için çevresi gibi olma haliyle ilişkisi olabilir. Ancak çalışmamızda sahiplenici aşk ile ilişkisellik boyutu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bulgumuz literatürden farklıdır. Ne onla ne onsuza olma hali olan sahiplenici aşktaki sevgilinin yörüngesinden çıkamama hali, ilişkisellik benlik yapısının, çevresindekilere kopamama durumu ile ilişkili olarak değerlendirilebilir.

Araştırmamızda toplulukçuluk benlik yapısı arttıkça, arkadaşça aşk, mantıklı aşk, sahiplenici ve özgeci aşk yaşama biçimleri artmaktadır. Toplulukçuluk benlik yapısının temelini insanların benzerliği ve aynılığı üzerinden değerlendirdiğimizde, arkadaşça aşkta kişi uzun süren arkadaşlığın aynılığı teyit etmesiyle ilişkilendirilebilir. Toplulukçuluk benlik yapısının sahiplenici aşkla ilişkisi sahiplenici aşktaki bir türlü gidememe, bırakamama, birine ait olma haliyle ilişkilendirilebilir. Toplulukçuluk benlik yapısı ile mantıklı aşkın ilişkisi, kişinin olumlu ve devamlılık sağlanabilecek ve geleceğe yönelik parçasının, toplumun istekleriyle örtüşen aşk modeliyle uyumu olarak değerlendirilebilir. Toplulukçuluk benlik yapısının; özgeci aşk biçimiyle ilişkisinin, çevresi için çevresi gibi olma haliyle ilişkisi olabilir. Literatürden farklı olarak çalışmamızda toplumsalılık benlik yapısı ile tutkulu aşk yapısı arasında bir ilişki bulunmamıştır. Bu durumu toplulukçuluk benlik yapısını, birey ve topluluk arasında simgesel bir bağ olması olarak tanımladığımızda, cinsel çekim dışında derinliği olmayan tutkulu aşkın, bireyden topluma bir simgesel değer oluşturması arasında bir ilginin olmaması doğal karşılanabilir.

Çalışmamızda; erkeklerde oyun gibi aşk ve özgeci aşk, kadınlara göre anlamlı düzeyde yüksek bulunurken, kadınlarda mantıklı aşk erkeklere göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Buss' a göre (Buss 1988, Buss 1989) aşkın temel amacı; türün devamını sağlamak olduğu ve bu amaç için kaynak sergileme, bağlılık, koruma, evlilik, cinsel yakınlık, kaynak paylaşımı, üreme ve ana-babalık yatırımları görevlerini de yapmak gereklidir. Tam da bu nedenle kadın ve erkeğin aşk biçimlerinde farklılıklar vardır. Araştırmaya göre (Rokach & Bacanlı, 2001) aşk biçiminde beklenen kültürel farklılıklarla birlikte evrensel ortak davranış kalıpları da mevcuttur. Oyun gibi aşkın özelliği; yakınlığın az olduğu, hatta birçok partnerle aynı anda ilişkinin kurulduğu ve stratejilerin olduğu aşk tipidir. Oyun gibi aşkın erkeklerde yüksek görülmesini evrimsel açıdan soyu sürdürme avantajı sağlanmasıyla açıklanabilir. Bununla birlikte Türkiye kültüründe erkeğin rolü ve davranışlarının genelde olumlu algılanması da bu tutumu destekliyor olabilir (Hill, 2003).

Erkeklerde özgeci aşk, kadınlara göre daha yüksektir. Özgeci aşkın özellikleri cömert olmak, özverili olmak ve adanmışlıktır. Evrimsel çerçeveden bakıldığında koruyuculuk ve kollayıcılık neslin devamında erkeğin fiziksel gücüyle özdeşleşmesi olabilir. Kültürel olarak ise erkelerden beklenen, hep daha fazla sorumluluk alması yönündedir. Bu durum özgeci aşk tutumunun yüksekliğini açıklayabilir (Büyükşahin, 2006; Büyükşahin & Hovardoğlu, 2004; Ercan, 2013b; 2016; Fehr, Harasymchuk & Sprecher, 2014; Hendrick & Hendrick, 1998; 2002; Neto, 1994; Neto vd., 2000; Regan, 2016; Smith & Klases, 2016).

Araştırmamızda bireycilik benlik yapısı ile kadın cinsiyet arasında ilişki saptanmıştır. Literatürde de çalışmamızı destekleyen kanıtlar vardır. Kadınlarda bireycilik benlik yapısı daha yüksek bulunmuştur (Ercan 2011, Karakitapoğlu-Aygün, 2004) Ancak bununla birlikte literatürde ilişkisellik benlik boyutu kadınlarla ilişkili bulunurken; çalışmamızda erkeklere göre daha fazla gözükmeye rağmen anlamlı fark bulunamamıştır. Bunu örneklem grubunun sayısı ile ilişkilendirebiliriz (Ercan 2011, Karakitapoğlu-Aygün, 2004).

KAYNAKÇA

AÇIKEL, M. (2013). *Üniversite öğrencilerinin aşk biçimleri ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı, Ankara.

ATAK, H., TAŞTAN, N. (2012). Romantik ilişkiler ve aşk. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4, 520-546.

AVINASH, P.R., KALRA, G. SUBRAMANYAM, A. SHAH, H., KAMATH, R. (2015). Love styles of young adults in a metropolitan city of India. *Open Journal of Psychiatry & Allied Sciences*, 6 (2), 83-88.

BANAJI, M.R., PRENTICE, D.A. (1994). The self in social context. *Annu. Rev. Psychol.* 4, 297-332.

BRESNAHAN, M.H., CHIU, H.C., LEVINE, T.R. (2004). Self-Construal as a Predictor of Communal and Exchange Orientation in Taiwan and the USA. *Asian Journal of Social Psychology*, 7, 187-203.

BRESNAHAN, M.J., LEVINE, T.R., SHEARMAN, S.M., LEE, S.Y., PARK, C., KIYOMIYA, T. (2005). A Multimethod Multitrait Validity Assessment of Self-Construal in Japan, Korea, and The United States. *Human Communication Research*, 31 (1), 33-59.

BUSS, D.M. (1988). The evolution of human intrasexual competition: Tactics of mate attraction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54 (4), 616-628.

BUSS, D.M. (1989). Sex differences in human mate preferences: Evolutionary hypotheses tested in 37 cultures. *Behavioral and Brain*, 12 (1), 1-49.

BÜYÜKŞAHİN, A., HOVARDAOĞLU, S. (2004). Çiftlerin aşka ilişkin tutumlarının Lee'nin çok boyutlu aşk biçimleri kapsamında incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 19, 59-72.

CARPENTER, S., KARAKİTAPOĞLU-AYGÜN, Z. (2005). Importance and Descriptiveness of Self-Aspects: A Cross-Cultural Comparison. *Cross-Cultural Research*, 39 (3), 293-321.

ÇUHADAROĞLU, A., AKFIRAT, O. (2017). Examining The Relationship Between Self-Construal and Gender Perceptions of University Students. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16 (4), 1031-1046. DOI: 10.21547/jss.304500

DAVIES, M.F. (2001) Socially desirable responding and impression managemet in the endorsement of love styles. *The Journal of Psychology*,135 (5), 562-570.

DION, K.K., DION, K.L. (1988). *Romantic love: Individual and cultural perspectives*. In. Sternberg R.J. & Barnes, M.L. (Eds.), *The Psychology of Love*. (264-292.). New Haven: Yale University Press.

DION, K.K., DION, K.L. (1993). Gender and ethnocultural comparisons in style of love. *Psychology of Woman*, 17, 463-473.

DURMAZ, H., ERCAN, H., (2019) Beliren Yetişkinlikte Aşk Stillerinin Demografik Değişkenler, Ana Babaya Bağlanma ve Kişilik Özellikleri Açısından İncelenmesi. *Başkent University Journal of Education*, 6(1), 98-110.

ERCAN, H. (2011). İlişkisel-Bireyci Toplulukçu Benlik Ölçeği'nin Psikometrik Özellikleri ve Uyarlama Çalışması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13 (21), 37-45

ERCAN, H. (2013a). Analysis of Young Adults' Love Styles According to Their Self-Construals and Demographic Variables. *Turkish Studies*, 8 (12), 479-493.

ERCAN, H. (2013b). *Bilimsel bir araştırma alanı olarak aşk*. (İç. F. Çok & C. Karadeniz (Ed.), Prof. Dr. Bekir Onur'a Armağan s.245-278). Ankara: Anı Yayıncılık.

ERCAN, H. (2016). Üniversite öğrencilerinin aşk stillerinin demografik değişkenler ve ana babaya bağlanma ile ilişkisi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 25-37.

ERTEN, Y. (2002) Freud'dan Günümüze Kuram ve Uygulamalar. *Kendilik Psikolojisi: Heinz Kohut ve Sonrası*. 3 P Dergisi, 10 (3) Ek sayı.

FEHR, B., HARASYMCHUK, C., SPRECHER, S. (2014). Compassionate love in romantic relationships: A review and some new findings. *Journal of Social and Personal Relationships*, 31(5), 575-600.

HARDIE, E.A., KASHIMA, E.S., PRIDMORE, P. (2005). The Influence of Relational, Individual and Collective Self-Aspects on Stress, Uplifts and Health. *Self and Identity*, 4, 1-24.

HENDRICK, C., HENDRICK, S. (1986). A theory and method of love. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 392-402.

HENDRICK, S., HENDRICK, C. (1995). Gender differences and similarities in sex and love. *Personal Relationships*, 2, 55-65.

HENDRICK, C., HENDRICK, S., DICKE, A. (1998). The Love Attitudes Scale: Short Form. *Journal of Social and Personal Relationships*, 15(2), 147-159.

HENDRICK, C., HENDRICK, S. (2002). Linking romantic love with sex: Development of the perceptions of love and sex scale. *Journal of Social and Personal Relationships*, 19(3), 361-378.

HOFSTEDE, G., (1980). *Culture's consequences: International differences in work-related values*, Beverly Hills, CA: Sage.

HILL B.,(2003). *Bizans İmparatorluk kadınları (1025-1204) İktidar, Himaye ve İdeoloji*. (Çev. E. Gökteke Tut), s.12., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

İMAMOĞLU, E.O. (1998). Individualism and Collectivism in A Model and Scale of Balanced Differentiation and Integration. *Journal of Psychology*, 132 (1), 1-8. .

İMAMOĞLU, E.O. (2003). Individuation and Relatedness: Not: Opposing but Distinct and Complementary. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 129 (4), 367-402.

KAĞITÇIBAŞI, Ç. (1996). Özerk-İlişkisel Benlik: Yeni Bir Sentez. *Türk Psikoloji Dergisi*, 11 (37), 36-4

KAĞITÇIBAŞI, Ç. (2001). *Development of self and competence in cultural context*. Second Edition. NIAS: Wassenaar.

- KAĞITÇIBAŞI, Ç. (2002). Psychology and Human Competence Development. *Applied Psychology: An International Review*, 51 (1), 5-22.
- KAĞITÇIBAŞI, Ç. (2005). Autonomy and Relatedness in Cultural Context. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36 (4), 403-422
- KAĞITÇIBAŞI, Ç. (2010). *Günümüzde insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş*. (12. Basım). İstanbul: Evrim Yayınevi.
- KAĞITÇIBAŞI, Ç. (2012). *Benlik, aile ve insan gelişimi: Kültürel psikoloji*. (3. Baskı). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- KARAKİTAPOĞLU-AYGÜN, Z. (2004). Self, Identity, Emotional Well-Being Among Turkish University Students. *The Journal of Psychology*, 138 (5), 457-478.
- KASHIMA, E., HARDIE, E.A. (2000). The Development and Validation of the Relational, Individual and Collective Self Aspects (RIC) Scale. *Asian Journal of Social Psychology*, 3, 19-48.
- KASHIMA, Y., KASHIMA, E., CHIU, C., FARSIDES, T., GELFAND, M. HONG, Y., KIM, U., STRACK, F., WERTH, L., YUKI, M., YZERBYT, V. (2005). Culture, Essentialism, and Agency; Are Individuals Universally Believed to be more Real Entities than Groups. *European Journal of Social Psychology*, 35, 147-169.
- KOHUT, H. (1971). *Kendiliğin çözülmesi* (Çev. C. Atbaşoğlu, B. Büyükkal, C. İşcan). s:88-100. İstanbul: Metis Yayınları.
- KOHUT, H. (1977). *Kendiliğin yeniden yapılanması*. (Çev. O. Cebeci). s.155-157. İstanbul: Metis Yayınları.
- KOHUT, H. (1987). *The analysis of the self*. International Universities Press: Madison.
- KOHUT, H. (1988). *The restoration of the self*. International Universities Press. Madison.
- LALONDE, N.R., HYNIE, M., PANNU, M., TATLA, S. (2004). The Role of Culture in Interpersonal Relationships. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35 (5), 503-524.
- LE, T.N. (2005). Narcissism and immature love as mediators of vertical individualism and ludic love style. *Journal of Social and Personal Relationships*, 22 (4), 543-560.
- LEE, J.A. (1974). The Styles of Loving. *Psychology Today*, 8, 44-51.
- LEE, J.A. (1988). *Love styles*. (Ed: R. J. Sternberg and M. L. Barnes), The Psychology of Love. New Haven: Yale University Press.
- MADSON, L., TRAFIMOW, D. (2001). Gender Comparison in the Private, Collective and Allocentric Selves. *The Journal of Social Psychology*, 141 (4), 551-559.
- MARKUS, H.R., KITAYAMA, S. (1991). Culture and The Self: Implications for Cognition Emotion and Motivation. *Psychological Review*, 98, 224-253.
- NETO, F. (1994). Love styles among Portuguese students. *The Journal of Psychology*, 128(5), 613-616.
- NETO, F., MULLET, E., DESCHAMPS, J. C., BARROS, J., BENVINDO, R., CAMINO, L., FALCONI, A., KAGIBANGA, V. MACHADA, M. (2000). Cross-cultural variations in attitudes toward love. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31(5), 626-635.
- PHILBRICK, J.L., STONES, C.R. (1988). Love-attitudes of white South African adolescents. *Psychological Reports*, 62, 17-18.
- REGAN, P.C. (2016). Loving unconditionally: Demographic correlates of the agapic love style. *Interpersona: An International Journal on Personal Relationships*, 10(1), 28-36.
- ROSENMAN, M.F. (1978). Liking loving and styles of loving. *Psychological Reports*, 42, 1243-1246.
- ROKACH, A., BACANLI, H. (2001). Perceived causes of loneliness: a cross-cultural comparison. *Social Behavior and Personality*, 29 (2), 169-82.

- ROTENBERG, K.J, SHEWCHUK, V.A, KIMBERLEY, T. (2001) Loneliness sex romantic jealousy and powerlessness. *J Soc Pers Relat.* 18, 7-19.
- RUBIN, Z. (1970). Measurement of romantic love. *Journal of Personality and Social Psychology*, 16(2), 265-273.
- RUBIN, Z., PEPLAU, L.A., HILL, C.T. (1981). Loving and leaving: Sex differences in romantic attachments. *Sex Roles*, 7(8), 821-835.
- RUBIN, Z. (1988). *Preface*. (Eds. In. R.J. Sternberg & M.L. Barnes. The Psychology of Love). New Haven: Yale University Press.
- SHARMA, S., KHANDELWAL, K. (2014). Effect of gender and life-stage on love styles in the Indian context. *Psychological Studies*, 59(1), 22-29.
- SMITH, R., KLASSES, A. (2016). Predictors of love attitudes: The contribution of cultural orientation, gender attachment style, relationship length and age in participants from the UK and Hong Kong. *An International Journal on Personal Relationships*, 10(1), 90-108.
- SINGELIS, T.M. (1994). The measurement of independent and interdependent self construals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20, 580-591.
- SINGELIS, T.M., SHARKEY, W.F. (1995). Culture, self construal and embarrassability. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 26, 622-644.
- STERNBERG, R.J., GRAJEK, S. (1984). The nature of love. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47, 312-329.
- STERNBERG, R.J. (1999) *Cupid's arrow: The course of love through time*. UK: Cambridge University Press,
- TUFAN, A.S., YALUĞ, İ. (2010). Aşk fenomeni ve sevgi ilişkilerinin nörobiyolojisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2(4). 444-445.
- TRIANDIS, H.C. (2001). Individualism-Collectivism and Personality. *Journal of Personality*, 69 (6), 907-924.
- ULEMAN, J.S., RHEE, E., BARDOLIWALLA, N., SEMIN, G. AND TOYOMA, M. (2000). The Relational Self: Closeness to Ingroups Depends on Who They are, Culture, and the Type of Closeness. *Asian Journal of Social Psychology*, 3, 1-17.
- ÜSKÜL, A.K., HYNIE, M., LALONDE, R.N. (2004). Interdependence as a Mediator Between Culture and Interpersonal Closeness for Euro-Canadians and Turks. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35 (2), 174-191.
- YÖYEN, E. (2017) Üniversite Öğrencilerinin Benlik Saygısı ve Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi Cilt 25 (6)*, 2187.

Summary

Self is an abstract, important concept that will help us to understand our psychological structure. Cultural characteristics play a role in shaping different self-constructions and through self-construality; it affects people's cognition, feelings and impulses. Another phenomenon that influences the cognition, emotions and impulses of man is the phenomenon described by the romantic relationship concept or love. Culture and individuality are important in the definition of love.

The data of this study, which examines the relationship between self structure, romantic relationships and gender, were obtained from 400 university students studying at Istanbul Gelişim University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences during the fall semester of 2018-2019 academic year.

In our study, a significant positive relationship was found between individualism scores and logical love scores, and the finding was interpreted as the fact that the

individualist group made a choice in love, taking into account the sense of love in the sense that the family has a compulsory demand in the sense of similar status, agreement status and future compliance.

Relativity in our research as the self-structure increases; logical love, passionate love, increasing forms of life are possessive and altruistic love. The relationship between individuals in their immediate surroundings and the relationship between them, such as the relationship in the structure of the self; logical love, that is, it can be considered appropriate if the person chooses a love that is positive and sustainable and suitable for the future and society. In the form of identification and environment, which is an important part of the relationship; The passionate love in which physical attractiveness is at the forefront may be related to the need for approval. The relationship in the immediate vicinity and the possessive transcendent characteristic of being like them; In spite of the fact that there are tides, it can be associated with the relationship from the relationship, in other words, from being out of relationality. Relationality of ego structure; The relationship between altruistic forms of love can be related to the environment of its surroundings. However, in our study, a significant positive correlation was found between the affection and the affection dimension. Our findings differ from the literature. The state of being unable to get out of the orbit of the lovers in the possessive love, with and without her, can be evaluated in relation to the relation status of the relationality of the self.

In our study, as the self-structure of self-organization increases, friendly love, rational love, and possessive and altruistic love life forms are increasing. When we evaluate the basis of communityism based on the similarity and similarity of human beings, it can be attributed to the long-lasting friendship affinity with friendly love. The relation of the self-organization structure with the possessive love can be related to the fact that the owner cannot go, cannot leave, and belongs to one. The relationship between the sense of community and the sense of friendship can be considered as the positive and sustainability of the person and the future-oriented part of the society, which corresponds to the love model that coincides with the wishes of the society. Communityism of the structure of the self; The relationship between altruistic forms of love can be related to the environment of its surroundings. Unlike the literature, in our study, there was no relationship between the self-structure of socialism and passionate love structure. When we describe this situation as a symbolic connection between the individual and the community, the lack of a deep love outside sexual attraction and the lack of interest between the individual and the creation of a symbolic value for society can be regarded as natural.

Our research; love and altruistic love were found to be significantly higher in males than in females, whereas in males, sensible love was found to be significantly higher than males. It can be explained by the fact that it has the advantage of maintaining a high level of evolution in the male, such as game, in an evolutionary way. It is thought that the altruistic love is higher in males and that protectionism and self-reliance are identified with male physical strength in the continuation of generation. Lastly, the relationship between individualism and female gender was found in our study. There is also evidence supporting our work in the literature.

Çin Propagandasında Çin-Tayvan İlişkilerinin Sunumu: Mao Zedong Dönemi Üzerine İnceleme

Caner ÇAKI*, Yusuf FİDAN**

Öz

1949 yılında Çin Komünist Partisi (ÇKP) lideri Mao Zedong, Çin Milliyetçi Partisi (Kuomintang) lideri Çan Kay Şek'i kesin olarak yenilgiye uğratmıştı. Mao, ülkenin yönetimini ele geçirmiş, Şek ise Tayvan adasına kaçarak yönetimini burada sürdürmüştü. Bu tarihten itibaren Çin ve Tayvan arasında düşmanlık dönemi başlamıştır. Bu aşamada Mao yönetimi, Çin kamuoyunda Tayvan'a karşı yoğun bir propaganda faaliyetine yönelerek, Tayvan'ı düşman bir ülke olarak yansıtmıştı. Çin yönetiminin Tayvan karşıtı faaliyetlerinde en sık kullandığı kitle iletişim araçlarından birisi posterler olmuştur. Bu çalışmada Çin propagandası tarafından Tayvan'a karşı kullanılan posterlerde, Tayvan'ın nasıl ve ne şekilde sunulduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla çalışma kapsamında Şanghai Propaganda Posterleri Sanat Müzesi'nden belirlenen altı propaganda posterleri, nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada belirlenen Çin propaganda posterleri, Fransız dilbilimci Roland Barthes'ın göstergebilim anlayışı üzerinden ele alınmıştır. Çalışmada ele edilen bulgularda Çin propagandası tarafından Tayvan'a yönelik doğrudan nefret söylemi oluşturulduğu ortaya çıkarılmıştır. Diğer yandan Çin propagandası posterler üzerinden Mao'nun ölümüne dek Çin'in Tayvan'ı ele geçireceği mesajını verdiği, bu yolla iki ülke arasındaki düşmanlığı canlı tutmaya çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Tayvan, Propaganda, Mao Zedong, Göstergebilim

The Presentation of Chinese-Taiwan Relations in The Chinese Propaganda: Examination on Mao Zedong Period

Abstract

The leader of Chinese Communist Party (CCP) Mao Zedong defeated the leader of Chinese Nationalist Party (Kuomintang) Chiang Kai-Shek in 1949. Mao seized the control of country and Shek escaped to Taiwan. From that time, the period of enmity between China and Taiwan began. At this stage, the Mao administration showed the Taiwanese as a hostile country, focusing on an intense propaganda campaign in the Chinese public opinion. One of the mass media tools used by the Chinese administration in anti-Taiwan propaganda was posters. In this study, it was tried to show how and in what way Taiwan

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 05.04.2019

Kabul/Accepted: 02.07.2019

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.549639>

* Arş. Gör., İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Bölümü, Malatya, Türkiye, E-posta: caner.caki@inonu.edu.tr [ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-1523-4649](https://orcid.org/0000-0002-1523-4649)

** Arş. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Nevşehir, Türkiye, E-posta: ysfdn_90@hotmail.com [ORCID ID https://orcid.org/0000-0003-4975-5845](https://orcid.org/0000-0003-4975-5845)

was presented in posters used by China propaganda against Taiwan. For this purpose, six propaganda posters determined from the Shanghai Propaganda Posters Art Museum were examined using semiotic analysis in qualitative research methods. The Chinese propaganda posters, determined in the study, were analyzed in terms of the semiotical concepts of the French linguist Roland Barthes. The findings of the study revealed that there was a hate speech against Taiwan in Chinese propaganda. On the other hand, it was concluded that Chinese propaganda gave the message that China would conquer Taiwan until Mao's death, continuing the enmity between the two countries through the posters.

Keywords: China, Taiwan, Propaganda, Mao Zedong, Semiotics

Giriş

Çin İç Savaşı (1927-1950), dünya tarihinin en kanlı iç savaşlarından biri olmuştur. Mao Zedong liderliğindeki Çin Komünist Partisi (ÇKP), Çin'i yöneten Çan Kay Şek liderliğindeki Çin Milliyetçi Partisi'ne (Kuomintang) karşı başlattığı isyan sonucunda, 1949 yılında Tayvan ve bir kaç küçük ada dışında Çin'in tamamı ele geçirmeyi başarmıştı. Çan Kay Şek, Mao karşısında aldığı yenilgiden sonra Tayvan'a kaçmış ve Çin Cumhuriyeti'nin Tayvan'da devam ettiğini ilan etmişti. Mao ülkede kontrolü tamamen sağladıktan sonra 1 Ekim 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kurulduğunu ilan etmişti. ÇHC, kurulduğu ilk günden itibaren Tayvan'ın varlığını, ülkenin geleceği için en büyük tehlike olarak görmeye başlamıştı. Amerika Birleşik Devletleri'nin Tayvan'a doğrudan destek vermesi, ÇHC'nin Tayvan'ı işgal etmesine mani olmuştu. Bu aşamada ÇHC, Mao'nun iktidarı döneminde (1949-1976) Tayvan'a yönelik doğrudan nefret söylemi içeren propaganda faaliyetlerine yönelmişti. Tayvan'a karşı girişilen Çin propagandasının temelinde, Çin halkının Kuomintang'ın milliyetçi söylemlerinin etkisi altında kalmasının engellenmesi ve ulusal bilincin uyandırılmasında Çan Kay Şek yönetiminin düşman unsur olarak gösterilmesi yatmaktaydı. Bu amaçla dönemin en etkili kitle iletişim araçlarından biri olan posterler, Tayvan karşıtı Çin propagandası tarafından etkili bir biçimde kullanılmıştır. Çalışmada Tayvan karşıtı hazırlanan Çin propaganda posterleri, göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

Alanda yapılan kapsamlı literatür taraması sonucunda, Çin propaganda faaliyetlerini inceleyen alanda bazı çalışmalara rastlanmıştır. Bunlar içerisinde; Edney (2014), Çin tarafından yürütülen ulusal ve uluslararası faaliyetlerini incelemiştir. Weber (2002), televizyon üzerinden yürütülen Çin propagandasını analiz etmiştir. Powell ve Wong (1997), Çin Kültür Devrimi sırasında kullanılan propaganda posterleri üzerine araştırmada bulunmuştur. Johnson (2012), Çin sinemasında propaganda ve sansürü ele almıştır. Chen (2003), ÇKP'nin propaganda amaçlı filmleri üzerine incelemede bulunmuştur. Brady ve Juntao (2009), ÇKP'nin iktidarını güçlendirmede propagandadan nasıl yararlandığını açıklamaya çalışmıştır. Zhang ve Cameron (2004), Çin propagandasındaki yapısal dönüşüm üzerine analiz yapmıştır. Chen (2016), Çin propagandasında tiyatro ve sinema üzerine incelemede bulunmuştur. Diğer yandan son yıllarda Türkiye'de göstergebilimsel analiz yönteminden yararlanılarak farklı dönemlerde kullanılan propaganda posterlerini inceleyen alanda önemli akademik çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bunlar içerisinde; Çakı (2018a), Sovyet lider Joseph Stalin iktidarında Ermenistan'da kullanılan propaganda posterlerini göstergebilimsel açıdan analiz etmiştir. Yine Çakı (2018b), İran İslam Cumhuriyeti lideri Ruhullah Humeyni döneminde gerçekleşen İran-İrak Savaşı'nda kullanılan İran propaganda posterlerini incelemiştir. Benzer şekilde Çetin vd. (2018), Humeyni döneminde ABD karşıtı olarak hazırlanan İran propaganda posterlerini incelemiştir. Gazi vd. (2018a), Stalin döneminde Sovyetler Birliği'nde kullanılan propaganda posterlerinde Stalin'in kült lider olarak nasıl

inşa edildiğini incelemiştir. Son olarak Çakı (2018c), Nazi Almanyası lideri Adolf Hitler döneminde kullanılan propaganda posterlerinde Hitler'in kült lider olarak nasıl ve ne şekilde inşa edilmeye çalışıldığını ele almıştır.

Literatür taraması sonucunda Çin-Tayvan ilişkileri özelinde Çin propagandasını inceleyen bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Çalışma kapsamında ise Mao dönemi özelinde Tayvan karşıtı Çin propaganda posterleri ele alınmıştır. Çalışmada, "Mao Zedong döneminde kullanılan Tayvan karşıtı Çin propaganda posterlerinde Tayvan yönetimi nasıl ve ne şekilde sunulmaktadır" sorusu üzerinden incelemede bulunulmuştur. Bu amaçla posterlerde hangi görsel ve yazılı kodlar kullanıldığı, Tayvan'a yönelik hangi propaganda mitlerinin inşa edildiği, hangi vaatlerde bulunulduğu çalışma kapsamında incelenmiştir.

Çin İç Savaşı'na Genel Bakış

1927 yılında başlayıp 1950 yılında sona eren ancak tarafların zaman zaman dış ve iç tehditlere karşı birleştiği Çin İç Savaşı, Çin tarihinde çok önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Çin Milliyetçi Partisi (Kuomintang) ile Çin Komünist Partisi (ÇKP) arasında yaşanan çatışmalar, yüz binlerce insanın ölümüne ve Çin'in sosyal, siyasal ve ekonomik yapısında köklü değişimlere yol açmıştır. 1905 Rus-Japon Savaşı, Rusya'da 1917 yılında yaşanan Ekim Devrimi, komünizmin yayılma politikası, Japonya'nın Mançurya'yı ve Tayvan'ı işgali ve Çin'e yönelik saldırgan tutumu, Batılıların Çin'i sömürme planları ve politikaları, İkinci Dünya Savaşı'na giden sürecin doğurduğu gelişmeler ve Japonya ile ABD'nin bu savaşta karşı karşıya gelmesi gibi dış unsur ve dinamikler de bir şekilde Çin İç Savaşı'na etki etmiştir.

Çin, 20. yüzyıla kadar Qing Hanedanlığı¹ tarafından yönetilmiştir. Buna karşın 20. yüzyılın başında ülkede reform çağrıları yükselmeye başlamıştır. Reform çağrılarının yanında Batı karşıtı söylemlerin de güçlendiği görülmüştür. Nitekim, 1900 yılında Batı karşıtı bir hareket olan ve ülkedeki tüm yabancıların Çin'den atılmasını savunan Boxer İsyanı meydana gelmiştir. Yaşanan bu gelişmeler Qing Hanedanlığı'nın sonunu getiren 1911 Devrimi'ne önyak olmuştur. Bu süreçte isyancılar, Qing İmparatoru'nu ele geçirmiş ve Yuan Shikra'yı lider olarak seçmiştir (Lynch, 2016: 271-272). Qing Hanedanlığı'nın sona ermesiyle, Çin'de savaş lordları tarafından kontrol edilen küçük devletçikler ortaya çıkmıştır. "Milletin babası" olarak adlandırılan Sun Yat-Sen isimli devlet adamı Çin'in bu kaotik durumundan rahatsızlık duymuş ve Çin'i bir çatı altında toplamak istemiştir (Lynch, 2010: 17). Sun Yat-Sen, sürgünde olduğu Japonya'da ilk ismi "Çin Devrimci Partisi" olan "Çin Milliyetçi Partisi"ni kurmuştur (Lynch, 2010: 26; Elleman, 2001: 149). Geçici olarak Nanjing'te kurulan hükümet, Güney Çin ile sınırlı kalmıştır (Lynch, 2010: 26).

Aralık 1912'de Çin Cumhuriyeti'nde düzenlenen parlamento seçimleri, Kuomintang'ın üstünlüğü ile neticelenmiştir (Ropp, 2010: 115). Buna karşı ÇKP, ülkenin yönetimini tamamen elinde tutmayı başaramamıştır (Pong, 2009: 134). İlerleyen süreçte Sun-Yat Sen Çin'e geri dönmüş ve Kuomintang'ın liderliğini almıştır. 1917 Bolşevik Devrimi, Çin için geri kalmış fakir bir ülkenin Marksist hareket ile güç kazanabileceğini, hızlı bir modernleşme sağlayabileceğini ve güçlü, zengin ve bağımsız bir ulusun inşa edilebileceğini ortaya koymuştur (Ropp, 2010: 119). Çin'in yeniden yapılandırılması ve Çin'i tek bir çatı altında toplamak için Sovyetler Birliği'nden destek aranmıştır (Ropp, 2010: 120). Bu çerçevede, Sovyet destekli Uluslararası Komünist oluşum olan Komintern ile görüşmelere başlamıştır (Elleman, 2001: 150). Komintern, Sun'ın milliyetçi Kuomintang

¹ Ayrıca Manchu Hanedanlığı olarak da bilinen Çin'in son hanedanlığı, 1644-1911 yılları arasında Çin'i yönetmiştir (Lynch, 2010, 2).

partisinin ittifaka katılması halinde Komintern'in Çin'de yeni kurulmuş olan Komünist Parti (CPC/CCP)² ile birlikte Kuomintang'a mali, askeri ve politik yardımlarda bulunacağı sözünü vermiştir (Lynch,2016: 74). Kuomintang, ÇKP ile de 1922 yılında ittifak kurmuştur (Mortonand ve Lewis, 2005: 185-187). Çin'in tek bir çatı altında toplanması, Kuomintang lideri Sun'ın 1925 yılında ölmesi sonucu sekteye uğramıştır. Sun'dan sonra Çan Kay Şek, Kuomintang liderliğini devralmıştır. Çan Kay Şek, Sun'ın aksine ÇKP ile ittifaka sıcak bakmamıştır (Cheek, 2008: 11).

Çan Kay Şek, yönetime gelir gelmez Komünistlere karşı saldırgan bir politika izlemiştir. Bu süreç komünist liderler Lee Sung ve Mao Zedong'un Komintang'a karşı gerilla savaşı başlatmasına yol açmıştır (Elleman, 2001: 217). Mao'nun bu süreçte parti içinde ağırlığı hissedilmeye başlanmıştır (Lynch, 2010: 62). 1927'de Çan Kay Şek, ÇKP ile ittifakı bozmuş ve "Beyaz Terör"³ olarak nitelendirilen Şangay Katliamı ile Şangay'daki komünistleri katletmiştir. Binlerce Komünist, ticaret birlikleri ve köylü liderleri, Çin siyasetinden tasfiye edilmek amacıyla katledilmiştir (Lynch, 2010: 60-62). Bu süreçte Mao, komünistlerin şehirlere ziyade kırsalda konuşlanmasının daha uygun olacağını planlamıştır.

1930 yılına gelindiğinde, Sovyetler Birliği, Çin ile daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. 1929 Ekonomik Buhranı'ndan sonra komünizm ideolojisi dünya çapında güç kazanmıştı. Bu bağlamda, komünist oluşum olan Komintern Örgütü, komünizmin dünya çapında yayılmasını sağlamak için Çin'i ilk adım olarak görmüştür (Wasserstrom, 2016: 129). Diğer yandan Çan Kay Şek yönetimi, Japonya'nın Mançurya'yı ilhak etmesini önleyemedi. Japonya, Mançurya'yı işgal ettikten sonra burada Mançuko isminde bir kukla devlet kurmuştu (Eröktem, 2018: 5; Adshhead, 2000: 316). Çan Kay Şek'in ordusu, Mao'nun birliklerine saldırması üzerine, komünistler Uzun Yürüyüş olarak da bilinen geri çekilme ile Çin'in kuzeyinde mevzilendi (Brooman, 1998: 12-13; Spence, 2012: 376).

Mao, 1935'te ÇKP'nin lideri olmuştu. Komünistler, Mao önderliğinde ilerleyen yıllarda yeniden toparlanmayı başarmıştır. Mao, Çan Kay Şek'in ordusuna karşı gerilla taktiklerini uygulamıştır. Buna karşın Çan Kay Şek, Japonya'ya karşı komünistlerle ortak bir kuvvet olan "İkinci Birleşik Cephe'yi" kabul etmek zorunda kalmıştı. Çan Kay Şek, İkinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin Japonya'nın ile mücadelesi sürecinde, Japonya'nın ABD tarafından yenilmesini beklemiştir. Bu süreç Çan Kay Şek'in kamuoyu nezdinde saygınlığını yitirmesine yol açmıştı (Gay, 2008: 40-41). İkinci Dünya Savaşı'nda Japonya, Müttefik Devletleri'ne karşı yenilgiye uğramış ve işgali altında bulunan Çin'den çekilmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerinde Çan Kay Şek ile Mao Ağustos 1945'te galibiyeti kutlamak için buluşmuş ve iki taraf da sonraki dönemde ülkenin inşası için mücadele edeceğini vurgulamıştır. Ancak, bu süreç beklenildiğinin aksine iki taraf arasında yeni bir çatışma oluşturmuştur (Eröktem, 2018: 6). Mançurya üzerinden savaşın sürdüğü Mançurya'da Kuomintang darbe almıştır. 1948'de Mançurya komünistler tarafından ele geçirilmiştir. 1949'da Tianjin, Pekin ve Çin'in kuzeyinin tamamı da komünistlerin kontrolü altına girmiştir (Ropp, 2010: 131-133). 1950 yılında iç savaş Kuomintang'ın yenilgisi ile son bulmuştur.

² Çin Komünist Partisi bazı öğrencilerin hükümete karşı protesto gösterilerinin vuku bulduğu 4 Mayıs Hareketi'nin ardından Temmuz 1921'de Şangay'da kurulmuştur (Daweiand Yanjing, 2011, 184).

³ Burada kullanılan "beyaz" söylemi Chiang'ın milliyetçileri için kullanılmaktadır, öte yandan Komünistler ise "kızıl" olarak nitelendirilmektedir (Lynch, 2010, 60).

2. Mao Zedong İktidarı'nda Çin Halk Cumhuriyeti ve Tayvan İlişkileri

1 Ekim 1949 tarihinde Mao, Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kuruluşunu ilan etmiştir. Çan Kay Şek'in ordusu, meclis üyeleri ve iş adamlarından oluşan yaklaşık iki milyon kişi Kuomintang'ın anakarada kontrolü kaybetmesi üzerine başkent Nanking'ten Tayvan Adası'nda bir şehir olan Taipe'ye çekilmiştir (McMahon, 2013: 58-59). Çan Kay Şek, sözde Çin Cumhuriyeti'nin başkanlığına devam etmiş ve Çin'in egemenliğinde hak iddia etmeye devam etmiştir.

Çin İç Savaşı'ndan zaferle çıkan Mao ve ÇKP, yeni problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Çan Kay Şek ve Kuomintang rejimi, Çin'in güney sahili olan Tayvan Adası'nda⁴ konuşlanmıştır (Cheek, 2008: 18). ÇHC'nin, Tayvan ile ilişkisi pek sıcak olmamıştır. Nitekim Çan Kay Şek'in anakarayı geri alma, Mao'nun ise Tayvan ve yakınındaki adaları alma arzuları iki taraf arasında diyalog kurmayı engellemiştir. Taraflar zaman zaman sıcak çatışmanın eşiğine de gelmiştir. İkili ilişkiler, genelde üçüncü taraflar aracılığıyla adeta "vekil ilişki" şeklinde gerçekleşmiştir.

1954 yılında ÇHC'nin, Tayvan'a ait Qumoy ve Matsu adalarını bombalaması, taraflar arasında yeni bir çatışmanın meydana gelmesi olasılığını işaret etmiştir. Bu bombardıman, 1955 Bandung Konferansı'na kadar devam etmiştir. Bandung'ta aşırı tepkiyle karşılaşan Mao hükümeti, bombardımanı sona erdirmiştir. ÇHC'nin bu saldırgan tutumunun ardından, ABD devreye girmiş ve Tayvan'ın hamiliğine soyunmuştur. Komünizmin Asya'da yayılmasının önüne geçmek isteyen ABD ile Tayvan arasında "Karşılıklı Savunma Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, Tayvan'ın siyasi istikrara yönelik tehditlere karşı ABD'nin, askeri güç olarak bölgeye konuşlanacağı vurgusu yapılmıştır (Eröktem, 2018: 8).

ÇHC ordusunun 1958 yılında Tayvan'a bağlı adaları yeniden bombalamaya başlaması üzerine yeni bir siyasi kriz ortaya çıkmıştır. ABD'nin aktif askeri önlem ve diplomatik girişimleri sonucu, ÇHC, bombardımanın şiddetini azaltacağını beyan etmiştir. Ardından da taraflar birbirlerine propaganda broşürleri atmaya başlamıştır (Eröktem, 2018: 8). Kuomintang'ın anakaradan Tayvan'a çekilmesinden sonra Tayvan'da düzenlenen siyasi seçimlerin üçünü de Çan Kay Şek kazanmıştır. Soğuk Savaş Dönemi'ne tekabül eden bu dönemde Çan Kay Şek, komünizme ve Sovyetler Birliği'ne karşı ABD'nin yanında yer almıştır. ABD'nin de Tayvan'ın koruyuculuğunu üstlendiği bu dönemde, Tayvan ekonomisi kayda değer bir gelişme göstermiştir. Tayvan'ın 1960'lardaki ekonomisi, oldukça önemli merhale kat etmiş ve bu durum ekonomik mucize olarak nitelendirilmiştir. Tayvan'daki bu kapitalist gelişim, modern bir işçi sınıfının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bütün bu gelişmeler, Tayvan'da Kuomintang'ın otoriter tutumunun eleştirilmesine ve demokratikleşme baskılarına yol açmıştır (Yalvaç, 2018: 205). Aynı dönemde Mao yönetimindeki ÇHC ise giderek otoriterleşmiş ve Tayvan'ın aksine ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Öte yandan ÇHC, hiçbir zaman Tayvan'ın bağımsızlığı fikrini kabul etmemiş, adanın kendilerine ait olduğunu savunmuştur. Hatta Tayvan'ın bağımsızlığı, bitmemiş bir ulus-devlet projesinin bir parçası olarak görülmüştür (Eröktem, 2018, 7).

Soğuk Savaş Dönemi'nde Mao'nun ABD ile yürüttüğü ilişkiler, bir şekilde Tayvan ile olan ilişkileri de etkilemiş ve şekillendirmiştir. İlk olarak 1971 yılında ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger ile yapılan gizli görüşmeler, daha sonra da 1972 yılında dönemin ABD Başkanı Nixon'ın Çin ziyareti, ikili ilişkileri tersine çevirmiştir. Zamanla ABD-ÇHC arasında karşılıklı olumlu ilişkiler gelişmiştir (Chai, 2002: 135). Hatta Çin daha önce

⁴ Qing Hanedanlığı'nın hüküm sürdüğü ada, 1895'te Japonya tarafından işgal edilmiştir. Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda mağlup olması üzerine ise Çin'e bırakılmıştır (Rwei-ren 2004: 17).

BM'de Tayvan tarafından temsil edilirken, ABD'nin desteğiyle ÇHC tarafından temsil edilmeye başlanmıştır (Cheek, 2008: 27-28).

ABD, bu dönemde ÇHC'nin Tayvan'dan daha stratejik önemde olduğuna kanaat getirmiştir. Bu yüzden, iki taraf arasında gerçekleşen 1972 yılındaki anlaşmada, Tayvan'ın en önemli destekçisi ABD, Tayvan'ın Çin'e bağlı olduğunu kabul etmiştir. Dahası ABD, Tayvan'da bulunan ordusunu geri çekeceğini de bildirmiştir (Kan, 2014: 35-36).

Tek Çin politikasında ısrarcı olan ve bu konuda ABD ile ilişkilerin gelişmesi ile birlikte eli kuvvetlenen Mao, Tayvan ile ÇHC arasındaki ilişkiler konusunda şunları söylemiştir; "Tayvan ile ilgili sorulara gelince, bu oldukça karmaşık. Barışçıl bir geçiş olabileceğini sanmıyorum. Onlar bir takım karşı devrimci (Tayvan'daki Milliyetçiler). Onlar bizimle nasıl işbirliği yapabilirler? Ben şu an için bunu Tayvansız da yapabileceğimizi söylüyorum ve haydi bunu 100 yıl sonra gerçekleştirmiş olalım" (Kan, 2014: 37). Kuomintang lideri Çan Kay Şek, 1975 yılında ölmüştür. Çan Kay Şek'ten sonra Çan Kay Şek'in başbakan olan oğlu Chiang Ching-Kuo cumhurbaşkanlığını devralmıştır. Bu değişim sonrasında oğlu Çan Kay Şek anakaraya karşı daha yumuşak ve ılımlı bir politika izlemiştir (Eröktem, 2018: 10). Buna karşın Çin ve Tayvan ilişkilerindeki gerilimin günümüzde de sürdüğü söylenebilmektedir (Ling vd., 2009: 33).

3. Metodoloji

Çalışmada Mao döneminde Çin propagandası tarafından Tayvan'a karşı kullanılan posterler üzerinden dönemin propaganda faaliyetlerine ve Çin-Tayvan ilişkilerine ışık tutulması çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Böylece Çin-Tayvan ilişkilerinin günümüzdeki durumunun şekillenmesinde Mao dönemindeki Çin propagandasının nasıl bir rol oynadığının da ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışma, ulusal alanda Çin-Tayvan ilişkilerinde propaganda faaliyetlerinin rolünü ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamış olması, uluslararası ilişkilerde propagandanın kullanımı hakkında örnek oluşturması, Mao dönemdeki Tayvan karşıtı Çin propagandası hakkında bilgi vermesi bakımından önem taşımaktadır.

Mao döneminde Tayvan'a karşı hazırlanan tüm propaganda posterleri çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Buna karşın çalışma kapsamında tüm propaganda posterlerine ulaşmanın güçlüğünden dolayı çalışmada amaçlı örneklem metodu kullanılarak belirlenen altı propaganda posterinden analiz yapılmıştır.

Çalışma kapsamında analizlerin yalnızca altı Çin propaganda posterinden yürütülmesi ve elde edilen bulgular kapsamında genellemelerde bulunulması çalışmanın temel sınırlılığını oluşturmaktadır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinde yer alan göstergebilimsel analiz metodu kullanılmıştır. Çin propagandası tarafından kullanılan propaganda posterleri Fransız dilbilimci Roland Barthes'ın göstergebilim anlayışı ışığında analiz edilmiştir.

Gösterge, belirli bir kavramın başka bir kavramı yerine kullanılmasını ve ona yönelik belli bir imajı oluşturmasını ifade etmektedir. Göstergebilim ise insanların belirli bir uzlaşma içerisinde oluşturdukları anlamlandırmaları inceleyen bir bilim dalıdır (Rifat, 2013: 99). Göstergebilim alanındaki ilk çalışmalar 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalar dilbilimciler Charles Sanders Peirce (1839-1914) ve Ferdinand de Saussure'ün (1857-1913) birbirlerinden habersiz olarak yaptığı dilbilimi çalışmaları ile temellenmektedir. Her iki dilbilimci de çalışmaları ile göstergebilimin bir bilim dalı haline almasına ve günümüzde sık kullanılan sosyal bilimler araştırma yöntemlerinden biri haline gelmesine yol açmıştır (Gazi vd., 2018b: 15). Saussure toplumlara arasında dildeki anlamların farklılaşabileceğine vurgu yapmaktadır (De Saussure, 2014: 63). Bu süreçte Saussure'ün, göstergeleri, gösteren ve gösterilen düzleminde incelediği Göstergeler Modeli ön plana çıkmıştır. Bu modelde gösteren, gösterenin evrensel anlamını; gösterilen

ise öznel anlamını içermektedir. Örneğin, bir gülün gösteren açıdan çiçeği ve gösterilen boyutta da aşkı ifade etmesi. Göstergebilim, ilk ortaya çıktığında göstergebilimin dilbilimi içerisinde bir alan olduğu düşünülmekteydi. Fakat daha sonra göstergebilim alanında yapılan çalışmalar, dilbiliminin göstergebilimin bir parçası olduğunu göstermişti.

20.yüzyılın ikinci yarısında Fransız dilbilimci Roland Barthes (1915-1980), göstergebilimin, reklam, sinema, müzik gibi farklı disiplinleri inceleyen bir bilim dalı haline getirilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu süreçte Saussure'un etkisinde kalan Barthes, Saussure'un ortaya koyduğu gösteren ve gösterilen kavramlarının yanında düzanlam ve yananlam kavramını da kullanmıştır. Düzanlam, gösterge veya göstergeler dizgesinin herkes tarafından kabul edilen, değişmeyen anlamlandırmalarını ifade etmektedir (Barthes, 2016a: 85). Yananlam ise kültürden kültüre değişen anlamları ifade edebilmektedir (Barthes, 2016b: 19). Yananlamların çözümlenmesi sürecinde, kültürel kodların doğru bir şekilde okunması gerekmektedir (Tanyeri Mazıcı ve Çakı, 2018: 295). Barthes, kültür içerisinde gerçekliklerin nasıl inşa edildiği üzerinde durmaktadır (Barthes, 2014: 63). Barthes, yananlamların şekillenmesinde mit kavramının üzerinde durmuştur. Göstergebilim boyutunda mit, insanların çevrelerinde yaşanan değişimleri ve gerçeklikleri açıklamak üzere oluşturdukları hikâyeleri ifade etmektedir. Mitler toplumda doğal bir süreçte kendiliğinden oluşabildiği gibi egemen güçler tarafından belirli ideolojik söylemlerin hâkim kılınabilmesi için de yapay olarak da inşa edilebilmektedir (Barthes, 2017: 18). Bu süreçte Barthes, kitle iletişim araçlarının yapay mitlerin inşasında önemli bir rol oynadığını söylemektedir. Egemen güçlerin denetimleri altında tuttıkları kitle iletişim araçları yoluyla insanların günlük hayatta nasıl davranması gerektiğine kadar pek çok konuda etkili olabildiğini savunmuştur.

Çalışma kapsamında incelenen Çin propaganda posterleri üzerinden hangi yananlamların ortaya konulduğu ve hangi propaganda mitlerinin inşa edilmeye çalışıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4. Analiz

Çalışma kapsamında incelenen propaganda posterlerinin konu ve içerik bakımından birbirine benzediği görülmüştür. Çalışmada amaçlı örneklem metodu kullanılarak yapılan analizde Tayvan konulu Çin propaganda posterlerinin altı başlık altında toplandığı ortaya çıkarılmıştır. Çalışmada belirlenen altı başlığı en iyi şekilde yansıtaacağı düşünülen altı propaganda posterini çalışmanın örnekleme olarak belirlenmiştir. Bu amaçla çalışmanın bu bölümünde "Devrim", "Esaret", "Özgürlük", "Zulüm", "Kitap" ve "Anavatan" konulu propaganda posterleri göstergebilimsel açıdan analiz edilmiştir.

4.1. "Devrim" Konulu Propaganda Posterleri

"Devrim" konulu propaganda posterleri, Mo Pu tarafından 1950 yılında yapılmıştır. Posterde düzanlam boyutunda analiz edildiğinde, posterde ellerinde ÇHC bayrakları bulunan Çin halkının Çinli askerleri limanda gemilere bindirdikleri görülmektedir. Posterdeki sunum kodları üzerinden Çin halkının mutlu olduğu yansıtılmaktadır. Limanın girişine Mao'nun resmi koyulmuş, bu nedenle limandan ayrılan askerler Mao'nun resmi altından geçerek gemilere doğru yol almaktadır. Posterde savaş gemilerinin ilerlediği, hemen üstlerinde de savaş uçaklarının havalandığı aktarılmaktadır. Posterin üstünde "Tayvan'ı devirmek için Halk Kurtuluş Ordusu'nu yollamak! Devrimci savaşı sonuna kadar yürütün!" yazılı kod bulunmaktadır.

Resim 1. "Devrim" Konulu Propaganda Posterleri

(Kaynak: IISH, 2019)

Yananlam açısından ele alındığında, posterde Çin'in Tayvan'ı işgal etmesi ve Çan Kay Şek rejimine son vermesinin hedeflendiği aktarılmaktadır. Posterde gemilere binerek ilerleyen asker görselleri, Tayvan'ı işgal etmeyi planlayan Çin ordusunun askerlerinin metonimi (temsili) olarak kullanılmaktadır. Görsel kodlar olarak kullanılan Çin bayrakları ve Mao'nun limanın girişindeki portresi ülkede Mao kültürünün ve Komünizm ideolojisinin egemenliğinin vurgusunu yapmaktadır. Nitekim ÇHC'de Mao'nun mutlak liderliği üzerine yoğun bir propaganda faaliyet yürütülmekteydi (Landsberger, 1996: 196). Posterde herkesin neşeli olarak sunulması, Çin halkının Tayvan'ı ele geçirmek istediği şeklinde bir algının oluşmasına neden olmaktadır. Posterde Çin propagandası tarafından "Çin, devrimin tamamlanabilmesi için Tayvan'ı işgal etmesi gerekir" şeklinde mit inşa edilmektedir. İnşa edilen propaganda miti ile Tayvan'ın ele geçirilmesinin gerekliliği üzerinde durulmakta, devrimin tamamen ülkede etkisinin hissettirebilmesi için Çan Kay Şek'in rejiminin yıkılması gerektiği aktarılmaktadır.

Tablo 1. "Devrim" Konulu Propaganda Posterleri

Gösteren	Askerler ve siviller
Gösterilen	Devrim, komünizm, işgal
Düzanlam	Sivillerin askerleri uğurlaması
Yananlam	Çin'in Tayvan'ı işgal etmesi ve Çan Kay Şek rejimine son vermesi
İnşa Edilen Propaganda Miti	Tayvan ele geçirildiğinde Çin Devrimi tamamlanacaktır

4.2. "Esaret" Konulu Propaganda Posterleri

"Esaret" konulu propaganda posterleri Tao Mouji tarafından 1954 yılında yapılmıştır. Düzanlam açısından ele alındığında, posterde Çan Kay Şek'e bağlı bir askerinin Tayvanlı bir sivil esir aldığı yansıtılmaktadır. Sunum kodları içerisinde Tayvanlı sivilin kıyafetlerinin parçalanmış olduğu aktarılmaktadır. Posterin hemen önünde bağırma

olan bir kadın yer almaktadır. Posterin merkezinde ise alevler resmedilmektedir. "Posterin altında "Tayvanlı vatandaşlarımızı kurtarın!" yazılı kodu bulunmaktadır.

Resim 2. "Esaret" Konulu Propaganda Posteri

(Kaynak: IISH, 2019)

Poster yananlam boyutunda analiz edildiğinde, posterde Çan Kay Şek'in askerlerinin Tayvanlı sivillere zulmettiği iddia edilmektedir. Tayland'da Mao'nun liderliğine benzer şekilde Çan Kay Şek'in kült liderliği inşa edilmişti (Taylor, 2006. 97). ÇHC'nin propaganda faaliyetleri bu kültürün yıkılmasında önemli bir rol oynamaktaydı. Posterde yer alan siviller Tayvanlı vatandaşlarının, asker ise Çan Kay Şek'e bağlı tüm askerlerin metonimi olarak kullanılmaktadır. Posterdeki görsel kodlar üzerinden Tayvanlı sivillerin Çan Kay Şek'in yönetimi altında zor günler geçirdiği ve yardıma ihtiyaç duydukları aktarılmaktadır. Çin böylece "Tayvan Ordusu, Çin halkına zulmeder" şeklindeki propaganda mitini Çin kamuoyunda hakim kılmaya çalışmaktadır. Propaganda miti sayesinde Çin'in Tayvan'a olası müdahalesinin masum sivilleri kurtarmak gibi meşru bir temele bağlanması hedeflenmektedir. Böylece Çin, Tayvan'a saldırmasının bir işgal değil, kurtarma operasyonu olarak algılanmasını amaçlamaktadır.

Tablo 2. "Esaret" Konulu Propaganda Posteri

Gösteren	Çan Kay Şek'e bağlı asker ve Tayvanlı siviller
Gösterilen	İşgal, esaret, yıkım, zulüm
Düzanlam	Çan Kay Şek'e bağlı askerin, Tayvanlı adamı esir alması ve yanan ateşten kadının kaçması
Yananlam	Çan Kay Şek askerlerinin Tayvanlılara zulmettiği
İnşa Edilen Propaganda Miti	Tayvan Ordusu, Çin halkına zulmeder

4.3. "Özgürlük" Konulu Propaganda Posterleri

"Özgürlük" konulu propaganda posterleri Yang Han tarafından 1955 yılında yapılmıştır. Posterde düzenlem boyutunda analiz edildiğinde, posterde sol elini yumruk yapmış, sağ eli ile de tüfeğini tutan bir ÇHC askeri resmedilmektedir. Askerin arkasından ise ÇHC ait gemilerin bir yöne doğru ilerlediği aktarılmaktadır. Posterin altında "Tayvan'ı mutlaka özgür bırakacağız" yazılı kodu bulunmaktadır.

Resim 3. "Özgürlük" Konulu Propaganda Posterleri

(Kaynak: IISH, 2019)

Yanarlanma açısından ele alındığında, posterde Çin ordusunun Tayvan'ı ele geçirmeye istekli olduğu mesajı verilmeye çalışılmaktadır. Posterde resmedilen asker görseli, Çin ordusunun metonimi olarak kullanılmaktadır. Sunum kodları üzerinden askerin elini yumruk yapması, Çin ordusunun Tayvan'da Çan Kay Şek'in yönetiminin sürmesine karşı oldukları mesajını vermektedir. Posterin arka fonunda ilerlemekte olan Çin gemileri ise Tayvan'ı işgal etmeye hazır bekleyen Çin donanmasının metonimi olarak kullanılmaktadır. Posterde yazılı ve görsel kodlar üzerinden "Çin askerleri Tayvan'ı işgal etmek ister" propaganda mitinin inşa edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Çin'in Tayvan'ı işgal etme düşüncesinin yalnızca Mao'nun kişisel bir isteği olmadığı, Çin ordusunun da en önemli arzularından biri olduğu aktarılmaktadır. Bu şekilde Çin'in Tayvan'a yönelik planlarının meşruluk kazanması amaçlanmaktadır.

Tablo 3. "Özgürlük" Konulu Propaganda Posteri

Gösteren	Çin askeri ve Çin donanması
Gösterilen	Güç, işgal, saldırı
Düzanlam	Çinli askerin, Çin donanmasının önünde durması
Yananlam	Çin Ordusu'nun Tayvan'ı işgal etmeye hazır olması
İnşa Edilen Propaganda Miti	Çin askerleri Tayvan'ı işgal etmek ister

4. 4. "Zulüm" Konulu Propaganda Posteri

"Zulüm" konulu propaganda posteri, Hu Jinye tarafından 1955 yılında yapılmıştır. Düzanlam açısından ele alındığında, posterde karanlık bir arka fon içerisinde Çan Kay Şek'e bağlı askerlerin Tayvanlı sivilleri direklere bağladıkları aktarılmaktadır. Tayvanlı sivillerin görsel kodlar içerisinde yorgun ve bitkin oldukları yansıtılmaktadır. Posterde resmedilen Tayvanlı bir kadının üzerinde "toplama kampı" yazısı bulunan bir not bulunmaktadır. Sunum kodları içerisinde Tayvanlı kadının umutsuzca baktığı aktarılmaktadır. Posterin altında "Tayvan'ı kararlı bir şekilde özgürleştirin, Tayvanlıları sefaletinden kurtarın!" yazılı kodu bulunmaktadır.

Resim 4. "Zulüm" Konulu Propaganda Posteri

(Kaynak: IISH, 2019)

Poster yananlam boyutunda analiz edildiğinde, posterde Tayvanlı sivillerin Çan Kay Şek'in askerleri tarafından zulme maruz kaldığı mesajı verilmektedir. Posterde yer alan sivil görselleri tüm Tayvan halkın metonimi olarak kullanılmaktadır. Posterde hüznün duygularının ön plana çıkarılarak kitlelerin ikna edilmesinin amaçlandığı hüznün çekiciliği tekniğinin kullanıldığı görülmektedir. Posterdeki görsel kodlar üzerinden "Tayvan halkı Çan Kay Şek'in askerlerini ülkelerinde istemiyor" şeklinde propaganda miti inşa edilmektedir. Diğer yandan posterde yer alan yazılı kodlar üzerinden Çin ordusunun Tayvanlı sivilleri kurtarmak için harekete geçmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Bu şekilde Çin propagandası hem Tayvan'ın olası işgalini meşru göstermeye çalışmakta hem de Çin ordusunun Tayvan'ı işgali için teşvik edici bir ortam oluşturmaya çalışmaktadır.

Tablo 4. "Zulüm" Konulu Propaganda Posteri

Gösteren	Çan Kay Şek'in askerleri ve Tayvanlı siviller
Gösterilen	Zulüm, esaret, işgal
Düzanlam	Tayvanlı sivillerin iplerle bağlanması
Yananlam	Tayvan halkı Çan Kay Şek'in ordusundan zulüm görmektedir
İnşa Edilen Propaganda Miti	Tayvan halkı Çan Kay Şek'in askerlerini ülkelerinde istemiyor

4.5. "Kitap" Konulu Propaganda Posteri

"Kitap" konulu propaganda posteri, Çin hava kuvvetleri tarafından 1971 yılında yapılmıştır. Düzanlam boyutunda analiz edildiğinde, posterde ÇHC ordusu ve sivillerinin ellerinde silahlar ile bir yöne doğru bakmakta olduğu aktarılmaktadır. Posterde yer alan kişilerden birinin elinde Mao'nun "Kırmızı Kitap"ı olduğu görülmektedir. Görsel kodlar içerisinde sivil ve askerlerin ellerindeki kırmızı bayrakları dalgalandırdıkları aktarılmaktadır. Posterin altında "Tayvan'ı mutlaka özgürleştireceğiz!" yazılı kodu kullanılmaktadır.

Resim 5. "Kitap" Konulu Propaganda Posteri

(Kaynak: IISH, 2019)

Yananlam açısından ele alındığında, posterde hem Çin halkının hem de Çin ordusunun Tayvan'ı işgal etmek istedikleri mesajı verilmeye çalışılmaktadır. Posterde resmedilen kişiler doğrudan ÇHC'nin tümünün metonimi olarak kullanılmıştır. Posterdeki görsel kodlarda kırmızı bayrakların olması Komünizm vurgusunun ön plana çıkarılmasını sağlamaktadır. Çin propagandası Mao'nun kült liderlik propagandasında önemli rol üstlenmekteydi (Leese, 2011: 38). Bu açıdan Mao'nun Kırmızı Kitap'ının gösterilmesi doğrudan posterde Mao'nun kült lider propagandasının yapılmasına neden olmaktadır. Böylece Mao'nun ülkedeki egemen figür olduğu aktarılmakta aynı zamanda Çin halkının sonuna kadar Mao için savaşacakları mesajı verilmektedir. Posterde çalışma kapsamında incelenen bazı posterlerde olduğu gibi "Çin halkı Tayvan'ı işgal etmek istemektedir"

propaganda miti inşa edilmeye çalışılmaktadır. Böylece Çin propagandası, Çin İç Savaşı'nın sonlanması üzerinden geçen zamana karşın hala Çin halkının Tayvan'daki Çan Kay Şek rejimini devirmeye istekli olduğunu aktarmaktadır.

Tablo 5. "Kitap" Konulu Propaganda Posteri

Gösteren	Çin halkı
Gösterilen	İşgal, saldırı, komünizm
Düzanlam	Çin halkının kızıl bayrakları ve Mao'nun Kırmızı Kitap'ını taşımaları
Yananlam	Çin halkı Mao'ya sadakat ile bağlı olduğu, Mao'nun öğretileri doğrultusunda hareket ettikleri
İnşa Edilen Propaganda Miti	Çin halkı Tayvan'ı işgal etmek istemektedir

4. 6. "Anavatan" Konulu Propaganda Posteri

"Anavatan" konulu propaganda posteri, Chen Rupeng tarafından 1976 yılında yapılmıştır. Düzanlam açısından ele alındığında, posterde Çinli sivillerin kayıkla bir yöne doğru ilerledikleri aktarılmaktadır. Görsel kodlar içerisinde Çinli sivillerin denize Mao'nun "Kırmızı Kitap"ını attıkları görülmektedir. Bu kitap Mao'nun fikirlerini yansıtan ideolojik bir kitaptır (Priestland, 2017: 282). Kayıktaki herkesin mutlu olduğu ve kayığın çevresinde balonların bulunduğu yansıtılmaktadır. Posterde "Anavatanın sevgi dolu ilgisi" yazılı kodu bulunmaktadır.

Resim 6. "Anavatan" Konulu Propaganda Posteri

(Kaynak: IISH, 2019)

Posterde yananlam boyutunda analiz edildiğinde, posterde Çin halkının barışçıl yollarla Tayvan'daki Çan Kay Şek yönetimini sonlandırmaya çalıştığı ortaya konulmaktadır. Mao'nun kült liderliği pek çok farklı şekilde ÇHC'de sunulmaktaydı (Lago, 1999: 49). Posterde de Mao'nun kült liderliğinin bir yansıması bulunmaktadır. Posterde resmedilen kişiler yine Çin'in tamamının metonimi olarak kullanılmaktadır. Posterdeki

görsel kodlarda Mao'nun Kırmızı Kitap'ının denize atılması ile kitapların Tayvan kıyısına vurması ve Tayvanlıların Mao'nun öğretilerini öğrenerek Çan Kay Şek'in kurduğu rejime karşı ayaklanacakları ifade edilmektedir. Posterde ütöpik olarak tasvir edilen durum, Çin propagandasının Çin'in Tayvan'ı ele geçirme planlarının en yumuşatılmış sunumlarından biri olarak yansıtılmaktadır. Bu nedenle posterde "Çin halkı, Tayvan'ın Mao'nun öğretileri doğrultusunda yönetilmesini istemektedir" şeklinde propaganda metnin inşaa edilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Bu şekilde Çin propagandası Tayvan'ın Çan Kay Şek'in kurduğu rejim altında yaşamasını istemediği mesajını vermekte ve Çin-Tayvan düşmanlığını yumuşak bir zeminde de olsa sürdürmeye devam etmeye çalışmaktadır.

Tablo 6. "Anavatan" Konulu Propaganda Posterleri

Gösteren	Çin halkı
Gösterilen	Sevgi, mutluluk, sevinç, yardım
Düzanlam	Çin halkının kaygın üzerinden Mao'nun Kırmızı Kitap'larını atması
Yananlam	Çin halkı Tayvan'da Komünizm ideolojisinin hâkim olması, Çan Kay Şek'in yönetiminin son bulması için çalışmaktadır.
İnşaa Edilen Propaganda Miti	Çin halkı, Tayvan'ın Mao'nun öğretileri doğrultusunda yönetilmesini istemektedir.

Sonuç

Çalışma kapsamında incelenen Çin propaganda posterlerinde Çin'in Tayvan'a doğrudan nefret söylemi inşaa etmeye çalıştığı görülmüştür. Bu amaçla posterdeki görsel kodlar üzerinden Tayvan askerlerine yönelik barbar, cani, zalim gibi algılar oluşturulmaya çalışılmıştır. Çin propagandası, Tayvan'a karşı posterler üzerinden; "Tayvan ele geçirildiğinde Çin Devrimi tamamlanacaktır", "Tayvan Ordusu, Çin halkına zulmeder", "Çin askerleri Tayvan'ı işgal etmek ister", "Tayvan halkı Çan Kay Şek'in askerlerini ülkelerinde istemiyor", "Çin halkı Tayvan'ı işgal etmek istemektedir" ve "Çin halkı, Tayvan'ın Mao'nun öğretileri doğrultusunda yönetilmesini istemektedir" şeklinde propaganda mitlerini inşaa etmeye çalışmaktadır. İnşaa edilmeye çalışılan tüm propaganda mitlerinde Çin'in Tayvan'ı işgal etmesinin meşru bir zemine dayandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Nitekim posterlerde Tayvan'ın Çin'de Mao yönetimi tarafından gerçekleştirilen devrime karşı olduğu vurgusu yapılmakta, devrimin gelecekte tehlikeye girmemesi için Tayvan'ın ortadan kaldırılması gerektiği aktarılmaktadır. Benzer şekilde Tayvan'a müdahalede bulunulmasını Çin halkının çok istediği mesajı verilmiş, bu şekilde Tayvan'ın işgal edilmesinin yalnızca Mao'nun isteği üzerine gerçekleşmeyeceği vurgulanmıştır. Diğer yandan posterlerde Tayvan halkının Çan Kay Şek yönetimi altında zulme uğradığı iddia edilerek, Çin halkının Tayvanlı sivilleri özgürleştirmek için harekete geçmesi gerektiği mesajı verilmiştir. Bu aşamada Komünizm ideolojisinin ve Mao'nun kült liderliğine yönelik yüceltici mesajlara yer verilmiştir. Böylece Çinin olduğu gibi Tayvan'ın da Komünizm ideolojisi altında, Mao'nun liderliğinde yönetilebilmesi için Çan Kay Şek'in kurduğu rejimin mutlaka devrilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Elde edilen bulgularda Mao iktidarı döneminde kullanılan propaganda posterlerinde Çin-Tayvan arasındaki düşmanlığın canlı tutulmasına çalışıldığı görülmektedir. Propaganda posterlerinde gelecekte Çin'in Tayvan'ı ele geçireceği vaat edilerek, Çin halkının Tayvanlı sivilleri Çan Kay Şek'in despot yönetiminden kurtaracakları iddia edilmiştir. Böylece posterlerdeki temel vaat, Tayvanlıların uğradıkları iddia edilen zulümden kurtarılması olmuştur. Çalışma kapsamında incelenen son propaganda posterleri haricindeki tüm posterlerde Çin'in Tayvan'a doğrudan

müdahalede bulunması gerektiği aktarılmıştır. Son posterde ise Tayvan halkının Mao'nun öğretilerini öğrendiği takdirde mevcut rejimi değiştirebileceği mesajı verilmiştir. Bu amaçla Tayvan yönetimi sert bir dille eleştirilirken, Çin yönetimi ise özgürlükçü tutumu ile yüceltilmiştir. Posterlerde Tayvan'a karşı yürütülen tutum, Mao dönemindeki Çin-Tayvan ilişkilerindeki gerilimin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Mao, posterler üzerinden Barthes'in belirttiği yapay mit olgusunu başarıyla oluşturarak, Çin'de kimin dost kimi düşman olduğunu ve Çin'in gelecekte Tayvan'a karşı nasıl bir yol izleyeceğini inşa etmeye çalışmıştır.

Çalışmada Çin propaganda posterleri üzerinden yapılan analizlerle Mao dönemindeki Çin-Tayvan ilişkilerine ışık tutulması amaçlanmıştır. Gelecek çalışmaların Tayvan'ın Çin'e yönelik propaganda faaliyetlerini Tayvan lideri Çan Kay Şek dönemi özelinde mevcut çalışmada elde edilen bulgular ile karşılaştırmalı olarak analiz etmesinin gerek propaganda gerekse uluslararası ilişkiler alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ADSHEAD, S. A. M. (200). *China in World History*. New York: Palgrave.
- BARTHES, R. (2014). *Çağdaş Söylenler*. Çev., Tahsin Yücel. 4. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları.
- BARTHES, R. (2016a). *Göstergebilimsel Serüven*. Çev., Mehmet Rifat, Sema Rifat. 8. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BARTHES, R. (2016b). *S/Z*. Çev., Sündüz Öztürk Kasar. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- BARTHES, R. (2017). *Görüntünün Retoriği, Sanat ve Müzik*. Çev., Ayşenaz Koş. Ömer Albayrak. 2. Baskı. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- BRADY, A. M., & JUNTAO, W. (2009). "China's Strengthened New Order and the Role of Propaganda". *Journal of Contemporary China*, 18(62), 767-788.
- BROOMAN, J. (1998). *China Since 1900*. New York: Longman.
- CAO, D. & YANJING, S. (2011). *China's History*. Singapore: Cengage Learning Asia.
- CARTER, J. (2016). "The Rise of Nationalism and Revolutionary Parties". Jeffrey N. Wasserstrom (eds.), *Modern China*, New York: Oxford University Press, pp. 118-150.
- CHAI, W. (2002). "The Taiwan Factor in US-China Relations: An Interpretation". *Asian Affairs: An American Review*, 29(3), 131-147.
- CHEEK, T. (2008). *Mao Zedong and China's Revolutions*. New York: Palgrave.
- CHEN, T. M. (2003). "Propagating the Propaganda Film: The Meaning of Film in Chinese Communist Party Writings, 1949-1965". *Modern Chinese Literature and Culture*, 15(2), 154-193.
- CHEN, X. (2016). "Staging Chinese Revolution: Theater, Film, and the Afterlives of Propaganda". The United States: Columbia University Press.
- ÇAKI, C. (2018a). "Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Joseph Stalin Döneminde Kullanılan Sovyet Propaganda Posterleri Üzerine İnceleme". *Ermeni Araştırmaları*, (61), 271-296.
- ÇAKI, C. (2018b). "İran-İrak Savaşı'nda Kullanılan İran Propaganda Posterlerinin Göstergebilimsel Analizi". *İran Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 11-39.
- ÇAKI, C. (2018c). "Adolf Hitler'in Kült Lider İnşasında Kullanılan Propaganda Posterlerinin Göstergebilimsel Analizi". *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 24-38.

ÇETİN, M., ÇAKI, C., & GAZI, M. A. (2018). "The Examination of The Anti-Usa Propaganda Posters in The Iran Revolution According to Claude Lévi-Strauss'binary Opposition". *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(3), 31-51.

DE SAUSSURE, F. (2014) *Genel Dilbilim Yazıları*. Çev., Savaş Kılıç, İstanbul: İthaki Yayınları.

EDNEY, K. (2014). *The Globalization of Chinese Propaganda: International Power and Domestic Political Cohesion*. The United Kingdom: Springer.

ERÖKTEM, M. (2018). "Tayvan Gözlemleri". A. MerthanDündar (eds.), *Tayvan Studies in Turkey (History, Economy and International Relations)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları No: 616 Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, pp. 201-220

GAY, K. (2008). *Mao Zedong's China*. Mineapolis: Twenty First Century Books.

GAZİ, M. A., ÇAKI, C., & GÜLADA, M. O. (2018a). "İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Kült Lider Propandasında Vladimir Lenin ve Joseph Stalin'in Sunumu". *Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi*, 1(2), 25-42.

GAZİ, M. A., ÇAKI, C., & GÜLADA, M. O. (2018b). "İspanya 2000 Partisi'nin Göçmen Karşıtı Propaganda Faaliyetleri Üzerine İnceleme". *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 11-22.

IISH (2019). "Çin Propaganda Posterleri", <https://search.socialhistory.org/Search/Results?&format%3A%22Visual+documents%22&lookfor=China+poster+Mao+Tse-Tung>, (Erişim Tarihi: 21.03.2019).

JOHNSON, M. D. (2012). "Propaganda and Censorship in Chinese Cinema". *A Companion to Chinese Cinema*, 153-78.

KAN, S. A. (2014). "China/Taiwan: Evolution of the One China Policy Key Statements from Washington, Beijing, and Taipei", *Congressional Research Service*, CRS Report.

LAGO, F. D. (1999). "Personal Mao: Reshaping an Icon in Contemporary Chinese Art". *Art Journal*, 58(2), 46-59.

LANDSBERGER, S. R. (1996). "Mao as the Kitchen God: Religious Aspects of the Mao Cult during the Cultural Revolution". *China Information*, 11(2-3), 196-214.

LEESE, D. (2011). *Mao Cult: Rhetoric and Ritual in China's Cultural Revolution*. *The United Kingdom*: Cambridge University Press.

LING, L. H., HWANG, C. C., & CHEN, B. (2009). Subaltern Straits: 'Exit', 'Voice', and 'Loyalty' in the United States-China-Taiwan Relations. *International Relations of the Asia-Pacific*, 10(1), 33-59.

LYNCH, M. (2016). *China: From Empire to People's Republic: 1900-49*. İkinci Baskı. Londra: Hodder Education.

MCMAHON, J. R. (2013). *Soğuk Savaş*, Çev. Sinem Gül, Ankara: Dost Kültür Yayınları.

MORTON, W. S., & Lewis, C. M. (2005). *China: Its History and Culture*. New York: McGraw-Hill.

PONG, D. (2009). *Encyclopedia of Modern China*, Volume 1. (eds.), United States: Gale.

POWELL, P., & WONG, J. (1997). "Propaganda Posters from the Chinese Cultural Revolution". *The Historian*, 59(4), 777-793.

PRIESTLAND, D. (2017). *Kızıl Bayrak Bir Komünizm Tarihi*, Çev. Ali Çakıroğlu, Egemen Yılığür. İstanbul: İletişim Yayınları.

REN WU, R. (2004). "Fragment of Empires: The Peripheral Formation of Taiwanese Nationalism". *Social Science Japan* 30: 16-18.

ROPP, P. S. (2010). *China in World History*. New York: Oxford University Press.

SPENCE, J. D: (2012). *The Search For Modern China*. New York: W. W. Norton & Company.

TANYERİ MAZICI, E., & ÇAKI, C. (2018). "Adolf Hitler'in Korku Çekiciliği Bağlamında Kamu Spotu Reklamlarında Kullanımı". *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(3), 290-306.

TAYLOR, J. E. (2006). "The Production of the Chiang Kai-Shek Personality Cult, 1929-1975". *The China Quarterly*, 185, 96-110.

WEBER, I. (2002). "Reconfiguring Chinese Propaganda and Control Modalities: A Case Study of Shanghai's Television System". *Journal of Contemporary China*, 11(30), 53-75.

YALVAÇ, F. (2018). "Tayvan ve Uzakdoğu'da Hegemonik Liderlik Mücadelesi". A. Merthan Dünder (eds.), *Tayvan Studies in Turkey (History, Economy and International Relations)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları No: 616 Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, pp. 201-220.

ZHANG, J., & CAMERON, G. T. (2004). "The Structural Transformation of China's Propaganda: An Ellulian Perspective". *Journal of Communication Management*, 8(3), 307-321.

Summary

The basis of the Chinese propaganda against Taiwan constituted the persuading of the Chinese people influenced by the nationalist rhetoric of the Kuomintang and the demonstration of the Chiang Kai-Shek administration as an enemy in the awakening of national consciousness. For this purpose, posters, one of the most effective mass media tools of the period, were effectively used by anti-Taiwan Chinese propaganda. In the study, Chinese propaganda posters prepared against Taiwan were examined using semiotic analysis method. The main aim of this study is to give information on the presentation the relations between China and Taiwan through posters used by China propaganda during the Mao's regime. Thus, it was aimed to determine the role of Chinese propaganda in the Mao's regime in shaping the current state of China-Taiwan relations. The study is important in terms of the fact that there is no study on the role of propaganda activities in the Chinese-Taiwan relations in the national studies, giving an example about the use of propaganda in international relations and also providing information about the anti-Taiwan Chinese propaganda in the Mao's regime.

During the Mao's regime, all the propaganda posters prepared against Taiwan constitute the universe of the study. On the other hand, due to the difficulty of accessing all the propaganda posters within the scope of the study, the analysis was conducted on the six propaganda posters determined using the purposeful sampling method. Within the scope of the study, the examining of only the six Chinese propaganda posters and making generalizations within the scope of the findings are the main limitations of the study. In this study, the semiotic analysis method in qualitative research methods was used. The propaganda posters used by Chinese propaganda were analyzed in the light of the semiotical understanding of the French linguist Roland Barthes.

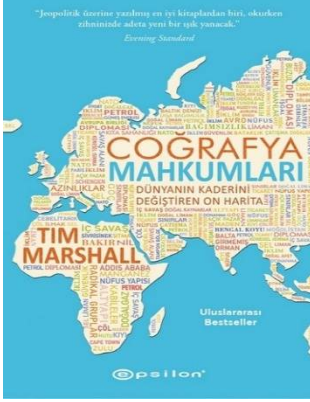
In Chinese propaganda posters examined within the scope of study, it was showed that China directly tried to construct hate speech to Taiwan. For this purpose, it was tried to form perceptions such as barbarian, murderous and cruel against Taiwanese soldiers via visual codes in the poster. China propaganda constructed myths such as; "China must invade Taiwan for the completion of the revolution", "Taiwan Army persecutes the Chinese people", "Chinese soldiers want to occupy Taiwan", "the Taiwanese people do not want the soldiers of Chiang Kai Shek", "Chinese people want to occupy Taiwan", and "the Chinese people want

Taiwan to be governed with Mao's teachings" against Taiwan through posters. It was seen that all of the propaganda myths that were tried to be built were based on a legitimate ground of China's invasion of Taiwan. As a matter of fact, the posters emphasized that Taiwan was opposed to the revolution carried out by Mao in China and it was stated that Taiwan should be invaded in order to strengthen the revolution in the future. Similarly, the message that the Chinese people very much wanted to intervene in Taiwan was given by emphasizing that the invasion of Taiwan would not happen only at Mao's request. On the other hand, the posters claimed that the Taiwanese people were persecuted under the Chiang Kai-Shek's regime and that the Chinese people should take action to liberate Taiwanese civilians. At this stage, exalting messages of Communism ideology and Mao's cult leadership were given. Thus, it was emphasized that the regime established by Chiang Kai-Shek should be overthrown in order to manage Taiwan under the Communism ideology and Mao's leadership.

In the findings, it was seen that the propaganda posters used during the Mao'regime were kept alive the enmity between China and Taiwan. Propaganda posters alleged that China would invade Taiwan in the future and the Chinese people would save Taiwanese civilians from the despotic regime of Chiang Kai Shek. Thus, the basic promise in the posters was to free the Taiwanese from the alleged persecution. All posters, except for the final propaganda poster, which was examined within the scope of the study, stated that China should directly intervene in Taiwan. In the last poster, the message that the Taiwanese people could change the despotic regime if they learnt Mao's teachings was given. For this purpose, the Taiwan administration was criticized harshly, while the Chinese government was exalted with its libertarian attitude. The attitude against Taiwan in the posters appeared as a reflection of the tension in Chinese-Taiwan relations during the Mao's reign. Mao successfully made the phenomenon of artificial myth by Barthes on posters and tried to build up how China would proceed against Taiwan in the future.

KİTAP İNCELEMESİ – 1

Hazırlayan: Mustafa Tevfik KARTAL*

COĞRAFYA MAHKUMLARI

Yazar:
Tim MARSHALL
Coğrafya Mahkumları,
(çev.) Mert Doğruer,
İstanbul: Epsilon Yayınevi, 2018, 288 s.
ISBN: 978-605-173-396-8

Dünya, son yıllarda hızı gittikçe artan bir küreselleşme ve dijitalleşme süreci içinde yer almaktadır. Bu durum ülkeler arasındaki rekabetin inanılmaz boyutlara ulaşmasına ve daha yıkıcı hale gelmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, vatandaşların refahını artırmayı temel amaç edinen ülkeler nüfuz alanlarını artırmaya ve ekonomik aktivitelerini büyütme çalışmaktadır. Doğal bir sonuç olarak hammadde, toprak, su ve finans gibi kaynaklar açısından yarış çok ileri boyutlara ulaşmıştır. Geline nokta, rekabet sadece dünyada değil aynı zamanda uzay çalışmalarında da görülmektedir.

Farklı eserlerde ülkelerin gelişme ve gelişmeme nedenleri ile ilgili olarak çeşitli teoriler ortaya konulmaktadır. Ülkelerin gelişmesinin veya gelişmemesinin temelinde ekonomik ve siyasi kurumların kapsayıcı veya sömürücü doğasını koyan "Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri" söz konusu çalışmalardan biridir. "Coğrafya Mahkumları" adlı incelemesi yapılan bu eserde ise ülkelerin gelişiminin odak noktasında coğrafik konum ve sınırlar yer almaktadır. Kitap, çeşitli örnekler üzerinden coğrafi konumun ülkelerin gelişimi üzerindeki örneklerini inceleyen bir çalışmadır.

Rusya'nın neden Kırım'ı ilhak ettiği, Hindistan ve Pakistan'ın neden eninde sonunda savaşaçağı, Arjantin'in bir Güney Amerika gücü olmasının Brezilya'dan neden daha muhtemel olduğu kitapta göze çarpan sorulardan bazılarıdır.

Kitap önsöz, giriş ve sonrasında 10 bölümden oluşmaktadır. Kitap boyunca coğrafyanın ülkeler üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Bu kapsamda, bazı olayların geçmişi ve günümüze ulaşan süreçleri ile ülkeler tarafından atılan bazı adımların coğrafya açısından gereklilikleri incelenmiştir.

* Dr., Borsa İstanbul Stratejik Planlama ve Yatırımcı İlişkileri Direktörlüğü, İstanbul, Türkiye,
E-posta: mustafatevfikkartal@gmail.com ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8038-8241>

Kitapta, ülkeler arasında yaşanan bazı vakalar, ülkelerin bakış açılarından incelenerek davranışlarının coğrafi nedenleri ortaya konulmuştur. Böylece, bir konuya ilişkin farklı ülkelerin bakış açıları yansıtılmıştır.

Kitapta, yer yer Amerika kıtasının keşfi ile Panama ve Süveyş Kanallarının açılması gibi aksiyonların etkilerine de değinilmiştir. Bu hususların farklı ülkeler üzerinde farklı etkileri olmuştur. Bazı ülkeler bu gelişmelerden olumlu şekilde etkilenirken bazıları ise olumsuz etkilenmiştir.

Kitap 2017 yılında yazılmış ve 2018 yılında basılmıştır. 2020 ve sonraki yıllara ilişkin olarak ülkeler arasındaki en büyük rekabetin Kuzey Kutup (Arktik Okyanusu) Bölgesi'nde ve Uzay alanında yaşanacağına ilişkin öngörülerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini ise zaman gösterecektir. Şu an için bu öngörülere ilişkin olarak net bir şey söylemek mümkün değildir ancak olasılık dâhilinde olduğu değerlendirilmektedir.

Kitapta ileri sürülen temel görüş, coğrafyanın ülkeler üzerinde önemli etkileri olduğudur. Şüphesiz ki bu husus yadsınamaz. Bununla birlikte, salt olarak coğrafyanın belirleyici olduğu hususu tamamen kabul edilemez. Nitekim Japonya gibi doğal kaynakları sınırlı olan bir ülkenin gelişmiş ülkeler arasında yer alması coğrafya hipotezi ile açıklanamamaktadır. Dolayısıyla bu gibi örneklerde "Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri" adlı eserde ortaya konulan ekonomik ve siyasi kurumların kapsayıcı veya sömürücü doğası gibi yeni kuramları da düşünmek ve değerlendirmek gerekmektedir. Geline nokta, varılan sonuç coğrafyanın göz önünde bulundurulması gereken önemli hususlardan birisi olduğu ve çeşitli kısıtlar oluşturduğu ancak kitabın adında yer verildiği üzere tam anlamıyla bir mahkûmiyet yaratmadığıdır.

Kitap dili oldukça hafif, akıcı ve okuyucular tarafından rahat anlaşılabilir niteliktedir. Ayrıca, ülkelerin münasebetleri birbirleri ile ilgili olmasına karşın kitap akışında tekrarlara yer verilmemiş olması, okuma kolaylığı sağlamaktadır. Bu hususta Japonya-Kore, Hindistan-Pakistan gibi ilişkili hususların aynı bölüm içinde ele alınmış gereksiz tekrarları önlemiştir. Diğer taraftan, çeviri ve baskı kalitesi de kitabın rahat okunusuna katkı sağlamaktadır.

Genel hatlarıyla kitap, konunun ortaya konulması, örneklere ilişkin tarihsel geçmişin verilmesi, haritalarla desteklenmesi, önümüzdeki dönemde gelişmesi muhtemel olaylara yer vermesi ve bu olayların okunmasına ilişkin coğrafyanın önemi üzerinden yol göstermesi açılarından oldukça başarılıdır.

Ülkelerin gelişimlerini ve aksiyonlarını coğrafya üzerinden ele alan bu kitap, temelde bir siyaset kitabı gibi görülebilmektedir. Bununla birlikte ülkelerin atacağı adımların temellerinin ve muhtemel sonuçlarının anlaşılması açısından oldukça faydalıdır. Bu kapsamda, coğrafyanın ülkeler üzerindeki etkilerinin azaltılmasında teknoloji ve finansın etkileri oldukça önemli rol oynayacaktır. Nitekim yeterli ve gerekli finansal kaynakların desteklediği teknolojik yatırımlarla ve imkânlarla birçok sorun çözülebilir veya önemli ölçüde hafifletilebilir. Dolayısıyla, bu kitabın siyaset meslek mensuplarının yanı sıra iktisat, ekonomi, finans ve bankacılık gibi ekonomi ile ilgili alanlarda faaliyet gösterenler tarafından da okunması gereken temel bir kaynak olduğu değerlendirilmektedir.

KİTAP İNCELEMESİ – 2

Hazırlayan: Nazlı YÜCEOL*

DİJİTAL DÖNÜŞÜMDE "HAYATTA KALMANIN" YOL HARİTASI

Yazar:

David ROGERS

Dijital Dönüşümde Oyunun Kuralları:
Dijital Çağ İçin İşinizi Yeniden Kurgulayın,
(çev.) İclal Büyükdevrim Özçelik,
İstanbul: Optimist, 2017, 311 s.
ISBN: 978-605-322-349-8

Öz

Çağımız "dijital çağ" olarak adlandırılmaktadır ve dijital çağ şirketler için dönüşümü zorunlu kılmaktadır. Dijital dönüşümü gerçekleştirebilen şirketler hayatta kalmaya ve başarılı olmaya devam ederken, bu dönüşümü sağlayamayan şirketler yok olmaya mahkûm olmaktadır. Bu çalışmada, David ROGERS'ın "Dijital Dönüşümde Oyunun Kuralları" adlı eseri, Yönetim ve Organizasyon bakış açısıyla, kitap eleştirisi yapmak üzere incelenmiştir. Yazar eserinde; dijital çağda başarılı olmak isteyen şirketlerin uyum süreçlerinde atması gereken adımları, dijital dönüşümün stratejik 5 alanı olarak sınıflandırmıştır. Bu 5 alan; "müşteriler, rekabet, veri, inovasyon ve değer" olarak belirlenmiş ve her bir başlık ayrıntılı olarak ele alınarak dönüşümü gerçekleştirmek isteyen işletmeler için bir yol haritası çizilmiştir. Yazar, dili oldukça etkili şekilde kullanmış ve enfemle bir dil kullanarak oldukça akıcı bir anlatıma imza atmıştır. Bu eser, yalnızca içinde bulunduğumuz dijital çağ için değil, gelecek dönemler için de oldukça faydalı bilgileri içeren, fütüristik bir yaklaşıma sahiptir. Çalışma kapsamında giriş bölümünde; yazarın eseri yaratmak ile neyi amaçladığı, yazarın biyografisi, alana kazandırdığı diğer çalışmaları, kitapta ele alınan konuların hangi alana ve döneme ait olduğu, eserin dil ve anlatım yönünden özellikleri ele alınmıştır. Analiz ve değerlendirme bölümünde, kitabın bölümlerinin tanıtımı ve yönetim ve organizasyon bakış açısı ile bağlantılı olarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Sonuç ve tartışma bölümünde; eserin

* Öğr. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı, İstanbul, Türkiye, E-posta: nyuceol@gelisim.edu.tr
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8416-5707>

genel olarak ortaya koyduğu ana tema ele alınmış ve yönetim teori ve yaklaşımları ile nasıl bir ilişki içerisinde olduğu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: David ROGERS, Dijital Dönüşüm, Dijital Çağ, İş Stratejileri, Dijital Dönüşümde İş Stratejileri

Road Map of "Survival" in Digital Transformation

Abstract

Our age is called the "digital age" and the digital age requires transformation for companies. While companies that can achieve digital transformation continue to survive and succeed, companies that fail this transformation are doomed to disappear. In this study, David ROGERS "'Rules of the Game in Digital Transformation'" has been examined in order to make a book criticism from the perspective of Management and Organization. In the author's work; It has classified the steps that companies that want to be successful in the digital age should take in their adaptation processes as strategic 5 areas of digital transformation. These 5 areas are; It was determined as "customers, competition, data, innovation and value" and a road map was drawn up for businesses that want to perform the transformation by discussing each title in detail. This work has a futuristic approach that contains very useful information not only for the digital age we are in, but also for the future. Within the scope of the study, in the introduction section; what the author intended to create the work with, the biography of the author, the other works he brought to the field, the field and the period of the topics covered in the book, and the features of the work in terms of language and expression were discussed. In the analysis and evaluation section, the sections of the book were introduced and evaluated in connection with the perspective of management and organization. In the conclusion and discussion section; The main theme of the work was handled in general and it was evaluated how it relates to management theories and approaches.

Keywords: David ROGERS, Digital Transformation, Digital Age, Business Strategies, Business Strategies in Digital Transformation

1. Giriş

David ROGERS 21 Eylül 1970 doğumludur. Lisans eğitimini 1988-1992 yılları arasında University of Michigan'da, lisansüstü eğitimini ise Columbia University'de 2003-2005 yılları arasında tamamlamıştır (<https://www.linkedin.com/in/davidrogersnyc>, 2019). Columbia Business School'da Öğretim Üyeliği yapmakta ve dijital pazarlama alanında dersler vermektedir. ROGERS aynı zamanda küresel şirketlerde yöneticilik yapan kişilere dijital pazarlama ve dijital stratejiler üzerine eğitim vermekte olup, üniversitenin Küresel Marka Liderliği Merkezi ile nesnelere interneti, büyük veri dijital pazarlama yatırımları vb konularda ortak çalışmalar yürütmektedir. ROGERS, Google, GE, Toyota, Visa, SAP, IBM vb birçok küresel ölçekli firma için yönetici programları organize ederek danışmanlık yapmıştır. CNN, ABC News, CNBC, Wall Street Journal, Forbes ve The Economist'te kaleme aldığı yazıları ile yer almayı başarmış ve 2009 yılında World Brand Congress'te Brand Leadership ödülünü almaya hak kazanmıştır. New York American Marketing Association başlığını yürütmektedir (<https://www.davidrogers.biz/about/>, 2017). Yazarın incelenen eser dışında; "*There's No Business That's Not Show Business: Marketing in an Experience Culture*", "*Handbook on Brand and Experience Management*", "*The Network Is Your Customer: Five Strategies to Thrive in a Digital Age*" gibi dijital dönüşüm ve dijital stratejiler alanında kaleme aldığı eserleri bulunmaktadır.

Kitabın ele alındığı dönem "dijital çağ" adı verilen günümüzü kapsamaktadır. Dijital çağ oyunun kurallarını değiştirmiştir ve her geçen gün değiştirmeye devam etmektedir. Burada bahsedilen değişim ve dönüşüm yalnızca teknoloji ile sınırlı değildir, aynı zamanda stratejiler ile yakından ilgilidir. Günümüz işletmeleri varlıklarını sürdürmek ve yarın da var olabilmek için oyunun kurallarını iyi analiz etmeli ve stratejilerini uyumlu hale getirmelidir. Yazar eserinde günümüz işletmelerinin yoluna ışık tutmakta ve dijital dönüşümü sağlayabilmeleri için bir yol haritası çizmektedir.

"Esnemeyen ve uyum sağlamayan dinazor iş modeli daima silinip gider, gelecek yeni dijital öncülerin ve startup'larındır" cümlesi ile yazar net bir ifadeyi ortaya koyuyor "dönüşüm". Dijital dönüşüm ve iş stratejileri ile ilgili çok sayıda eser kaleme almış olan yazar, bu çalışmasında dijital dünyaya uyum sağlayıp dönüşen şirketler ile bunu başaramayan şirketler arasındaki farkları incelemeyi ve bunu 5 iş stratejisini irdeleyerek yapmayı amaçlamaktadır. Bu noktada yazar, okuyucuların ölçeği veya sektörü her ne olur ise olsun, kendi işlerinde karar verirken kullanabilmeleri açısından pratik araçlar ve çerçevelere odaklanmaktadır. Aynı zamanda yazarın eseri kaleme alırken ortaya koyduğu temel amaçlarından bir tanesi de, okuyucuların eserde verilen dersleri uygulamak sureti ile dijital dönüşümdeki oyunun kurallarını hayata geçirerek değer yaratmalarını sağlayarak ve büyümenin yeni aşamasını keşfetmelerini sağlamaktır.

David ROGERS; müşteri ağları üzerine ses getiren modelleri, dijital dönüşüm alanındaki eserleri, marka yönetimi ve dijital stratejiler alanlarındaki değerli çalışmaları ile tanınmış bir lider olarak kabul edilmektedir. Dijital dönüşüm ile ilgili olan bu eserinde dijital çağın dönüştürdüğü strateji alanlarını irdelemiştir.

Yazar eserinde dili etkili kullanmış ve anlatım yönünden oldukça etkili bir eser kaleme almıştır. Eseri kaleme alırken; danışmanlık yaptığı firmalar ile olan çalışmalarından, konferanslarından, Columbia Business School'da vermiş olduğu dijital pazarlama derslerinden, dijital iş stratejileri yöneticisi geliştirme programlarında tanıştığı çok sayıda kişinin birikim, bilgi, görüş, tecrübe ve sorunlarından faydalanmış ve tüm bunları eserde okuyucuya aktarmıştır. Yazar eserde ele alınan stratejilerin farklı sektör ve farklı bağlamlarda ne tür sonuçla verdiğini çok sayıda şirket üzerinden güncel örnekler ile aktararak anlatımını oldukça zenginleştirmiştir. Ayrıca eserde sunulan stratejik dönüşüm ile ilgili araçlar, her biri ilgili bölümde yer almak üzere, bu araçların nasıl ve nerede kullanılacağı bilgisini analiz eden vaka (örnek olaylar) ile sunulmuştur¹. Eserde, tüm bölümlerin bitiminde bir sonuç bölümü oluşturulmuş ve bölümün kısa bir özeti okuyucuya sunulmuştur. Enformel dil kullanarak kaleme alınan bu kitap, okuyucuyu bu alanda bilgilendirme özelliği taşımaktadır. Eserin bitiminde şirketler için "Dijital Dönüşüm İçin Hazır Mısınız?" isimli bir öz değerlendirme formu yer almaktadır. Bu form ile amaçlanan işletmeleri geleceğe doğru yönlendirirken liderlik çabalarının hangi alanlarda odaklanması gerektiğini tespit etmektir. Yazar eserinde tablo, grafik ve şekillere oldukça fazla yer vermiştir. Eserde her bir bölüm için ayrı bir kaynakça yer almaktadır.

2. Analiz ve Değerlendirme

311 sayfadan oluşan eser; önsöz, 7 bölüm başlığı, sonuç, öz değerlendirme formu, stratejik planlama için ilave araçlar, notlar ve yazar hakkında kısımlarından oluşmaktadır. 7 bölüm başlığı; *"Dijital Dönüşümün Beş Alanı (müşteriler, rekabet, veri, değer ve inovasyon), Müşteri Ağlarından Yararlanın, Sadece Ürünler Değil Platformlar İnşa Edin,*

¹ Bu araçların işe nasıl uygulanacağı hakkında ayrıntılı bilgiler ise www.davidrogers.biz adresinde Tools bölümünde verilmektedir (Rogers, 2017).

Verileri Varlığa Dönüştürün, Hızlı Denemelerle Yenilik Yaratın, Değer Önermenizi Uyumlu Hale Getirin ve Bozucu İş Modellerinin Üstesinden Gelmek" şeklinde sıralanmıştır.

Eserde ilk olarak "müşteriler" başlığı ele alınmıştır. Yazar dijital dönüşüm için öncelikli olarak gözden geçirilmesi gereken stratejinin müşteriler olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü şirketler bu sürece uyum sağlayabilmek ve gelişmek için müşterilerini farklı bir açıdan görmeyi öğrenmek zorundadır. Şirketler bu süreci stratejileri hakkında farklı düşünmeyi öğrenerek ve müşteriye bulunduğu yerde ulaşıp, onların şirkete erişmelerini sağlayarak, şirket ile ilgilenmesine, bağlantıya geçmesine ve hatta iş birliği yapmasına yardımcı olarak ilişkiye değer katabilir. Örneğin hâlihazırda pek çok kilise haftalık ayinlerini podcast veya internet üzerinden yayınlamaya üyelerinin yolda, evde veya istedikleri herhangi bir yerde takip edebilmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Life kilisesi işi bir adım daha ileriye götürerek LifeChurch.tv ile canlı yayın yaparak istenildiği anda ulaşılmasını sağlıyor ve diğer kiliseler için de açık erişim oluşturma sureti ile "dijital misyon" üstlenmiştir.

Eserde ele alınan başlıklardan bir diğeri "rekabet" başlığıdır. Yazar dijital çağda rekabet ile geçmişteki rekabet kavramının birbirinden farklı olduğunu ileri sürmektedir. Geçmişte rekabet, birbirlerine benzeyen şirketler arasında ve net sınırlara sahip, net bir şekilde tanımlanmış sektörler içerisinde gerçekleştirilmekte iken, bugün sektörler arasındaki sınırlar bulanıklaşmış ve ortaklar ile rakipler arasındaki ayrım netliğini yitirmiştir. Dijital çağda şirketler arasında gerçekleşen her ilişki, rekabet ile iş birliğinin sürekli olarak değişen karışımını ifade etmektedir. Dijital dönüşüm aslında rekabetin odak noktasını kaydırmakta, sektörler ve birbirinin yerine geçmeye çalışan firmaların arasındaki rekabet eskiye nazaran daha az iken, başarılı olmak için birbirine dayanan ortaklar arasındaki rekabet artırmaktadır. Aslında bugünün rekabet dünyası rakipler arasındaki iş birliğinin önemini arttırmaktadır. Bir alanda birbirinin doğrudan rakibi olan şirketler bir başka alanda ortak hareket ederek değer yaratabilmektedir. Örneğin HBO gibi bir kanal, dağıtım için kablo şirketleri ile ortaklık kurar, Showtime ve AMC gibi başka kanallar ile rekabete girer, fakat ortaya dijital dönüşümün yarattığı yeni bir rakip olan Netflix çıkmıştır ve kendisini bu dijital rakip ile karşı karşıya bulur. Bu noktada AMC, NBC ve Fox gibi üç büyük televizyon kanalı aralarındaki rekabeti bir kenara bırakarak HULU adındaki dijital kanalı kurduklar. Bu bağlamda şirketlerin dinamik bir yapıya ve anlayışa sahip olmaları gerekmektedir. Şirketler doğrudan rakipler ile iş birliği halinde olmanın değerini, kendisine benzemeyen asimetric rakiplerin ortaya çıkarttığı tehditleri, paydaşlar ile kurulan ilişkilerin önemini, dijitalleşme ile gelen etkinleştirilmiş platform iş modellerinin farklı yönlerini bir araya getirme ve değer yaratma gücünü iyi kavramalıdır.

Yazar eserinde hızlı denemeler ile yenilik yaratma başlığına odaklanmaktadır. Eserde "inovasyon sadece büyük patlamalar ile olmaz, etki yaratan her yeni şey bir inovasyondur" ifadesi yer almaktadır (Anthony, 2012). İnovasyon hem yeni iş yapma biçimlerini hem de yeni teknolojileri içeren, refah oluşturmak üzere kaynakları bir araya getiren ve girişimciliğin bir aracı olan eylemlerdir (Satı & Işık, 2011). Dijital çağda en önemli noktalardan bir tanesi hızlı denemeler ile sürekli öğrenmeyi sağlamaktır. Buradan hareket ile şirketler tamamen farklı yeni bir şey ortaya çıkarabilirler. Günümüzün teknolojik imkânları ile artık bu süreci daha kısa sürede, daha az maliyetle, daha farklı ve daha düşük riskle organize ederek, daha fazla örgütsel öğrenmeyi sağlamak mümkündür. Bu süreç ile şirketler sürekli iyileştirmeye ve sürekli öğrenmeye doğru yönelirler. Bu yaklaşımı Post-modern yönetim yaklaşımlarından biri olan Toplam Kalite Yönetimi ile bağdaştırmak mümkün olabilir. Örneğin sürekli iyileştirme "iyinin düşmanı her zaman daha iyidir" sloganı ile bilinmektedir. Şirketler dijital dönüşümde eskisinden farklı olarak tamamen nihai ürüne odaklanma yerine sorunun ne olduğunu tespit ederek olası çözümler içerisinde sınımaya, geliştirmeye ve öğrenmeye odaklanırlar. Sürekli iyileştirme prensibinde de temel olan bir problemin tespit edilmesi ve bu problemin çözülmesi için

örgüt olanaklarının seferber edilmesi temel alınmaktadır (Akdağ, 2005). Örneğin Google hizmetlerini geliştirme üzere sürekli faaliyetler geliştirmektedir, fakat bunun yaparken müşteri odak grupları ile görüşmeler yapmak veya komite toplantıları düzenlemek gibi yöntemleri kullanmaz. Google tüm bunlar yerine sürekli olarak denemeler yapar, yeni fikirlerini sürekli sınar, müşteri tepkilerini ölçerek öğrendikleri üzerinden süreci yineler. İnovasyon açısından bakılacak olur ise Google için Gmail, Google Maps, Android telefon gibi uygulamalar birer inovasyondur, fakat aynı zamanda sürekli olarak özelliklerinin geliştirilmesi ve kullanıcı ara yüzlerinin sürekli olarak evrim geçirmesi de birer inovasyondur.

Yazar eserinde aynı zamanda inovasyon için denemenin şart olduğunu ve başarısızlıkla sonuçlanan girişimlerin mutlaka olacağını, başarılı olanlar kadar başarısız olanlarında kutlanması gerektiğini savunmaktadır, çünkü aslında başarısız olduğumuz her girişimin sonucunda da bir bilgiye ulaşmaktayız. Bu noktadan hareket ile bir şirketin deneme anlayışını benimsemesi için mutlaka "bildiğimizi düşündüğümüz şeyleri aslında bilmiyoruz" farkındalığına sahip olması gerekir. Bu örgütler için bir öğrenme sürecidir ve modern örgüt teorilerinden "öğrenen organizasyonlar" ile bağdaştırılabilir.

Öğrenen organizasyonlar sürekli öğrenme ve gelişim yöneliminde olan, bilgiyi yaratan, edinen, aktarabilen organizasyonlar olarak ifade edilir ve her zaman bilgi ve çıktı kalitesini arttırabilmek adına yeni görüşler arayışındadırlar. Aynı zamanda öğrenen organizasyonların en belirgin özelliklerinden bir tanesi de hatalardan öğrenmek ve çıkarımda bulunmaktır (Chanani & Wibowo, 2019). Örneğin Microsoft, sınıadığı yeni fikirlerin üçte ikisinin beklenen faydaların ne yazık ki hiçbirisini vermediğini bildirmiştir. Bir diğer örnek olarak ise Amazon verilebilir. Amazon yapay zekâ teknolojileri kullanarak işe alım süreçlerini organize etmeyi denemiş fakat yapay zekânın kadınlara karşı cinsiyetçi bir ayırım yaptığını fark edince projeyi sonlandırmıştır².

Eserde değer önermenizi uyumlu hale getirin başlığı altında yazar müşteriler için bir değer yaratmanın ve bunu mecbur kalmadan önce yapmanın önemini ele almaktadır. Yazara göre şirketler bir krize düşmeden önce müşteri talep ve ihtiyaçlarında ileriye dönük değişiklikleri öngörerek yeni bir değer önermesinde bulunmalı ve değer önermesini uyumlu hale getirmelidir. Dijital çağda müşteri talep ve beklentileri inanılmaz bir hızla değişmektedir ve bugün çok başarılı olan ve tercih edilen büyük bir şirket yarın aynı başarıyı elinde tutamayabilir, çünkü günümüzde hiçbir avantaj uzun vadede korunabilir olarak değerlendirilememektedir. Örneğin Facebook için 2012 yılında kullanıcılarının mobil cihazlara geçişi oldukça büyük bir tehdit oluşturmuştur, çünkü Facebook reklam gelirlerini masaüstü bilgisayarlarda büyük ekranlarda reklam verenler ile sağlamaktaydı. Bu noktada önemli olan kullanıcılarını kaybetmeden mobil dünyada reklam verenlere değer sunmaktı. Facebook değer önermesini her iki taraf için de uyumlu hale getirmeyi başardı ve şirketin hisselerinin halka arz edilmesinden sonraki iki yıl içerisinde hisse değeri iki katına ulaştı. Facebook değer önermesi konusunda uyumlaştırma stratejini doğru kullanmış ve başarılı olmaya devam ederek hayatına devam etmiştir. Fakat Nokia bunu başaramayan ve değer önerisini zamanında uygulamaya koyamamış bir örnek olarak verilebilir. Nokia ilk yıllarında iyi organize edilmiş bir pazarlama stratejisine sahipti ve mobil telefonları şık birer aksesuar haline getirerek müşterileri için bir değer yaratmıştır fakat bu yazılım konusunda gerekli konsantrasyonu sağlayamamasına neden olmuştur. Android telefonlar kullanıcı dostu

² Beş farklı kaynaktan doğrulanan yapay zekâ projesi ile geçmişte başvuran adayların özgeçmişleri taranarak 50 bin anahtar kelime belirlemek üzere 500 bilgisayar modellenmesi yapıldı. Fakat yapay zekânın 10 yıllık amazon başvuru verisini tararken çoğunluk ile erkek adayların özgeçmişlerini taradığı fark edildi. Sisteme müdahale edilmek istendi fakat süreç olumsuz sonuçlanarak proje iptal edildi (Webrazzi, 2018).

uygulamalar sunarken, Nokia rakipleri ile benzer değer önermesini yaratamamıştır. Başarısızlığının en büyük nedenlerinden bir tanesi müşterilerinin taleplerini yerine getirmekte geç kalması olmuştur. Iphone ve Samsung pazarda paylarını hızla arttırıp müşteri talep ve beklentilerine hızla cevap verirken Nokia bu pazarın giderek gerisinde kalmış ve bir süre sonra Microsoft ile yapmış olduğu ortaklık ile yakalamaya çalışsa da ne yazık ki başarılı olamamıştır³.

Yazarın ele aldığı bu konuya adaptasyon teorilerinden "örgütsel ekoloji" ile değerlendirmek mümkündür. Örgütsel ekoloji yaklaşımı, örgütsel dünyadaki dönüşümün çevresel ayıklanmayla ya da çevrede gelişen yeni koşullara uyumlu özellikler geliştiren örgütlerin ortaya çıkması veya artması ve değişen çevre koşullarına uyum sağlamayan örgütlerin yok olması veya azalması ile gerçekleşebileceğini ifade etmektedir (Yılmaz Ersoy & Çetinel, 2015). Dijital dönüşümde şirketler, değer önermelerini uyumlaştıramaz veya bunu yapmakta geç kalır ise ne yazık ki hayatta kalmaz, tıpkı yazarın eserde yer verdiği Andrew Grove'un "sadece paranoyaklar hayatta kalır" sözünde ifade etmiş olduğu gibi⁴.

3. Tartışma ve Sonuç

Dijital çağ beraberinde dijital dönüşümü getirmiş, teknolojik bu gelişmeler de müşterilerin hızla değişen talep ve beklentilerini ortaya çıkarmıştır. Şirketlerin burada izlemesi gereken yol, eserde 5 strateji başlığı ile ifade edilmiş ve bu 5 stratejiyi doğru şekilde uygulayan şirketlerin bugünün gereklerini yerine getirebilecekleri, hatta çağın ilerisine bile geçebilecekleri ifade edilmiştir.

Eserde ele alınan konu itibari ile mutlaka Endüstri 4.0'dan bahsedilmesi gerekmektedir. Günümüzde, Endüstri 4.0 teknik bakış açısından ele alındığında, imalat ortamının sayısallaştırılması ve otomasyonu sayesinde işletmeyle çevresi arasındaki iletişimin, dijital bir değer zinciri oluşturularak sağlanması olarak tanımlanabilmektedir. Endüstri 4.0 ile işletmelerin temel amacı, iletişim, bilgi ve akılcılık sayesinde üretimde esnekliği ve verimliliği artırarak uzun dönemli rekabet avantajını sağlamak ve geliştirmektir. Bununla birlikte sürdürülebilir enerji, kaynak verimliliği, üretkenliğin artırılması, inovasyon sürelerinin kısaltılması, pazarlama döngü sürelerinin kısaltılması, değer ağları aracılığıyla tüm değer zincirinde uçtan uca dijital entegrasyonu hedeflenmektedir (Toker, 2018). Aynı zamanda endüstri 4.0 sürecinde dijital dönüşümün ortaya çıkaracağı veri kazanımı sayesinde, üretimde verimlilik artışı yaşanacaktır. İncelenen eserde de özellikle inovasyon sürelerinin kısaltılması, pazarlama döngü süresinin kısaltılması, değişen müşteri taleplerinin en hızlı şekilde karşılanması ve değer zincirinin oluşturulması kavramlarına vurgu yapılmaktadır.

Organizasyonları dönüşüme zorlayan başlıklar incelendiğinde karşımıza müşterilerin bilinçlenmesi, beklentilerinin değişmesi, yeni teknolojik buluşlar ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler çıkmaktadır. Eserde ele alındığı üzere dijital dönüşüm bir süreçtir ve şirketleri bir şekilde değişime ve dönüşüme zorlamaktadır. Konu Yönetim ve organizasyon bakış açısı ile ele alınırken değişim mühendisliği kavramına atıfta bulunmak gerekir. Çünkü değişim mühendisliği "maliyet, kalite, hizmet ve hız gibi çağımızın en önemli performans ölçülerinde çarpıcı geliştirmeler yapmak amacıyla iş süreçlerinin temelden yeniden düşünülmesi ve radikal bir şekilde yeniden tasarlanmasıdır" şeklinde ifade edilmektedir (Aktan, 2011). Dijital dönüşümde şirketleri içinde bulunduğumuz

³ 18.11.2019 tarihinde <https://www.petabayt.com/nokia-neden-basarisiz-oldu/> adresinden alınmıştır.

⁴ Andrew GROVE'un 1996 yılında yayınlamış olduğu "Only Paranoids Can Survive" adlı eserden çevrilmiştir.

dijital çağın koşullarına uygun olarak değişime ve bu değişimi yönetmeye yönlendirilmektedir.

Yönetim ve organizasyon bakış açısı ile ele alındığında dijital dönüşüm çevre koşullarını değiştirmekte ve şirketlerin bu yeni çevre koşullarına uyum sağlamasını gerektirmektedir. Bu yönüyle ele alındığında "ekoloji" yaklaşımı konuyu pek çok boyutu ile açıklayabilmektedir. Ekoloji TDK'da "*Canlıların hem kendi aralarındaki hem de çevreleriyle olan ilişkilerini tek tek veya birlikte inceleyen bilim dalı*" şeklinde tanımlanmaktadır⁵. İşletmeler açısından bakıldığında ise belirli bir toplumda, bir sanayi dalında veya belirli bölgede faaliyet gösteren işletmelerin buldukları çevre ile olan ilişkileri de incelenebilir (Koçel, 2010). Çalışmada daha önce de bahsedildiği üzere örgütsel ekoloji yaklaşımı dijital dönüşümü sağlayamayan şirketleri açıklamak açısından önemlidir. Çünkü örgütsel ekoloji değişime ayak uyduran şirketlerin ayakta kalması ve büyümesini, değişimi ve dönüşümü sağlayamayanların ise yok olmasını ifade etmektedir (Yılmaz Ersoy & Çetinel, 2015). Yazar esesinde bu iki durumu da oldukça güncel örnekler ile ele almış ve konuyu okuyucu zihninde somutlaştırmıştır.

Dijitalleşme ile gerçek ve sanal dünyanın birleştiği, şirketlere yepyeni fırsatlar sunan sınırları kalmış bir dünyanın kapıları açılmıştır. Trenlerden gaz tribünlerine, üretime, sağlığa, yazılıma, karanlık fabrikalara ve daha birçok farklı alanda dijital boyutlar ile karşı karşıya kalmaktayız. Bu yeni dünyada kitapta da ele alındığı üzere, oyunun kuralları değişmekte ve sadece gelişmiş donanım, gelişmiş yazılımlara, çağın gerektirdiği özellikler ile donatılmış alanında uzman çalışanlara sahip şirketler gücü elinde tutacak ve performanslarını geliştirebilecektir. Örneğin; ağ tabanlı sistemlerin kullanılması ile Siemens'in Amberg adlı dijital fabrikasında makineler bir sonraki üretim adımını ağ tabanlı sistemler ile iletiyor ve bu sayede üretimde hata oranı 0,0012 ile en düşük hata oranına kadar indirgenebiliyor. Bir başka örnekte ise kendi kendine öğrenen yazılımlar yenilenebilir kaynaklardan elektrik üretimini 72 saatlik periyotlar ile %90 oranında doğru tahmin edebilme özelliklerine sahip⁶. Bu ve buna benzer pek çok örnek ile açıklanabilecek olan dijital dünya şirketler için fırsatlar yaratmaktadır. Dijital dönüşümde bu fırsatlardan faydalanmak ve hayatına devam etmek isteyen şirketlerin stratejilerini bu doğrultuda belirlemesi yönetmesi gerekmektedir, çünkü dijital dönüşüm sadece teknoloji ile değil aynı zamanda strateji ile de doğrudan ilişkilidir. Yazar eserinde bilgi teknolojilerinin şirketlerin altyapılarını güncellemek için gerekli olduğunu fakat stratejik düşüncenin güncellenmesinin çok daha önemli olduğunu vurgulamaktadır. Dijital çağda başarılı olup gelişimini devam ettirecek olan şirketler doğru stratejik düşünce biçimini yakalayanlar olacaktır. Bu şirketler dijital çağın getirdiği yeni hizmet, ürün, iş yapma biçimleri, yeni müşteri beklentileri, değişen rekabet ortamı, müşteriye sunulan yeni değer anlayışı için dijital çağın yeni stratejik temellerini anlayacak ve bunları doğru şekilde kullanacaktır. Dijital devrim aslında daha yeni başladı fakat katlanarak gelen değişim dalgası şirketleri pek çok farklı boyutta etkilemeye kuşkusuz ki devam edecektir. Bununla birlikte değişimden korkmamak ve her değişim dalgasını yeni bir fırsat olarak görmek, bu şekilde değerlendirmek ve bu değişimle müşteriler için yeni bir değer yaratmayı amaçlamak olmalıdır.

⁵ 21.11.2019 tarihinde TDK <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alınmıştır.

⁶ 20.11.2019 tarihinde <https://www.endustri40.com/dijital-baglanti-dunyanin-gelecegi-infografik/> adresinden alınmıştır.

KAYNAKÇA

- (2017). Kasım 9, 2019 tarihinde <https://www.davidrogers.biz/about/>: www.davidrogers.biz adresinden alındı.
- AKDAĞ, M. (2005). Toplam Kalite Yönetimi ve Örgüt İçindeki Yeri. *4*(1), 159-170.
- AKTAN, C. C. (2011). Organizasyonlarda Değişim Yönetimi: Değişim Mühendisliği. *Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *3*(1), 67-97.
- ANTHONY, S. (2012). Innovation Is a Discipline, Not a Cliche. *Harvard Business Review*.
- CHANANI, L., & Wibowo, U. (2019). A Learning Culture and Continuous Learning for a Learning Organization. *International Conference on Meaningful Education* (s. 591-598). KnE Social Sciences. doi:10.18502/Kss.v3i17.4686
- GROUP, E. (2016, Temmuz). Yönetimde Sistem Yaklaşımı. Ekim 17, 2019 tarihinde <https://www.ekosinerji.com/mp-include/uploads/2016/07/yonetimde-sistem-yaklasimi.pdf> adresinden alındı.
- (2019). Kasım 9, 2019 tarihinde LinkedIn. adresinden alındı. <https://www.linkedin.com/in/davidrogersnyc>.
- KOÇEL, T. (2010). *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayınları.
- ROGERS, D. (2017). *Dijital Dönüşümde Oyunun Kuralları*. İstanbul: Mapfre Sigorta Yayınları.
- SATI, Z., & IŞIK, Ö. (2011). İnovasyon ve Stratejik Yönetim Sinerjisi: Stratejik İnovasyon. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, *9*(2), 538-559.
- TOKER, K. (2018). Endüstri 4.0 ve Sürdürülebilirliğe Etkileri. *Istanbul Management Journal*, *29*(84), 51-64.
- WEBRAZZI. (2018, 10 11). Amazon İşe Alım İçin Ürettiği Yapay Zekayı Cinsiyetçilik Yaptığı İçin Kapattı. Kasım 18, 2019 tarihinde webrazzi.com/2018/10/11 adresinden alındı.
- YILMAZ ERSOY, S., & ÇETİNEL, E. (2015). Örgütsel Ölüm: Adaptasyon Teorileri Bağlamında Bir Değerlendirme. *Cankiri Karatekin University Journal of Institute of Social Sciences*, *6*(1), 211-230.